

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI

DOKTORA TEZİ

Nagehan GÜRBÜZ ERSOY

- 1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rıdvan AKIN**
- 2. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oktay UYGUN**

EYLÜL 2018

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI

DOKTORA TEZİ

Nagehan GÜRBÜZ ERSOY

- 1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rıdvan AKIN**
- 2. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oktay UYGUN**

EYLÜL 2018

ÖNSÖZ

Çoğunluğun tiranlığı, demokrasi teorisi, devlet kuramı ve anayasa hukuku ile ilgili birçok eserde değinilen bir konudur. Ancak Türkçe literatürde sadece bu alana özgülenmiş bir çalışma bilindiği kadarıyla bulunmamaktadır. Yazılan tez ile naçizane bu alandaki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Bu tezin elinizdeki haline gelmesinde birçok kişinin yardımı, desteği ve emeği söz konusudur. Doktora sürecimin başından beri yanımda olan tez danışmanım Prof. Dr. Rıdvan Akın ve ikinci danışmanım olmayı kabul ederek desteklerini benden esirgemeyen Prof. Dr. Oktay Uygun ilk bahsetmem gereken isimlerdir. Her iki Hocama da bana yol gösterdikleri ve beni bu tezi bitirebileceğime dair yüreklendirdikleri için çok teşekkür ederim.

Tez izleme komitemde yer almayı kabul eden ve önerileriyle teze büyük katkı sunan hocalarım Prof. Dr. Ozan Erözden ve Prof. Dr. Zeynep Özlem Üskül Engin'e de vakit ayırdıkları için teşekkürü borç bilirim.

Doktora sürecinde hem hocam hem arkadaşım olan ve bana başka türlü bir akademik hayatın da mümkün olabileceğini gösteren Birden Güngören Bulgan'a da en içten teşekkürlerimi sunarım.

Başta dostum Burcu Konakçı olmak üzere diğer çalışma arkadaşlarım Eda Aslı Şeran, Evrim Durmaz Aksu, M. Doğukan Alabacak ve Hilmi Can Turan'a da destekleri ve yardımları için minnettarım.

Tez çalışmalarımın bir kısmını Kanada'da bulunan British Columbia Üniversitesi'nde yürütebilmem için bana yurt dışı araştırma bursunu sağlayan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna (TÜBİTAK) da şükranlarımı sunarım.

Ayrıca Kanada'da kaldığım süre boyunca danışmanlığımı üstlenen ve Demokrasi ve Siyaset Teorisi derslerini takip etmeme imkan tanıyan Prof. Dr. Mark E. Warren'a da teşekkür borçluyum.

Son olarak, bana huzurlu bir çalışma ortamı sunan eşim Çağlar Ersoy'a da bu süreçteki sabrı ve sınırsız desteği için çok teşekkür ederim.

Tezdeki tüm eksiklikler, kusurlar, hatalar ise şüphesiz yalnızca bana aittir.

Ağustos 2018/ İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
RÉSUMÉ	vi
ABSTRACT	xi
ÖZET	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ OLAĞAN ŞÜPHELİSİ OLARAK ROUSSEAU 5

I. TOPLUM SÖZLEŞMESİ.....	6
II. GENEL İRADE	8
III. AZINLIĞIN TİRANLIĞI, ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINA KARŞI.....	12
IV. ROUSSEAU'NUN EGEMENLİK ANLAYIŞI	16
A. Egemenliğin Bölünmezliği	17
1. Kuvvetler Birliği	17
2. Tek İrade.....	19
B. Mutlak, Sınırsız Halk Egemenliği.....	21
C. Genel İradeden Milli İradeye.....	22
V. BENJAMIN CONSTANT'IN ROUSSEAU ELEŞTİRİSİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI KAVRAMSALLAŞTIRAN DÜŞÜNÜR OLARAK TOCQUEVILLE..... 30

I. ÇOĞUNLUĞUN KULLANDIĞI GÜÇ	33
II. AMERİKA'DA ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI ÖNLEYEN VE YUMUŞATAN KOŞULLAR	37
A. İdari Merkeziyetin Bulunmaması	37
B. Adli Tin	39
C. Jüri	40
Ç. Amerika'nın Coğrafi ve Rastlantısal Koşulları.....	40
D. Yasalar	41
E. Alışkanlıklar ve Teamüller	42
III. KOŞULLARIN EŞİTLİĞİ	44
IV. BİREYCİLİK.....	46
V. BİREYCİLİĞE VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINA KARŞI ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ.....	49
VI. DEMOKRATİK DESPOTİZM	50
A. Kamuoyunun Hakimiyeti.....	51
B. Merkezi Bürokratik Devlet	53
VII. TOCQUEVILLE'DE ÇOĞUNLUK DÜŞÜNCESİ.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAYDACI TEORİ VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI..... 61

I. TOCQUEVILLE'İN İZİNDE BİR FAYDACI DÜŞÜNÜR: J.S. MILL	61
---	----

A. Mill'in "Amerika'da Demokrasi" Hakkındaki Görüşleri.....	63
B. Kamuoyunun Tiranlığı.....	69
C. Kamuoyunun Tiranlığını Önleme Yolları.....	71
1. Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü	72
2. Bireysellik	73
Ç. Kamuoyunun Ahlaki Otoritesinin Meşru Kullanımı.....	75
D. Temsili Yönetim	77
1. Temsili Yönetimin Tehlikeleri.....	79
2. Azınlıkların Temsili.....	83
3. Çoğunluğun Gücünü Kötüye Kullanmasını Önleyebilecek Araçlar.....	86
a. Oy Hakkının Sınırlanması	86
b. Çoğul Oy	88
c. Çift Meclis.....	90
II. BENTHAM'IN FAYDA İLKESİ VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI	91
A. En Büyük Sayıda İnsanın En Büyük Mutluluğu.....	92
B. Bentham'ın Faydacı Demokrasisi	95
C. Kamuoyu Divanı	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ PANZEHRİ OLARAK ANAYASACILIK..... 103

I. JAMES MADISON VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ HUKUKİ BOYUTU	103
A. Demokrasilerde Hizipler	104
B. Çoğunluk Hizbi.....	107
C. Çoğunluk Hizbini Önleme Yolları	109
Ç. Çoğunluğun Tiranlığını Önleyebilecek Anayasal Mekanizmalar	114
II. HANNAH ARENDT, ANAYASACILIK VE ÖTESİ.....	122
A. Arendt'in Genel İrade Eleştirisi	122
B. İktidar ve Otorite Arasındaki Ayrım	126
C. Kamuoyu ve Karşıt Kavramı Olarak Çoğulluk	129
Ç. Demokratik Despotizmden Totalitarizme.....	134

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI KAVRAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE BU ELEŞTİRİLERE CEVAPLAR..... 139

I. ÇOĞUNLUK YÖNETİMİNİN MEŞRUIYETİ VE GEREKLİLİĞİ.....	139
II. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI KAVRAMININ ÖZENSİZ KULLANIMI	142
III. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ YERSİZ BİR KORKU OLMASI.....	144
IV. SEÇKİNCİLİK ELEŞTİRİSİ: "AÇLIK ÇOĞUNLUKTADIR"	146
V. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ İMKANSIZLIĞI ÜSTÜNE.....	149
A. Çoğunluk Yönetiminin Anayasal Kurumlar ile Engellenmesi.....	149
B. Çoğunlukların Değişebilir Olması	151
VI. KALICI AZINLIKLAR.....	154
VII. MÜZMİN KAYBEDENLER İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİSİ: DWORKIN'IN ORTAKLIK DEMOKRASİSİ.....	159
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	171
ÖZGEÇMİŞ.....	184

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AD1	: Amerika’da Demokrasi 1
AD2	: Amerika’da Demokrasi 2
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DYÜD	: Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler
Ed.	: Editör
Ed. by.	: Edited by/ Editör
No.	: Number /Sayı
s.	: Sayfa
T.S.	: Toplum Sözleşmesi
Trans. by.	: Translated by /Çeviren
Vol.	: Volume /Cilt
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

RÉSUMÉ

Le concept de la tyrannie de la majorité souligne qu'une règle de la majorité absolue et illimitée risque de violer les droits et libertés des minorités et argument que, comme toutes les autres souverainetés doivent être restreintes, la règle de la majorité doit également être limitée.

Cette thèse a d'abord cherché à examiner quels concepts et théories ont légitimé une règle de la majorité absolue illimitée et créé ainsi des conditions favorables à la tyrannie de la majorité. Dans ce contexte, premièrement, la théorie de Jean Jacques Rousseau, souvent considéré comme le père de la démocratie majoritaire, a été abordée.

Les opinions de Rousseau sont souvent critiquées pour pouvoir provoquer la tyrannie de la majorité, la notion de volonté générale de Rousseau étant souvent considérée comme la volonté de la majorité. Selon Rousseau, cependant, la volonté générale, énoncée par la loi, diffère de la volonté de la majorité et de la volonté de tous. Ce qui rend une volonté générale, ce n'est pas qu'elle soit souhaitée par la majorité, mais qu'elle vise à réaliser le bien commun. La volonté de tous est la somme des volontés personnelles de tous ceux qui considèrent leurs intérêts individuels par opposition à l'intérêt commun. La volonté générale ne peut émerger que lorsque les gens veillent à leur bien commun en évitant leurs intérêts personnels. Dans ce contexte, on peut même affirmer que la notion de volonté générale incarne une fonction préventive à l'égard de la tyrannie de la majorité, puisque l'intérêt commun ciblé comprend l'intérêt de la minorité.

Cependant, bien que Rousseau ait différencié la volonté générale de la volonté de la majorité, il a considéré le vote de la majorité suffisante pour les lois qui seront adoptées suite au contrat social adopté à l'unanimité. Autrement dit, Rousseau a supposé, de manière un peu irréaliste, que cette majorité, qui votera pour de telles lois, visera le bien commun, laissant de côté leurs intérêts personnels. On peut affirmer que les réflexions de Rousseau résultent de sa théorie, conçue pour une société face à face dans laquelle tout le monde se connaît et n'a pas de segmentation profonde. Dans une telle société, les minorités n'ont rien à craindre de la décision prise par la majorité, car elle recherchera l'intérêt commun de chaque individu dans la société.

Le résultat peut être très différent quand on essaie d'adapter la théorie de Rousseau à l'État-nation. L'idée d'une volonté générale, infaillible, incorruptible et applicable à tous, rend les minorités très vulnérables à la tyrannie de la majorité à l'échelle de l'État-nation.

La théorie de la démocratie de Jeremy Bentham et le principe du plus grand bonheur du plus grand nombre peuvent conduire au sacrifice des minorités en faveur de la majorité. Dans la théorie de Rousseau, alors que l'intérêt commun pour la prise de décision est ciblé, l'objectif de la théorie Bentham est d'actualiser la politique qui maximisera les avantages pour le plus grand nombre de personnes. Cela signifie que les droits des individus ou des minorités qui ne sont pas inclus dans le plus grand nombre de personnes peuvent être facilement écartés.

La théorie de Bentham sur la souveraineté comprend des aspects qui peuvent être critiqués. Bentham considère la souveraineté populaire comme une force supérieure et absolue et soutient qu'elle ne peut être limitée par des droits naturels ou par tout autre pouvoir. Étant donné que Bentham a également donné des pouvoirs illimités au corps législatif, il s'oppose également à la séparation des pouvoirs et aux mécanismes de contrôle et de contre-pouvoir.

Un autre objectif de la thèse est d'examiner les dimensions juridiques et sociologiques de la vision de la tyrannie de la majorité en présentant ses bases théoriques. En ce sens, les vues d'Alexis de Tocqueville, le penseur qui a conceptualisé la tyrannie de la majorité pour la première fois dans le sens moderne, ont été évaluées.

Tocqueville a souligné, à la fois dans le premier volume de 1835 et dans le second volume de 1840 de *Démocratie en Amérique*, le pouvoir de la majorité et a souligné les dangers que pouvait causer l'absoluité de ce pouvoir.

Dans le premier volume, Tocqueville a parlé du pouvoir absolu de la majorité en Amérique. Après avoir évoqué la répression physique que la majorité pouvait appliquer à travers les institutions étatiques, dans une section qui constitue la partie la plus originale de sa théorie, il a souligné la domination morale et intellectuelle de la majorité plus secrète, mais plus efficace.

Tocqueville croit toujours que certaines circonstances particulières de l'Amérique peuvent modérer la tyrannie de la majorité. Nous pouvons dire que l'esprit de la localité et la décentralisation administrative qui existaient en Amérique sont les plus importantes de ces conditions. Tocqueville attribue également une mission spéciale aux avocats. Il soutient que les avocats peuvent limiter les tendances de la majorité en respectant les procédures et les règles. Les conditions géographiques de l'Amérique, sa structure fédérale et les traditions et habitudes du peuple américain sont également des facteurs qui atténuent la tyrannie de la majorité selon Tocqueville.

Dans le deuxième volume, Tocqueville commence à considérer le concept de tyrannie de la majorité dans le contexte des relations entre l'individu et l'État et établit plus fermement sa théorie. Tocqueville souligne dans ce volume le paradoxe de l'égalité-liberté, l'un des principaux paradoxes de la démocratie, et soutient que les individus choisiront toujours l'égalité lorsqu'ils devront choisir entre liberté et égalité. Ce que Tocqueville veut souligner ici, c'est que la démocratie peut évoluer vers le despotisme. Dans ce volume, Tocqueville utilise le terme de «despotisme démocratique» plutôt que le concept de la tyrannie de la majorité. Il pense que le retrait des individus dans leurs propres vies, ne se souciant que de leur vie privée et de leur indifférence à la vie sociale, entraînera l'oppression intellectuelle de la majorité et le renforcement de l'État. Tandis que les gens poursuivent leurs propres intérêts en ne traitant qu'avec eux-mêmes et leurs familles, ils renverront toutes les autres affaires sociales à l'État, et l'État deviendra de plus en plus au pouvoir.

John Stuart Mill a également été impressionné par les vues de Tocqueville, attirant l'attention sur la domination intellectuelle et morale de la majorité. Selon Mill, le pouvoir politique de la majorité sur la minorité ou les individus est plus sociologique que politique. La domination morale de la société sur les individus ou

sur les minorités est beaucoup plus efficace que la mise en application légale et physique.

Mill attache une grande importance à la liberté de pensée et d'expression et à l'individualité afin d'empêcher cette domination morale, qu'il appelle également la tyrannie de l'opinion publique. Selon Mill, le moyen de bloquer la tyrannie de la majorité passe par la promotion des différences. Des opinions différentes devraient être protégées contre les jugements de valeur de la majorité, et ces idées, même erronées, devraient être exprimées. Les individus devraient également être autorisés à vivre différentes formes de vie de la majorité. Tout le monde devrait avoir le droit de façonner sa vie en accord avec ses propres vérités. Mill estime que c'est le seul moyen pour les individus ou les minorités de se débarrasser de la pression qui leur est imposée pour s'adapter à la majorité.

Mill parle d'un autre danger inhérent à la règle de la majorité des démocraties. Ce danger réside dans le fait que la majorité, qui est devenue le pouvoir dirigeant, se préoccupe de ses propres intérêts, au lieu d'avoir des intérêts communs pour chaque membre de la société et que les lois sont également prises dans ce sens. Mill craint que les intérêts des minorités ne soient pas respectés dans un tel cas et soutient qu'aucune véritable démocratie ne peut être mentionnée lorsque les minorités ne sont pas représentées comme la majorité. Selon Mill, la règle de la majorité, dans laquelle la minorité éduquée n'a pas son mot à dire, ne peut être qualifiée que de médiocrité.

Selon Mill, la véritable démocratie est la forme de gouvernement dans laquelle tout le monde, y compris la minorité éduquée, est représenté. Mill offre une variété de suggestions, qui ne sont pas tout à fait compatibles avec la compréhension actuelle de la démocratie, pour l'élimination des risques de ce genre et la représentation de la minorité éduquée.

Parmi ces suggestions figure la limitation du droit de vote. Mill affirme que les analphabètes et ceux qui ne peuvent pas faire quatre opérations ne devraient pas avoir le droit de voter. Encore une fois, selon Mill, ceux qui ne paient pas d'impôts et ceux qui dépendent d'autres pour vivre ne devraient pas non plus avoir le droit de voter. Mill préconise également un système de vote pluraliste qui donne plus de droits de vote à ceux qui sont mentalement supérieurs. Selon Mill, le suffrage universel n'est pas acceptable sans le système pluraliste de vote, qui met davantage l'accent sur la minorité éduquée. Mill propose également le système de parlement bicaméral et la représentation proportionnelle comme des mécanismes permettant d'empêcher les abus du pouvoir de la majorité.

Afin d'examiner les mécanismes constitutionnels susceptibles d'empêcher la tyrannie de la majorité et d'examiner plus en détail sa dimension juridique, les vues de James Madison sont également incluses dans le quatrième chapitre de la thèse.

Selon Madison, les droits et les intérêts de la minorité sont menacés dans tous les cas où la majorité s'unit avec un intérêt commun. Madison traite la tyrannie de la majorité avec le concept de faction. Selon Madison, la faction est un groupe qui émerge avec des motifs contraires à l'intérêt commun ou aux droits d'autrui. Une faction peut être une faction minoritaire ou une faction majoritaire. Cependant, selon Madison, les factions minoritaires ont cessé de représenter une menace pour les démocraties. La règle de la majorité elle-même a surmonté ce danger. En revanche,

Madison est convaincue que la faction majoritaire représente un réel danger en termes de démocratie.

Madison soutient que, pour que les minorités soient protégées, il faut empêcher la majorité d'avoir la même passion et les mêmes intérêts en même temps. Selon Madison, pour éviter que la majorité ne se réunisse pour former une faction, un pays doit avoir une grande superficie et une population élevée. Madison affirme qu'il sera difficile pour un groupe de personnes formant la majorité de se rassembler dans un pays avec un grand nombre de personnes, très différentes les unes des autres et ayant des intérêts différents.

Si cela n'est pas empêché, alors il doit y avoir une variété de mécanismes constitutionnels en place pour empêcher les actions répressives de la majorité. Madison place la séparation des pouvoirs au sommet des mécanismes constitutionnels qui peuvent empêcher la tyrannie de la majorité. Selon Madison, le rassemblement de tous les pouvoirs législatifs, exécutifs et judiciaires implique la tyrannie. Au même moment, Madison pense que la séparation des pouvoirs devrait être renforcée par des mécanismes de contrôle et de contre-pouvoir. Madison soutient également que le fédéralisme joue un rôle protecteur pour les minorités face à la majorité.

Hannah Arendt attache une grande importance à la révolution américaine et aux institutions constitutionnelles créées ultérieurement pour empêcher la tyrannie de la majorité. C'est pourquoi ses points de vue ont été inclus dans les parties suivantes du quatrième chapitre de la thèse.

Selon Arendt, l'Amérique, contrairement à la France, a tenté d'empêcher la tyrannie de la majorité en différenciant la source du droit et source du pouvoir. Les fondateurs américains ont rejeté une fiction telle que la volonté populaire et ont cherché à placer l'idée d'une souveraineté populaire restreinte par la loi. Selon Arendt, l'un des succès des Américains est d'adopter le principe de séparation des pouvoirs de Montesquieu et de soumettre l'autorité à la judiciaire en séparant le pouvoir et l'autorité.

Arendt rejette l'approche qui considère que la volonté de la majorité est le seul critère de légitimité et soutient que la souveraineté populaire devrait être limitée par la loi. Mais, selon Arendt, il ne suffit pas de limiter la souveraineté du peuple et de créer un espace où l'État ne peut intervenir pour l'individu. La liberté publique et la participation politique, y compris la discussion et la négociation mutuelles, ne doivent pas être négligées.

Dans la dernière partie de la thèse, les critiques sur la tyrannie de la majorité et les justifications de ces critiques sont évaluées à la lumière des vues des différents penseurs. L'une des principales critiques est qu'il n'y a pas de majorité constante et immuable qui puisse infliger la tyrannie aux minorités. Selon cette critique, les avocats de la tyrannie de la majorité ne rendaient pas compte de la formation des majorités. La majorité n'est pas un groupe social identifiable ou spécifique. La tyrannie de la majorité ne représente pas un réel danger, la majorité et les minorités étant constamment déplacées.

De telles critiques peuvent toutefois être contrées par l'existence de minorités permanentes. En particulier dans les sociétés divisées sur le plan raciales, ethniques et religieux, l'existence de minorités qui sont constamment exclues du processus décisionnel ne peut être niée. Dans un tel cas, bien que la majorité puisse changer, il sera toujours possible de parler de l'existence d'une minorité permanente exclue. Il est évident que la tyrannie de la majorité est une réalité dans les sociétés où la majorité et la minorité ne changent pas de place de manière régulière et ordonnée et où la minorité a perdu l'espoir de devenir une majorité.

ABSTRACT

The concept of tyranny of the majority points out that an unlimited, absolute majority rule has the danger of violating the rights and freedoms of minorities and argues that the majority rule is to be restricted as all other sovereignties.

This thesis first sought to examine which concepts and theories have legitimized an unlimited, absolute majority rule and thus created favorable conditions for the tyranny of the majority. In this context, firstly, the theory of Jean Jacques Rousseau, often considered the father of the majoritarian democracy, was dealt with.

Rousseau's views are often criticized for being able to cause the tyranny of the majority, as Rousseau's notion of general will is often considered as the will of the majority. According to Rousseau, however, the general will, which is set forth by law, differs from the will of the majority and the will of all. The will of all is the sum of the personal wills of all those who are willing to promote their individual interests as opposed to common interest. The general will can only emerge when people are looking out for their common good by avoiding their personal interests. In this context, it can even be argued that the concept of general will embodies a preventive function with regard to the tyranny of the majority, since the common interest targeted includes the interests of minority.

However, although Rousseau has differentiated general will from the will of the majority, he has considered majority vote sufficient for the laws that will be adopted following the unanimous social contract. In other words, Rousseau has assumed, somewhat unrealistically, that this majority, which will be casting its vote for such laws, will aim for common good, leaving aside their own personal interests. It can be argued that Rousseau's such reflections are a result of his theory, which is designed for a face-to-face society in which everyone knows each other and does not have deep segmentations. In such a society, the decision taken by the majority does not have anything for minorities to be scared of, as it will seek the common interest of each individual in society.

The result can be very different when Rousseau's theory is tried to be adapted to the nation state. The idea of universal will, which is infallible, incorruptible and enforcing for all, leaves the minorities very vulnerable to the tyranny of the majority in the nation-state scale.

Jeremy Bentham's theory of democracy and the principle of the greatest happiness of the greatest number of people can lead to the sacrifice of minorities in favor of the majority. In Rousseau's theory, while the common interest in decision-making is targeted, the goal in Benthamite theory is to actualize the policy, which will maximize the benefit of the greatest number of people. This means that the rights of individuals or minorities who are not included in the largest number of people can be easily discarded.

Bentham's theory of sovereignty includes aspects that can be criticized. Bentham regards popular sovereignty as a superior, absolute force and argues that natural rights or any other power cannot restrict it. Since Bentham has also given

unlimited power to the legislative body, he also argues against the separation of powers and checks and balance mechanisms.

Another aim of the thesis is to examine the various dimensions of the concept of the tyranny of the majority by presenting its theoretical bases. In this direction, the views of Alexis de Tocqueville, the thinker who first conceptualized the tyranny of the majority in the modern sense, were evaluated.

Tocqueville emphasized, both in the first volume dated 1835 and in the second volume dated 1840 of *Democracy in America*, the power of the majority and pointed to the dangers that the absoluteness of this power might cause.

In the first volume, Tocqueville spoke of the omnipotence of the majority in America. After mentioning the physical repression that the majority could apply through the state institutions, then he emphasized the moral and intellectual domination of the majority, which is more secretive and more effective with regard to a physical repression.

Tocqueville still believes that some of America's particular circumstances may moderate the tyranny of the majority. We can say that the locality spirit and administrative decentralization that existed in America are the most important of these conditions. Tocqueville also assigns a special mission to lawyers. He argues that lawyers can limit the tendencies of the majority with their adherence to the procedures and rules. America's geographical conditions, its federal structure, and the traditions and habits of the American people are also factors that soften the tyranny of the majority according to Tocqueville.

In the second volume, Tocqueville begins to consider the concept of tyranny of the majority in the context of the relationship between the individual and the state and establishes its theory more firmly. Tocqueville emphasizes in this volume the paradox of equality-freedom, one of the main paradoxes of democracy, and argues that people will always choose equality when they have to choose between freedom and equality. What Tocqueville wants to point out here is that democracy can evolve into despotism. In this volume, Tocqueville uses the term "democratic despotism" rather than the concept of the tyranny of the majority. He believes that the withdrawal of the individuals into their own shells, minding only their private lives and their indifference to common world, will result in the intellectual oppression of the majority and the strengthening of the state. While people are pursuing their own material interests by not dealing with anything but themselves and their families, they will refer all other social affairs to the state, and the state will become more and more in the possession of authority.

John Stuart Mill was also impressed by the views of Tocqueville, drawing attention to the intellectual and moral domination of the majority. According to Mill, the majority's political power over the minority or individuals is more sociological than political. The moral domination of society on individuals or on minorities is much more effective than legal and physical enforcement.

Mill attaches great importance to freedom of thought and expression and individuality in order to prevent this moral domination, which he also calls the tyranny of the public opinion. According to Mill, the way to block the tyranny of the

majority is through the promotion of differences. Different opinions should be protected against the value judgments of the majority, and these thoughts, even if wrong, should be expressed. Individuals should also be allowed to live different forms of life from the majority. Everyone should be entitled to shape his life in line with his own truths. Mill believes that this is the only way for individuals or minorities to get rid of the pressure of conformity.

Mill speaks about another danger inherent in the majority rule in democracies. This danger is that the majority, which has become the governing power, promotes its own interest, instead of common interests of each person in society and the laws are also made in this direction. Mill is worried that the interests of minorities will not be respected in such a case and argues that no real democracy can be mentioned when minorities are not represented like the majority. According to Mill, the majority rule, in which the educated minority does not have a say, can only be called mediocrity.

According to Mill, real democracy is the form of government in which everybody, including the educated minority, is represented. Mill offers a variety of suggestions, which are not quite compatible with today's understanding of democracy, for the elimination of representative government's such perils and the representation of the educated minority.

Among these suggestions is the limitation of the right to vote. Mill argues that illiterates and those who cannot do four operations should not have the right to vote. Again, according to Mill, those who do not pay taxes and those who depend on others for their living should not have the right to vote either. Mill also advocates a plural voting system that enfranchises more votes to those who are mentally superior. According to Mill, the universal suffrage is not acceptable without the plural voting, which gives more emphasis to the educated minority. Mill also offers bicameral legislature and the proportional representation system to prevent majority from abusing its power.

In order to analyze the constitutional mechanisms that can prevent the tyranny of the majority and to examine more in detail its legal dimension, James Madison's views are also included in the fourth chapter of the thesis.

According to Madison, the minority's rights and interests are endangered in all cases where the majority unites with a common interest. Madison treats the majority tyranny together with the concept of faction. According to Madison, the faction is a group that emerges with the motives that are contrary to the common interest or to the rights of others. A faction may be a minority faction, as well as a majority faction. However, according to Madison, minority factions are not a threat because of the republican principle and regular vote. On the other hand, Madison is convinced that the majority faction is a real danger in terms of democracy.

Madison argues that, in order for minorities to be protected, the majority should be prevented from having the same passion and interests at the same time. According to Madison, in order to prevent a majority from uniting to form a faction, a country needs to have an extended sphere and a high population. Madison argues that it will be difficult for a group of people forming the majority to come together in

a country which contains a large number of people, those who are very different from each other and who have different interests.

If this is not prevented, then there must be a variety of constitutional mechanisms in place to prevent the union and repressive actions of the majority. Madison puts the separation of powers at the top of constitutional mechanisms that can prevent tyranny of the majority. According to Madison, the gathering of all of the legislative, executive, and judicial powers in one hand implies tyranny. At the same time, Madison believes that the separation of powers should be strengthened by checks and balance mechanisms. Madison also argues that federalism has a protective role for minorities in the face of the majority.

Hannah Arendt attaches great importance to the American Revolution and the constitutional institutions created afterwards with regard to preventing the tyranny of the majority. That is why her views have been included in the following parts of the fourth chapter of the thesis.

According to Arendt, America, unlike France, tried to prevent the tyranny of the majority, by differentiating the source of the law and the origin of the power. The American founders rejected a fiction such as popular will and sought to place the principle of a popular sovereignty restricted by law. According to Arendt, one of the successes of the Americans is to adopt Montesquieu's principle of separation of powers and to submit the authority to the judiciary by differentiating power and authority.

Arendt rejects the approach that considers the will of majority to be the only criterion of legitimacy, and argues that law should limit popular sovereignty. But it is not enough for Arendt to limit the sovereignty of the people and to create an area where the state cannot intervene with the individual. Public freedom and political participation, which includes deliberation and discussion, should not be neglected.

In the last part of the thesis, the criticisms about the tyranny of the majority and the fairness of these criticisms are evaluated in the light of the views of the various thinkers. One of the main critiques is that there is no such thing as a stable, and fixed majority that can act tyrannical on minorities. According to this criticism, the advocates of the tyranny of the majority did not account for how the majorities were formed. The majority is not an identifiable or a specific social group. The tyranny of the majority does not represent a real danger, as the majorities and minorities are constantly fluctuating.

Such criticism, however, can be countered by the existence of permanent minorities. Especially in divided societies, the existence of minorities who are perpetually excluded from the decision-making process cannot be denied. In such a case, although the majority can change, it will always be possible to talk about the existence of an excluded, permanent minority. It is evident that the tyranny of the majority is a reality in societies in which the majority and the minority do not change in a steady manner and the minority has lost the hope of becoming a majority.

ÖZET

Çoğunluğun tiranlığı kavramı, mutlak bir çoğunluk yönetiminin azınlığın hak ve özgürlüklerini ihlal etme tehlikesini barındırdığına dikkat çeker ve diğer tüm egemenliklerin tahdit edilmesi gerektiği gibi çoğunluk hakimiyetine de sınırlar getirilmesinin zorunlu olduğunu savunur.

Bu tez ile öncelikle hangi kavramların, teorilerin sınırsız, mutlak bir çoğunluk yönetimini meşrulaştırdığı ve bu şekilde çoğunluğun tiranlığı için elverişli koşulları yarattığı incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, sıklıkla çoğunlukçu demokrasinin fikir babası olarak kabul edilen Jean Jacques Rousseau'nun teorisi ele alınmıştır.

Rousseau'nun genel irade kavramı sıklıkla çoğunluğun iradesi ile bir tutulduğu için Rousseau'nun görüşleri de genellikle çoğunluğun tiranlığına sebep olabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Oysa Rousseau'ya göre yasalar aracılığıyla ortaya konan genel irade, çoğunluğun iradesinden de, herkesin iradesinden de farklıdır. Bir iradenin genel olmasını sağlayan şey, onun çoğunluk tarafından isteniyor olması değil, ortak yararı gerçekleştirmeye yönelmiş olmasıdır. Herkesin iradesi, ortak yararı gözetmeyen ve bireysel çıkarlarını düşünen bireylerin özel iradelerinin toplamıdır. Genel irade ise ancak insanların kişisel menfaatlerinden sıyrılarak ortak yararı gözettikleri hallerde ortaya çıkabilecektir. Bu bağlamda hedeflenen ortak yarar düşüncesi azınlığın da yararını içerdiği için, genel irade kavramının çoğunluğun tiranlığını önleyici bir işlevi olduğu dahi ileri sürülebilir.

Ancak her ne kadar Rousseau, genel iradeyi çoğunluğun iradesinden farklılaştırmış olsa da, oybirliği ile kabul edilen toplum sözleşmesi sonrası yapılacak yasalar için çoğunluğun oyunu yeterli görmüştür. Yani Rousseau, çok da gerçekçi olmayan bir şekilde, yasaları oylayacak bu çoğunluğun kendi kişisel çıkarlarını bir yana bırakarak ortak yararı hedefleyeceğini varsaymıştır. Bunda Rousseau'nun teorisini, herkesin birbirini tanıdığı, derin bölünmelerin olmadığı, yüz yüze bir toplum için tasarlamasının etkili olduğu ileri sürülebilir. Böyle bir toplumda çoğunluğun aldığı karar toplumdaki her bireyin ortak yararını gözeteceği için azınlıkların da korkacak bir şeyi yoktur.

Rousseau'nun teorisi ulus devlete uyarlanmaya çalışıldığında ise sonuç çok farklı olabilmektedir. Yanılmaz, bozulmaz ve herkesi itaate zorlayan genel irade düşüncesi, ulus devlet ölçeğinde azınlıkları çoğunluğun tiranlığı karşısında oldukça savunmasız durumda bırakmaktadır.

Jeremy Bentham'ın demokrasi teorisi ve en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğu şeklindeki fayda ilkesi de çoğunluklar lehine azınlıkların feda edilmesine yol açabilecek niteliktedir. Rousseau'nun teorisinde karar alma sürecinde ortak yarar hedeflenirken, Benthamcı teoride amaç en fazla sayıdaki insanın yararını maksimize eden politikanın hayata geçirilmesidir. Bu yüzden en büyük sayıda insanın içerisinde yer almayan bireylerin ya da azınlıkların hakları kolaylıkla gözden çıkarılabilir.

Bentham'ın egemenlik teorisi de eleştirilebilecek yönler içermektedir. Bentham halk egemenliğini üstün, mutlak bir güç olarak görür ve doğal haklar ya da başka herhangi bir güç tarafından sınırlandırılmayacağını ileri sürer. Bentham

yasama organına da sınırsız bir güç attığı için kuvvetler ayrılığı ile denge ve denetim mekanizmalarına da karşı çıkmaktadır.

Tezin bir diğer amacı da çoğunluğun tiranlığı kavramının teorik temellerini ortaya koyarak bu kavramın farklı boyutlarını incelemektir. Bu doğrultuda çoğunluğun tiranlığını, modern anlamıyla ilk kez kavramsallaştıran düşünür olan Alexis de Tocqueville'in görüşleri değerlendirilmiştir.

Tocqueville Amerika'da Demokrasi'nin hem 1835 tarihli birinci cildinde hem de 1840 tarihli ikinci cildinde çoğunluğun sahip olduğu güce vurgu yapmış ve bu gücün mutlaklığının neden olabileceği tehlikelere işaret etmiştir.

İlk ciltte Tocqueville daha çok Amerika özelinde çoğunluğun kadir-i mutlaklığından söz etmiştir. Çoğunluğun devlet kurumları aracılığıyla uygulayabileceği fiziki baskıdan bahsettikten sonra teorisinin daha özgün kısmını oluşturan çoğunluğun daha gizli ve fakat daha etkili olan ahlaki ve düşünsel tahakkümüne vurgu yapmıştır.

Tocqueville yine de Amerika'nın kendine özgü bazı koşullarının çoğunluğun tiranlığını mutedil hale getirebileceği kanaatinde. Amerika'da var olan yerellik ruhunun ve idari adem-i merkeziyetin bu koşulların başında geldiğini söyleyebiliriz. Tocqueville hukukçulara da özel bir misyon yüklemektedir. Hukukçuların şekillere ve kurallara bağlılıkları ile çoğunluğun eğilimlerini sınırlayabileceklerini savunmaktadır. Amerika'nın coğrafi koşulları, federal yapısı ve Amerikan halkının gelenek ve alışkanlıkları da Tocqueville'e göre çoğunluğun tiranlığını yumuşatan etkenlerdendir.

Tocqueville ikinci ciltte çoğunluğun tiranlığı kavramını birey ve devlet arasındaki ilişki çerçevesinde ele almaya başlar ve teorisini daha sağlam temellere oturtur. Tocqueville bu ciltte demokrasinin temel paradokslarından biri olan eşitlik-özgürlük ikilemine vurgu yapar ve insanların özgürlük ile eşitlik arasında seçim yapmaları gerektiğinde hep eşitliği seçeceklerini ileri sürer. Tocqueville'in burada işaret etmek istediği şey demokrasinin despotizme evrilebileceğidir. Tocqueville bu ciltte çoğunluğun tiranlığı kavramı yerine daha çok "demokratik despotizm" terimini kullanmaktadır. Bireylerin yalnızca kendi özel yaşamı ile ilgilenerek kabuğuna çekilmesinin ve toplumsal yaşama olan kayıtsızlığının sonunda hem çoğunluğun düşünsel tahakkümünün şiddetleneceği hem de devletin güçleneceği kanısındadır. İnsanlar kendileri ve aileleri dışında hiçbir konuyla ilgilenmeyerek maddi çıkarlarının peşinde koşarken diğer tüm toplumsal meseleleri devlete havale edecekler ve devlet giderek daha çok yetkiyi bünyesinde bulundurur hale gelecektir.

John Stuart Mill de Tocqueville'in görüşlerinden de etkilenecek çoğunluğun düşünsel ve ahlaki tahakkümüne dikkat çekmiştir. Mill'e göre çoğunluğun azınlıklar ya da bireyler üzerindeki gücü politik olmaktan öte sosyolojiktir. Toplumun birey ya da azınlıklar üzerindeki ahlaki tahakkümü, yasal ve fiziki zorlamadan çok daha etkilidir.

Mill, kamuoyunun tiranlığı da dediği bu ahlaki tahakkümü önlemek için düşünce ve tartışma özgürlüğü ile bireyselliğe büyük önem verir. Mill'e göre çoğunluğun tiranlığını engellemenin yolu, farklılıkların teşvik edilmesinden geçer. Farklı düşünceler çoğunluğun değer yargıları karşısında korunmalı ve bu

düşüncelerin, yanlış bile olsalar, dile getirilmesi sağlanmalıdır. Yine bireylerin çoğunluktan farklı yaşam biçimleri sürmelerine izin verilmelidir. Herkesin kendi doğruları doğrultusunda hayatını şekillendirmeye hakkı olmalıdır. Mill, bireylerin ya da azınlıkların kendilerini çoğunluğa uydurma konusundaki baskıdan kurtulmalarının ancak bu şekilde mümkün olabileceği kanaatinde-dir.

Mill, demokrasilerde çoğunluk yönetimine içkin olan bir başka tehlikeden de söz eder. Bu tehlike, yöneten güç haline gelen çoğunluğun, toplumdaki herkesin ortak çıkarı yerine kendi menfaatlerini gözetmesi ve yasaların da bu doğrultuda yapılmasıdır. Mill, böyle bir durumda azınlıkların çıkarlarının gözetilemeyeceğinden endişe duyar ve azınlıkların da çoğunluk gibi temsil edilmediği durumlarda gerçek bir demokrasiden söz edilemeyeceğini ileri sürer. Mill'e göre eğitilmiş azınlığın söz sahibi olmadığı çoğunluk yönetimi ancak mediokrazi olarak adlandırılabilir.

Mill'e göre gerçek demokrasi, yalnızca çoğunlukların değil eğitilmiş azınlık da dahil olmak üzere herkesin temsil edildiği yönetim biçimidir. Mill, temsili yönetimin bu tehlikelerinin bertaraf edilebilmesi ve eğitilmiş azınlığın temsili için bugünkü demokrasi anlayışımızla pek de bağdaşmayan çeşitli öneriler sunar.

Bu önerilerinden ilki oy hakkının sınırlandırılmasıdır. Mill, okuma yazma bilmeyenlerin ve dört işlem yapamayanların oy hakkına sahip olmaması gerektiğini savunur. Yine Mill'e göre vergi vermeyenlerin ve geçimi için başkalarına bağımlı olanların da oy hakkı olmamalıdır. Mill, zihinsel açıdan daha üstün olanlara daha fazla oy hakkı tanıyan çoğul oy sistemini de savunmaktadır. Mill'e göre eğitilmiş azınlığa daha fazla söz hakkı tanıyan çoğul oy sistemi olmadan genel oy kabul edilebilir nitelikte değildir. Mill, çift meclis ve nisbi temsil sistemini de çoğunluğun gücünü kötüye kullanabilmesini önleyecek mekanizmalar arasında görür.

Çoğunluğun tiranlığını önleyebilecek anayasal mekanizmaları ve çoğunluğun tiranlığının hukuki boyutunu daha derinlemesine incelemek için James Madison'un görüşlerine de tezin dördüncü bölümünde yer verilmiştir.

Madison'a göre çoğunluğun ortak bir çıkar ile birleştiği her durumda azınlığın hak ve çıkarları tehlike altındadır. Madison, çoğunluğun tiranlığını hizip kavramı ile birlikte ele almaktadır. Madison'a göre hizip, başkalarının haklarına ya ortak yarara aykırı güdülerle ortaya çıkan gruplardır. Hizipler azınlık hizbi olabileceği gibi çoğunluk hizbi de olabilmektedir. Ancak Madison'a göre demokrasi ile birlikte azınlık hizbi bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Çoğunluk yönetiminin kendisi bu tehlikeyi bertaraf etmiştir. Madison çoğunluk hizbinin ise demokrasi açısından gerçek bir tehlike yarattığı kanaatinde-dir.

Madison, azınlıkların ve bireylerin korunabilmesi için çoğunluğun aynı anda aynı tutku ve çıkarlara sahip olmasının engellenmesi gerektiğini savunmaktadır. Madison'a göre çoğunluğun bir hizip oluşturacak şekilde bir araya gelmesini önlemek için, bir ülkenin geniş bir alana ve yüksek bir nüfusa sahip olması gerekmektedir. Çok fazla sayıda insanı, birbirinden çok farklı tarafı ve çıkarı içeren bir ülkede çoğunluğu oluşturanların bir araya gelmeleri Madison'a göre zorlaşacaktır.

Eğer bu engellenemediyse o zaman da çoğunluğun birleşmesi ve baskıcı eylemlerde bulunmasını önleyecek çeşitli anayasal mekanizmalar devreye

sokulmalıdır. Madison, çoğunluğun tiranlığını önleyebilecek anayasal mekanizmaların başına kuvvetler ayrılığını yerleştirir. Yasama, yürütme ve yargı güçlerinin hepsinin tek bir elde toplanması ona göre tiranlık anlamına gelmektedir. Madison aynı zamanda kuvvetler ayrılığının, kontrol ve denge mekanizmaları ile güçlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Madison federal yapının da çoğunluklar karşısında azınlığı koruyucu bir işleve sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Hannah Arendt de Amerikan Devrimine ve sonrasında oluşturulan anayasal kurumlara çoğunluğun tiranlığını önleme bakımından büyük önem vermektedir. Bu yüzden tezin dördüncü bölümünün devamında onun görüşlerine yer verilmiştir.

Arendt'e göre Amerika'da, Fransa'dan farklı olarak, yasanın kaynağı ile iktidarın kökeni farklılaştırılmak suretiyle çoğunluğun tiranlığı önlenmeye çalışılmıştır. Amerikan kurucuları halk iradesi gibi bir kurguyu reddederek yasalarla sınırlanmış bir halk egemenliği düşüncesini yerleştirmeye çalışmışlardır. Arendt'e göre Amerikalıların başarılarından biri Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemeleri ve iktidar ile otoriteyi birbirinden ayırarak otoriteyi yargıya teslim etmeleridir.

Arendt, çoğunluğun iradesini meşruiyetin tek ölçütü kabul eden yaklaşımı reddeder ve halk egemenliğinin yasalarla sınırlanmasını gerektiğini savunur. Ancak Arendt için halk egemenliğinin sınırlanması ve bireyler için devletin karışamayacağı bir alanın yaratılması yeterli değildir. Kamusal özgürlük ile karşılıklı tartışma ve müzakereyi içeren siyasal katılım da ihmal edilmemelidir.

Tezin son bölümünde ise çoğunluğun tiranlığına yönelik eleştiriler ve bu eleştirilerin haklılık payı çeşitli düşünürlerin görüşleri eşliğinde değerlendirilmiştir. Sabit, değişmez ve bu bağlamda azınlıklar üzerinde tiranlık kurabilecek bir çoğunluğun olmadığı getirilen eleştirilerin başında gelmektedir. Bu eleştiriye göre çoğunluğun tiranlığı savını ileri sürenler, çoğunlukların nasıl oluştuğunu hesaba katmamışlardır. Çoğunluk, tanımlanabilir, belirli bir sosyal grup değildir. Çoğunluklar ve azınlıklar sürekli yer değiştirebildikleri için çoğunluğun tiranlığı da gerçek bir tehlikeyi ifade etmez.

Ancak böyle bir eleştiriye kalıcı azınlıklar hatırlatılarak karşı çıkılabilir. Bilhassa ırksal, etnik, dini sebeplerle bölünmüş toplumlarda sürekli olarak karar alma süreçlerinden dışlanan azınlıkların varlığı yadsınamayacak niteliktedir. Böyle bir durumda, çoğunluklar değişebiliyor olsa da, her zaman dışlanan, kalıcı bir azınlığın varlığından söz edilebilir. Azınlık ve çoğunluğun istikrarlı ve düzenli bir biçimde yer değiştiremediği ve azınlığın çoğunluk olma umudunu yitirdiği toplumlarda çoğunluğun tiranlığının bir gerçekliğinin olduğu açıktır.

GİRİŞ

Çoğunluğun tiranlığı savı, sınırsız, mutlak bir çoğunluk yönetimine karşı çıkıştır. Nasıl ki tek kişinin gayri meşru, keyfi ve yozlaşmış yönetimi tiranlık anlamına geliyorsa¹, çoğunluğun bu niteliklere sahip yönetimi de aynı şekilde değerlendirilmelidir. Tek bir kişi tarafından gerçekleştirildiğinde zalimane olarak değerlendirebileceğimiz eylemler, çoğunluk eliyle gerçekleştirildiğinde de müstebit olmaya devam eder.

Çoğunluğun tiranlığı görüşünün kavramsallaştırılabilmesi için halk egemenliği ve milli egemenlik teorisinin tezahür etmesi gerekmiştir. Şöyle ki, modern devletin oluşum sürecinde egemenliğin sahibi değişirken, egemenliğin niteliğinin değişmemesi yeni bir tehlikeyi doğurmuştur. Kralın elindeyken mutlak, sınırsız olan egemenlik, ulusun eline geçtiğinde de aynı nitelikleri taşımayı sürdürmüştür. Milli irade, halk iradesi olarak kutsallaştırılan çoğunluğun iradesi de meşruiyetin yegane kaynağı olarak görülmüş ve bu iradenin ürünü olarak değerlendirilen her şey, içeriğinden bağımsız olarak, doğru kabul edilmiştir.²

Çoğunluğun sırf çoğunluk olduğu için daima mantıksız ve akıl dışı kararlar alacağını varsaymak³ doğru olmadığı gibi, çoğunluğun verdiği her kararın, niteliği ne olursa olsun, meşru olduğunu farz etmek de makul değildir.

¹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, 2. Baskı, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014, s. 255.

² Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 34. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014, s. 85-86.

³ Henrik Ibsen'in "Bir Halk Düşmanı" isimli oyununun baş karakteri olan ve gerçekleri dile getirdiği için kasaba halkı tarafından dışlanan Dr. Stockmann tam olarak bu görüştedir. Dr. Stockmann oyunun sonlarına doğru şunları söyler:

"...Gerçeğin ve özgürlüğün en büyük düşmanı, şu "başat çoğunluk" denen nesnedir...

...Hak, hiç de çoğunlukta değildir, hiçbir zaman değildir. İşte örneğin, düşünen özgür bir insanın mücadele etmesi gereken yürürlükteki yalanlardan biri de budur. Herhangi bir ülkede nüfusun çoğunluğunu kimler teşkil eder, akıllılar mı, aptallar mı? Bütün dünyada aptallığın korkunç bir çoğunluk meydana getirdiği konusunda anlaştığımızı sanıyorum...

...Gerçeğin çoğunluğun tekelinde bulunduğu yalanına karşı devrim yapmaya kararlıyım. Yığınların genellikle arkasından gittiği hakikatler nelerdir, bir düşünsenize!"

Çoğunluk yönetiminin iki farklı anlamda kullanıldığı ileri sürülebilir. İlki, çoğunluk kuralının bir yöntem olarak kullanılmasıdır. Alternatifleri göz önünde tutulduğunda, bir uyuşmazlığı çözmek için karar alma mekanizması olarak çoğunluk oyuna başvurulması birçok açıdan tercih edilebilir. İkinci kullanımı ise meşruiyete ilişkindir. Bu kullanıma göre çoğunluk tarafından verilen her karar meşrudur, çoğunluğun iradesi hiçbir sınırlamaya tabi tutulamaz ve her konu çoğunluk oyuna sunulabilir.

Çoğunluğun tiranlığı görüşü de çoğunluk yönetiminin bu kullanımının eleştirisi üzerinedir. Çoğunluk, çoğunluk olmanın verdiği güçle azınlığın hak ve çıkarlarını ihmal ve hatta ihlal edebilir. Böyle bir durumda çoğunluğun verdiği kararın yine de meşru olduğunu ileri sürmek mümkün olmamalıdır.

Çoğunluk yönetimine getirilen eleştiriler, üç grup altında toplanabilir. İlk grup, çoğunluk egemenliğinin gerçekliğini sorgular ve esasında elitlerden oluşan bir azınlığın yönettiği savını ileri sürer. Oylama usulleri sebebiyle ortaya çıkan sonucun aslında çoğunluğun iradesini yansıtmadığına dair eleştiri de ikinci grubu teşkil eder.

Tocqueville tarafından kavramsallaştırılan ve tezin konusunu teşkil eden çoğunluğun tiranlığı ise çoğunluk gücünün mutlaklığına yönelik üçüncü grup eleştiridir. Demokrasilerde bir dogma haline gelen çoğunluk yönetimine sınırlar çizilmediğinde ortaya çıkabilecek tehlikelere işaret eder. Dolayısıyla ilk iki grupta yer alan çoğunluk yönetiminin gerçekliğini sorgulayan elit teorileri ile seçimler sonrasında ortaya çıkan sonuçların gerçekte çoğunluğun iradesini yansıtmadığını savunan görüşler tezin kapsamı dışındadır. Bu eleştirilere sadece çoğunluğun tiranlığı ile kesiştikleri noktalarda değinilecektir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, halk egemenliği ve millet egemenliği teorilerinin ortaya çıkmasından sonra çoğunluğun tiranlığı kavramsallaşabilmiştir. Çoğunluğun tiranlığı, modern devlete ve demokrasiye yönelik bir eleştiridir. Bu bağlamda tez konusunun kendisi, tezin zaman bakımından sınırlanmasını

gerektirmiştir. Antik Yunan'ın kendine özgü demokrasi serüveni ve Ortaçağ'ın deneyimleri ve kurumları bu yüzden teze dahil edilmemiştir.

Bu çalışma ile çoğunluğun tiranlığının sebeplerinin araştırılması, hangi kavramların, teorilerin çoğunluğun tiranlığı için verimli bir toprak yarattığının ortaya konması hedeflenmektedir. Çoğunluğun tiranlığını önleyebilecek ilkelerin, kurumların, mekanizmaların neler olduğunu irdelemek de tezin amaçlarındandır. Hangi tür çoğunlukların hangi tip azınlıklar üzerinde tiranlık kurabileceği ve gerçekten çoğunluğun tiranlığı gibi bir tehlikenin var olup olmadığı da cevaplanmaya çalışılacak sorulardandır.

Bu doğrultuda ilk olarak, çoğunlukçu demokrasi dendiğinde akla ilk gelen isim olan Rousseau'nun genel irade kavramı ve egemenlik teorisi incelenecektir. Genel iradenin, çoğunluğun iradesi ile birleştiği ve ayrıldığı noktalar ortaya konarak Rousseau'nun teorisinin varsayıldığı gibi çoğunluğun tiranlığının müsebbibi olup olmadığı araştırılacaktır.

Tocqueville'in görüşlerinin incelendiği tezin ikinci bölümü, tezin adeta omurgasını oluşturmaktadır. Bu bölümde, çoğunluğun azınlıklar üzerinde sahip olduğu fiziki, politik ve yasal güçten bahsedildikten sonra Tocqueville'in teorisinin de özgün kısmını oluşturan çoğunluğun ahlaki ve düşünsel tahakkümü üzerinde durulacaktır. Amerika'da çoğunluğun tiranlığının nasıl ılımlı hale getirildiği de bu bölümde incelenecek konulardandır. Tocqueville'in demokrasiye ilişkin bakış açısının “Amerika'da Demokrasi” isimli eserinin birinci ve ikinci ciltleri arasında nasıl bir dönüşüme uğradığı da kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır. Tocqueville'in ikinci ciltte öne sürdüğü “demokratik despotizm” kavramı ve bu kavramın hazırlayıcısı niteliğindeki koşulların eşitliği, bireycilik, atomizm gibi meseleler de yine bu bölümde incelenecektir. Bu bölümde son olarak, Tocqueville'in müstebit hale geleceğini düşündüğü çoğunluğun hangi gruba işaret ettiği araştırılacaktır.

Üçüncü bölümde ilk olarak John Stuart Mill ve onun demokrasi teorisi ele alınacaktır. Mill'in Tocqueville ve “Amerika'da Demokrasi” hakkındaki değerlendirmelerine yer verildikten sonra, onun kamuoyunun tiranlığı görüşü ele

alınacaktır. Toplumun birey üzerindeki düşünsel ve ahlaki tahakkümünü önlemek için Mill'in zaruri gördüğü ifade özgürlüğü ve bireysellik gibi konular da bu bölümde incelenecektir. Bu bölümde ayrıca Mill'in demokrasilerde azınlıkların da temsil edilebilmesi için önerdiği kurumlar ve ilkelerin kabul edilebilirliği tartışılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünün ikinci kısmında ise Bentham'ın faydacı demokrasi teorisi üzerinde durulacaktır. Çoğunluk yönetimini meşrulaştıran en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğu ilkesinin, çoğunluklar karşısında azınlıkları koruma bakımından işlevselliği irdelenecektir. Yine Bentham'ın "Kamuoyu Divanı" kavramının çoğunluğun tiranlığını besleyen kavramlardan biri olup olmadığı da bu bölümde sorgulanacaktır.

Çoğunluğun tiranlığının hukuki boyutu Amerikan kurucu babalarından olan James Madison'un görüşleri kapsamında dördüncü bölümün ilk kısmında ele alınacaktır. Literatürde Madisoncu demokrasi olarak anılan, anayasal olarak sınırlanmış çoğunluk yönetimi bu bölümde kurumlar eşliğinde irdelenecektir.

Dördüncü bölümün ikinci kısmı ise Hannah Arendt'e ayrılmıştır. Arendt'in genel irade eleştirisi üzerinde durulduktan sonra, onun iktidar ve otorite farklılaştırmasının çoğunluğun tiranlığı bakımından nasıl bir işleve sahip olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Yine bu bölümde Tocqueville ve Arendt karşılaştırması yapılarak, Tocqueville'in demokratik despotizm kavramı ile Arendt'in totalitarizm analizinin benzeştiği noktalar ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tezin son bölümü çoğunluğun tiranlığına yönelik eleştirilere ayrılmıştır. Azınlığın mağlup olduğu her durumun, çoğunluğun tiranlığı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, hangi tür çoğunlukların hangi tip azınlıklar üzerinde tiranlık kurabileceği, çoğunlukların her zaman yoksullardan mı müteşekkil olduğu gibi sorulara bu bölümde cevap aranacaktır. Çoğunluğun tiranlığının gerçekliği ve çoğunlukların oluşumu gibi hususlar da yine bu bölümde eleştiriler kapsamında irdelenecektir.

Birinci Bölüm

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ OLAĞAN ŞÜPHELİSİ OLARAK ROUSSEAU

Çoğunluğun mutlak yönetimi, çoğunlukçu demokrasi ve çoğunluğun tiranlığı dendiğinde ilk atıf yapılan düşünür genellikle Jean-Jacques Rousseau olmaktadır. Rousseau'nun çoğunlukçu demokrasinin fikir babası olarak gösterilmesinde onun egemenlik düşüncesinin ve genel irade kavramının payı büyüktür.

Söz konusu kavramların incelenmesine geçmeden önce Rousseau hakkında birbirinden çok farklı yorumlar olduğunu belirtmekte yarar vardır. Rousseau'yu özgürlükçü olarak niteleyenler⁴ olduğu gibi görüşlerinin çoğunluğun despotizmine ve hatta totalitarizme sebep olduğunu savunanlar⁵ da bulunmaktadır. Birbirine taban tabana zıt Rousseau yorumlarının olmasındaki ilk etmen, Rousseau'nun görüşlerinin tutarsızlığı ve kavramlarının içeriğinin belirsizliğidir. Bir başka etken de Rousseau'yu yorumlayanların onu bütüncül bir şekilde ele almaması ve bazı düşüncelerini öne çıkarırken diğer düşüncelerini geri plana atmalarıdır.⁶ Rousseau'nun birbiriyle çelişen düşüncelerinin olmasının da yorumcuları bu şekilde bir seçim yapmaya zorladığı ileri sürülebilir.

Rousseau'nun görüşlerini çoğunluğun tiranlığı çerçevesinde değerlendirilirken de bu hususların göz önünde tutulmasında yarar vardır. Her ne kadar ilk bakışta Rousseau'nun egemenlik teorisi ve genel irade kavramı, Rousseau'yu çoğunlukçu

⁴ Örneğin Sartori'ye göre Rousseau'nun liberal olmayan bir demokrasiyi savunduğuna dair en ufak bir kanıt dahi bulunmamaktadır. Bkz. Sartori, **a.g.e.**, s. 544.

⁵ Bu görüşün en önemli savunucularından biri J.L. Talmon'dur. Talmon'a göre Rousseau genel iradeyi halk egemenliği ile bir araya getirerek totaliter demokrasiye sebep olmuştur. Bkz. J.L. Talmon, **The Origins of Totalitarian Democracy**, New York, Frederick A. Praeger Publishers, 1960, s. 43.

⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010, s. 17-19.

demokrasinin öncüsü olarak yorumlamak bakımından oldukça elverişli olsa da⁷ derinlemesine bir inceleme bizi farklı sonuçlara götürebilecektir.

I. TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Rousseau'nun toplum sözleşmesi ile amaçladığı insanların tıpkı tabii haldeki gibi eşit ve özgür olabildikleri bir devlet ve toplum yapısı kurmaktır. Bu yapı sayesinde insanlar kendilerinden başka hiçbir otoriteye itaat etmeyecekler ve eskisi gibi özgür kalmaya devam edeceklerdir.⁸ Çünkü sözleşme ile bireyler artık bir yöneticiye değil ortak ben olarak nitelendirilebilecek genel iradeye boyun eğmektedirler. Genel irade yurttaşları eşit biçimde sınırlayarak her bir bireyi bir başkasının iradesine itaat etmekten koruyacaktır.⁹

Toplumsal sözleşme ile her bir kişi, tüm varlığını ve gücünü genel iradeye devreder ve bireysel olarak da bütünün bölünmez bir parçası olur.¹⁰ Bu şekilde bireyler kendi kişisel varlıklarından sıyrılarak kolektif bir yapının ayrılmaz bir bileşeni haline gelirler. Bu kolektif yapı etki derecesine göre devlet, egemen ya da egemen güç¹¹ olarak adlandırılabilir. Rousseau kamusal kişiliğin üyeleri bakımından da bir ayrıma gider. Bu üyeler kolektif olarak halk ya da ulus olarak tanımlanırken, özel kişi olarak egemen otoriteye katılmaları açısından yurttaş ve

⁷ Bu yöndeki görüş için bkz. Yusuf Şevki Hakyemez, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı:4, 2003, s. 69-81.; Taylan Barın, **Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016, s. 72.

Aksi yöndeki görüş için de bkz. Ece Göztepe, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Çoğunlukçu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Yay. Haz. Ece Göztepe, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 130-142.

⁸ Jean-Jacques Rousseau, **Toplumsal Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, I. Kitap, Bölüm VI, s. 41. Bu eser bundan sonra “TS” olarak kısaltılacaktır. Oktay Uygun, **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar**, 2. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014, s. 138. Bu eser bundan sonra “Demokrasi” olarak kısaltılacaktır.

⁹ Ahu Tunçel, **Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 198.

¹⁰ Rousseau, TS, I. Kitap, Bölüm VI, s. 42.

¹¹ Üyeleri bu kamusal kişilik pasif olduğu zaman ona devlet, etkin olduğu zaman egemen, benzerleriyle karşılaştırıldığında ise egemen güç demektirler. Bkz. Rousseau, TS, Bölüm VI, s. 43.

devletin yasalarına tabi olmaları bakımından da uyruk-tebaa olarak isimlendirilirler.¹²

Rousseau'nun bireyi farklı kişiliklere bölen bu ayrımı -her ne kadar çetrefilli olsa da- genel irade ile çoğunluğun tiranlığı arasındaki ilişki de dahil olmak üzere kuramının birçok tartışmalı yönüne ışık tutmaktadır. Bir tarafta soyut insan olarak da adlandırabileceğimiz genel iradeye katılan yurttaş varken, diğer tarafta kişisel çıkara sahip, kanlı canlı somut insan bulunmaktadır. Bu somut insan, genel iradeye itaatle yükümlü olan uyruktur. Somut insanlardan oluşan kalabalığın, egemen olan halka dönüşmesi ise toplum sözleşmesi ile mümkün olacaktır. Yani yöneten ve egemenliğin gerçek sahibi olan, somut insanlardan oluşan kalabalık ya da herkes değil, yurttaşlardan oluşan halktır.¹³

Kalabalığı halka, uyruğu yurttaşla dönüştüren toplum sözleşmesi ancak oybirliği ile yapılırsa kabul edilebilecektir.¹⁴ Rousseau bu konuda şöyle demektedir:

*“Gerçekten de, eğer daha önce gelen bir anlaşma mevcut değilse, seçim oybirliği ile yapılmadıkça, azınlığın çoğunluğa tabi olma mecburiyeti diye bir şey olur muydu? Ve de kendilerine bir efendi isteyen yüz kişi, böyle bir şey istemeyen on kişi namına oy verme hakkını nereden bulurdu? Oy çoğunluğu kanununun kendisi de bir anlaşma müessesesidir ve en azından bir kez oybirliğini şart koşar.”*¹⁵

Rousseau, toplumun kurulması için oybirliğinin şart olduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Bir kez oybirliği sağlandıktan sonra ise yasalar için oy çoğunluğu yeterli olacaktır. Yukarıda alıntılanan pasajdan yola çıkarsak, Rousseau'nun başta sağlanan oybirliği sonrasında azınlığın çoğunluğa tabi olmaya mecbur olduğunu savunduğunu ileri sürebiliriz. Rousseau'ya göre *ilk sözleşmenin dışında, çoğunluğun oyu, daima geri kalan oyları mecburiyet altına sokmaktadır.*¹⁷

¹² Rousseau, TS, I. Kitap, Bölüm VI, s. 43

¹³ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 78, 81.

¹⁴ Rousseau, TS, IV. Kitap, Bölüm II, s. 141.

¹⁵ Rousseau, TS, I. Kitap, Bölüm V, s. 40.

¹⁶ Toplumsal sözleşme yapılırken bu sözleşmeye muhalif olanlar yabancı statüsünde olacaklar ve devletin toprağı üzerinde ikamet etme hakkından mahrum kalacaklardır. Rousseau, TS, IV. Kitap, Bölüm II, s. 141.

¹⁷ Rousseau, TS, IV. Kitap, Bölüm II, s. 141.

Ancak Rousseau da her karar alma sürecinin kazanan ve kaybedenleri olduğunun ve en kapsayıcı devletlerde bile onay vermedikleri yasalarla yönetilmek zorunda kalan insanların varlığının farkındadır.¹⁸ Bu yüzden insanların rıza göstermedikleri yasalara tabi olurken aynı zamanda özgür olmalarının mümkün olup olmadığını anlamaya çalışır.¹⁹

Rousseau genel iradeyi merkeze alarak bu soruna çözüm getirilebileceğini ileri sürer. Halka bir kanun teklif edildiği zaman, halka sorulan şey onların ne istediği değil teklifin genel iradeye uygun olup olmadığıdır. Oylama sonucunda kaybeden taraf, tercih ettiği seçeneğin genel iradeye uygun olmadığını kabul etmek zorundadır.²⁰ Yani Rousseau'ya göre kaybeden taraf aslında kaybetmemiştir, sadece genel iradenin ne olduğu konusunda yanılmıştır. Ortaya çıkan sonuç genel iradeye uygun olduğuna göre kişinin zararına olan bir durum da söz konusu olmayacaktır. Bu yüzden genel iradenin ne olduğu konusunda yanılan taraf, ortaya çıkan sonuca rağmen özgür olmaya devam edecektir.

Rousseau'nun, muhaliflerin nasıl özgür olabileceklerine cevabı oldukça kafa karıştırıcı olduğu gibi çok da tatmin edici değildir. Ancak genel irade ve genel iradenin ifadesi olan yasalar hakkındaki görüşleri konuyu biraz daha aydınlatmaya yardımcı olabilecektir.

II. GENEL İRADE

Rousseau'ya göre genel irade değişmez, bozulmaz, yok edilemez ve saf olarak kalır.²¹ Yine Rousseau'ya göre genel irade her zaman doğrudur ve hiçbir zaman yanılmaz.²²

Genel iradeye bu niteliklerin atfedilmesinin nedeni ise ortak yarar düşüncesidir. İradeyi genelleştiren ve onu her zaman doğru ve yanılmaz kabul etmemizi gerektiren şey müşterek menfaatlerimizdir.²³

¹⁸ Annelien de Dijn, "Rousseau and Republicanism", **Political Theory**, Vol. 46 (I), 2018, s. 67.

¹⁹ Rousseau, **TS**, IV. Kitap, Bölüm II, s. 142.

²⁰ Rousseau, **TS**, IV. Kitap, Bölüm II, s. 142.

²¹ Rousseau, **TS**, IV. Kitap, Bölüm I, s. 137-139.

²² Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm III, s. 55.

Daha önce de ifade edildiği üzere Rousseau bireyi yurttaş ve uyruk olarak ikiye bölmüştür. Birey, uyruk olarak özel bir menfaate sahip olabilir ve bu menfaat sebebiyle genel iradeye ve yasaya karşı çıkabilir. Rousseau'ya göre yurttaş sıfatıyla parçası olduğu genel iradeye karşı çıkan her uyruk itaate ve Rousseau'nun kendi ifadesiyle *özgür olmaya zorlanacaktır*.²⁴

Genel iradeyi çoğunluğun iradesi olarak kabul ettiğimizde, çoğunluğun aldığı karara uymayan bireyin bu karara itaat etmesini zorunlu gören bir teorinin çoğunluğun tiranlığına sebep olacağı konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktur. Ancak yasalar aracılığıyla ortaya konan genel irade, çoğunluğun iradesinden farklıdır.²⁵ İradenin genel olmasını sağlayan şey onun çoğunluk tarafından destekleniyor olması değil kamu yararına dönük olmasıdır.²⁶

Rousseau'ya göre genel irade, herkesin iradesinden farklıdır. Halk her zaman kendi iyiliğini istese de bu iyiliğin nerede olduğunu göremediği zamanlar olabilir.²⁷ Halk iyiliğin nerede olduğunu her zaman göremediğine göre, onun iradesinin genel irade olması da mümkün değildir.²⁸

²³ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm IV, s. 58.

²⁴ Rousseau, **TS**, I. Kitap, Bölüm VII, s. 45-46.

²⁵ Genel iradeyi, çoğunluğun iradesi ile eşitleyen yaklaşımın Rousseau'dan ziyade Sieyès'e ait olduğunu söyleyebiliriz. Sieyès'e göre genel irade, çoğunluğun iradesidir. Azınlığın ya da tek bir kişinin iradesinin ise genel irade olarak kabul edilmesinin imkanı yoktur. Sieyès, kanunu da çoğunluğun iradesinin ifadesi olarak ele alır.

Sieyès'in yalnızca çoğunluğun iradesini, genel irade olarak kabul etmesinin arkasında da ayrıcalıklıların yönetimde söz sahibi olmalarını engelleme amacı vardır. Meclisin sadece azınlığın çıkarlarını koruyacak şekilde oluşturulmasına karşı çıkmaktadır. "*Ne çokluğu müsterek iradeye katılmak hakkında mahrum etmek, ne de on iradenin bir sayılmasına karşılık diğer on iradenin otuz irade değerinde olmasına karar vermek mümkün değildir.*"

Bkz. Emmanuel Sieyès, " 'Tiers Etat' Nedir?", Çev. Süheyp Derbil, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, Sayı:1-2, 1951, s. 164., 190., 197.

Ancak Sieyès, temsilcilerin belirlenmesi aşamasına gelindiğinde ise çoğunluk ilkesini göz ardı etmektedir. Kadınların, soyluların ve pasif yurttaş adını verdiği kesimlerin oy hakkından mahrum bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Bkz. Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 203. ; Ozan Erözden, **Ulus-Devlet**, 3. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2013, s. 150.

²⁶ Uygun, **Demokrasi**, s. 140.

²⁷ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm III, s. 55.

²⁸ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 95.

Genel irade ile herkesin iradesini, ortak çıkarlar ile özel çıkarlar arasındaki farklılık birbirinden ayırır.²⁹ Genel irade sadece müşterek menfaatleri göz önünde tutarken, herkesin iradesi özel menfaatlerin toplamından ibarettir.³⁰ Herkesin iradesi tüm özel iradeleri içeren bir üst kümeysen, genel irade bu özel iradelerin ortak noktası, adeta kesişim kümesidir.³¹

Bu noktada Rousseau'nun teorisi ile ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan Bentham'ın faydacılığı arasında bir bağlantı kurmak, genel irade ile herkesin iradesi arasındaki farkı ortaya çıkarmak bakımından yararlı olabilecektir. Herkesin iradesi, kendi çıkarı peşinde koşan bireylerin özel iradelerinin faydacı teori kapsamında toplamını ifade eder. Herkesin iradesini oluşturan özel iradeler söz konusu olduğunda insanlar hangi politikaların kendi çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini göz önünde bulundurarak tercihte bulunacaklardır. Genel iradenin ortaya çıkması için ise bireyin başkalarıyla paylaştığı çıkarları ve değerleri hangi politikaların koruduğunu hesaba katması gerekmektedir. Genel irade için ben değil biz esas alınmalı, kamu yararı ve ortak iyi hedeflenmelidir.³² Bu bağlamda Rousseau'nun teorisinin faydacılıktan farklı olarak birey ve toplum arasında bir denge yaratarak onların taleplerini uzlaştırmaya çalıştığı ileri sürülebilir.³³

Bentham'ın modelinde, seçmen oylama ile bireysel tatmini yansıtacak şekilde kişisel tercihini açıklamaktadır. Faydacı teoriye göre birey hangi politika onun çıkarına ise onu tercih etmelidir. Rousseau'nun seçmeni ise ortak çıkarları korumak için en iyi yolun ne olduğu hakkında fikrini beyan etmektedir. Denebilir ki, bir demokrasi teorisi, kişisel çıkarları ve tatminleri temsil eden bireysel düşüncüyü kendine esas aldığı ölçüde Benthamcı olurken, ortak iyi hakkındaki görüş ve düşünceleri yansıtan bireysel kararları temel aldığı ölçüde Rousseaucu olmaktadır.³⁴

²⁹ David Held, **Models of Democracy**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 1996, s. 58.

³⁰ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm III, s. 55.

³¹ Tunçel, **a.g.e.**, s. 202.

³² Dudley Knowles, **Political Philosophy**, London, Routledge: Taylor&Francis Group, 2001, s. 308-309.

³³ Alfred Cobban, **Rousseau and the Modern State**, London, George Allen&Unwin Ltd., 1934, s. 127.

³⁴ Jeremy Waldron, "Rights and Majorities: Rousseau Revisited", **Majorities and Minorities**, Ed. by. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 50-51.

Rousseau'nun modelinde yurttaş, ortak iyi hakkındaki düşüncesini belirttiikten sonra bu düşüncenin genel irade ile uyumlu olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapacaktır. Yurttaş genel iradenin neyi gerektirdiği konusunda yanılmış olabilir.³⁵ Ancak yurttaşlar özel çıkarlarını gözeterek değil de ortak iyiyi hedefleyerek seçimde bulundukları için azınlıkta kalanlar bakımından olumsuz bir durum doğmayacaktır.

Rousseau'ya göre kolektif kararlar, halkın çoğunluğu tarafından destekleniyor olsalar bile özel çıkarları yansıtmamalı ve bütün olarak toplumun uzun vadeli menfaatlerini gözetmelidir. Eğer ortak kararlar, özel çıkar yerine kamusal çıkarı yansıtıyorsa herkes bu kararı tanıyacak ve bu kararlara uymayı özgürlüklerinin ihlali olarak görmeyeceklerdir.³⁶

Bu bağlamda genel iradenin, çoğunluğun ya da herkesin iradesini sınırlayarak çoğunluğun gücünün mutlaklaşmasını engellediğini ve bu sayede çoğunluğun tiranlığını önleyici bir işlev gördüğünü ileri sürmek bile mümkündür.³⁷

Çoğunluğun iradesi ancak ortak iyiyi hedefliyorsa genel irade ile örtüşmekte ve hakim olabilmektedir. Böyle bir durumda da genel iradeye aykırı bir azınlık iradesinden bahsedilemeyecektir. Çünkü tüm toplumun çıkarı içerisinde azınlığın çıkarları da bulunmaktadır.³⁸ Yani hedeflenen ortak iyi, azınlığın refahını da içermektedir.

Örneğin zenginlerden daha çok vergi toplanmasını öngören bir yasa tasarısının söz konusu olduğunu ve toplumda zenginlerin yalnızca bir azınlık teşkil ettiğini

³⁵ Rousseau'nun teorisinde genel iradenin ne olduğu konusunda yurttaş ile çoğunluk farklı sonuçlara ulaşmışsa bunlardan birinin yanlış olması gerekmektedir. Bentham'ın düşüncesinde ise bireysel tercih ile çoğunluğun kararı farklı olduğunda bunların doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesine gerek yoktur. Burada sadece faydayı en yükseğe çıkaracak en büyük sayının içerisinde yer almayan ve bu yüzden de azınlıkta kalan görüşler söz konusudur. Waldron, **a.g.m.**, s. 50.

³⁶ Rousseau'nun insanların özgür olmaya zorlanması şeklindeki ifadesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Dijn, **a.g.m.**, s. 67-68.

Rousseau'nun totaliter düşüncenin öncüsü olduğunu savunmak için atıf yapılan bu ifade (*özgür olmaya zorlama*) bir başka açıdan da yorumlanabilir. Genel iradeyi reddeden bireyler doğa durumuna dönerek birbirleri üzerinde tahakküm kurmaya başlayacaklardır. Bunu önlemek için insanlar özgür olmaya zorlanacak ve bu şekilde başkalarının iradesinin boyunduruğundan kurtulmuş olacaklardır. Bkz. Tunçel, **a.g.e.**, s. 202.

³⁷ Tunçel, **a.g.e.**, s. 23.

³⁸ Cobban, **a.g.e.**, s. 131.

kabul edelim. Zengin azınlık bu tasarımı onaylamamasına rağmen tasarı yasalaşırsa, azınlığın özgürlüğünden mahrum bırakıldığını söyleyebilir miyiz? Dijn'e göre azınlığın özgür olmadığını iddia edebilmek için vergideki artışın kamusal çıkara değil sadece fakir çoğunluğun menfaatine hizmet ettiğini ispat etmek gerekir. Yani söz konusu yasa, zengin azınlığın çıkarını da kapsayan ortak çıkarı gerçekleştirmeyi hedefliyorsa azınlığın özgürlüğü ihlal edilmiş olmayacaktır.³⁹

Ancak tüm bu açıklamalara rağmen karşımızda cevaplanmayı bekleyen bir soru daha bulunmaktadır. Bu da ortak yararın nasıl ve kim tarafından belirleneceği hususudur.

III. AZINLIĞIN TİRANLIĞI, ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINA KARŞI

Rousseau'nun çoğunluğun iradesi ile ortak yararı hedefleyen genel irade arasında bir farklılık olduğunu vurgulamasının çoğunluk yönetimini zayıflatan bir yönünün olduğu ileri sürülebilir. Eğer siyasal özgürlük, çoğunluğun iradesine değil de genel iradeye uyan kanunlar ile sağlanacaksa böyle bir kabul, genel iradeyi ve dolayısıyla ortak yararı daha iyi kavradığını iddia eden tek bir bireyin ya da azınlık grubunun yönetimine yol açmayacak mıdır?⁴⁰

Rousseau'nun Jakoben diktatörlüğünden sorumlu tutulmasının sebeplerinden biri de budur. Devrimci amacı tek bir partiye özgüleyen Jakobenler halkın gerçek iradesini ve çıkarını temsil ettiklerini iddia ederek halk adına yönetmişlerdir.⁴¹ Ancak Rousseau'nun Jakobenler gibi herhangi bir partinin, hizibin, kligin özel iradesini ortak iyilik için en büyük tehlike olarak gördüğünü de hatırlamakta yarar vardır.⁴² Özel iradeler yozlaşabilirken, genel irade yozlaşmadığı için yanılmaz kabul edilir. Partiler gibi kısmi birlikler ortaya çıkarsa insanlar kendi iradelerini, partilerin özel iradeleri ile özdeşleştirecek ve genel iradenin gerektirdiği bakış açısını

³⁹ Dijn, **a.g.m.**, s. 68.

⁴⁰ Dijn, **a.g.m.**, s. 69.

⁴¹ Talmon, **a.g.e.**, s. 79. ; Mark E. Warren, "Democracy", **The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy**, Ed.by. George Klosko, Oxford University Presss, 2011, s. 521.

⁴² Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 98-99.

kaybedeceklerdir.⁴³ Rousseau bu tür oluşumları, özel ve kısmi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalıştıkları için genel iradeye aykırı bulmaktadır.⁴⁴

Rousseau her ne kadar çoğunluğun iradesi ile genel irade arasında bir ayrıma gidiyor ve daha da önemlisi çoğunluğun iradesini bir meşruiyet ölçütü olarak kabul etmiyor olsa da genel iradenin ifadesi olan yasanın kabul edilmesi için oy çoğunluğunu esas almaktadır. Yani bir yasanın, çoğunluğun çıkarına mı yoksa genelin ortak çıkarına mı yönelmiş olduğunu belirlemek için yine oyların çoğunluğu esas alınacaktır. Başka şekilde ifade etmek gerekirse, bir yasanın toplumun ortak iyiliği ve uzun vadeli çıkarları için yapılıp yapılmadığına karar verecek olan yine halkın çoğunluğu olacaktır. Rousseau, bireylerin kendi kişisel arzularından sıyrılarak içinde yaşadıkları toplumu düşüneceklerini ve buna göre oy kullanacaklarını varsaymıştır. Ancak bu şekilde halkın çoğunluğunun oyunun genel iradeyi yansıtması mümkün olacaktır.

Bu noktada Rousseau'nun yurttaş ve uyruk ayrımını tekrar hatırlamanın yararlı olacağı kanaatindeyim. Rousseau'ya göre bir yasanın oylamasına katılanlar ve genel iradenin ortaya çıkmasına katkı sunanlar uyruklar değil yurttaşlar olmalıdır. Genel irade için esas aldığımız, uyruklardan oluşan kalabalığın çoğunluğu değil, yurttaşlardan oluşan siyasi bütünün çoğunluğudur. Bu çoğunluk da kendi özel çıkarlarını bir kenara bırakacak ve ortak iyiliğe yönelecektir.

Oylama ile ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus da Rousseau'nun alınacak kararların önemine göre farklı çoğunluklar öngörmüş olmasıdır. Yani Rousseau'nun çoğunluktan anladığı tek bir çoğunluk değildir.⁴⁵ Örneğin önemli ve ciddi bir konu gündemde ise ancak oybirliğine yakın nitelikli bir çoğunluk ile kararın alınması gerekir. Fakat hızlı davranmayı gerektiren acil bir durum söz konusuysa oy çokluğu da yeterli olabilecektir.⁴⁶ Rousseau'nun böyle bir derecelendirmeye yasama sürecinde bir konsensüs ortamının yaratılmasını

⁴³ Knowles, **a.g.e.**, s. 311.

⁴⁴ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm 3, s. 55. Sartori'ye göre Rousseau'nun demokrasi anlayışı Jakoben demokrasisinin antitezidir. Rousseau Jakobenlerden farklı olarak temsil kavramını reddetmiş ve konsensüse dayalı bir doğrudan demokrasi modeli hedeflemiştir. Bkz. Sartori, **a.g.e.**, s. 383.

⁴⁵ Carl J. Friedrich, **Sınırlı Devlet**, Çev. Mehmet Turhan, Ankara, Liberte Yayınları, 2014, s. 80.

⁴⁶ Rousseau, **TS**, IV. Kitap, Bölüm II, s. 143.

hedeflediği ve toplumun azınlık ve çoğunluk olarak keskin bir şekilde ikiye ayrılmasını önlemek istediği ileri sürülebilir.⁴⁷

Zaten Rousseau'nun halkın onayına sunulacağını düşündüğü yasalar da günümüzün yasalarından oldukça farklıdır. Sartori'ye göre bu yasalar büyük Y ile yazılan sayıca az, temel ve neredeyse hiç değiştirilmeyen yasalardır.⁴⁸ Rousseau teorisini oluştururken modern dünyanın karmaşıklığını göz önünde tutmamıştır. Değişen ve dönüşen koşullara uygun olarak her gün yenisi yapılması gereken yasalardan söz edilemez. Çünkü Rousseau, sistemini küçük, basitçe düzenlenmiş, insanların ataları nasıl yaşıyorsa hala öyle yaşadığı muhafazakar bir devlet için oluşturmuştur. Bu devlette bir kere temel yasalar⁴⁹ kabul edildiyse yeni yasalara nadiren ihtiyaç duyulacaktır.⁵⁰

Rousseau'ya karşı yöneltilen genel irade-herkesin iradesi şeklindeki bir ayrımın azınlığın ya da tek bir kişinin yönetimine yol açabileceği eleştirisinin geçerli olarak kabul edilebileceği nokta da bu temel yasaların yapım aşamasıdır. Rousseau, temel yasaların yapımı için bireysel çıkarların toplamı olan herkesin iradesine güvenilemeyeceğini ve hem özel kişilere hem halka rehberlik edebilecek bir yasa koyucuya ihtiyaç olduğunu savunur.⁵¹ Halk iyiyi istemesine rağmen onu göremediği için halkın dışında bir yasa koyucunun⁵² temel yasaları hazırlayarak bunları halkın onayına sunması gerekmektedir.

Temel yasaların yapım sürecinde baş rol, adeta tanrısal⁵³ özellikler gösteren yasa koyucuya aittir. Bu yasa koyucu ortak iyiyi hedeflediğini düşündüğü yasaları hazırlayarak halkın onayına sunacaktır. Buradan hareketle, Rousseau'nun yasama sürecinde halka sınırlı bir rol biçtiği ve anayasa olarak da ifade edebileceğimiz temel

⁴⁷ Uygun, **Demokrasi**, s. 151.

⁴⁸ Sartori, **a.g.e.**, s. 379.

⁴⁹ Rousseau'nun yasalarının doğal hukuk ilkelerine benzetilmesi de mümkündür. Bkz. Uygun, **Demokrasi**, s. 146.

⁵⁰ Cobban, **a.g.e.**, s. 100. ; Uygun, **Demokrasi**, s. 148.

⁵¹ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm VI, s. 67.

⁵² Rousseau yasa koyucunun kim olabileceği hakkında tarihten örnekler vermektedir. Lykurgos ve Calvin Rousseau'ya göre büyük yasa koyuculardır. Yine Eski Yunan şehir devletlerinin çoğunda, kanunları polis dışından birine yaptırmak gibi bir adet var olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm VII, s. 69.

⁵³ Rousseau eserinde şöyle der: "*Kısacası, insanlara kanunları ancak Tanrılar verebilirdi.*" Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm VI, s. 67.

yasaların hazırlanması konusunda katılımı ve kamusal tartışmayı gerekli görmediği eleştirisi ileri sürülmüştür.⁵⁴

Gerçekten de yasaların oluşturulma sürecinden halkın dışlanması ve üstün nitelikleri olduğu iddia edilen tek bir kişiye bu görevin tevdi edilmesi çoğunluğun tiranlığından çok, azınlığın tiranlığı tehlikesini çağrıştırmaktadır. Ancak Rousseau yasa koyucunun iradesinin de bir özel irade olduğunun farkındadır.⁵⁵ Özel iradenin genel iradeye uygun olup olmadığı belirlenirken ise yine halkın çoğunluğu devreye girmektedir. Özel irade tarafından oluşturulan yasa önerileri halkın onayına sunulacak ve halkın çoğunluğu tarafından genel iradeye uygun bulunursa yasalaşacaktır. Rousseau yasa önerisi diyebileceğimiz metnin hazırlanması sürecini özel iradeye emanet ederken, bu metnin yasa haline gelebilmesi için tekrar genel iradeye başvurmakta ve halkın çoğunluğunu esas almaktadır.⁵⁶

Rousseau'nun yasayı algılayış biçimi de bu bağlamda değerlendirmeye alınmalıdır. Tek bir kişinin iradesine dayanan bir buyruğun Rousseau'ya göre yasa olması mümkün değildir. Rousseau'ya göre yasa her bakımından genel olmalı ve ortak yararı hedef almalıdır.⁵⁷ Yasa, bireyler arasında fark gözetmediği için aynı zamanda hukuki eşitliği ve evrenselliği de sağlamaktadır. Yasanın genelliğinin çoğunluğun tiranlığına karşı da bir güvence oluşturduğu ileri sürülebilir. Halkın çoğunluğu baskıcı yasaları kabul ederse, bu yasalar kendisini de bağlayacağına göre böyle bir yasayı onaylamasının anlamı olmayacaktır. Bu şekilde çoğunluğun oyu ile azınlığın baskı altına alınması önlenebilecektir.⁵⁸

Rousseau'ya göre zaten gerçek yurttaşlardan oluşan bir halk söz konusuysa teklif edilen yasalar oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilecektir. Fakat eğer

⁵⁴ Devrim Sezer, "Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik", **Toplum ve Bilim**, Sayı:124, 2012, s. 15.

⁵⁵ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 114.

⁵⁶ Ayrıca Rousseau kanunları kaleme alan yasa koyucunun hiçbir yasama hakkı olmadığını da eklemektedir. Yasama sürecinde tek söz sahibi halk olmalıdır. Bu bağlamda Rousseau'nun yasaların kaleme alınması evresini yasama sürecine dahil etmediğini ileri sürebiliriz. Bkz. Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm VII, s. 70.

⁵⁷ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm VI, s. 66.

⁵⁸ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 116. ; Uygun, **Demokrasi**, s. 146.

özel iradelerin hakim olduğu bir yapı varsa ve uyruklar yurttaş haline gelmediyse oybirliği ile alınan bir karar dahi genel iradeyi yansıtmayacaktır.⁵⁹

Görüldüğü üzere, Rousseau'nun genel irade kavramı aynı anda hem çoğunluğun hem de azınlığın tiranlığının hazırlayıcısı olarak yorumlanabilmektedir. Özellikle soyut ve somut birey/halk ikiliğini hatırdan tutmadan yapılacak değerlendirmeler bizi Rousseau'nun çoğunluğun tiranlığını savunduğu sonucuna götürmeye oldukça elverişlidir. Rousseau'nun bireyi ve halkı ikiye bölen bu yaklaşımı ile kavramı yorumlamaya çalıştığımızda ise teorisinin azınlığın tiranlığını çağırıştırabilecek yönlerinin olduğunu görürüz.

Rousseau'nun egemenlik teorisi de en az genel irade kavramı kadar müphem ve karmaşıktır. Rousseau'nun çoğunluğun tiranlığı ile birlikte anılmasının sebeplerinden biri de onun egemenlik teorisidir.

IV. ROUSSEAU'NUN EGEMENLİK ANLAYIŞI

Rousseau'ya göre genel iradenin uygulanması anlamına gelen egemenlik devredilemez⁶⁰ ve temsil edilemez.⁶¹ Egemenlik yalnızca halk tarafından kullanılabilir ve başkasına devredilmemelidir. Rousseau, temsili sisteme karşıdır.⁶² Ona göre vekiller halkın temsilcileri değil yalnızca memurları olmalıdır. Halkın bizzat onaylamadığı kararlar hükümsüz sayılmalı ve kanun olarak nitelendirilmemelidir. Rousseau'nun temsil edilemezliği yalnızca yasama fonksiyonuna özgülediğini de belirtmekte yarar vardır. Kanunun icra edilmesi anlamındaki yürütme gücünün temsili mümkündür.⁶³

⁵⁹ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 98.

⁶⁰ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm I, s. 51.

⁶¹ Rousseau, **TS**, III. Kitap, Bölüm XV, s. 128.

⁶² Rousseau'nun temsili sisteme karşı çıkmasının sebeplerinden biri de bu sistemin insanların kamusal meselelere olan ilgisini ortadan kaldıracığını düşünmesidir. Rousseau, insanların bireysel çıkarlarından, günlük rutinlerinden sıyrılarak toplumsal olana kafa yormalarını arzulamaktadır. “Bir kimse, devlet işleri hakkında: *Bana ne?* dedi mi, devletin işi bitmiş demektir” şeklindeki ifadesi de bu doğrultudadır. Bkz. Rousseau, **TS**, III. Kitap, Bölüm XV, s. 127.

⁶³ Rousseau, **TS**, III. Kitap, Bölüm XV, s. 129.

Rousseau'nun egemenliğe atfettiği nitelikler bağlamında konumuz bakımından daha önemli olanlar ise egemenliğin bölünmezliği, mutlaklığı ve sınırsızlığıdır. Rousseau'nun teorisine yöneltilen çoğunluğun despotizmi, totalitarizm gibi eleştirilerin kaynağı da burasıdır.

Egemenliğin bölünmezliği savı iki açıdan önem taşımaktadır. Egemenliğin bölünmezliği düşüncesinin beraberinde kuvvetler birliği anlayışını getirdiği tezi tartışmanın ilk ayağını teşkil eder. Kuvvetler ayrılığı teorisi, çoğunluğun tiranlığını önleyebilecek anayasal kurumların başında geldiği için Rousseau'nun teorisinin bu açıdan incelenmesi konumuz bakımından önem arz etmektedir.

A. Egemenliğin Bölünmezliği

1. Kuvvetler Birliği

Bir görüşe göre Rousseau, egemenliğin bölünemeyeceğini ileri sürerek kuvvetler ayrılığı teorisini reddetmiştir.⁶⁴ Bu tezin doğruluğunu sorgulamak için kısaca kuvvetler ayrılığından bahsetmek yerinde olacaktır. Kuvvetler ayrılığı teorisinin temelinde, gücün kötüye kullanılmasını önlemek için kuvvetin kuvvet ile durdurulması anlayışı bulunmaktadır. Bu yüzden de yasama, yürütme ve yargı organları birbirinden ayrı olmalı, bu organlar üç farklı fonksiyonu yerine getirmeli ve birbirlerinin yetki alanına müdahale etmemelidir.

Rousseau, yasama ve yürütme arasındaki farkı irade ve kuvvet üzerinden açıklamaya çalışır. Buna göre, eylemi tayin eden irade yani eylemin manevi sebebi yasama gücüyken, eylemi icra eden kuvvet ise yürütme gücünü oluşturur. Rousseau'ya göre yasama gücü yalnızca halka ait olabilir. Yürütme gücünün ise genele ait olması imkansızdır. Çünkü egemenin eylemleri kanun ile sınırlıdır. Yürütme ise birtakım özel eylemler ile faaliyet gösterecektir.⁶⁵ Yani denebilir ki Rousseau için yasanın onaylanması yasama fonksiyonunu, yasanın yorumlanması ve icra edilmesi için yapılması gereken eylemler ise yürütme fonksiyonunu teşkil eder.

⁶⁴ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halk Egemenliği**, s. 139.

⁶⁵ Rousseau, **TS**, III. Kitap, Bölüm I, s. 85-86

Yasama fonksiyonunu, egemen de dediği yurttaşlardan oluşan halk yerine getirecektir. Yürütme fonksiyonunu ise hükümet dediği soyut ile somut halk arasındaki iletişimi de sağlayan bir kişi ya da heyet üstlenecektir. Rousseau hükümetin, egemen ile karıştırılmaması konusunda bizleri uyarır. Hükümet ancak egemenin vekili, memuru olabilecektir. Egemen, dilediği zaman sınırlandırabileceği, değiştirebileceği ve geri alabileceği bir iktidarı bu memurlara tevdi etmiştir.⁶⁶ Yani yürütme fonksiyonunun da esas sahibi halktır ve dilediği zaman bu gücü hükümetin elinden alabilir.

Buradan hareketle Rousseau'nun yasama ve yürütme fonksiyonlarını birbirinden ayırdığını⁶⁷ ancak bu iki gücün de gerçek sahibi olarak yurttaşlardan oluşan halkı gördüğünü söyleyebiliriz. Halk yasama fonksiyonunu bizzat kullanırken, yürütme fonksiyonunu başka organlar aracılığıyla kullanacaktır.⁶⁸ Bu açıdan Rousseau'nun kuvvetler birliğini savunmadığı ileri sürülebilir. Nitekim Rousseau'ya göre egemen yani yurttaşlardan oluşan halk hükmetmek isterse ya da hükümet kendi yetki alanının dışına çıkarak kanun yapmaya kalkışrsa bunun sonu ya despotizm ya da anarşi olacaktır.⁶⁹

Rousseau'nun kuvvetler birliğini savunduğu gerekçesiyle eleştirilmesinde egemenlik kavramının farklı şekilde yorumlanması etkili olmuştur.⁷⁰ Şöyle ki, bu eleştiriyi yöneltenler egemenliği yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin tümünü içerecek şekilde ele aldıkları için egemenliğin bölünmezliğini de kuvvetler birliği

⁶⁶ Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm I, s. 86-87.

⁶⁷ Rousseau'nun şu ifadeleri de bu savı doğrular niteliktedir:

“Yasama gücü iyice bir yerleştikten sonra, sıra aynı şekilde yürütme gücünün kurulmasına gelir; çünkü, ancak münferit icraatlarla iş gören yürütme gücü, diğerinden içerik olarak farklı olduğundan, pek doğal olarak ondan ayrıdır. Eğer hakim varlık, hakim varlık olarak yürütme gücüne sahip olabilseydi, hukukla vakıa o kadar birbirine karışmış olurdu ki, neyin kanun olup, neyin olmadığını bilmek artık mümkün olmazdı.” Bkz. Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm XVI, s. 131.

⁶⁸ Rousseau'nun demokrasiyi imkansız bir yönetim biçimi olarak görmesinin de sebebi budur. Çünkü Rousseau'ya göre demokrasi, hem yasama hem yürütme fonksiyonlarının bizzat halk tarafından kullanıldığı yönetimleri ifade eder. Egemen varlık olarak halk hem kanunları yapacak hem de bunları bizzat icra edecektir. Böyle bir yönetim biçiminde yönetenlerin sayısı, yönetilenlerden fazla olacaktır. Rousseau'ya göre sayıca çok olanların yönetirken, sayıca az olanların yönetilmesi doğaya aykırıdır. Rousseau bu yüzden demokrasiyi Tanrılardan oluşan bir halka uygun görmektedir. Bkz. Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm III ve Bölüm IV, s. 94-98.

⁶⁹ Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm I, s. 87.

⁷⁰ Rousseau'ya böyle bir eleştirinin yöneltilmesinde kendisinin birbiriyle çelişen, karmaşık ifadelerinin etkisi kanımca büyüktür. Zaten Rousseau da yasama ve yürütme fonksiyonlarını anlatmaya başlamadan önce bize uyarıda bulunur: *“Okuyucuyu, bu bölümün dikkatle ve sindirilerek okunması gerektiği hususunda uyarırım, çünkü dikkat sarf etmeye üşenenler için açık anlaşılır olmak gibi bir sanatın ehli değilim.”* Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm I, s. 85.

olarak yorumlamışlardır. Oysa Rousseau'ya göre bölünemeyecek olan yasama yetkisidir.⁷¹ Rousseau, yalnızca kanunu egemenin iradesi olarak görür. Savaş ilan etme, barış yapma gibi kanunun uygulanışını teşkil eden özel eylemler egemenlik kapsamında değerlendirilmeyecektir.⁷²

Bu bağlamda Rousseau'nun arzu ettiği şeyin, tüm fonksiyonların tek elde toplanması olmadığı söylenebilir. O, tüm fonksiyonların nihai kaynağının halk olduğunu belirtmekle birlikte fonksiyonları yerine getirecek organları birbirinden farklılaştırmaktadır.⁷³ Kanunları onaylama şeklinde ifade edebileceğimiz yasama yetkisi halka aitken, kanunların icra edilmesi halkın görevlendirildiği vekiller tarafından icra edilecektir.

2. Tek İrade

Egemenliğin bölünmezliği bir başka açıdan da çoğunluğun tiranlığı ile ilişkilendirilebilir. Daha önce de ele alındığı üzere Rousseau, özel ve kısmi çıkarların temsilcisi olduğunu düşündüğü derneklere, partilere, örgütlere ve diğer tüm birlikteliklere karşı çıkmaktadır. Bu birlikteliklerin genel iradenin ortaya çıkmasını önleyeceğini düşünmektedir.⁷⁴ Çünkü bu birliktelikler insanları bencil ve taraflı amaçlara yöneltecektir. Rousseau, bireylerin kendilerini herhangi bir grupta, dernekle, sınıfla özdeşleştirmesini istemez. Onun arzuladığı şey, menfaat çeşitliliğinin ortadan kaldırılarak insanların tek bir iradeye sahip olması ve tek vücut haline gelmesidir.⁷⁵ Halkın tek bir iradeye sahip olması için ise farklılıkların dışlanması ve türdeşliğin sağlanması zorunludur.⁷⁶

⁷¹ Uygun, **Demokrasi**, s. 156.

⁷² Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm I, s. 53.

⁷³ Rousseau'nun yargıyı da ayrı bir fonksiyon olarak gördüğünü belirtmekte yarar vardır. Rousseau, suçlular hakkında mahkumiyet hükmü verilmesi yetkisinin hiçbir suretle egemen varlığa ait olmadığını ifade ederek yargıyı ayrı bir fonksiyon olarak gördüğü konusunda bizi ikna etmektedir. Yargı fonksiyonu içerisinde değerlendirilmeyecek olan bir suçlunun kanunun öngördüğü cezadan muaf tutulması ya da affedilmesi ise egemen varlığa ait bir iş olarak nitelenmiştir. Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm V, s. 62.

⁷⁴ Rousseau, **TS**, II. Kitap, Bölüm III, s. 55-56.

⁷⁵ Rousseau, **TS**, IV. Kitap, Bölüm I, s. 137.

⁷⁶ Ulus-devletin kurgulanması için de ulusun bir bütün olarak düşünülmesine ve tek bir irade ile türdeşlik varsayımına ihtiyaç duyulmuştur. Bkz. Erözden, **a.g.e.**, s. 178-179.

Rousseau'nun yurttaş kavramının da bu türdeşlik ihtiyacı ile birlikte ele alınması mümkündür. Bireylerin itaat etmekle yükümlü olan uyruk olmaktan çıkarak hak ve özgürlük sahibi yurttaşlara dönüşmesi için özel çıkarlarından vazgeçmeleri ve kendilerini ortak yararla biçimlenmiş genele uydurmaları gerekmektedir.⁷⁷ Yani kişiler ancak bireysel farklılıklarından, çıkarlarından sıyrıldıklarında türdeş toplumun bir parçası haline gelebileceklerdir. Böyle bir anlayış, bireyleri hem tek tipleştirmekte hem de halkı sadece kendini genel irade ile tanımlayanlarla sınırlı hale getirmektedir. Rousseau'da halk tek bir kişilikten, tek bir çıkardan ve tek bir iradede oluşmaktadır. Rousseau'nun halk tasavvurunun içinde kolektif yapılara yer yoktur. Çünkü bu yapılar ait oldukları grubun, sınıfın çıkarını savunarak ortak iyiye aykırı hareket etmektedirler.⁷⁸

Bugün demokrasinin vazgeçilmezi olarak gördüğümüz ve çoğunluğun tiranlığını da önleyebileceğini düşündüğümüz farklı çıkar birliktelikleri Rousseau tarafından tasfiye edilmesi gereken gruplar olarak değerlendiriliyordu. Rousseau'nun homojenliği ve tekliği temel alan bu yaklaşımı, farklılıkları dışlamakta ve çeşitliliği toplumsal uyumu bozan bir unsur olarak ele almaktadır.⁷⁹

Türdeş, bölünmez ve müşterek kanaatlere sahip bir halk varsayımının çoğunluğun tiranlığına kapı aralayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü böyle bir varsayım, farklı görüşlerin, düşüncelerin , çıkarların olabileceğini kabul etmediği gibi muhalefeti ve kamusal tartışmayı da gereksiz ve hatta istenmeyen bir durum olarak görmektedir.⁸⁰

Rousseau'nun bu homojen ve müşterek kanaatlere sahip halk anlayışının Tocqueville ve Mill'in teorisinde çoğunluğun tiranlığı olarak ele alındığını hatırlatmakta yarar vardır.⁸¹ Her iki düşünür de çoğunluğun düşünsel hakimiyetini eleştirmiş ve kamuoyunun tahakkümünden endişe duymuştur. Hem Tocqueville hem Mill farklı düşüncelerin, görüşlerin, yaşam biçimlerinin korunması gerektiğini savunmuş ve bu farklılıkların sürdürülmesi ve açığa çıkması için ne tür güvencelerin

⁷⁷ Seyit Coşkun, "Jean-Jacques Rousseau", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Žižek'e**, 3. Basım, Ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 289.

⁷⁸ Talmon, **a.g.e.**, s. 48, 93.

⁷⁹ Talmon, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁸⁰ Sezer, **a.g.m.**, s. 13-14.

⁸¹ Knowles, **a.g.e.**, s. 321.

geliştirilebileceği üzerinde durmuştur. Rousseau'nun farklılıkları dışlayan türdeş halkının karşısına, Mill ve Tocqueville çoğulcu, çeşitliliği kucaklayan ve teşvik eden bir toplum yapısını yerleştirmektedir.

B. Mutlak, Sınırsız Halk Egemenliği

Rousseau'nun egemenliğe mutlaklık atfetmesi ve ona sınır biçilemeyeceğini ifade etmesi de onu, Tocqueville ve Mill ile karşıt hale getirmektedir. Sınırsız halk egemenliği anlayışı, Rousseau'nun çoğunluğun tiranlığı ile birlikte anılmasının başta gelen sebeplerinden birini teşkil etmektedir.

Gerçekten de Rousseau, hükümetin kuruluşunu incelediği bölümde egemen varlığın en yüksek otorite olduğunu ve onu sınırlamanın onu yok etmek anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁸² Ancak aynı Rousseau, eserinin bir başka bölümüne “*Hakim varlığın gücünün sınırları*” başlığını vermiş ve bu başlık altında egemenliğe ne gibi sınırlar konabileceğini incelemiştir.⁸³ Rousseau'ya göre egemen güç ne kadar mutlak, kutsal ve dokunulamaz olsa da bu gücün keyfi biçimde kullanılması kabul edilemez niteliktedir. Egemeni sınırlayacak olan şey ise Rousseau'ya göre ortak iyidir.⁸⁴

Tam da bu nokta Rousseau'nun mutlak egemenlik anlayışının çoğunluğun tiranlığına yol açacağı konusunda bizi kuşkuya düşürebilecek niteliktedir. Çünkü Rousseau, egemenin ancak ortak iyi ile çerçevesi çizilmiş bir alanda mutlak olabileceğini ve özel alanlara müdahale edemeyeceğini ifade etmektedir. Hatta Rousseau, egemenin bireyler arasında fark gözetemeyeceğini ve bir kişiye diğerlerine oranla daha fazla yükümlülük getiremeyeceğini ileri sürmektedir.⁸⁵ Buradan hareketle Rousseau'nun bireye, egemenin dokunamayacağı özel bir alan sunduğu ileri sürülebilir. Ancak özel alanın çerçevesini bir başka deyişle neyin ortak iyi ile ilgili olduğunu belirleyecek olan yine egemen olduğuna göre⁸⁶, egemen varlık

⁸² Rousseau, TS, III. Kitap, Bölüm XVI, s. 131.

⁸³ Rousseau, TS, II. Kitap, Bölüm IV, s. 56-60.

⁸⁴ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 105.

⁸⁵ Rousseau, TS, II. Kitap, Bölüm IV, s. 60.

⁸⁶ Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 134-136.

olarak halkın karşısında azınlıkların ya da bireylerin güvencesi olduğunu ileri sürmek zordur.

Rousseau'nun her ne kadar devlet karşısında bireyi önceleyen ve kamusal iyilik için önce bireyin iyiliğinin gözetilmesini savunan ifadeleri olsa da⁸⁷, bireysel hakları ortak iyiyi gerçekleştirmeye yardımcı olduğu ölçüde tanıyan bir teorinin çoğunluğun tiranlığını önlemesi güçtür.

Bireyleri ya da azınlıkları çoğunluğun tiranlığından korumak için egemenliğin mutlak değil sınırlı olduğu kabul edilmeli ve insanlara ortak iyiden bağımsız ve çoğunluk oyununa tabi olmayan birtakım haklar tanınmalıdır.

C. Genel İradeden Milli İradeye

Rousseau'nun teorisinin, sahip olduğu kötü ün ile karşılaştırıldığında yine de olumlu yönleri olduğu ileri sürülebilir. Rousseau, insanların kişisel, bencil çıkarlarını gözeterik toplumsal olanı göz ardı etmelerini eleştirmiş ve ortak yararın, müşterek menfaatlerin korunduğu bir sistem inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bunu yaparken tek bir iradeyi ortak yararı temsil eden genel irade olarak kabul etmiş ve diğer iradeleri dışlamıştır. Böyle bir teorinin ulus-devlet ölçeğinde uygulanması ise Rousseau'nun belki de hiç ummadığı sonuçların doğmasına sebep olmuştur. Halk iradesinin meşruiyetin tek kaynağı olarak görülmesi ve kutsallaştırılması da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Rousseau'nun teorisini ırksal, etnik, dini bölünmelerin olmadığı ya da çok derinleşemediği küçük, türdeş bir toplum için oluşturduğu varsayılmaktadır.⁸⁸ Bu toplumda herkes birbirini tanır ve kolaylıkla bir araya gelebilir.⁸⁹ Hatta Dahl'a göre Rousseau'nun ortak iyi hakkındaki kararları gönül rahatlığıyla çoğunluğa devretmiş

⁸⁷ “...Tek bir kişinin bütün toplum için ölmesinin doğru olduğu söylenir...ülkesinin selameti için gönüllü olarak ya da ödev olarak bilerek kendini feda eden soylu ve erdemli bir vatanseverin ağzından duyarsam bu sözü hayran olurum: ama hükümet masum birini çoğunluğun kurtuluşu için feda ederse bence bu ilke zorbalığın icat ettiği en iğrenç, en yanlış, en tehlikeli ilkedir...” Bkz. Jean-Jacques Rousseau, **Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2008, s. 145. ; Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 168.

⁸⁸ Uygun, **Demokrasi**, s. 148.

⁸⁹ Held, **a.g.e.**, s. 56.

olması da türdeş toplumun özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Rousseau'nun teorisi için tasavvur ettiği toplum o denli türdeştir ki çoğunluğa zarar vermeden azınlığa da zarar verememektedir.⁹⁰ Genel irade ya da halk iradesi kurgusunun böyle bir toplumda uygulanması ile modern devlet ölçeğinde uygulanması kuşkusuz birbirinden çok farklı sonuçlara yol açacaktır.

Halk egemenliğinden, temsili sistem⁹¹ ile birlikte millet egemenliğine geçilmesi Rousseau'nun teorisinin de farklı bir boyuta taşınması anlamına gelir. Halk iradesi artık parlamentonun iradesidir. Parlamentonun iradesi ise belli bir anda ortaya çıkan çoğunluğun iradesidir. Dolayısıyla genel irade artık çoğunluğun iradesi ile bütünleşmiş durumdadır.⁹²

Üstelik çoğunluğun iradesi ile özdeşleşen bu genel irade Rousseau'nun teorisinde ona atfedilen tüm özellikleri taşımaya da devam etmektedir. Rousseau'nun teorisinin modern devlette uygulanması durumunda çoğunluğun tiranlığına yol açmasının sebebi de tam olarak budur. Halkın çoğunluğu meşruiyetin yegane kaynağı olarak kutsallaştırılır⁹³ ve milli irade tek, mutlak, sınırlanamaz bir güç olarak politik sistemde yerini alır.

Çoğunluk egemenliğinin de tüm egemenlikler gibi sınırlanması gerektiğini savunan ve Rousseau eleştirisi üzerinden mutlak, sınırsız bir halk egemenliğinin yol açabileceği tehlikelere işaret eden isim ise Benjamin Constant'tır. Constant'ın Rousseau eleştirisinin, Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı kavramsallaştırmasının bir öncüsü ve hazırlayıcısı olduğunu ileri sürmek mümkündür.

⁹⁰ Robert A. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 203.

⁹¹ Rousseau'nun teorisine temsili ekleyerek genel iradeyi milli iradeye dönüştüren ise Sieyès'tir. Soyut halk kendini ifade edemeyeceğine göre, onun iradesini ortaya koyabilecek somut bireylere yani temsilcilere ihtiyaç vardır. Bkz. Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, s. 203.

⁹² Cemal Bâli Akal, **İktidarın Üç Yüzü**, 5. Baskı, Ankara, Dost Yayınları, 2012, s. 335.

⁹³ Milli iradenin kutsallaştırılması anlayışının köklerini Sieyès'te bulmak mümkündür. Sieyès millet ile ilgili olarak şunları söyler:

“ *Hükümet ancak anayasaya uygun davrandığı ölçüde gerçek bir erk kullanır; bağlı tutulduğu kanunlara sadık olduğu ölçüde meşrudur. Bilakis, milli iradenin daima meşru olması için gerçek olmaktan başka bir şeye ihtiyaç yoktur, milli irade bütün meşruiyetlerin kaynağıdır. Millet bir anayasaya bağlı değildir, bağlı tutulamaz ve bağlı tutulmamalıdır.*”

Sieyès, **a.g.e.**, s. 185.

V. BENJAMIN CONSTANT'IN ROUSSEAU ELEŞTİRİSİ

Benjamin Constant'ın Rousseau'yu temel olarak iki noktada eleştirdiğini ileri sürebiliriz. Eleştirdiği ilk nokta Rousseau'nun halk egemenliğine sınırsızlık atfetmesiyken, eleştirisinin diğer yönünü ise Rousseau'nun özgürlük anlayışı teşkil etmektedir.

Constant, Rousseau'nun sınırsız halk egemenliği anlayışına karşı çıkmakla birlikte halk egemenliği teorisinin kendisini ise kabul etmekte ve hatta onun itiraz edilemez nitelikte olduğunu savunmaktadır. Constant'a göre iktidarın kaynağını halktan başka bir otoriteye dayandırmak isteyenler genel irade kisvesi altında işlenen suçları bahane etmekte ve halk egemenliği ilkesine karşı çıkmaktadırlar. Oysa Constant'a göre halk egemenliğine muhalif olmak doğru değildir. Çünkü halk egemenliği olmadan geriye elimizde sadece güç kalır ki bu güç de tek başına meşru değildir. İktidarın meşru olması için onun genel iradeye gereksinimi vardır.⁹⁴

Ancak Constant her ne kadar halk egemenliğini tanıyor olsa da onun gerçek niteliğinin ve içeriğinin tam olarak belirlenmemesi durumunda bu teorisin faciaya sebep olabileceğini de düşünmektedir.⁹⁵

Constant'ın genel olarak egemenliğe sınır konmamasını eleştirdiği söylenebilir. Sınırsız egemenlik, bu egemenliğin sahibi tek kişi, birden çok kişi ya da herkes olmasına bakılmaksızın kötü sonuçlara yol açacaktır. Böyle bir durumda eleştirilerin gücün kendisine ya da derecesine değil de gücü elinde bulunduranlara yöneltilmesi Constant'a göre hatalıdır. Constant bu durumu şöyle ifade eder: *“Burada acımasız şekilde saldırılması gereken şey silahı tutan kol değil silahın kendisi olmalıdır.”*⁹⁶

Constant halk egemenliğine sınırsızlık atfedilmesinin de buradan kaynaklandığını ileri sürer ve her ne kadar açıkça isim zikretmemiş olsa da üstü kapalı olarak Rousseau'yu işaret eder. Constant'a göre *özgürlük aşkı ve iyi niyetle*

⁹⁴ Benjamin Constant, “Principles of Politics Applicable to All Representative Governments”, **Political Writings**, Trans. and Ed. by. Biancamaria Fontana, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 175. Eser ilk kez 1815 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Bu eser bundan sonra “Principles of Politics” olarak kısaltılacaktır.

⁹⁵ Constant, “Principles of Politics”, s. 175.

⁹⁶ Constant, “Principles of Politics”, s. 176.

hareket edenlerin içine düştükleri hata, sınırsız egemenliği monarkın ya da aristokrasinin elinden alarak halka vermeleridir. Constant, sınırları belirlenmemiş bir gücün tekin, azın ya da çoğunluğun elinde olduğuna bakılmaksızın tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır. Yapılması gereken bu gücün el değiştirmesi değil yok edilmesidir.⁹⁷

Constant'ın halk egemenliğinin sınırını bireysel haklar ile çizdiğini ileri sürmek ise yanlış olmayacaktır.⁹⁸ Constant, halk egemenliği ilkesi ile hiçbir kişinin kendi iradesini başkasına dayatamadığını ancak bu ilkenin sınırsız bir biçimde uygulanmasının, toplumun birey üzerindeki tahakkümünü önleyemediğini ileri sürmektedir. Constant'a göre insanların, toplumun müdahale edemeyeceği bağımsız ve bireysel bir alanları olmalıdır. İnsan varlığına içkin olan bu bağımsız ve bireysel alan egemenliğin yetki alanı dışında kalmalıdır.⁹⁹

Constant'a göre Rousseau'nun görmezden geldiği husus da budur. Rousseau, toplum sözleşmesi ile her bireyin hiçbir istisna gözetilmeksizin tüm haklarını topluma devrettiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁰ Bir başka deyişle Constant'a göre Rousseau'nu teorisinde birey, soyut bütün lehine varlığının tüm parçalarından feragat etmekte ve toplumun bir parçası haline gelmektedir.¹⁰¹ Oysa Constant'a göre her bir bireyin toplumsal otoritenin müdahale edemeyeceği bağımsız bir alanı ve bireysel hakları bulunmalıdır.

Constant, bireylerin toplumdan bağımsız olarak sahip olduğu bu hakları¹⁰² ihlal eden her otoritenin gayri meşru olduğunu ileri sürmektedir. Halk egemenliği ilkesi de

⁹⁷ Constant, "Principles of Politics", s. 176.

⁹⁸ Constant egemenliğin bölünmesinin ise tek başına bireyin haklarının korunması bakımından yeterli olmayabileceğini iddia etmektedir. Constant'a göre hakların bir başka otoritenin onayı olmaksızın diğer otorite tarafından ihlal edilememesi, bu hakların hiçbir surette ihlal edilmeyeceği anlamına gelmez. Önemli olan gücün bütününe sınırlanmış olmasıdır. Constant, "Principles of Politics", s. 180.

⁹⁹ Constant, "Principles of Politics", s. 177.

¹⁰⁰ Constant'a göre aslında Rousseau'nun kendisi de yaratmış olduğu sosyal bütünü gücünden korkmuştur. Böylesine muazzam bir gücü hangi otoriteye teslim edeceğini bilememiş ve tehlikeyi önlemek adına egemenliğin kullanılmasını imkansız hale getirmiştir. Egemenliğin devredilemeyeceğini ve temsil edilemeyeceğini iddia etmesinin sebebi de budur. Egemenliğin devredilemeyeceğini ve temsil edilemeyeceğini söylemek egemenliğin kullanılamayacağını ifade etmekle aynı şeydir. Constant, "Principles of Politics", s. 178.

¹⁰¹ Constant, "Principles of Politics", s. 177.

¹⁰² Constant bu hakları şu şekilde sıralar: Bireysel özgürlük, dini özgürlük, düşünce özgürlüğü, mülkiyet hakkı ve keyfi iktidara karşı güvence. Bkz. Constant, "Principles of Politics", s. 180.

bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bireyin haklarını ihlal eden eylemler söz konusu olduğunda çoğunluğun ya da halkın iradesi bu eylemleri meşru hale getirmeyecektir. Halk egemenliği sınırsız olmadığı gibi halkın iradesi de meşruiyet için yeterli değildir.¹⁰³

Constant, Rousseau'yu ve Rousseau üzerinden Fransız Devrimi deneyimini bir başka açıdan daha eleştirmektedir. Constant'a göre Rousseau ve onun takipçileri özgürlüğü modern biçimiyle değil antik haliyle gerçekleştirmeye çalıştıkları için despotizme zemin hazırlamışlardır.¹⁰⁴

Constant, önce Rousseau'nun *saf bir özgürlük aşkı ile harekete geçen büyük bir dahi* olduğunu dile getirir, sonra onun başka yüzyıllara ait olan toplumsal otorite ve kolektif egemenlik gibi kavramları modern çağa aktarmak gibi bir hataya düştüğünü ifade eder.¹⁰⁵ Constant'a göre Rousseau ve takipçileri insanoğlunun yüzyıllar boyunca geçirdiği değişimleri kavramakta başarısız olmuş ve toplumsal otoriteyi özgürlük sanmışlardır.

Constant, modern dünyadaki özgürlük ile antik dönemdeki özgürlüğün birbirinden farklı olduğunu ileri sürer ve Rousseau'nun modern dünyaya eskilerin özgürlüğü de diyebileceğimiz antik özgürlüğü uyarlamaya çalışarak hata yaptığını ve belki de istemediği sonuçlara sebep olduğunu savunur.

Constant'ın eskilerin ve yenilerin özgürlüğü farklılaştırmasının kısaca incelenmesi onun Rousseau'ya yönelik eleştirisini daha iyi değerlendirmemizi sağlayacaktır. Constant'a göre eskilerin özgürlüğü, egemenliğin kolektif ve doğrudan kullanılmasına dayanmaktadır. Constant'a göre eskilerin özgürlük dediği şey, insanların şehir meydanında toplanarak kamusal meseleler hakkında müzakerelerde

¹⁰³ Constant, "Principles of Politics", s. 177., 181.

¹⁰⁴ Pierre Manent, **An Intellectual History of Liberalism**, Trans. by. Rebecca Balinski, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1994, s. 87.

¹⁰⁵ Constant'ın bir yandan Rousseau'yu eleştirirken diğer yandan onu övdüğünü ve kendisini titizlikle Rousseau'nun muhaliflerinden ayrı tutmaya çalıştığını ileri sürebiliriz. Constant eserinde Rousseau'yu eleştirdiği bölümde şöyle der: "*Şüphesiz, ortaya çıkarılmasının önemli olduğunu düşündüğüm bu yanlış anlamaya dikkat çekerken, eleştirilerimde saygılı ve aksini ispat ederken de dikkatli olmalıyım. Bu büyük insanın aleyhine konuşanların arasına katılmaktan imtina etmeliyim.*" Bkz. Benjamin Constant, "The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns", **Political Writings**, Trans. and Ed. by. Biancamaria Fontana, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 318. Bu eser Constant'ın 1819 yılındaki bir konuşmasına dayanmaktadır. Bu eser bundan sonra "The Liberty of the Ancients" olarak kısaltılacaktır.

bulunması, kanunları oylaması, savaş, barış ve yabancı devletlerle ittifak gibi meseleler hakkında karar vermesidir.¹⁰⁶

Constant antik şehir devletlerinde eskilerin özgürlüğünün siyasal özgürlük ile sınırlı olduğu ve bireysel özgürlükleri dışarıda bıraktığı kanaatindedir. Bu tip bir özgürlük anlayışının ise bireyi toplum otoritesi içinde eriteceğini savunmaktadır.¹⁰⁷ Constant'a göre antik dünyada birey kamusal konularda tam anlamıyla egemenken, özel ilişkilerinde adeta köledir. Birey olarak tüm hareketleri sınırlanmış, baskılanmış ve sıkı bir gözetim altına alınmıştır. Toplumsal otorite her yere yayılmış ve bireysel bağımsızlığı ortadan kaldırmıştır.¹⁰⁸

Modern dünyada ise siyasal hayata aktif ve sürekli katılımı gerektiren eskilerin özgürlüğü ile yetinilmesi mümkün değildir. Modernlerin özgürlüğünün bireysel bağımsızlığı içermesi gerekmektedir. Constant'a göre antik dünyada insanlar siyasal özgürlükleri için bireysel bağımsızlıklarından vazgeçtiklerinde çok fazla şey kaybetmiş olmuyordu. Çünkü antik dünyada ulus egemenliğinin paylaşılması modernlerde olduğu gibi soyut bir varsayımdan ibaret değildi. Her bir bireyin iradesinin kamusal yaşama sürekli ve doğrudan bir etkisi vardı. Dolayısıyla siyasal süreçlere dahil olarak bizzat politika belirleyicisi olabilen bireyler, özel yaşamlarındaki bağımsızlıklarından kolaylıkla vazgeçebiliyorlardı. Modern dünyada

¹⁰⁶ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 311.

¹⁰⁷ Constant, Atina polisini, bireysel varoluşun kolektif yapıya teslim edildiği diğer şehir devletlerinden ayrı tutmaktadır. Constant'a göre polisler arasında modern devlete en çok benzeyen Atina'dır. Constant, Atina'nın diğer şehir devletlerine nazaran yurttaşlarına daha çok bireysel özgürlük tanımasının sebebinin ticaret olduğunu ileri sürmektedir. Ticaret hem insanlardaki bireysel bağımsızlık duygusunu geliştirmektedir hem de toplumsal otoriteyi sınırlandırıcı bir işlev görmektedir. İnsanlar ticaret ile otoritenin dahil olmaksızın ihtiyaçlarını temin edebilir hale gelirler.

Ancak Constant her ne kadar Atina'yı diğer şehir devletlerinden ayrı tutuyor olsa da onda da antik ulusların karakterini belirleyen diğer bazı koşulların mevcut olduğunu da hatırlatmaktadır. Bu koşullar polisin kapladığı alanın sınırlı olması ve köleliğin varlığıdır. Sınırlı bir alan söz konusu olduğu için her bir bireye siyasal katılım bağlamında atfedilen önem artmaktadır. Yine Constant'a göre Atina'da köleler olmadan her gün 20.000 Atinalı meydanlarda toplanması söz konusu olamazdı.

Constant bu yüzden Atina'da da eskilere özgü özgürlüğün izlerini bulmanın mümkün olduğu kanaatindedir. Örneğin çömlek sürgünü olarak ifade edebileceğimiz *Ostrakismos*, bireyi toplumsal otoriteye boyun eğmek zorunda bırakan eskilere özgü kurumlardan bir tanesidir. Bkz. Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 315-316.

Atina'da yöneten yönetilen farklılaşması olmadığı için devletin karışamayacağı bir özel alana da ihtiyaç duyulmadığına dair karşı görüş için bkz. Uygun, **Demokrasi**, s. 55-56.

¹⁰⁸ Constant'a göre antik dünyada bireysel bağımsızlık o denli ortadan kalkmıştır ki Sparta'da müzisyen Terpander, denetçilerden (*Ephor*) izin almadan lirine tel bile ekleyemiyordu. Yine Constant'a göre kamusal otorite, ev ve aile ile ilgili en özel meselelere bile karışır hale gelmişti. Ayrıca modernlerde en değerli haklardan biri olarak kabul edilen insanın kendi dinini belirleyebilmesi antik dünyada bir suç ve hatta kutsallara küfür olarak algılanıyordu. Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 311.

ise bireylerin özel yaşamlarındaki bağımsızlığı feda ettiklerinde karşılığında alabilecekleri çok az şey vardır. Bu yüzden modern insan bireysel alanına daha düşkündür ve bu alana yönelik müdahaleleri kabul edilemez bulur. Ayrıca modern dünyada insanları siyasal hakları kullanmak haricinde de mutlu edebilen şeyler bulunmaktadır. Uygarlığın ilerlemesi, ticaretin ve insanlar arasındaki iletişimin yaygınlaşması mutlu olmanın yollarını çoğaltmış ve çeşitlendirmiştir.¹⁰⁹

Constant'a göre Rousseau bu gerçeği görememiştir. Rousseau, tüm bireylerin ortak iradeye boyun eğmesi gerektiğini ileri sürmüş ve bireysel haklar üzerindeki tüm sınırlamaların toplumsal güce katılım ile telafi edilebileceğini sanmıştır.¹¹⁰ Oysa modern insan için en önemli ihtiyaç bireysel bağımsızlıktır. Bu yüzden de siyasal özgürlüğün sağlanması uğruna insanların bireysel haklarını feda etmesi beklenmemelidir.¹¹¹

Constant'ın bireysel özgürlükler ile siyasal özgürlük arasında yapmış olduğu ayırmadan yola çıkarak onun siyasal özgürlükleri gözden çıkardığı ya da bireysel özgürlükleri siyasal özgürlüklerden üstün gördüğü gibi bir sonuca varılmamalıdır. Constant temelde antik şehir devletlerinde insan mutluluğunun sosyal ve politik koşullarının modern devletten farklı olduğunu vurgulamakta ve modern devlete eskilerin özgürlüğünün dayatılmaması gerektiğini savunmaktadır.¹¹²

Constant, siyasal özgürlüğün değerini azaltmaya yönelik bir çabasının olmadığını açıkça ifade eder. Hatta siyasal özgürlüğün bireysel özgürlüğün garantisi olduğunu da dile getirir. Constant'a göre siyasal özgürlükten vazgeçmek sırf birinci katta oturduğu için bir adamın evinin kuma inşa edilmesinden endişe duymamasına benzemektedir.¹¹³ Nasıl ki kumdan yapılmış bir bina yıkıldığında birinci katta oturan kişi de enkaz altında kalacaksa, siyasal özgürlük olmaksızın bireysel hakların da güvence altında olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bu iki özgürlüğün birinden vazgeçmek yerine onları birleştirmenin yolları aranmalıdır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 316-317.

¹¹⁰ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 320.

¹¹¹ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 321.

¹¹² Manent, **An Intellectual History of Liberalism**, s. 89.

¹¹³ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 326.

¹¹⁴ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 327.

Constant'a göre temsili sistem bu iki özgürlüğün korunmasına hizmet edebilecektir. Modernlerin ihtiyaç duyduğu özgürlük, eskilerinkinden farklı olduğuna göre antik dönemin kurumları yerine yeni örgütlenmeler geliştirilmelidir. Eskiler, siyasal haklarını kullanmak için daha fazla zamanı ve enerjiyi bu işe adadıkça kendilerini daha özgür hissediyorlardı. Oysa modernler kendi özel işlerini ve çıkarlarını daha çok önemseyecekleri için siyasal hakların kullanımına olabildiğince az zaman ve enerji ayırmayı tercih edeceklerdir. Temsili sistem de modernlerin bu ihtiyacına cevap verecektir. Constant'a göre temsili sistem, çıkarlarının korunmasını isteyen ve fakat bunları korumak için yeterli zamanı ve enerjisi olmayan insanların bu amaçla başkalarına verdiği vekalettir. Ancak insanlar bu vekaleti verdikten sonra da vekilleri kontrol altında tutmalı ve yaptıkları iş hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar.¹¹⁵

Constant'ın hem toplumsal otoritenin hem de çoğunluğun iradesinin sınırlanmasına dair yaptığı vurgu, onun Tocqueville'in bir öncüsü olduğunu düşündürtebilecek niteliktedir. Constant'ın sınırsız halk egemenliği eleştirisinin Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı düşüncesini oluşturmaya yardımcı olduğu ileri sürülebilir.¹¹⁶ Ancak Tocqueville ve sonrasında Mill, toplumun birey üzerindeki tahakkümünü daha sosyolojik boyutta incelemiş ve çoğunluğun ahlaki ve düşünsel hakimiyetine de dikkat çekmişlerdir.

¹¹⁵ Constant, "The Liberty of the Ancients", s. 325-326.

¹¹⁶ Cengiz Çağla, **Tocqueville ve Özgürlük**, İstanbul, Belge Yayınları, 2007, s. 179-180.

İkinci Bölüm

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI KAVRAMSALLAŞTIRAN DÜŞÜNÜR OLARAK TOCQUEVILLE

Alexis de Tocqueville, demokrasinin kendi içerisinde belirli tehlikeleri barındırdığını ve özgürlüğü tehdit edebilecek hale gelebileceğini savunur. Bu tehlikelerin başında da çoğunluğun tiranlığı gelir. Tocqueville iki ciltten oluşan *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde çoğunluğun tiranlığını politik, hukuki ve sosyolojik açıdan inceler ve oldukça özgün bir tez sunar.

Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı derken ne kastettiğini belirleyebilmek için onun demokrasi, halk egemenliği, eşitlik ve bireycilik gibi kavramlardan ne anladığını ortaya koymamız gerekir. Bunu yaparken *Amerika'da Demokrasi*'nin birinci cildini yazdığı 1835 yılından ikinci cildi kaleme aldığı 1840 yılına kadar olan süreçte Tocqueville'in düşüncelerindeki değişimi de göz önünde bulundurmak yerinde olacaktır. Bu yüzden başta çoğunluğun tiranlığı olmak üzere yukarıda bahsi geçen kavramlar bu dönüşüm çerçevesinde ele alınacaktır.

Tocqueville'in demokrasiden tam olarak ne anladığını belirlemek oldukça zordur. Zira demokrasiyi birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Ancak kesin olarak söyleyebileceğimiz şey Tocqueville'in demokrasiyi çoğunluk yönetimi üzerinden incelediğidir. Tocqueville, Amerika'da çoğunluğun kadir-i mutlak olduğunu ileri sürmektedir. Çoğunluk hakimiyeti mutlak ve engellenmesi de oldukça zordur. Ona göre Amerikalılar çok olanın yargılarının ve idrak gücünün, az olaninkine üstün olduğuna inanmaktadırlar. Monarşilerde nasıl kralın hata yapmayacağı dogması varsa, demokrasilerde de çoğunluğun yanılmayacağına dair

sarsılmaz bir inanç mevcuttur.¹¹⁷ Çoğunluğun kadir-i mutlaklığı, Amerikalıların ulusal karakterini de etkilemiştir. Çok olan hep övülmüş ve üstün olduğu varsayılmıştır.¹¹⁸

Tocqueville'e göre kadir-i mutlaklık yalnızca Tanrı'nın bir özelliği ise korkulacak bir şey yoktur. Tanrı'dan başka çoğunluk da dahil olmak üzere hiçbir otoriteye kontrolsüz bir güç verilmemeli ve sınırsız bir biçimde tahakküm kurmasına izin verilmemelidir.¹¹⁹ Çoğunluğun kadir-i mutlaklığı, azınlığa başka türlü davranma imkanından mahrum bırakarak onu kaba güce yönlendirebilir ve özgürlüğün ortadan kalkmasına neden olabilir.¹²⁰

Burada bahsedilmesi gereken bir diğer konu da Tocqueville'in demokrasinin tek başına çoğunluğun mutlak yönetimi ya da halk egemenliği dogmasına dayalı bir rejim olarak anlaşılmasına ve uygulanmasına karşı çıkıyor olmasıdır.¹²¹ Tocqueville çoğunluğun yönetme hakkına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte çoğunluğun her şeyi yapmaya hakkının olmadığını düşünmektedir. Çoğunluk istiyor diye adil olmayan yasaya itaat edilemeyeceğini savunur. Çoğunluk yönetimi üzerindeki en büyük sınırlama da Tocqueville'e göre adalettir. Adil olmayan yasaya itaat etmemekle halkın egemenliği ilkesine de bir karşı çıkış söz konusudur.¹²² Çoğunluğun tiranlığı görüşü de esasen sınırsız halk egemenliğine bir itirazdır. Sadece çoğunluğun haklarının ve çıkarlarının korunduğu ve azınlıkların görmezden gelindiği bir yönetim Tocqueville'e göre adil değildir. Çoğunluğun yönetme hakkını kabul etse bu hakka yönelik sınırlamaların konulmadığı yerde çoğunluğun tiranlığının başlayacağı kanaatindedir.¹²³

¹¹⁷ Alexis de Tocqueville, **Amerika'da Demokrasi**, Çev. Şeçkin Sertdemir Özdemir, Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 256-258. Bundan sonra Amerika'da Demokrasi kitabının birinci cildi "AD1", ikinci cildi ise "AD2" olarak kısaltılacaktır.

¹¹⁸ James T. Schleifer, **The Making of Tocqueville's Democracy in America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1980, s. 204.

¹¹⁹ Tocqueville, **AD1**, s. 261-262.

¹²⁰ Tocqueville, **AD1**, s. 269.

¹²¹ Şeçkin Sertdemir Özdemir, "Amerika'da Demokrasinin Güncel Anlamı", **Amerika'da Demokrasi** (içinde), İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 779.

¹²² Tocqueville, **AD1**, s. 260-261.

¹²³ Jean-Claude Lamberti, **Tocqueville and the Two Democracies**, Trans. by Arthur Goldhammer, Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989, s. 118.

Tocqueville her ne kadar çoğunluk yönetimini ve halk egemenliğinin bir dogma şeklinde kabul edilmesini eleştirse de iktidarın kimi zaman çoğunluğu arkasına almış gibi görünen azınlıklar tarafından kötüye kullanılabildiğinin de farkındadır. Milli irade hakkındaki görüşleri de bunu kanıtlar niteliktedir:

*“Milli irade, tüm zamanların düzenbazlarının ve tüm çağların despotlarının en yaygın şekilde suiistimal ettikleri kelimelerden birisidir. Bazıları birkaç iktidar temsilcisinin satın aldığı oylarda bu iradenin ifadesini bulur, bazıları da çıkarıcı ve korkak bir azınlığın oylarında. Hatta bazıları da halkların suskunluğu formülüyle açıklarlar bu iradeyi ve onlara göre itaat olgusundan emir verme hakkı doğar.”*¹²⁴

Tocqueville burada milli iradenin nasıl kötüye kullanılabileceğini veciz bir şekilde dile getirmektedir. Çoğunluğun iradesi olarak gösterilen irade kimi zaman azınlığın ya da iktidarı elinde tutan dar bir çevrenin iradesi de olabilmektedir. Bu iradenin gücünü çoğuluktan alıyormuş gibi görünmesi de ona itaati kolaylaştırmakta ve meşru olduğu izlenimini vermektedir. Çünkü demokrasilerde çoğunluğun gücü azımsanamayacak kadar büyük ve etkilidir.

Tocqueville’e göre demokrasilerde azınlığın çoğunluğun iradesine razı olması gerektiğine dair bir inanç mevcuttur. Bu inanca göre çoğunluk konuştuğu vakit, azınlığın ödevi buna itaat etmektir.¹²⁵ Çoğunluğun iradesini temsil ettiğini iddia eden ve buna halkı inandıran bir yönetim de çoğunluğun bahsi geçen kadir-i mutlak gücünden faydalanacak ve azınlıkları tahakküm altına alabilecektir. Aslında burada azınlık üzerinde tiranlık kuran çoğunluk değil, çoğunluğu arkasına almış olduğunu iddia eden başka bir azınlıktır.

Tocqueville, esasen burada çoğunluğa kefil olanların hükümdarlığından endişe duymaktadır.¹²⁶ Halk adına hareket ediyormuş gibi görünen ve bu şekilde kendisine bir meşruiyet kalkanı oluşturanların yönetimleri de demokrasi için büyük bir tehlike teşkil eder. Tocqueville despotizmin her biçiminin kötü olduğunu ancak bu şekilde halkın sözde desteği ile her şeyi yapabileceğini düşünen yönetimlerin meşruiyet perdesi ile daha da tehlikeli olabileceği kanaatindedir. Milli irade hakkındaki

¹²⁴ Tocqueville, **AD1**, s. 78.

¹²⁵ Tocqueville, **AD1**, s. 391.

¹²⁶ Tocqueville, **AD1**, s. 397.

görüşlerinden de anlayacağımız üzere Tocqueville böyle bir ihtimalin farkında olsa da bu durumu haklı olarak çoğunluğun tiranlığı içerisinde değerlendirmez.

Tocqueville'e göre çoğunluğun tiranlığı, kabaca, azınlığın hak ve çıkarlarının gözetilmediği adalete aykırı bir çoğunluk yönetimidir. Tocqueville çoğunluğun tiranlığını kavramsallaştırırken çoğunluğun azınlık üzerinde kullandığı güç üzerinden teorisini oluşturur.

I. ÇOĞUNLUĞUN KULLANDIĞI GÜÇ

Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'nin birinci cildinde çoğunluğun tiranlığını açıklarken çoğunluğun kullandığı güç bakımından ikili bir ayrıma gider. İlki çoğunluğun yasama, yargı ve güvenlik birimleri de dahil olmak üzere diğer devlet organları üzerinde kullandığı kontrol mekanizmalarıdır. Buna kısaca çoğunluğun yasal, politik ve fiziki zorlaması diyebiliriz. Tocqueville'in fark ettiği diğer güç ise çok daha örtülü ve fakat çok etkilidir. Tocqueville'in teorisinin özgün kısmını da aslında çoğunluğun kullandığı bu güç oluşturur. Bu da çoğunluğun görüş ve düşünceler üzerindeki ahlaki hakimiyetidir.¹²⁷ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Tocqueville'in Amerika'daki deneyimlerine ve tanıklıklarına değinmek yerinde olacaktır.

Tocqueville'in Stewart isimli Baltimore'lu bir doktor ile Amerika'da din hakkındaki sohbeti verebileceğimiz en iyi örneklerdendir. Stewart, Amerika toplumunun okumuş kesiminin büyük bir kısmının aslında dinin dogmaları hakkında tereddütleri olduğunu ancak bunları açıklamaya cesaretlerinin olmadığını söyler. Yine devamında Stewart, tanıdığı çok akıllı ve yetenekli bir doktorun dine inanmadığı için toplumun geri kalanı tarafından nasıl dışlandığını anlatır. Stewart'a göre Engizisyonun yapamadığını kamuoyu onlara yaptırmaktadır. Hristiyan dininin doğru olmadığını düşünen genç insanlar ya ülkeyi terk etmeye zorlanmaktadır ya da ülkede kalıp sürünmeye mahkum olmaktadır. İnsanlar böyle durumlarda ya susmayı tercih etmektedir veya çoğunluğa uyum sağlamaktadır. Ayrıca Hristiyanlık karşıtı kitaplar orada ya hiç basılmamakta ya da nadiren yazılabilmektedir. Stewart'a göre

¹²⁷ Schleifer, a.g.e., s. 200.

kamuoyu tarafından baskı altına alınanların sayısı azımsanmayacak düzeydedir.¹²⁸ Burada bireyin çoğunluğun görüşlerine uymak zorunda olduğuna dair nasıl bir baskı hissettiğini açıkça görebilmekteyiz.

Bazı durumlarda ise çoğunluk jüri ya da milis güçleri gibi halka dayanan kurumların yaptırımları ya da cesaretlendirmesi ile şiddete başvurmakta ve farklı görüşteki bireyleri çoğunluğa bu şekilde uygun hale getirmektedir.¹²⁹ Tocqueville'in 1831 yılında Baltimore'da gazetecilik yapan Cruse isimli gazeteci ile konuşması da bu olguyu destekler niteliktedir. Cruse şöyle demektedir:

“20 yıl önce çok kötü bir olaya tanıklık ettik. İngiltere ile savaşın devam ettiği yıllardı. Bu savaş Güney’de de çok popülerdi. Bir gazeteci bu savaş duygusuna karşı çıkma cesaretini gösterdi. Bunun üzerine halk bir araya geldi, gazeteyi bastılar ve onun ve arkadaşlarının saklandığı eve saldırdılar. Milis kuvvetleri çağrılmaya çalışıldı ama milisler göstericilerin üzerine gitmeyi reddettiler ve bu çağrıyı cevapsız bıraktılar. Belediye yetkilileri gazeteciyi ve arkadaşlarını ancak hapse göndererek güvenliği sağlayabildiler. İnsanlar yine de tatmin olmadı. O gece tekrar toplandılar ve hapishaneye yürümeye başladılar. Birisi yine milisleri çağrılmaya çalıştı ama başaramadı. Halk hapishaneyi ele geçirdi, bir kişi hemen orada öldürülürken diğerleri ölüme terkedildi. Soruşturma açıldı ama jüri tüm suçluları beraat ettirdi.”¹³⁰

Bu örnekten de görebileceğimiz gibi çoğunluk kimi durumlarda devlet organlarını kullanarak gücünü pekiştirmekte ve çoğunluktan farklı düşünenleri ehlileştirmekte ve kendisine uygun hale getirmektedir. Üstelik böyle durumlarda azınlıkta kalanların başvurabileceği ve kendilerini güvence altına alabilecekleri mekanizmalar da mevcut değildir. Tocqueville bu durumu şöyle ifade eder:

“Bir insan veya parti Birleşik Devletlerde haksızlığa uğradığı zaman onun kime başvurmasını isterdiniz? Kamuoyuna mı? Çoğunluğu oluşturan zaten kamuoyudur. Yasama kuvvetine mi? O da çoğunluğu temsil eder ve ona körü körüne

¹²⁸ Alexis de Tocqueville, **Journey to America**, Trans. by. George Lawrence, Ed. by. J.P. Mayer, New Haven, Yale University Press, 1960, s. 79-80.

¹²⁹ Schleifer, **a.g.e.**, s. 194.

¹³⁰ Tocqueville, **Journey to America**, s. 159-160.

itaat eder. Yürütme kuvvetine mi? O da çoğunluk tarafından atanmıştır ve ona pasif bir araç olarak hizmet eder. Polise mi? Polis de, silah altında olan çoğunluktan başka bir şey değildir. Jüriye mi? Jüri de cezalar konusunda hüküm verme hakkına sahip olan çoğunluktur. Yargıçların kendileri de, belli eyaletlerde, çoğunluk tarafından seçilirler. O halde size zarar veren önlem ne kadar haksız veya akıl dışı olursa olsun, ona boyun eğmeniz gerekir.”¹³¹

Tocqueville burada çoğunluğun yasama, yürütme ve yargı organları üzerinde baskı unsuru olabileceğine ve onları kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceğine dikkat çekmiştir.

Yasama organının çoğunluğun tutkularının esiri haline gelmesi Tocqueville’in korkularından biridir. Hatta Lamberti’ye göre çoğunluğun tiranlığı kavramı, kamuoyunun tahakkümü ile yasama organında çoğunluğun kadir-i mutlaklığının bir sentezinden ibarettir. İlki Amerika’daki entelektüel konformizmden kaynaklanırken, ikincisi Fransa’daki devrim meclisleri ¹³² deneyiminden süzölmektedir. ¹³³ Tocqueville, özellikle eyaletlerdeki meclislerin çoğunluğun tutkularının ve iradelerinin bir aracı haline gelebileceğini ve bu durumun çoğunluğun despotizmine yol açabileceğini düşünmektedir. ¹³⁴ Ayrıca Tocqueville’e göre çoğunluğun kadir-i mutlaklığı yasaları istikrarsız hale getirmektedir. Çünkü çoğunluğun teşviki ile harekete geçen yasama organı çoğunluğun dikkati başka bir yöne çevrildiğinde yapmış olduğu işi yarım bırakarak çoğunluğun yeni isteği neyse ona yönelmektedir. ¹³⁵ Federal düzeyde ise senatonun, azınlığın temsili bakımından önemli olduğu kanaatindedir. Temsilciler meclisinin oluşumunda ulus egemenliği dogmasının etkili olduğunu ve çoğunluğu temsil eden bu iradenin Senato’da hakim olan ulusun azınlığı tarafından felce uğratıldığı tespitinde bulunmaktadır. ¹³⁶

¹³¹ Tocqueville, **AD1**, s. 262.

¹³² Tocqueville, Ansiklopedistlerin despotizmi tek kişinin keyfi, mutlak ve müstebit yönetimi olarak tanımladıklarını ve fakat bu tanımının artık yeterli olmadığını savunur. Çünkü Tocqueville’e göre bu tanım cumhuriyet yönetimi altında bir meclisin despotizmi görülmeden önce yapılmış bir tanımdır. Tek kişi yerine tek güç denmesi artık daha doğru olacaktır. Bkz. Schleifer, **a.g.e.**, s. 173.

¹³³ Lamberti, **a.g.e.**, s. 220.

¹³⁴ Tocqueville, **AD1**, s. 166-167.

¹³⁵ Tocqueville, **AD1**, s. 258-259.

¹³⁶ Tocqueville, **AD1**, s. 134-135.

Yine Tocqueville'e göre Birleşik Devletlerde Başkan da çoğunluğun elinde bir oyuncaktır. Başkan çoğunluğun isteklerine, taleplerine göre şekil almakta ve onun açtığı yolda ilerlemektedir.¹³⁷

Üst düzey kamu görevlilerinin keyfiliğinin de çoğunluğun hakimiyetinden kaynaklandığını ileri sürmektedir Tocqueville. Çoğunluk, bu memurların emirlerine amade olmasını ister ve görevlerinin ayrıntılarını önceden belirlemeyerek belli bir serbestiye sahip olmalarına neden olur. Böylelikle çoğunluk kamu görevlilerinin davranışlarını daha kolay yönlendirebilecektir.¹³⁸

Tocqueville, çoğunluğun yasal, politik ve fiziki zorlamasından endişe duymakla birlikte demokrasiler için esas korktuğu şey, çoğunluğun düşünce üzerindeki hakimiyetidir. Tocqueville, demokrasilerde çoğunluğun hem maddi hem ahlaki güçle donatılmış olduğunu ve bu gücün bireylerin hem iradeleri hem de faaliyetleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bireyler çoğunluktan farklı şekilde eylemde bulunamayacakları gibi daha da vahimi çoğunluktan farklı bir şekilde eylemde bulunma isteğine dahi sahip olamayacaklardır.¹³⁹

Tocqueville bu durumu despotizmin mükemmelleştirilmesi ve ussallaştırılması olarak tanımlamaktadır. Tiranlık tek kişinin eliyle uygulandığında, bu tek kişi kitlenin gönüllü desteğini alamadığı gibi, toplumdan dışlanma ve ayıplanma gibi cezaları da düşmanına verememekteydi.¹⁴⁰ Tekin tiranlığında, kılıçlar ve cellatlar bedeni ele geçirebilse de ruha etki edememekteydi ve Tocqueville'in şairane bir şekilde ifade ettiği gibi *ruh, despotizmin üstünde görkemiyle yükselmekteydi*.¹⁴¹ Oysa çoğunluğun tiranlığında beden serbest kalırken ruh adeta esir alınmaktadır. Çoğunluktan farklı düşünen insan bunları dile getirmeye korkacak, dile getirse bile taraftar bulamayacaktır. Ya da daha kötüsü artık kimse çoğunluğun çizdiği çerçevenin dışına taşan bir resmi boyamaya cesaret edemeyecektir. Çerçevenin dışına vurulmuş her fırça darbesi dışlanma, ayıplanma ve toplumsal baskı ile yüzleşmeye mahkum olacaktır.

¹³⁷ Tocqueville, **AD1**, s. 152., 394.

¹³⁸ Tocqueville, **AD1**, s. 263.

¹³⁹ Tocqueville, **AD1**, s. 264.

¹⁴⁰ Schleifer, **a.g.e.**, s. 201.

¹⁴¹ Tocqueville, **AD1**, s. 265.

Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı kavramının zenginliği de tam olarak buradan kaynaklanır. Tocqueville, çoğunluğun azınlığa ya da farklı düşüncedeki bireylere yönelik baskıcı eylemlerde bulunabileceğinin farkındadır. Fakat Tocqueville'in esas endişe duyduğu şey, çoğunluğun sessiz baskısıdır. Çoğunluğun aldatıcı bir şekilde yumuşak görünümlü ve fakat kaçınılmaz olan ahlaki tahakkümü Tocqueville'in teorisinin özgün kısmını oluşturur.¹⁴²

Tocqueville, çoğunluğun tiranlığının Amerika için büyük bir tehlike olduğunu düşünse de Amerika'daki bazı koşulların çoğunluğun tahakkümünü yumuşattığı ve demokratik düzenin sürdürülmesine yardımcı olduğu kanaatindedir.

II. AMERİKA'DA ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI ÖNLEYEN VE YUMUŞATAN KOŞULLAR

Tocqueville, 1835'te eserinin “Birleşik Devletlerde Çoğunluğun Tiranlığını Mutedil Kılan Unsurlar Üzerine” isimli bölümünde üç koşuldan bahseder.¹⁴³ Bunlar idari merkeziyetin olmaması, adli tin ve jüridir. Tocqueville bir sonraki bölümde ise demokrasinin sürdürülmesini sağlayan Amerika'ya özgü koşullardan bahseder. Çoğunluğun tiranlığını ılımlı hale getiren koşullardan sonra Amerika'ya özgü bu nedenlerin neler olduğunu incelememizin konumuz bakımından önemli olacağı kanaatindeyim. Tocqueville bu nedenleri de üç grupta toplar: Amerika'nın coğrafi ve rastlantısal koşulları, yasalar, alışkanlıklar ve teamüller. Çoğunluğun tiranlığını ılımlı hale getiren koşullar incelendikten sonra Amerika'ya özgü bu nedenler de sırasıyla ele alınacaktır.

A. İdari Merkeziyetin Bulunmaması

Öncelikle bahsetmemiz gereken şey, Tocqueville'in hükümetin merkeziyeti ile idari merkeziyet arasında bir ayrım yapıyor olmasıdır. Hükümetin merkeziyeti, genelin menfaatlerini yönetme kudretinin tek bir elde toplanmasıyken, idari

¹⁴² Schleifer, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁴³ Tocqueville, **AD1**, s. 271-285.

merkeziyet kente dair menfaatleri yönetme kudretinin yine tek bir yerde toplanmasını ifade eder. Tocqueville'e göre bir yerde hem hükümetin merkeziyeti¹⁴⁴ hem de idari merkeziyet varsa insanlar kendi iradelerinden vazgeçmeye alı şacak ve itaati kanıksayacaklardır.¹⁴⁵

Amerika'da ise hükümetin merkeziyeti mevcutken, idari merkeziyet yoktur.¹⁴⁶ Tocqueville'e göre, Amerikan özgürlüğünün temelinde kentsel bağımsızlık olgusu yatar. Avrupa'da yukarıdan aşağıya bir örgütlenme varken, Amerika'da siyasal varoluş tam tersine bir yönde gerçekleşmiştir. Kentler idari bölgelerden önce, idari bölgeler eyaletlerden önce, eyaletler de federal yönetimden önce örgütlenmiştir.¹⁴⁷ Bu yerel birimlerin içerisindeki iktidar da tek elde toplanmamış ve paylaşılmıştır. Tocqueville, Fransa'nın herhangi bir kentinde sadece belediye başkanının iktidarı temsil ettiğine, Amerika'da New England'da ise on dokuz yüksek görevlinin arasında bu iktidarın paylaşılmış olduğuna dikkat çeker. Fransa'da iktidarın nerede tecessüm ettiği belliyken, Amerika'da iktidarı kimin temsil ediyor olduğu belirgin değildir.¹⁴⁸

İdari merkeziyet olmadığı için çoğunluğu temsil eden merkezi otorite, belirli temel meselelerle meşgul olurken ikincil konulara eğilemeyecek ve ülkedeki her ayrıntıya nüfuz edemeyecektir. Merkezi otorite, belediyelerde ve idari bölgelerde kendisine bağılı olmayan temsilcilikler ile dengelenecektir. Tocqueville, demokratik yönetimin idari merkeziyetin olduğu bir toplumda kurulması durumunda Avrupa'daki mutlak monarşilerden daha dayanılmaz bir despotizmin ortaya çıkabileceği kanısındadır.¹⁴⁹

Özetlemek gerekirse, Tocqueville çoğunluğun tiranlığının panzehirlerinden biri olarak idari adem-i merkeziyeti sunar. Ancak Schleifer'in öne sürdüğü gibi kimi zaman söz konusu yerel birimler çoğunluğun tiranlığını teşvik edici bir rol de üstlenebilmektedir. Yerel birimler içerisinde çoğunluğun tiranlığının ortaya çıkması

¹⁴⁴ Tocqueville, hükümetin merkeziyetine örnek olarak XIV. Louis dönemi Fransa'sını ve dönemin İngiltere'sini gösterir. İngiltere'de devletin tek bir insanmış gibi hareket ettiğini ve istediğinde kitleleri harekete geçirebildiğinden söz eder. Bkz. Tocqueville, **AD1**, s. 106-107.

¹⁴⁵ Tocqueville, **AD1**, s. 106.

¹⁴⁶ Tocqueville, **AD1**, s. 107.

¹⁴⁷ Tocqueville, **AD1**, s. 64.

¹⁴⁸ Tocqueville, **AD1**, s. 92-93.

¹⁴⁹ Tocqueville, **AD1**, s. 271-272.

daha muhtemel olduğu gibi bu tiranlık daha tehlikeli de olabilmektedir. En baskıcı olabilecek çoğunluk esasen yerel çoğunluktur. Çoğunluğun fiziksel, ahlaki ve psikolojik gücünün kalbinde yerellik yatmaktadır. Yerel birimlerin görece homojenliği ve mahremiyetin yokluğu çoğunluktan farklı olmayı daha zor ve daha tehlikeli hale getirir.¹⁵⁰ Yerel kontrol bir yandan demokratik despotizme giden yolu engellerken diğ er yandan da yerel düzeydeki çoğunluğun tiranlığı ile bu yolu açmaktadır.¹⁵¹

B. Adli Tin

Tocqueville, hukukç uların ve adli teşekk  l n Amerika’da çoğunluk yönetiminin karşı kuvveti olduğu fikrini taşıtmaktadır. Hukukç uların belirli özellikleri sebebiyle demokrasi içerisinde adeta bir aristokrasi oluşturduğunu düşünür. Tocqueville’den alıntılایacak olursak, *Amerikan aristokrasisi avukatların barolarında ve hakimlerin kürsüsünde bulunmaktadır.*¹⁵² Hukukç uların hangi özellikleri sebebiyle ayrı bir sınıf oluşturduğu konusunda, Tocqueville ilk olarak İngiltere ve Amerika’da hukukç uların yürürlükteki kanunlar dışında kendilerinden öncekilerin yasal mevzuatını ve uygulamalarını da bildiğini ve bu suretle kimsenin bilgisine sahip olmadığ   zor bir bilimin sırrına sahip yegane meslek grubu olmalarının bir nevi aristokrasi oluşturduğunu iddia eder. Bunun dışında, hukukç uların şekillere ve usullere d ş k nl kleri sayesinde demokratik tutkulara karşı bariyer görevi üstlendiklerini ileri sürer. Halkın ani ve değişen isteklerine karşı hukuki şekiller ve usuller süreci yavaşlatacak ve soğuma süresi sağlayacaktır.¹⁵³

¹⁵⁰ örneğin küçük bir köyde, herkes kimin ibadet yerlerine gitmediğini, i ki içtiğini ya da alışılmamış bir gazetenin okuyucusu olduğunu bilir. Büyük bir şehirde ise kimin ne yaptığının takip etmek bu denli kolay değildir. Bkz. Jon Elster, “Tyranny and Brutality of the Majority”, **Majority Decisions: Principles and Practices**, Ed. by. St phanie Novak, Jon Elster, New York, Cambridge University Press, 2014, s. 165.

¹⁵¹ Schleifer, **a.g.e.**, s. 214-216. Schleifer, Tocqueville’in yerel düzeydeki çoğunluğun tiranlığını neden görmezden gelmiş olabileceğine dair tahminlerde bulunur. İlk sebep, Amerika’daki yerel birimlerden çok fazla etkilenmiş olabileceğidir. New England’da olduğu gibi aydın ve politik olarak deneyimli yurttaşlardan oluşan bir toplulukta çoğunluğun gücünü kötüye kullanmayacağını varsaymış olabilir. Ayrıca Schleifer, Fransa’da idari adem-i merkeziyetin savunucularından olan Tocqueville’in özellikle adem-i merkeziyetin kötü taraflarını eleştirmekten kaçınmış olabileceğini de düşünmektedir.

¹⁵² Tocqueville, **AD1**, s. 277.

¹⁵³ Tocqueville, **AD1**, s. 278.

C. Jüri

Tocqueville jüri kurumunu halk egemenliği ilkesinin bir biçimi ve sonucu olarak görür. Jüri aracılığıyla yurttaşların kendisini yargıç statüsünde görebileceğini ve hakkaniyetli olmayı öğreneceğini ileri sürer. Jürinin katılımcısı olan birey kendi meselelerinden uzaklaşacak, toplumsal konularla ilgilenmeye başlayacak ve egoizminden kurtulacaktır. Tocqueville, jüriyi siyasal katılımı öğrenmek için bir okul olarak değerlendirmektedir.¹⁵⁴

Yukarıda bahsedildiği üzere çoğunluğun tiranlığı kavramı sınırsız halk egemenliği teorisine bir karşı çıkış niteliğindedir. Dolayısıyla burada halk egemenliğinin bir biçimi ve sonucu olarak gösterilen jürinin, çoğunluğunun tiranlığını ılımlı hale getiren bir unsur olarak sunulması¹⁵⁵ kanımca Tocqueville'in çelişkilerinden birisidir. Tocqueville'in kendisi de esasen jürinin, çoğunlukların hizmetine girebilecek bir kurum olduğunun farkındadır.¹⁵⁶ Jürinin yerel aşırılıkları kontrol etmekten ziyade onları teşvik ettiği, çoğunlukların ön yargılarını ve eğilimlerini baz alarak hüküm tesis ettiğini ve çoğunluğun tiranlığının potansiyel bir aracı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁵⁷

Ç. Amerika'nın Coğrafi ve Rastlantısal Koşulları

Tocqueville, Amerika'nın coğrafi koşullarının demokrasinin sürdürülmesi bakımından büyük bir avantaj sağladığını düşünmektedir. Ülkenin komşularının olmamasının büyük savaşları, finansal krizleri ve işgalleri önlediği kanaatindedir. Korkulacak bir şey olmadığı için de yüksek vergilere, kalabalık ordulara da ihtiyaç yoktur. Yine ülkenin o dönemde bütün ülkeye etki edebilecek büyük bir başkentinin olmamasının temsil sistemine olumlu etkisinin olduğunu düşünmektedir. Tocqueville, Amerika'da şehirlerin bir meclis gibi çalıştığını ve her yurttaşın bu

¹⁵⁴ Tocqueville, **AD1**, s. 279-285.

¹⁵⁵ Günümüzde jüri kurumunun işleyişini eleştiren ve jürinin basit çoğunluk ile karar almasını "çoğunluğun zalimliği-vahşiliği" (*the brutality of the majority*) olarak değerlendiren bir çalışma için bkz. Elster, "Tyranny and Brutality of the Majority", s. 165-166.

Elster, kazananın her şeyi aldığı ve %51'lik bir çoğunluğun bile kendi iradesini herkese dayatabildiği sistemleri "çoğunluğun zalimliği" olarak değerlendirmektedir.

¹⁵⁶ Tocqueville, **Journey to America**, s. 107-110., 175.

¹⁵⁷ Schleifer, **a.g.e.**, s. 212-214.

meclisin üyesi olduğunu ileri sürer ve bu şehirlerin başkente bağlanması durumunda kararların temsil sisteminde olduğu gibi değil de antik demokrasideki gibi alınacağından endişe duyar.¹⁵⁸ Tocqueville'in antik demokrasi karşısında modern demokrasinin üstünlüğüne inandığını burada belirtmek yerinde olacaktır. Temsil sisteminin demokrasiye içkin kötülükleri azaltmak bakımından elverişli olduğu kanaatindedir.¹⁵⁹

Tocqueville, Amerika'nın uçsuz bucaksız ve hala boş bir kıta olmasının da demokrasinin yerleşmesi bakımından önemli olduğunu düşünür ve Amerikalıların böyle bir kıtaya yerleşmelerinin de Tanrı'nın işi olduğuna inanır.¹⁶⁰ Amerika'nın geniş topraklarının ve az nüfusunun¹⁶¹ göçmenlere ve çocuklarına yeni imkanlar sunacağını ve onlara zengin olmanın yolunu açacağını düşünür. Toprak mülkiyetine bağlı bir aristokrasinin oluşmaması ve sanayinin gelişmesi de Amerika'nın kendine özgü bu koşullarından kaynaklanmaktadır.¹⁶² Tocqueville edinilmiş olan maddi rahatlığın Amerikalıların davranışlarında, siyasi eylemlerinde ve muhakemelerinde büyük etkisi olduğunu da ileri sürer. Amerikalıların tutkularının siyasi değil de ticari olduğuna vurgu yapması da dikkat çekicidir. Bu bağlamda mülkiyet hakkının Amerika için temel bir belirleyici olduğu ileri sürülebilecektir.¹⁶³

D. Yasalar

Tocqueville, eserinin temel amacının, Amerika'da demokrasiyi mümkün kılan yasaların neler olduğunu ortaya koymak olduğunu belirttikten sonra kitabının bu bölümünde adeta daha önce ileri sürdüklerinin bir özetini yapar. Federal yapının, kentsel kurumların ve yargının demokrasinin sürdürülmesi bakımından hayati

¹⁵⁸ Tocqueville, bütün şehirlerin büyük bir başkente bağlanması durumunda tüm halkın kaderinin halkın sadece belli bir kısmının ellerine bırakılacağından endişe duyuyordu. Ayrıca Tocqueville'e göre başkente yaşayan bu halk ani ve ihtirashane kararlar almaya meyilli olduğu için başkalarının hayatlarını etkileyebilecek girişimlerden uzak tutulmalıydılar. Bkz. Tocqueville, **AD1**, s. 287.

¹⁵⁹ Marvin Zetterbaum, **Tocqueville and the Problem of Democracy**, Stanford, Stanford University Press, 1967, s. 44-46.

¹⁶⁰ Tocqueville, **AD1**, s. 288-289. Tocqueville, Amerika için şöyle der: "...Kuzey Amerika sanki Tanrı'nın yedekte tuttuğu ve bir tufanla gün yüzüne çıkan topraklar gibi keşfedildi."

¹⁶¹ 1790'da Amerika'nın nüfusu dört milyona yaklaşırken, 1830'da nüfus on üç milyona çıkmıştı. Bkz. Tocqueville, **AD1**, s. 379.

¹⁶² Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014.

¹⁶³ Çağla, **Tocqueville ve Özgürlük**, s. 43.

önemde olduğunu iddia eder. Tocqueville bu üç şeyi Amerika'da demokrasiyi sürdürülebilir kılan yasalar kapsamında değerlendirir.¹⁶⁴

Federal yapının, hem büyük bir devletin gücünü hem de küçük bir devlette olabilecek özgürlüğü bir arada sunabileceğini düşünür Tocqueville. Federal yönetim ulusun bağımsızlığını ve kudretini sağlarken, federe birimler vatandaşların haklarını güvence altına alarak özgürlüğü koruyacaklardır.¹⁶⁵ Ancak Tocqueville, her ne kadar federal yapıyı Amerikan demokrasisinin sürdürülmesi için bir etken olarak kabul etse de uzun vadede Amerika'da federalizmin sürdürülmesinin zor olacağı kanaatindedir.¹⁶⁶ Nüfusun artması ve menfaatlerin çeşitlenmesi ile birlikte birbirinden çok farklı grupları bir arada tutmanın ancak rastlantı eseri olabileceğini savunur. Farklı çıkarları bulunan halklar arasındaki çatışmaları önlemenin mümkün olmayacağı kanaatindedir.

Kentsel kurumlar ve yargının çoğunluğun tiranlığını önleme bakımından nasıl bir işleve sahip olduğu yukarıda incelendiği için burada tekrarlamayı gerekli görmüyor ve Tocqueville'in demokrasinin korunması için en fazla önem verdiği alışkanlık ve teamüllere geçiyorum.

E. Alışkanlıklar ve Teamüller

Tocqueville, coğrafi koşullar, yasalar ve alışkanlık ve teamüller arasında bir derecelendirmeye gider ve Amerika'da demokrasiyi mümkün kılan esas şeyin Amerikan halkının alışkanlık ve teamülleri olduğunu ileri sürer. Yasalara ikincilik payesini verilirken, coğrafi koşullar ancak son sırada kendisine yer bulur.¹⁶⁷

Tocqueville, Güney Amerika ile bir karşılaştırmaya gider ve fiziksel koşulları Kuzey Amerika'dan daha elverişli olmasına rağmen orada demokrasinin sürdürülemediğine dikkat çeker. Bu bağlamda coğrafi koşulların tek başına bir ülkenin kaderini belirlemek bakımından yetersiz olduğunu savunur. Tocqueville

¹⁶⁴ Tocqueville, **AD1**, s. 295-296.

¹⁶⁵ Tocqueville, **AD1**, s. 295., 370.

¹⁶⁶ Tocqueville, **AD1**, s. 380-381.

¹⁶⁷ Tocqueville, **AD1**, s. 313.

daha sonra yasalar bakımından bir karşılaştırma yapar ve Meksika’da Amerika ile benzer yasalar olmasına rağmen demokrasinin yerleşmediğini ileri sürer. Amerikan demokrasisini benzerlerinden ayıran ve onu biricik hale getiren esas etken Amerikan halkının alışkanlıkları, fikirleri, adetleri, inanışları bir başka deyişle teamülleridir.

Tocqueville’in teamülleri açıklarken başvurduğu temel şey ise dindir. Tocqueville’e göre Amerika’da din ve özgürlük arasında bir karşıtlık yoktur. Hatta özgürlüğü Amerika’da olası kılan ve fakat Fransa’da imkansız hale getiren tek bir neden aranacak olsaydı bu ilkinde özgürlük ile dinin uyumuyken, ikincisinde özgürlük ve din arasındaki çatışmadır.¹⁶⁸ Din insanların zihnini ikiye bölmüştür. Yurttaşlar dogmalara itaat etmek zorundayken, siyasal alanda ise özgürlüklerini korurlar. Tanrı’nın insanların siyasal gerçekliği araştırmak için özgürlüğe sahip olmalarını istediğine dair bir kabul vardır. Bir kişi aynı anda hem sadık bir mümin hem de bağımsız bir yurttaş olabilecektir.¹⁶⁹ Din adamları da devlet işlerinden uzak kalmaya çalışmaktadır.¹⁷⁰ Bunun sebebi ise insanlar üzerinde bu şekilde daha fazla etkide bulunabileceklerini fark etmeleridir. Devlet görevlilerinin kusurlarını ve geçiciliğini paylaşmaktansa ölümsüzlüğü ve kusursuzluğu elde etmek onlar için daha faydalıdır.

Tocqueville aynı zamanda Amerika’da dinin sınırlayıcı bir etkisi olduğunu da belirtir. Her şeyi yapmaya hakkı olduğunu düşünen insan din ile dizginlenecektir. Amerika’da din insanlara ahlaki disiplin vererek bireysel isteklerinden uzaklaştırmakta ve özgürlüklerin kullanılmasının önünü açmaktadır.¹⁷¹

Tocqueville, müşterek bağların zayıfladığı, insanların birbirine yabancılaştığı ve sınıfların ortadan kalktığı demokratik toplumda teamüllerin halkın özgürlüğü bakımından hayati önemde olduğunu ileri sürer. Çoğunluğun barışçıl egemenliği bu şekilde sağlanamazsa bu durumun sonu tek bir kişinin sınırsız iktidarı olacaktır.¹⁷²

¹⁶⁸ Aron, **a.g.e.**, s. 172-173.

¹⁶⁹ Tocqueville, **AD1**, s. 298.

¹⁷⁰ Tocqueville, **AD1**, s. 307.

¹⁷¹ Özdemir, “Amerika’da Demokrasi’nin Güncel Anlamı”, s. 781.

¹⁷² Tocqueville, **AD1**, s. 323.

Tocqueville, Amerika’da teamüller sayesinde çoğunluğun sükunet içinde bir hakimiyetinin kurulduğu kanaatindedir. Çoğunluğun yönetme hakkı kabul edilmiş olsa da bu hakka belli sınırlar çizilmiştir. Bu sınırlar ahlak dünyasında insanlık, adalet ve akılken, siyasal dünyada ise kazanılmış haklardır.¹⁷³

Amerika’da Demokrasi’nin birinci cildinde Tocqueville yukarıda da incelendiği gibi çoğunluğun tiranlığı kavramsallaştırmasını yapar ve Amerika’da bu tiranlığın nasıl mutedil hale getirildiğini araştırır. Kavramın bir yönünü çoğunluğun politik ve hukuki hakimiyeti oluştururken, diğer yönünü ahlaki ve düşünsel tahakküm oluşturur. 1835’ten sonra Tocqueville’in çalışmalarının doğrultusunu daha çok ikinci tahakküm biçimine çevirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, 1840’ta yayınlanan ikinci cildin, birinci ciltten farkı Tocqueville’in çoğunluğun düşünsel hakimiyetini birey ve kitle arasındaki daha geniş bir ilişki kapsamında ele almaya başlamış olmasıdır. Birey ve kitle arasındaki bu ilişkiyi ortaya koyabilmek için ilk incelememiz gereken şey ise Tocqueville’in eşitlikten ne anladığı ve demokrasilerde eşitliği nasıl değerlendirdiğidir.

III. KOŞULLARIN EŞİTLİĞİ

Tocqueville, demokrasiyi koşulların eşitliği olarak da tanımlamaktadır. Eşitlik yerine koşulların eşitliğine vurgu yapmasının sebebiyse hem kavramı somutlaştırmaya çalışıyor olması hem de eşitliğin hayata geçirildiği bir toplumsal duruma işaret etmek istemesidir.¹⁷⁴ Eşitliğin hayata geçirildiği bir toplumsal durumdan anlaşılması gereken ise kalıtsal nitelikteki kalıcı hiyerarşik farklılıkların lağvedilmesi ve her türlü makam, meslek ve mevkiinin herkese açık hale getirilmesidir.¹⁷⁵ Böyle bir toplumsal düzende dahi insanlar arasındaki bütün ayrımların ortadan kalkacağını söylemek gerçekçi değildir ancak Mansfield’in da belirttiği üzere eşitlik düşüncesi, eşitsizlik olgusundan daha güçlüdür. Tocqueville de zaten bu durumu vurgulamak için “benzer” kelimesini kullanır. Yani bir başkası sizden daha zengin, daha akıllı olabilir ama sizin gibi birisidir, bir başka deyişle

¹⁷³ Tocqueville, **AD1**, s. 396.

¹⁷⁴ Zetterbaum, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁷⁵ Aron, **a.g.e.**, s. 167.

benzerinizdir. Farklılıklar onun sizin üzerinizde bir otorite kurmasını sağlayabilecek nitelikte değildir.¹⁷⁶

Tocqueville eşitliği, özgürlüğün diğer seçeneği olarak sunar. İnsanların siyasal özgürlükleri olmaksızın siyasal eşitlik içerisinde yaşamasının çok olası olduğuna vurgu yapar. Benzerleriyle aynı işleri yapabilen, aynı yerlere gidebilen, aynı şeylerden zevk alabilen ve aynı yöntemlerle maddi çıkarını koruyabilen insanlar siyasal katılım göstermeksizin bir arada yaşayabilecektir. Çünkü Tocqueville'e göre eşitlik isteği ve özgürlük isteği birbirinden farklı iki ayrı şeydir ve insanlar genelde eşitliği özgürlüğe tercih etmeye meylederler.¹⁷⁷ İnsanların özgürlük karşısında eşitliği seçmelerinin birçok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle eşitlikten çok sayıda insan faydalanabilirken özgürlükten az sayıda insan yararlanabilmektedir. Çünkü siyasal özgürlük ancak fedakarlık yapılarak ve büyük çabalar ile elde edilebilmektedir. Üstelik özgürlüğün kaybı da çok kolaydır. Siyasal özgürlük ona bağlı kalınmadığında hemen yok olabilecektir. Eşitliğin korunması ise daha kolaydır. İnsanlar eşitliğe tutkuyla bağlı oldukları ve onun sürdürülmesinin gerekli olduğuna dair bir inanç taşıdıkları için kaybı daha zordur. Ayrıca özgürlüğün aksine eşitliğin her yere ve herkese yayılan bir etkisi vardır. Eşitliğin avantajları kısa vadede hemen hissedilir ve insanlar eşitliğin özgürlük olmaksızın doğurabileceği sonuçları bu nedenle fark edemezler. Özgürlüğün avantajlarının ise ancak uzun vadede farkına varılabileceklerdir.¹⁷⁸

Eşitlik ile özgürlük arasındaki bu gerilimli ilişkinin demokrasinin temel paradokslarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁷⁹ Tocqueville, demokratik toplumlara yönelik en büyük tehdidin özgürlüğün değerinin anlaşılamamasından ve ona ikincil bir önem atfedilmesinden kaynaklandığını ileri sürer.¹⁸⁰ Demokrasi ancak siyasal özgürlüğün korunduğu bir ortamda varlığını sürdürebilecektir. Lamberti'den alıntılacak olursak, liberalizm çeşnisi olmadan

¹⁷⁶ Harvey C. Mansfield, **Tocqueville: A Very Short Introduction**, New York, Oxford University Press, 2010, s. 49.

¹⁷⁷ Tocqueville, **AD2**, s. 531-532.

¹⁷⁸ Tocqueville, **AD2**, s. 532-533.

¹⁷⁹ Özdemir, "Amerika'da Demokrasinin Güncel Anlamı", s. 775.

¹⁸⁰ Lamberti, **a.g.e.**, s. 240.

demokrasi giderek yavanlaşacak ve en sonunda çürüyecektir.¹⁸¹ Lamberti'ye göre demokratik despotizm, liberal demokrasinin karşı modelidir.¹⁸²

Aşağıda incelenecek olan ve çoğunluğun tiranlığının dönüşmüş bir biçimi olan demokratik despotizm kavramının çıkış noktalarından biri de eşitlik ile özgürlük arasındaki bu paradoksal ilişkidir. Eşitlik adına özgürlükten vazgeçme bir despota teslim olma şeklinde ortaya çıkabileceği gibi, daha örtülü bir itaat biçimi olan demokratik despotizm şeklinde de tezahür edebilecektir.¹⁸³

Eşitlikten demokratik despotizme giden yolu ve birinci ciltte kavramsallaştırılan çoğunluğun tiranlığının ikinci ciltte demokratik despotizme nasıl dönüştüğünü anlayabilmek için ele alınması gereken en önemli kavram bireyciliktir. Tocqueville'in düşüncesinde bireycilik hem demokrasilerde kamuoyunun gücünü hem de merkezi bürokratik devletin güçlenmesini anlamak için anahtar bir kavram niteliğindedir.

IV. BİREYCİLİK

Tocqueville, bireyciliğin egoizmle karşılaştırıldığında yeni bir kavram olduğunu ve demokrasi ile birlikte ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Egoizm, insanın kendisine karşı duyduğu tutkulu ve abartılı sevgidir. Bireycilik ise her insanın kendisini diğerlerinden izole etmesine ve aile ve arkadaşlardan oluşan bir çembere hapsolmasına neden olan sakin ve üzerinde düşünülmüş bir duygudur.¹⁸⁴

Egoizm dünya ile yaşıt eski bir düşüncedir. Bireycilik ise demokrasi kökenlidir ve koşullar eşitlendikçe bu duygunun gelişmesi ve ilerlemesi mümkündür. Koşulların eşitliği ile bireyciliğin yayılması arasındaki ilişkiyi Tocqueville aristokrasinin ortadan kalkmasının etkileri üzerinden ele alır. Tocqueville'in bu değerlendirmelerini

¹⁸¹ Lamberti, **a.g.e.**, s. 225.

¹⁸² Lamberti, **a.g.e.**, s. 241.

¹⁸³ Zetterbaum, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁸⁴ Tocqueville, **AD2**, s. 535.

incelerken kendisinin de tasfiye edilmiş bir grubun üyesi olduğunu ve aristokratik değerlere özlem duyduğunu göz önünde tutmakta yarar vardır.¹⁸⁵

Tocqueville'e göre aristokrasilerde birbirinden ayrı ve değişmez olan sınıfların her biri, mensupları için adeta bir vatandır. Tüm insanlık için olmasa da bu vatan içerisindeki insanlar birbirleri için kendilerini feda etmeye hazırdırlar. Aristokrasilerde insanları koruyan ya da onların himaye etmesi gereken başka insanlar vardır. Tocqueville'e göre demokrasi, aristokrasilerde var olan ve köylüden krala kadar uzanan zinciri paramparça etmiş ve farklı sınıfların üyelerini birbirine yabancı kılmıştır. Koşullar eşitlendikçe insanlar benzerlerine etki edebilecek kadar zenginlik ve güçten mahrum kalacak ve sadece kendilerine ve yakınlarına yetebilecek kadar malvarlığına ve bilgiye sahip olabileceklerdir. Bu da insanların birbirlerinden kopmalarına ve dar bir çevrede izole olmalarına neden olacaktır.¹⁸⁶

Bu bağlamda atomizmin demokratik toplumun ana özelliklerinden biri olduğu söylenebilecektir. Sınıfları birbirinden ayrı tutan ekonomik ve sosyal bariyerler ortadan kalkarken, aristokratik toplumu organik bir bütün halinde tutan dayanışma ruhu ve sorumluluk duygusu da ortadan kalkmıştır. Demokrasilerde artık her bir birey diğeriyle eşit olmak suretiyle hiç kimsenin ihtiyaçlarına ve emirlerine bağlı ya da bunlardan sorumlu değildir. Her bir vatandaş bağımsız, eşit ve toplumun diğer bireylerinden ayrıdır.¹⁸⁷

Tocqueville, bireyciliği aynı zamanda toplumsal yaşama kayıtsızlık olarak da tanımlamaktadır. İnsanlar kendi dar çevrelerindeki küçük ve özel isteklerle ilgilenirken toplumsal meselelere karşı kayıtsız hale gelebileceklerdir. Bu bağlamda bireyciliği bireyin kamusal politikalardan uzaklaşması ve topluma karşı ilgisini kaybetmesi olarak da tanımlamak mümkündür.¹⁸⁸ Türkbağ'ın deyiimiyle “nemelazımcılık” toplumun genel bir mottosu haline gelmiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Zeynep Özlem Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2003, s. 88.

¹⁸⁶ Tocqueville, **AD2**, s. 536.

¹⁸⁷ Zetterbaum, **a.g.e.**, s. 59-60.

¹⁸⁸ Bihterin Dinçkol, “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville'in Siyasal Kuramı”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:5, 2004, s. 154.

¹⁸⁹ Ahmet Ulvi Türkbağ, “Alexis de Tocqueville'de Amerikan Demokrasisi ve Bunun Getirdiği Problemler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990, s. 86.

Tocqueville bireyciliğin kapsamına bir hususu daha örtülü biçimde eklemektedir. Bu da kişinin kendisi ve ailesi için durmaksızın maddi rahatlık peşinde koşmasıdır. Bu bağlamda bireyciliğin aktif ve pasif olmak üzere iki farklı görünümü olduğunu söylemek mümkündür. Kişinin yakın çevresiyle sınırlı bir alana çekilmesi bireyciliğin pasif yönünü oluştururken, kendisi ve ailesi için maddi rahatlığı sağlamaya yönelik arzusu ise aktif yönünü teşkil etmektedir.¹⁹⁰

Tocqueville, demokrasilerde bireycilik ile maddiyatçılık arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu düşünür. Hatta Tocqueville'e göre orta sınıfın zaferi aynı zamanda bireyciliğin de zaferidir. Çünkü orta sınıf, kaderinin kendi ellerinde olduğunu düşünür ve kendisini diğer insanlardan soyutlamaya eğilimlidir.¹⁹¹ Sürekli olarak servetini arttırmak ya da elindekini korumak ister. Tocqueville demokrasilerde devrimlerin neden daha nadir gerçekleşeceği sorusuna da bu hareket noktasından yola çıkarak cevap verir. İnsanlar tüm enerjilerini kendi özel ve küçük girişimlerine adanırken daha genel ve daha toplumsal olan ile ilgilenmezler ve maddi rahatlıklarının bozulmasından korkarlar. Hatta bu durum sadece devrim yapmalarını engellemez, devrim isteğinin de önüne geçer.¹⁹² Aron'un deyimiyle demokrasi karşı devrimcidir çünkü bir devrimde kaybedecek şeyi olanların sayısı artmıştır.¹⁹³

Tocqueville'in bu bağlamdaki temel kaygısı insanların sadece kendi özel çıkarlarını gözeterek kamusal menfaatleri görmezden gelmeleridir. O bireylerin yalnızca kendi işleriyle meşgul olmayıp aynı zamanda daha geniş çapta toplumsal meseleler ile içli dışlı olmalarını istemektedir. Aynı zamanda toplumun da temel amacı insanın bağımsızlığını ve onurunu korumak olmalıdır. Toplumun bireyi yutmasına izin verilemeyeceği gibi, her bir insan da kamusal sorumluluklarının farkında olmalı ve ortak meselelerle meşgul olmak için istek taşımalıdır. Amerika, Tocqueville'e bireyciliğin üstesinden gelmek için sözü edilen kamusal ve özel çıkarların uzlaştırılması gerektiğini öğretmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Schleifer, **a.g.e.**, s. 251.

¹⁹¹ Lamberti, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁹² Tocqueville, **AD2**, s. 690.

¹⁹³ Aron, **a.g.e.**, s. 191.

¹⁹⁴ Schleifer, **a.g.e.**, s. 256.

İnsanlar çoğu zaman devlet faaliyetlerinin kendi özel hayatları üzerindeki etkisini göremez. Bu etkiyi görebilmesi için bireylerin özel yaşamına doğrudan bir müdahalenin olması gerekir. Örneğin nereye yol yapılacağı ile ilgilenmeyen bir kişinin arazisinin içinden bir yol geçmesi gündeme gelirse ancak o zaman birey önemsiz addettiği kamusal meselenin kendi hayatına ne kadar büyük bir yansıması olacağını fark eder. Tocqueville, Amerika’da bireylerin kamusal meseleler ile ilgilenmesinin, genel ve özel menfaat arasındaki bu sıkı bağı anlamaları ile mümkün olduğu kanaatinde. Amerikalılar vatandaşları kendi özel işleri ile baş başa bırakmaktansa onları kamusal meseleler ile görevlendirmekte ve onların ortak iyi ile ilgilenmelerini sağlamaktadır. Bu da başta örgütlenme özgürlüğü olmak üzere siyasal özgürlüklerin kullanılması yolu ile mümkün hale gelmektedir.¹⁹⁵ Tocqueville esasen burada yurttaşların yerel düzeydeki örgütlenmelerinin ve siyasal katılımının önemini vurgulamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Tocqueville Amerika’da yerel birimlerin demokrasinin sürdürülmesi bakımından hayati bir işleve sahip olduğunu düşünmektedir.

V. BİREYCİLİĞE VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINA KARŞI ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

Tocqueville Amerika’da Demokrasi’nin birinci cildinde örgütlenme özgürlüğünün çoğunluğun tiranlığına karşı bir bariyer görevi üstlendiğinden söz etmektedir. Aristokrasilerde var olan ara iktidarların ortadan kalkmasıyla oluşan boşluğu siyasi örgütlenmeler doldurmalı ve çoğunluğu temsil iddiasında olan tek kişinin ya da bir grup insanın iktidarı sınırlandırılmalıdır.¹⁹⁶

İkinci ciltte ise Tocqueville örgütlenmeyi bireyciliğin yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmanın bir aracı olarak görmeye başlar. İnsanlar koşulların eşitliğinin sebep olduğu bireycilik yüzünden birbirinden bağımsızdır ve tek başına zayıftırlar. Ortak hareket etmeyi öğrenemezlerse hepsi güçsüz hale geleceklerdir. Aristokrasilerden farklı olarak kimse bir diğerini kendisine yardım etmeye zorlayamaz. Dolayısıyla bu koşullar altında gönüllü olarak insanların bir araya

¹⁹⁵ Tocqueville, **AD2**, s. 542-543.

¹⁹⁶ Tocqueville, **AD1**, s. 203.

gelmeleri elzemdir.¹⁹⁷ İnsanların dünyanın kendileri ve ailelerinden ibaret olmadığını anlamaları ve ortak görevler üstlenmek üzere bir araya gelmeleri için de örgütlenme özgürlüğüne sahip olmaları gerekmektedir.¹⁹⁸

Burada demokraside bireyciliğin telafi edici bir yönü olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Şöyle ki, aristokrasilerde sınıfların meşguliyetleri, zevkleri ve tutumları birbirinden o denli farklıydı ki, her biri diğerini adeta başka bir tür olarak görmekteydi. Ayrıca insanlar belli yükümlülükleri doğal olarak yerine getirmiyor sadece soylu ya da serf olmalarına bağlı olarak sözleşmeden kaynaklı olarak ifa ediyorlardı. Bu bağlamda demokrasinin sosyal ve politik yükümlülükleri ortadan kaldırırken doğal bağları öne çıkardığını söylemek mümkündür. Koşullar eşitlenirken insanlar benzerliklerini keşfetti ve bu benzerlikler sayesinde birbirlerine yakınlık duymaya başladılar. Aynı zamanda koşullar eşitlendikçe insanlar benzerlerinin yardımı dışında başka bir alternatiflerinin olmadığını da farkına varmıştır. Fakat her ne kadar koşulların eşitliği insanlar arasında bir dayanışmayı desteklese de, bu destek insanın kendi çıkarı ile başkaları hakkında duyduğu endişe arasındaki uyumsuzluk ile sınırlıdır. Demokrasilerde insanlar bir başkasına ancak kendisine bir zarar gelmeyecekse yardım edecektir.¹⁹⁹ Bu nedenle örgütlenmelerin her ne kadar telafi edici bir yönü olsa da demokrasilerde var olan koşulların eşitliği, bireycilik, atomizm, kayıtsızlık ve materyalizm Tocqueville'in yumuşak despotizm de dediği demokratik despotizm için verimli bir toprak yaratır.

VI. DEMOKRATİK DESPOTİZM

Tocqueville'e göre demokrasilerde korkulması gereken şey, tüm gücün, demokrasinin sembolü olabilecek çoğunluğun, yasama organının, herhangi bir liderin ya da merkezi bürokratik devletin elinde toplanmasıdır. Tüm bu odakların çoğunluk adına kendini meşrulaştırarak despotizmi tesis etmesi mümkündür.

Tocqueville farklı dönemlerde farklı despotizm biçimlerini daha fazla önemsemiştir ve aynı zamanda yer bakımından da bir farklılaştırmaya gitmiştir.

¹⁹⁷ Tocqueville, **AD2**, s. 544- 545.

¹⁹⁸ Manent, **An Intellectual History of Liberalism**, s. 107.

¹⁹⁹ Zetterbaum, **a.g.e.**, s. 67-68.

Amerika’da Demokrasi’nin birinci cildinde Tocqueville’in yasama organının tiranlığından ve daha önemlisi çoğunluğun hem fiziki hem de ahlaki gücünden korktuğunu söylemek mümkündür. Tocqueville’in aynı zamanda 1835’te daha somut biçimde Amerika’daki demokrasi hakkında yazdığı ileri sürülebilir. 1840 tarihli ikinci ciltte ise Amerikan demokrasinden ziyade genel olarak demokrasinin içinde taşıdığı paradokslara ve tehlikelere işaret etmeye başlar Tocqueville. Çoğunluğa dayanan merkezi bürokratik devletin despotizminin demokrasiye içkin bir sorun olduğu kanaatindedir.²⁰⁰

Tocqueville, birinci ciltte halk egemenliği dogmasını ve çoğunluğun tiranlığını çalışmasının merkezine alırken, ikinci ciltte bu iki kavramın yerini bireycilik ve demokratik despotizm alır. Yukarıda da incelendiği üzere Tocqueville birinci ciltte çoğunluğun tiranlığını kavramsallaştırırken çoğunluğun iki farklı güç kullandığını ileri sürer. İlki çoğunluğun fiziki ya da aktif gücüken, ikincisi çoğunluğun düşünce üzerindeki daha örtülü hakimiyetidir. Demokratik despotizmde ise artık çoğunluk fiziki zorlamayı bırakmış ve daha örtülü ve fakat daha etkili bir baskı ile tahakküm kurmaya başlamıştır. Demokratik despotizme aynı zamanda ılımlı despotizm denmesinin sebebi de budur.²⁰¹

Tocqueville aynı zamanda çoğunluğun düşünce üzerindeki hakimiyetini birinci ciltten farklı olarak bireycilik ve eşitlik ile irtibatlı hale getirerek açıklar. İnsanların müşterek kanaatlere duyduğu bağlılık bu bağlamda demokratik despotizmin hazırlayıcısı niteliğindedir. Demokratik despotizmin ne olduğunu daha detaylı bir biçimde ele almadan önce despotizmin hazırlayıcısı olan kamuoyunu incelemekte yarar olduğu kanaatindeyim.

A. Kamuoyunun Hakimiyeti

Tocqueville’e göre demokratik çağlarda bireyciliğe ve eşitliğe yönelik eğilim insanların geleneksel düşünsel otoriteleri terk etmelerine sebep oldu. Daha eşit ve benzer olmaya başlamalarıyla birlikte bireyin belli bir kişiye ya da sınıfa inanma

²⁰⁰ Schleifer, **a.g.e.** , s. 185-187.

²⁰¹ Mansfield, **Tocqueville: A Very Short Introduction**, s. 57-58.

eğilimi azaldı. Ancak Tocqueville her ne kadar zihinlerin bu şekildeki bir bağımsızlığını takdir ediyor olsa da ona göre insanlar geleneksel düşünsel otoritelerin terkinden dolayı oluşan boşluğu başka bir şey ile kapatacaklardır. Bu da kamuoyu olarak da ifade edebileceğimiz müşterek kanaatlerdir.²⁰²

Herkesin aynı bilgiye sahip olduğu bir ortamda ancak en çok sayıdaki kişinin gerçeğin bilgisine sahip olabileceğine dair inanç kitleye olan güveni arttıracaktır. İnsanlar birbirine benzedikçe diğer insanların karşısında kendisini daha güçsüz hissetmeye başlayacak ve çoğunluk ile aynı fikirde olmadığına kendinden şüphe etmesi kaçınılmaz olacaktır. Artık çoğunluğun onu zorlamasına gerek kalmamıştır.²⁰³ Tocqueville müşterek kanaatlere duyulan bu güveni, çoğunluğun peygamber olacağı bir çeşit dine benzetmektedir.²⁰⁴

Tocqueville'in müşterek kanaatlere duyulan güveni dine benzetmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü Tocqueville'e göre dinin Amerika'daki gücü, onun vahye dayalı bir dogma olmasının yanında ortak bir düşünce olarak paylaşılmasından da kaynaklanmaktadır. Buradaki temel sorun sadece insanların müşterek olarak benimsediği düşüncelere bağlanıyor olması değil, bir düşüncenin ancak o düşünce müşterek biçimde paylaşılıyor ise meşru kabul ediliyor olmasıdır. Kamuoyunun demokrasilerde sahip olduğu güç de buradan kaynaklanır. Çoğunluğun tiranlığının bir görünümü olan kamuoyunun bu sosyal baskısı ile birlikte giderek çoğunluğa muhalefet imkanı ortadan kalkar ve çoğunluk ile azınlığın görüşleri arasındaki farklar bulanıklaşır ve anlamını kaybeder.²⁰⁵

Tocqueville, insanların genel fikirlerden kurtulmasının kamusal meseleler ile yakından ilgilenmek ile mümkün olduğuna inanır.²⁰⁶ Çünkü ona göre insanların genel fikirlere meyletmelerinin bir sebebi de kendi özel yaşamları ile çok fazla meşgul olmalarıdır. Hayatları o denli karmaşık ve yoğundur ki adeta düşünmek için vakitleri kalmaz ve genel fikirlere bağlanmak daha kolay hale gelir.²⁰⁷ Bu yüzden

²⁰² Schleifer, *a.g.e.*, s. 253.

²⁰³ Mansfield, *Tocqueville: A Very Short Introduction*, s. 50.

²⁰⁴ Tocqueville, *AD2*, s. 450-451.

²⁰⁵ Pierre Manent, *Tocqueville and the Nature of Democracy*, Trans. by. John Waggoner, Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, Maryland, 1996, s. 41-42.

²⁰⁶ Tocqueville, *AD2*, s. 458.

²⁰⁷ Tocqueville, *AD2*, s. 455.

eğer kamusal meseleler üzerinde düşünmeyi ve onlar hakkındaki tüm ayrıntılara hakim olmayı sağlayacak demokratik kurumlar geliştirilirse ve katılım sağlanırsa genel fikirlerden uzaklaşılabilecektir.

Aristokrasilerde egemen ile tebaa arasında var olan ara kurumların ortadan kalkmasının yarattığı boşluğun bu şekilde doldurulabileceği kanaatindedir Tocqueville. İnsanların demokratik çağlarda bu tür ikincil kuvvetlere meyletmemeleri ise onları genel fikirlere hapsedmekte ve herkesi yöneten tek ve merkezi bir iktidar düşüncesini kabul etmelerini kolaylaştırmaktadır. Koşulların eşitlenmesiyle birlikte toplumu temsil eden tek bir gücün, o gücü oluşturan bireylerden daha fazla bilgi ve hikmet sahibi olması sebebiyle yönetme hakkına da sahip olduğu fikri yerleşmeye başlar.²⁰⁸ Kendi özel işleri ile meşgul olmaktan zamanı ve enerjisi kalmayan insanlar örgütlenme yoluyla kamusal meselelerle ilgilenme şeklindeki zor yolu tercih etmezler ve bu meseleleri devletin yetki alanında görmek daha çok işlerine gelir.²⁰⁹ Birbirinden izole olmuş güçsüz insan sadece kendi özel çıkarı ile ilgilendiğinde toplumun kalıcı ve görünür tek temsilcisi kalmıştır. Bu temsilci de devlettir.

B. Merkezi Bürokratik Devlet

Tocqueville, gücün merkezde toplandığı, kadir-i mutlak ve her yere yayılan yönetimin yeni bir despotizm biçimi doğurabileceği kanaatindedir. Bu despotizm biçiminin daha önce deneyimlenmemiş bir tür olduğunu ve eski tabirlerin bu kavramı açıklamak bakımından yetersiz olduğunu ifade eder.²¹⁰ Gücün merkezde toplandığı Leviathan devlet düşüncesinin yeni olmadığı ileri sürülebilir ancak burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Tocqueville'in demokrasinin kendisinin böyle bir devleti teşvik edeceği ve belli bir baskı biçimini doğuracağını ileri sürmüş olmasıdır.²¹¹ Bir başka deyişle Tocqueville'in teorisinin yeniliği onun despotizmin halk egemenliği ile bir arada var olabileceğini göstermesidir. Kavrama demokratik despotizm denmesinin sebebi de budur.

²⁰⁸ Tocqueville, **AD2**, s. 725-727.

²⁰⁹ Tocqueville, **AD2**, s. 729.

²¹⁰ Tocqueville, **AD2**, s. 750.

²¹¹ Schleifer, **a.g.e.**, s. 186.

Tocqueville halk egemenliğı ile birlikte ortaya çıkan yöneten ile yönetilenin birbirinden farklı olmadığı şeklindeki yanılsamanın despotizme itaati kolaylaştırdığını savunur. Tocqueville demokratik despotizmin bireyler üzerindeki etkisi konusunda şunları söyler:

“...Tek, hami, kadir-i mutlak olan ama yurttaşlar tarafından seçilen bir iktidarı tahayyül ederler. Merkeziyet ile halk egemenliğini birleştirirler. Bu da onları rahatlatır. Bizzat kendileri vasilerini seçtiklerini düşünerek, vesayet altında olmakla avunurlar. Her bir birey bu iktidara katlanır, çünkü zincirin öteki ucunda bulunan egemen ne bir insan ne bir sınıftır, bizzat halkın kendisidir.”²¹²

Vesayet kelimesinin kullanımından da anlaşılacağı üzere Tocqueville insanların sadece yöneticilerini seçerek iktidarın kullanımına ortak olamayacağını ve bu sürecin onları yöneticilere bağımlı hale getirerek kendi özgür iradelerinden vazgeçmelerine sebep olabileceği kanaatindedir.

Tocqueville, kendi kabuğuna çekilmiş ve yalnızca kendi dertleri ve özel işleriyle meşgul olan insanlardan müteşekkil kitlenin karşısında yükselen bu yeni despotizmin hem mutlak, tek biçimli, merkezi, kapsayıcı hem de ılımlı olduğunu savunur. İktidarın niteliğini ortaya koymak için Tocqueville baba otoritesine başvurur. Söz konusu iktidarın çocuğunu yetişkin hale getirmeye çalışan baba figürüne benzetilemeyeceğini çünkü devletin amacının artık insanları kalıcı biçimde çocukluk çağında tutmak olduğunu ileri sürer.²¹³ Bu bağlamda devleti çocuklarının büyümesini ve ondan bağımsız hale gelmesini istemeyen, bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan ve bu şekilde çocuklarını kendi hayatlarını şekillendiremeyecek kadar çaresiz bırakan bir tür sorunlu ebeveynliğe benzetmek mümkündür. Çocuklar adına her konuda karar alan, eyleyen ve bu şekilde onların kendi özgür iradeleri ile harekete geçmelerini önleyen bir iktidar söz konusudur.

İnsanların boyunduruk altına girme konusundaki uysallıklarını demokratik despotizmin kendine özgü diğer özellikleri ile birlikte ele almakta fayda vardır.

²¹² Tocqueville, **AD2**, s. 751.

²¹³ Tocqueville, **AD2**, s. 750.

Öncelikle bahsedilmesi gereken şey, merkezi iktidarın halkı tek biçimli hale getirme konusundaki başarısıdır. Bu başarının arkasında insanların eşitlik düşüncesine olan bağlılıkları yatar. Kendi eşitine itaat etmektense kendisinden farklılaşmış olan ve çoğunluğu temsil eden merkezi iktidara itaat etmek bireyler için daha kabul edilebilir niteliktedir. Merkezi iktidar da bu eşitlik ve tek biçimlilikten hoşlanır çünkü onun eylemlerini kolaylaştırır. Bir sürü ayrıntı ile uğraşmaktansa herkesi kapsayabilecek ortak kurallar koyarak halkı yönetmek çok daha kolaydır.²¹⁴ Aynı zamanda devlet karmaşık, tek biçimli ve ayrıntılı bu ortak kurallar ile insanların kitleden bağımsız olmasını ve özgün fikirlere sahip olmasını da engeller. Çoğunluktan farklı olan düşünceleri, eğilimleri törpüler ve onların gün yüzüne çıkması ihtimalini ortadan kaldırır.²¹⁵ Burada önceki despotizmlerden farklı olarak daha yumuşak ve ılımlı bir tahakküm biçimi söz konusudur. İktidar artık kitleleri şiddet kullanmadan ve onlara acı çektirmeden edilgen hale getirebilmektedir.²¹⁶

Demokratik despotizmin bu aşık yumuşaklığının yanında bir diğer özelliği de yaygın olmasıdır. Merkezi hükümet hem yetki alanını genişletmiştir hem de herkesin yaşamının en ince ayrıntılarına nüfuz edebilmenin yollarını bulmuştur. Eskiden sadece belli kişilerin yaşamlarını alt üst eden devlet artık hem toplumsal hayata hem de doğrudan özel hayatlara etki edebilir hale gelmiştir.²¹⁷

Tocqueville, devletin yetki alanını genişletmesinin ana sebebi olarak aristokrasilerde var olan ara kurumların demokrasi ile birlikte ortadan kalkmasını görür. Önceden belli sınıfların ya da kişilerin yerine getirdiği hizmetlerin artık hepsini devlet üstlenmiştir. Eğitim, sağlık, barınma imkanlarını sunma ve yoksullara yardım gibi birçok faaliyet münhasıran devletin yetki alanında görülmektedir. Devlet bu imkanları da tek biçimde sunar ve çeşitliliği dolayısıyla da özgürlüğü ortadan kaldırır.²¹⁸

²¹⁴ Tocqueville, **AD2**, s. 730.

²¹⁵ Ortada herkesin birbirine benzer ve eşit olduğu, tek biçimli kurallara riayet eden ve özerkliği elinden alınmış bir kitle bulunmaktadır Tocqueville böyle bir kitleyi hükümetin çobanlık yaptığı çekingen ve hünerli bir hayvan sürüsüne benzetmektedir. Bkz. Tocqueville, **AD2**, s. 751.

²¹⁶ Çağla, **Tocqueville ve Özgürlük**, s. 87-88.

²¹⁷ Tocqueville, **AD2**, s. 749.

²¹⁸ Tocqueville, **AD2**, s. 738.

Tocqueville'in aristokratik kurumlara yaptığı bu atfı onun aristokrasiyi tekrar canlandırmak istediği şeklinde yorumlamak haksızlık olacaktır. Zaten Tocqueville'in kendisi de amacının aristokratik dönemlere geri dönmenin yollarını aramak olmadığını belirtmektedir.²¹⁹ Hedeflediği şeyin koşulların eşitliğinin hakim olduğu bir ortamda özgürlüğü koruyacak aristokrasidekine benzer ve fakat demokrasiye özgü kurumlar olduğunu söyleyebiliriz.

Güçlenen devlet karşısında bireyin bağımsızlığının ve özgürlüğünün sağlanması Tocqueville'in temel kaygısını teşkil eder. Onun düşüncesinde özgürlüğü korumak için daha önce de bahsettiğimiz gibi örgütlenmeler büyük öneme sahiptir. Her türlü örgütlenme kendisini güçsüz ve yalıtılmış hisseden insanın bireysel haklarını devlet karşısında korumaya hizmet edecektir.

Tocqueville örgütlenmelere ek olarak basın da demokrasilerde çok önemli bir işleve sahip olduğunu ileri sürer. Eşitlik ve bireyciliğin etkisi ile yalnız ve savunmasız kalan insan benzerlerine ihtiyaç duyduğunda yardım çağrısını basın aracılığıyla yapacaktır.²²⁰ Bu bağlamda örgütlenme ile basın özgürlüğü arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğundan bahsedebiliriz. Kitlenin içinde kaybolan insan kendisi gibi düşünen, hisseden benzerlerine ancak basın aracılığıyla ulaşabilecek ve onlarla birleşebilecektir.²²¹ Tocqueville'in basın özgürlüğüne çoğunluktan farklı düşünen zihinleri korumak ve bir araya getirmek bakımından da önem atfettiğini söyleyebiliriz. Basın özgürlüğünün demokrasilerde bir diğer işlevi de kendini yönetme hakkı verilen insanlara farklı düşünceleri ve olguları değerlendirebilme fırsatını sunmaktır. Basına sansür de bu nedenle halk egemenliği ile bağdaşmaz niteliktedir.²²²

Tocqueville her ne kadar demokrasilerde bireyin kitle ve devlet karşısında sürekli güç kaybettiğini savunsa da basın ve örgütlenme aracılığıyla insanların bir araya gelerek kadir-i mutlak yönetim karşısında özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını koruyabileceklerine de inanmaktadır. Tocqueville eserinin sonunda şöyle der:²²³

²¹⁹ Tocqueville, **AD2**, s. 754-755.

²²⁰ Tocqueville, **AD2**, s. 756.

²²¹ Tocqueville, **AD2**, s. 550.

²²² Tocqueville, **AD1**, s. 194.

²²³ Tocqueville, **AD2**, s. 765.

“...eşitliğin onları kulluğa mı yoksa özgürlüğe mi, aydınlığa mı yoksa barbarlığa mı, rahatlığa mı yoksa sefalet mi götüreceği kendilerine bağlıdır.”

VII. TOCQUEVILLE’DE ÇOĞUNLUK DÜŞÜNCESİ

Tocqueville eserinin merkezine çoğunluğun tiranlığını yerleştirirken çoğunluktan ya da azınlıktan ne anladığını açık bir biçimde dile getirme yolunu tercih etmemiştir. Tocqueville’in çoğunluktan ne kastettiğini anlamaya çalışmak çoğunluğun tiranlığı eleştirilerini değerlendirmek bakımından oldukça önemlidir. Tezin ilerleyen bölümlerinde ele alınacağı üzere Tocqueville’e yönelik olarak çoğunlukların oluşumunu dikkate almadığı ve çoğunluğu sabit, değişmez bir bütün olarak ele aldığı gibi eleştiriler yöneltilmektedir.²²⁴ Bu eleştirilerin haklılık payını ortaya koyabilmek için Tocqueville’in üzerinde tahakküm kurulabilecek azınlık olarak hangi grupları ele almış olabileceğini ve yine ona göre hangi çoğunluğun müstebit hale gelebileceğini irdelemek gerekmektedir.

İlk olarak Tocqueville’in çoğunluğun tiranlığını formüle ederken günün Amerika’sında baskı altında bulunan siyahları ve yerlileri göz önünde bulundurup bulundurmadığını irdelemenin yerinde olacağı kanaatindeyim. Schleifer, Tocqueville’in Amerika’da beyazların siyahlar üzerindeki tahakkümünü çoğunluğunun tiranlığının geçerli bir örneği olarak ele almadığı kanaatindedir. Her ne kadar Tocqueville Amerika’da siyahların ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü fark etmiş olsa da onun çoğunluğun tiranlığı derken başka bir gruba gönderme yaptığını savunmaktadır. Schleifer, Tocqueville’in çalışmasını Anglo-Amerikalılara özgülemiş olduğunu ve çoğunluğun da azınlığın da beyazlardan teşekkül ettiğini savunmaktadır. Eğer bu iddiayı kabul edecek olursak Tocqueville’in kavramının en iyi örneklerinden birini gözden kaçırmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²²⁵

²²⁴ Bu eleştirilerin bazıları için bkz. Elaine Spitz, **Majority Rule**, Chatham, N.J., Chatham House, 1984, s. 178-185. ; David Spitz, “On Tocqueville and the Tyranny of Public Sentiment”, **Contemporary Review**, Vol.9, Issue:2, 1957, s. 3-13.

²²⁵ Schleifer, **a.g.e.**, s. 220-221.

Mansfield ise Tocqueville'in yerlileri ve siyahları çoğunluğun tiranlığının mağduru olarak gördüğünü ileri sürmektedir. Ona göre yerlilerin öldürülmesi ve siyahların köleleştirilmesi çoğunluğun tiranlığının en vahşi örneklerini teşkil etmektedir. Mansfield, Tocqueville'in Amerika'da Demokrasi'de siyahları ve yerlileri incelediği bölümlere atıflar yaparak tezini savunmaktadır. Ona göre Tocqueville'in beyazlar, yerliler ve siyahlar olmak üzere üç ırktan derinlemesine bahsetmesinin sebebi çoğunluğun tiranlığının niteliğini ve nasıl önlenebileceğini ortaya koymaktır.²²⁶

Gerçekten de Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'nin birinci cildinde uzun uzun yerlilerden ve siyahlardan bahseder ve onları çeşitli açılardan beyazlar ile karşılaştırır.²²⁷ Yine birinci ciltte çoğunluğun tiranlığını kavramsallaştırırken özgür kalmış siyahların oy kullanma hakkına sahip oldukları halde kötü muamele görecekları endişesi ile oy kullanmaya cesaret edemediklerine dair gözlemini bizlerle paylaşır.²²⁸ Tocqueville'in bu örnekle göstermek istediği şey çoğunluğun arkasında durmadığı yasaların hiçbir hükmünün olmadığıdır. Bir yasanın uygulama olanağı bulabilmesi için o yasanın çoğunluk tarafından onaylanması gerekmektedir.

Tocqueville'in bu örneğinden yola çıkarak Tocqueville'in siyah-beyaz ayrımını çoğunluğun tiranlığının bir örneği olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Ancak daha önce de ele alındığı üzere Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığını açıklamak için verdiği örnekler tek başına siyalara özgülenmiş değildir. Çoğunluğun tiranlığının mağduru bazen savaş karşıtı bir gazeteci, bazen dine inanmayan bir doktor, bazen de oy kullanmaktan çekinen bir siyah olabilmektedir.

Bu örneklerin ortak özelliği onların ya çoğunluk tarafından paylaşılan egemen düşünceye karşı çıkmaları ya da karşı çıkmaya cesaret edememeleridir. Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı olarak adlandırdığı şey çoğunluğun düşünceler, görüşler ve değerler üzerinde kurduğu örtülü ve fakat son derece etkili olan baskıdır. Siyalara ilişkin olarak verdiği örnekte de Tocqueville'in vurgusu öznenin siyah olmasına değil çoğunluk tarafından benimsenmeyen bir yasanın uygulanamıyor olmasındadır. Bir başka deyişle seçilen örnek siyalara ilişkin olmasından dolayı değil

²²⁶ Mansfield, **a.g.e.**, s. 41-42.

²²⁷ Bkz. Tocqueville, **AD1**, s. 324-367.

²²⁸ Tocqueville, **AD1**, s. 262-263.

çoğunluğun görüşünün etkililiğine dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple kanımca da Tocqueville, çoğunluğun tiranlığını kavramsallaştırırken beyazların siyahlar ya da yerliler üzerindeki tahakkümünü dikkate almamıştır.

Her ne kadar Tocqueville'in böyle bir meseleyi çoğunluğun tiranlığı kavramsallaştırmasına dahil etmemesi garip gözükse de bu durum kendi teorisi içinde değerlendirildiğinde anlamlı olabilmektedir. Şöyle ki daha önce de ele aldığımız üzere Tocqueville çoğunluğun sahip olduğu düşünsel ve ahlaki güç temelinde teorisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda vurgulamak istediği şey çoğunluktan farklı fikirlerin, görüşlerin, eğilimlerin ve yaşam biçimlerinin hayatta kalma ihtimalinin olmadığıdır.

İkinci ciltte ise Tocqueville'in yeni bir kaygısı daha ortaya çıkar. Bu da bireycilik ile birlikte yalnızca kendini ve yakın çevresini gözetken ve özel çıkarlarının peşinde koşan insanın toplumsal meselelere ilgisini kaybetmesidir. Tocqueville'in bu kaygısı ışığında yeni bir çoğunluktan bahsetmek mümkündür. Bu yeni çoğunluğu kabaca kendi maddi çıkarı peşinde koşan ve elindekini kaybetmekten korkan orta sınıf olarak tanımlamak mümkündür. Ne kaybedecek hiçbir şeyi olmayan yoksullar ne de mülk sahipleri çoğunluğu oluşturacaktır.

Belirtmek gerekir ki Tocqueville, zenginleri orta sınıftan ayırt etmek için mülkiyetin tek başına yeterli olmadığını da ileri sürmektedir. Mülkiyet yalnızca orta sınıfı proletaryadan ayırt etmek için yeterli bir ölçüttür. Tocqueville'e göre orta sınıf, entelektüel elit içerisinde kendine yer bulmak için gerekli kültürel birikime sahip olmadığı gibi, soy ve konum açısından da aristokrasi içerisinde yer almayan sınırlı eğitim ve mülkiyete sahip olan bir grubu ifade eder. Aralıksız biçimde maddi refah peşinde koşma güdüsü ve bu güdü ile şekillenen düşünceler ve değerler bu sınıfın ayırt edici özelliğini oluşturmaktadır.²²⁹

Bu çoğunluk fikri Tocqueville'in ılımlı despotizmi ile doğrudan irtibatlıdır. İlimli despotizme teslim olanlar maddi refahının peşinde koşan yeni çoğunluğun mensuplarıdır. Hem ellerindekini kaybetmekten korkarlar hem de istekleri sahip

²²⁹ Alan S. Kahan, **Aristocratic Liberalism: The Social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville**, New York, Oxford University Press, 1992, s. 41-42.

oldukları imkanların ötesindedir. Orta sınıf olarak isimlendirebileceğimiz bu yeni çoğunluk haklarını ve mallarını koruyabilecek ve azınlığın isteklerini sınırlandırabilecek tek otorite olarak devleti görür ve ona yönelir.²³⁰ Bu da devletin güçlenmesine sebep olur.²³¹

Tocqueville çoğunluk içerisine kimleri, hangi grupları ve sınıfları dahil ettiğini açıkça belirtmemiş olsa da demokrasi hakkındaki fikirleri ve bilhassa çoğunluğu tiranlığı kavramsallaştırması onu çağının en önemli düşünürlerinden biri haline getirmiş ve hem çağdaşlarını hem de kendinden sonra gelen düşünürleri tesiri altında bırakmıştır. Bu düşünürlerin en önemlilerinden biri de John Stuart Mill'dir.

²³⁰ Zetterbaum, **a.g.e.**, s. 77-79.

²³¹ Bu yeni çoğunluğu burjuva sınıfına benzetmek de mümkündür. Tocqueville'in İngiltere'deki burjuva sınıftan etkilendiği de ileri sürülmektedir. Bkz. Schleifer, **a.g.e.**, s. 269.

Üçüncü Bölüm

FAYDACI TEORİ VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI

I. TOCQUEVILLE'İN İZİNDE BİR FAYDACI DÜŞÜNÜR: J.S. MILL

John Stuart Mill, Tocqueville'in demokrasi hakkındaki görüşlerinden ve çoğunluğun tiranlığı kavramsallaştırmasından derinden etkilenmiştir. 1835 ve 1840 yıllarında sırasıyla Amerika'da Demokrasi'nin birinci ve ikinci cildi hakkında makaleler yazmış ve bu makalelerinde hem Tocqueville'in görüşlerini irdelemiş hem de Tocqueville'in belirgin etkisi altında demokrasinin esasları ve eksiklikleri hakkında kendi görüşlerini de olgunlaştırmış ve açıklığa kavuşturmuştur.

Tocqueville'in Mill üzerindeki etkisini aynı zamanda Mill'in babası James Mill ve Jeremy Bentham'ın da dahil olduğu Felsefi Radikallerden²³² düşünsel anlamda kopuşu ile birlikte değerlendirmek gerekir. Özellikle Mill'in 1838 yılında Bentham hakkında yazdığı makalede bu kopuş belirgin biçimde fark edilmektedir.²³³

Mill, bu makalesinde Tocqueville'in de etkisiyle çoğunluğun mutlak otoritesinin her zaman ve her koşulda arzu edilir bir şey olup olmadığını sorgular.²³⁴ Bentham'ın da dahil olduğu Faydacılara göre devletin amacı en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğunu gerçekleştirmek olmalıdır. Bentham'a göre esas alınması

²³² Felsefi Radikaller İngiliz toplumunun feodal inançlardan arındırılması gerektiğini düşünen ve bu amaçla reformlar talep eden, başını Jeremy Bentham ve James Mill'in çektiği faydacılık akımını benimsemiş bir topluluktur. Felsefi Radikaller, demokrasiyi hükümetin ortak yararı gözetmesini sağladığını düşündükleri için desteklemekteydiler. Büyük ölçüde orta sınıf mensubu olan Radikaller aynı zamanda kendilerini işçi sınıfının temsilcisi olarak da görüyorlardı. Bkz. Nicholas Capaldi, **John Stuart Mill**, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 52-54., 307; Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev. Ebru Kılıç, 2. Bası, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 67.

²³³ Capaldi, **a.g.e.**, s. 78-79, 149.

²³⁴ John Stuart Mill, "Bentham", **Dissertations and Discussions: Political, Philosophical, and Historical**, Vol.1, New York, Henry Holt and Company, 1882, s. 403.

gereken şey çoğunluğun mutluluğu ve faydasıdır. Yalnızca demokrasilerde çoğunluğun menfaatleri gözetilecek ve hayata geçirilebilecektir.²³⁵

Mill'e göre faydacılığın modern Avrupa'da kabul görmesinin nedeni aristokratik yönetimlere duyulan tepkidir. Yıllar boyunca büyük bir çoğunluk küçük bir azınlığın çıkarı ve rahatı için kendini feda etmiştir. Sayısal çoğunluk değersizleştirilmiş, küçümsenmiş ya da en iyi ihtimalle yok sayılmış bir topluluk olarak görüldüğü için artık onların soylular karşısında güçlenmesi gerektiği görüşü taraftar bulmuştur. Bentham'ın teorisinin desteklenmesinin nedeni de budur.²³⁶ Faydacılık ortaya çıktığı yer ve zamanda ayrıcalıklı seçkinler karşısında ezilen çoğunluğun yanında durmuş ve onun yönetimde hak sahibi olması gerektiğini iddia etmiştir. Ancak çoğunluk yönetiminin kendisinin ne gibi tehlikelere gebe olduğunu fark etmemiş ya da bunları dikkate almak lüzumunu görmemiştir.²³⁷

Mill de Bentham'ı bu açıdan eleştirmektedir. Güriz'in ifadesiyle *“Bentham ekseriyetin kuvvetini suiistimal ederek ekalliyetin haklarını çiğneyebileceğini düşünmemekte ve ekseriyetin kurduğu hakimiyetin bazan bütün istibdatlardan daha korkunç olabileceği üzerinde durmamaktadır.”*²³⁸

Mill toplumda hâkim gücün çoğunluk olması gerektiğini kabul etmekle birlikte bu durumu diğer seçenekler karşısında daha az adaletsiz bulduğu için onayladığını belirtmekten çekinmez.²³⁹ Ona göre çoğunluk aynı sosyal konumu paylaşan ve temelde aynı işi yapan kişilerden oluşmaktadır. Konumların ve amaçların özdeş olduğu her yerde tutkulara, ön yargılara da özdeşlik olacaktır. Mill çoğunluğun sınıf olarak kendi çıkarlarını öncelemesinden korkmakta ve bireyin hâkim görüş karşısında korunması için onun iradesine karşı sürekli ve istikrarlı bir muhalefetin oluşturulmasını gerekli görmektedir.²⁴⁰

²³⁵ Adnan Güriz, **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963, s. 115-116.

²³⁶ Mill, “Bentham”, s. 403-404.

²³⁷ Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, s. 69.

²³⁸ Güriz, **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk**, s. 120.

²³⁹ Mill, “Bentham”, s. 405.

²⁴⁰ Mill, “Bentham”, s. 404-405.

Mill'in Felsefi Radikallerden düşünsel anlamda ayrılışının ilk adımlarından birinin Bentham hakkında yazdığı bu makale olduğunu söylemek mümkündür. Mill'in sonraki yıllarda yazdığı diğer eserlerinde de bu makalede ileri sürdüğü düşüncelerin daha olgunlaştırılmış biçimlerini görmek olasıdır. Örneğin Mill'in daha sonra ele alınacak bireysellik savunusunun da Bentham'dan ve onun faydacılığından bir kopuş niteliğinde olduğu söylenebilir.²⁴¹ Ancak bu eserlere geçmeden önce Tocqueville'in Mill üzerindeki etkisini daha derinlemesine incelemek için Mill'in Amerika'da Demokrasi hakkında yazmış olduğu iki makaleyi irdelemek yerinde olacaktır.

A. Mill'in "Amerika'da Demokrasi" Hakkındaki Görüşleri

Mill, Amerika'da Demokrasi'nin birinci cildi hakkında yazdığı ilk makalesinde bu eseri yaşadıkları zamanın en dikkate değer eseri olarak tanıtmıştır. Mill, Tocqueville'i demokrasi konusunda adeta bir dönüm noktası olarak görmektedir. Tocqueville'den önceki düşünürler demokrasiyi ya göklere çıkararak övmüş ya da toptan kötü addederek yerin dibine sokmuştur. Tocqueville ise ilk kez demokrasiyi derinlemesine incelemiş ve onun özelliklerini ve eğilimlerini ortaya koymuştur. Dahası bu eğilimlerden hangilerinin iyi, hangilerinin kötü olduğunu ve bunların ne ölçüde değiştirilebileceğini araştırmıştır. Mill, Tocqueville'in ulaştığı sonuçlara her zaman katılmadığını ancak bu sonuçları daima dikkate almak gerektiğini belirtmektedir.²⁴² Yine Mill'e göre Amerika'da Demokrasi o denli iyi yazılmıştır ki eserin değerini azaltmadan tek bir paragrafı bile kaldırmak mümkün değildir.²⁴³

Mill, ikinci makalesinde de Tocqueville'e methiyelerini sürdürür. Mill'e göre Amerika'da Demokrasi'nin ikinci cildi, demokrasinin modern toplumdaki biçimi

²⁴¹ Michael J. Sandel, **Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, Çev. Mehmet Kocaoğlu, 5. Baskı, Ankara, Eksi Kitaplar, 2017, s. 80-81.

²⁴² John Stuart Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (I)", **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)**, Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. 57. Eser ilk kez 1835 yılında *London Review*'da yayınlanmıştır.

²⁴³ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (1)", s. 58.

hakkında yazılmış ilk felsefi kitaptır. Dahası bu eser Mill'e göre siyaset biliminde yeni bir çağın başlangıcını teşkil eder.²⁴⁴

Mill'in övgüleri karşılıksız kalmamıştır. Birinci cildin basımından sonra 1837 yılında gittiği İngiltere'de Tocqueville, Mill ile tanışır ve ona teşekkürlerini sunar. Tocqueville'e göre kendisi hakkında yazı yazarlar arasında onu tam olarak anlayan ve değerlendiren tek kişi Mill'dir. Onun ikinci cilt için yazdığı makaleyi o denli beğenir ki bunu Amerika'da Demokrasi ile birlikte ciltlediğini Mill'e yazdığı mektubunda belirtir.²⁴⁵

Mill hem birinci hem ikinci makalesinde Tocqueville'in Amerikan demokrasisi ve toplumu üzerindeki görüşlerini aktarabilmek için Amerika'da Demokrasi'den uzun alıntılar yapar. Her iki makaledeki bu uzun alıntılar Tocqueville'in düşüncelerine ve bilhassa onun sayısal çoğunluğun rolü ve bu çoğunluğun birey üzerindeki etkisine olan derin ilgisini göstermektedir.²⁴⁶

Mill birinci makalesinde Tocqueville'in Amerikan demokrasisinin ileride mahvına sebep olabilecek bir kötülük olarak gösterdiği çoğunluğun kadir-i mutlaklığını incelemeye koyulur. Ancak çoğunluğun hakimiyetini incelemeye geçmeden önce Tocqueville'in Amerika'daki mülkiyet ilişkilerine dair gözlemlerine yer verir. Tocqueville, Amerikan demokrasisinde fakirlerin zenginleri baskı altına alma gibi bir eğilimlerinin olmadığı kanaatindedir. İnsanların zengin ya da fakir olduklarına bakılmaksızın canının ve malının korunması genel olarak kabul görmektedir. Zengin insanların bolluk içinde ve şaşalı bir yaşam sürmelerinin sağlanması için yasal düzenlemeler yapılması ya da toplumun geri kalanının bunun için vergi ödemeye mecbur edilmesi tabii ki kabul edilemez. Ancak genel olarak Amerika'da mülkiyetin korunmadığına dair bir şikâyet de duyulmamıştır. Küçük

²⁴⁴ John Stuart Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (II)", **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)**, Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. 156. Eser ilk kez 1840 yılında *Edinburgh Review*'de yayınlanmıştır.

²⁴⁵ Capaldi, **a.g.e.**, s. 132-133.

²⁴⁶ Alexander Brady, "Introduction", **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)** (içinde) , Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. xx.

mülk sahiplerine sağlanan korumanın aynısı büyük mülk sahiplerine de tanınmaktadır.²⁴⁷

Mill mülkiyet eşitsizliklerini bir kenara koyduğumuzda, hangi çoğunluğun hangi azınlık üzerinde tiranlık kurmasının onun yararına olacağını kestirmenin kolay olmadığını düşünmektedir. Çünkü her toplumda değişmeyen ve örgütlü tek azınlık zenginlerdir. Bunun dışında kalan diğer tüm azınlıklar değişebilir niteliktedir. Bugünün çoğunluğu yarının azınlığıdır.²⁴⁸

Bu kuralın istisnası bir grubun diğer bir gruba ırk, din, dil farklılığı sebebiyle duyduğu nefretten dolayı tiranlık kurmasıdır. Ancak Mill'e göre ahlaki ve entelektüel olarak gelişmemiş bir toplum söz konusuysa böyle bir kötülük aristokratik ya da demokratik olması fark etmeksizin herhangi bir yönetim altında gerçekleşebilecektir.²⁴⁹

Bu bağlamda Mill'in birinci cilt hakkında yazdığı makalede Tocqueville'in demokrasiye yönelik eleştirileri karşısında demokrasiyi savunmayı çalıştığı söylenebilir.²⁵⁰ Bunda Mill'in demokraside çalışmayan-entelektüel sınıfa biçtiği rolün etkisi de büyüktür. Mill'e göre böyle bir sınıf mevcut olduğunda demokrasinin kusurları son derece faydalı bir biçimde düzeltilecektir.²⁵¹ Çünkü bu sınıf diğer sınıfları eğitme misyonunu yükleneyecektir. Mill, Amerika'da böyle bir sınıf mevcut olmadığından orası için umutsuz olsa da İngiltere için hala umudu vardır.²⁵²

İkinci cilt hakkında yazdığı makalede Mill'in görüşlerinin değiştiğini söylemek mümkündür. Artık Mill demokrasinin tehlikelerinin tek başına çalışmayan, entelektüel, aydın bir sınıfla düzeltilebileceği kanaatinde değildir. Çünkü demokrasilerde var olan bir başka dinamiğin farkına varmıştır. Bu da eşitliği

²⁴⁷ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (I)", s. 80.

²⁴⁸ A.e.

²⁴⁹ A.e.

²⁵⁰ Capaldi, a.g.e., s. 155.

²⁵¹ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (I)", s. 86.

²⁵² Capaldi, a.g.e., s. 156.; J. H. Burns, "J. S. Mill and Democracy: 1829-1861", **Political Studies**, Vol. V, No. 2, 1957, s. 167.

sağlayan ekonomik koşullardır. İngiltere’de de Amerika’ya benzer koşulların ortaya çıkması durumunda benzer tehlikeler orada da mevcut olacaktır.²⁵³

Mill, Amerika’dakine benzer şekilde İngiltere’de de orta sınıfın ticaret toplumunun alışkanlık ve iç güdülerine teslim edilmesi durumunda orada da çoğunluğun tiranlığının olası olduğunu ileri sürmüştür.²⁵⁴ Mill’e göre İngiltere’de azın yönetiminden çoğunluğun yönetimine doğru bir eğilim mevcuttur. Ancak çoğunluğun yönetiminin de farklı çoğunluklar içerisinde tek bir çoğunluğun yönetimi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu çoğunluk grubu da orta sınıftır. Mill’e göre modern toplumda demokrasi orta sınıfların yönetimidir.²⁵⁵

Bu noktada Mill’in Tocqueville’e yönelttiği bir eleştiriyi ele almakta yarar var. Mill’e göre Tocqueville demokrasinin etkileri ile uygarlığın etkilerini karıştırmış ve ticaret toplumunun tüm eğilimlerini demokrasi gibi soyut bir düşünce altında toplamıştır.²⁵⁶ Bir ulusun refahı arttığında, endüstrisi geliştiğinde, sermayesi çoğaldığında ve sermayeye sahip olanların sayısı yükseldiğinde toplumun iki ucunda bulunanların arasındaki mesafe çok azalmış olmasa da ara konumu işgal edenlerin sayısı yükselecektir. Yalpazenin bir tarafında soylular bir tarafında mülksüzler olabilir fakat iki ucu arasında orta sınıf bulunmaktadır. Bu yeni konumlanma eşitliğe yönelik bir eğilimdir. Ancak eşitliğe yönelik bu eğilim çok önemli olsa da söz konusu eğilimin sebebini teşkil eden uygarlığın kendisi ile karıştırılmamalıdır.²⁵⁷

Mill’e göre sorunun esas kaynağı demokrasi ya da eşitlik değil, dengesiz ticaret ruhudur. Dengesiz ticaret ruhundan kasıt, zenginlik peşinde koşan, elindekini kaybetmekten korkan, rahatından ödün vermek istemeyen, ahlaki açıdan yozlaşmış insan karakterinin ortaya çıkmasıdır.²⁵⁸ Mill’in bahsettiği bu karakterin Tocqueville’in maddi çıkarının peşinden koşan ve sadece kendisini ve ailesini düşünen insan tipine benzediği açıktır. Mill’in eleştirdiği nokta, Tocqueville’in bu insan tipini modern ticaret toplumunun değil de demokrasinin bir sonucu olarak görmesidir.

²⁵³ Capaldi, **a.g.e.**, s. 156-157.

²⁵⁴ Mill, “De Tocqueville on Democracy in America (II)”, s. 200.

²⁵⁵ Mill, “De Tocqueville on Democracy in America (II)”, s. 167.

²⁵⁶ Mill, “De Tocqueville on Democracy in America (II)”, s. 191.

²⁵⁷ Mill, “De Tocqueville on Democracy in America (II)”, s. 192.

²⁵⁸ Capaldi, **a.g.e.**, s. 158-159.; Burns, **a.g.m.**, s. 174.

Mill'in Tocqueville'e çoğunluğun tiranlığı konusunda da eleştirileri söz konusudur. Tocqueville'in konuyu somutlaştıramaması ve verdiği örneklerin sayısının az olması Mill'e göre eserinin en büyük kusurudur. Ancak Mill'e göre birinci cilt basıldıktan sonra öyle olaylar yaşanmıştır ki çoğunluk eliyle uygulandığında tiranlığın ortaya çıkmasının daha muhtemel olduğu anlaşılmıştır.²⁵⁹

Mill'e göre azınlığı tehlikeye atan çoğunluğun özel çıkarları değildir. Dine, ırka ya da siyasi parti farklılığına dayanan nefret ve Amerika'daki deneyim teorisinin öngördüğünün fiiliyatta da mümkün olduğunu göstermiştir. Bu da çoğunluğun tiranlığının müstebit yasalar şeklinde değil de mevcut yasalardan azade olma şeklinde tezahür edeceğidir.²⁶⁰

Mill çoğunluğun tiranlığının ortaya çıkış biçimi ile ilgili örneklerle yer verir. Bu örnekler ile Mill'in vurgulamak istediği çoğunluğun tiranlığı olarak değerlendirilebilecek olaylar karşısında devlet kurumlarının eylemsizliği ve bu olaylara katılmayanların sükunetidir.

İlk örnek Protestanların yaktığı bir Katolik tapınağı²⁶¹ ile ilgilidir. Çoğunluğun Protestanlardan oluştuğu Massachusetts'te Katolik okullarını yasaklayan ya da Protestanları kundakçılık yasasından muaf tutan herhangi bir yasal düzenleme yoktur. Ancak buna rağmen failer eylemlerinden dolayı bir ceza almamışlardır çünkü onlar da zaten böyle bir eyleme girişirken zararı tazmin ettirecek bir jürinin olmadığını farkındadırlar. Yine benzer şekilde New York ve Philadelphia'da kölelik karşıtlarının ve siyahların evlerini, kiliselerini ve okullarını yağmalayanlar soruşturmaya uğramayacaklarının bilinciyle böyle bir eyleme kalkışmışlardır. Bu tip fiillere iştirak etmeyenler ise manzarayı seyre dalmakla yetinmişlerdir. Mill'e göre üzücü olan bu olayların kendisi değildir, zira bu tip olaylar her yerde yaşanabilir. Esas acıklı olan bu gürüha bağımlı olan bir idareden ve jüriden yardım beklemenin imkansızlığı ve bu tür eylemi onaylamayan diğer insanların kayıtsızlığıdır.

²⁵⁹ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (II)", s. 175-176.

²⁶⁰ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (II)", s. 177.

²⁶¹ Mill burada 1834 yılında Massachusetts'de Protestanlar tarafından yakılan Ursuline Tapınağından bahsetmektedir. Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Ursuline_Convent_riots, Erişim Tarihi: 28.04.2017.

Çoğunluğun tek güç olduğu ve bu gücünü isyan şeklinde kullandığı yerlerde en keyfi monarkın bile teşvik edemeyeceği bir terör ortamı doğabilir.²⁶² Çoğunluğun tiranlığı yalnızca dinsel, siyasal tutkularla kışkırtılmış halkın eylemleriyle gerçekleşmez; idare ve yargı organlarının halka doğrudan bağımlı olmaları sebebiyle gerektiği gibi çalışmamaları veya hareketsiz kalmaları ile de ortaya çıkabilir.

Mill'e göre kanunları hiçe sayan bu şiddetten yasaları arkasına almış şiddet kadar korkmaya gerek yoktur. Çünkü bu şiddet biçimi kalıcı ve sürekli değildir. Diğer biçiminde ise müstebit yasa yürürlükte olduğu sürece şiddet de mevcudiyetini sürdürecektir. Fakat Amerika'da tiranlık nadiren hukuku bir araç olarak kullanır. Çünkü Mill'e göre üzerinde tiranlık kurulabilecek kalıcı bir sınıf yoktur. Hukuksuz bir biçimde rastgele eylemlerle diğer azınlıklar üzerinde baskı kurulmaktadır.²⁶³

Mill'e göre sistematik ve kalıcı olmayan bu şiddet biçimi de zamanla azalarak sona erecektir. Çünkü uygar toplumda azınlıklar canlarına ve mallarına yönelen zorbalıkla mücadele etmeye başlayacak ve çoğunluk da onları kışkırtmaktan vazgeçecektir. Modern uygarlık altında azınlıklara yönelik kalıcı bir tehdit ancak yasalar ve mahkemelerden gelebilecektir. Bu yüzden Mill uygar yaşamın sınırları içerisinde çoğunluğun despotizmini çok korkutucu bulmaz. Ona göre hem kendisinin hem de Tocqueville'in esas endişe duyduğu beden üzerindeki tiranlık değil zihin üzerindeki tiranlıktır.²⁶⁴

Mill, 1859 yılında yayınlanan Özgürlük Üstüne isimli eserinde de temelde bu sorunu işler. Mill bu eserinde özgürlüğe yönelik en büyük tehdidin kamuoyunun tiranlığından geldiğini savunmaktadır. Görüldüğü üzere Tocqueville'in Mill üzerindeki etkisi yıllarca sürmüş ve onun çoğunluk hakkındaki düşünceleri Mill'in en önemli eserlerinden birinin nüvesini oluşturmuştur.

²⁶² Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (II)", s. 177.

²⁶³ A.e.

²⁶⁴ Mill, "De Tocqueville on Democracy in America (II)", s. 178.

B. Kamuoyunun Tiranlığı

Mill'e göre sorun, insanların yöneticileri, kendi çıkarlarına zıt çıkarları olan bağımsız bir güç olarak görmekten vazgeçmeleri ile başladı. Yöneticinin iradesi ve çıkarları ile halkın irade ve çıkarları özdeş olduğuna göre iktidarın sınırlanmasına ve ulusun kendi iradesine karşı korunmasına da gerek yoktu. Bu anlayışa göre yöneticilerin halkın üzerinde tiranlık kurması artık mümkün değildi.²⁶⁵

Mill'e göre halkın kendi kendisine karşı iktidarının sınırlanmaması dogması sorgulanmaya muhtaçtır. “Halkın kendi kendini yönetmesi” ya da “halkın kendi üzerindeki iktidarı” ifadelerinin açıklığa kavuşturulması gerekir. İktidarı kullanan halk ile üzerinde iktidar kurulan halk aynı değildir. Halkın kendi kendini yönetmesi, her birinin kendini yönetmesi değil, her birinin diğerleri tarafından yönetilmesi anlamına gelir. Halkın iradesi esasen en çok sayıda olanın ya da halkın en etkin kısmının iradesidir. Yine halkın iradesi kendini çoğunluk olarak kabul ettirmiş olanların iradesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle Mill'e göre çoğunluğun tiranlığı önlem alınması gereken bir kötülük olarak demokrasilerde karşımızda durmaktadır.²⁶⁶

Mill, toplumun kendisinin bireyler üzerinde tiranlık kurabildiğini ve bu nedenle çoğunluğun tiranlığının yalnızca kamusal eylemlerle gerçekleşmeyeceğini fark etmişti. Kaldı ki toplumun, bireyler üzerinde kamu otoritelerinin politik baskısından çok daha zorlu sosyal bir baskı kurması da mümkündür. Toplum kamu otoriteleri gibi ağır cezalar veremese de hayatın en ince ayrıntılarına kadar nüfuz eder, bireylere kaçabilecek daha az sığınak bırakır ve onların adeta ruhlarını köleleştirir. Bu yüzden tek başına kamusal eylemlere karşı alınan önlemler yeterli değildir, egemen düşünce ve duyguların tiranlığına, toplumun kendi fikirlerini karşı görüşte olanlara benimsetme eğilimine karşı tedbir alınmalıdır. Toplumun genelinden farklı olan kişiliklerin de gelişebileceği bir sosyal ortam yaratılmalıdır.²⁶⁷

²⁶⁵ John Stuart Mill, *On Liberty*, London, Penguin Books, 2010, s. 7-8. Türkçe çevirisi için bkz. John Stuart Mill, *Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar*, Çev. Alime Ertan, İstanbul, Belge Yayınları, 2014.

²⁶⁶ Mill, *On Liberty*, s. 9.

²⁶⁷ Mill, *On Liberty*, s. 10.

Denebilir ki Mill, Tocqueville'in izinden giderek çoğunluğun tiranlığının sosyal boyutuna dikkat çekmiş ve daha önemlisi toplumun kendi düşünce ve hayat tarzlarını bireylere dayatmasının çoğunluk ilkesi ile meşruiyet kazanabileceğini vurgulamıştır.²⁶⁸

Bu bağlamda, Tocqueville gibi Mill'in de demokrasiyi kurumsal boyutunun ötesine geçerek sosyolojik açıdan da incelediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her iki düşünür de anayasal düzenlemelerin tek başına özgürlüğü korumak bakımından yeterli olduğu fikrini reddeder. Hem Mill hem Tocqueville için özgürlükleri koruyabilmek ve çoğunluğun tiranlığını engelleyebilmek için yasalardan daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kendilerinden önceki liberal düşünürlerden farklı olarak her iki düşünür de kurumsal mekanizmalardan ziyade siyasal çoğulculuk üzerinde durmuşlardır. Ayrıca Mill, Anglo-Amerikan anayasacılığının kurumlarını zaten olması gereken ve halihazırda yerleşmiş kural ve gelenekler olarak görmekteydi. Özellikle Madison'un endişe ettiği yasama çoğunluklarının gücünün sınırlanmasına dair hususlar Mill'e göre eskimiş sorunlardı. Artık üzerinde durulması gereken esas problem bireysel özgürlük üzerinde kamuoyu tarafından uygulanan gayri resmi baskı idi.²⁶⁹

Mill'e göre özgürlüğe yönelik esas tehdit hükümet değil kendisinden farklı olan azınlıklara tahammül göstermeyerek onları baskı altında tutmak isteyen sayısal gücünü kullanmaya hazır çoğunluklardı. Sabine'e göre Mill'i diğer liberal düşünürlerden ayıran da liberal bir hükümetin arkasında liberal bir toplumun bulunması gerektiğini göstermesidir.²⁷⁰

Çoğunluğun bir azınlık grubu ya da tek tek bireyler üzerindeki gücü politik olmaktan ziyade sosyolojiktir. Kişinin kendini ifade etmesinin önündeki baskı, utanç gibi sosyal baskılar en az yasal sınırlamalar kadar zordur. Mill bu yüzden ifade özgürlüğüne ve sosyal çeşitliliğe büyük önem vermektedir. Çünkü ifade özgürlüğü

²⁶⁸ Sartori, **a.g.e.**, s. 175.

²⁶⁹ Richard Boyd, "John Stuart Mill and the Ambivalence of Liberal Pluralism", **Uncivil Society: The Perils of Pluralism and the Making of Modern Liberalism**, Lanham, Maryland, Lexington Books, 2004, s. 177-181.

²⁷⁰ George Sabine, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013, s. 122-123.

ve sosyal çeşitliliğin kamuoyunun tiranlığını önleme bakımından büyük bir işleve sahip olduğunun farkındadır.

C. Kamuoyunun Tiranlığını Önleme Yolları

Mill'e göre demokrasilerde özgürlüğe yönelik temel tehdit kamu görevlilerinden, yasal düzenlemelerden değil sosyal kuralların kaçınılmaz baskısından, halkın ön yargılarından ya da kamuoyundan gelecektir. Sosyal baskının olduğu toplumda bireyler yaşamlarını kendi istekleri doğrultusunda değil de toplumun beklentileri doğrultusunda şekillendirecektir. Yaşamlarını geleneklere, kamuoyuna ve yerleşmiş kurallara uydurmaya çalışacaklardır.²⁷¹

Mill yaşadığı çağda bireyin kitle içerisinde kaybolduğunu düşünmektedir. Kitlenin gücüne rakip olabilecek başka bir güç olmadığı gibi yöneticiler de ancak kitlenin eğilim ve isteklerine göre hareket ederlerse bu güçten faydalanabileceklerdir. Mill aynı zamanda kitleyi kolektif sıradanlık olarak görür. Çünkü kitlede ortalama insanın düşünsel hakimiyeti söz konusudur. Fikirler artık kiliseden, devletten, liderlerden ya da kitaplardan etkilenecek şekilde şekillenmemekte, kitledeki ortak görüşe uydurulmaktadır.²⁷²

Çoğunluğun tiranlığı engellenmek isteniyorsa toplumun genelinden farklı olan insanlara köstek olunmamalı aksine bu farklılık desteklenmelidir. Kitlenin düşünsel hakimiyetinin olduğu yerde uyumsuzluk ve geleneklere aykırı davranış teşvik edilmelidir. Kamuoyunun tiranlığını ortadan kaldırmanın yolu insanların sıra dışılığını teşvik etmekten geçer.²⁷³ Mill'in özel anlam atfettiği düşünce ve tartışma özgürlüğü ile kişinin kendi isteğine göre yaşam biçimini belirleme hakkı olarak da ifade edebileceğimiz bireysellik bu amaca hizmet eder.

²⁷¹ Brady, **a.g.e.**, s. liii.

²⁷² Mill, **On Liberty**, s. 96.

²⁷³ Mill, **On Liberty**, s. 97.

1. Düşünce ve Tartışma Özgürlüğü

Mill farklı düşünenlerin çoğunluğun değer yargıları karşısında korunmasında büyük yarar görür.²⁷⁴ Yeni doğruları ortaya çıkaracak ya da bir zamanlar doğru olanın artık yanlış olduğunu bize gösterecek olanlar çoğunluğun hâkim görüşüne karşı çıkmaya cesaret edebilenlerdir.

Mill'e göre bütün insanlık tek bir insan dışında aynı fikirde olsa bile insanlığın bu tek kişiyi susturması meşru değildir. Tıpkı bu tek kişinin elinde güç olması halinde diğerlerini susturmaya hakkı olmadığı gibi.²⁷⁵

Bir düşüncenin susturulmasındaki kötülük şudur: Eğer o düşünce doğruysa insanlar yanlışlarını düzeltme olanağından yoksun kalırlar. Düşünce yanlışsa, doğrunun yanlışla çarpışarak daha sarıh bir şekilde algılanmasının ve daha güçlü bir etki bırakmasının önüne geçilmiş olacaktır. Kaldı ki insanların düşünceleri tamamen rastlantısal da olabilmektedir. İnsanların düşüncelerini içine doğdukları aile, ortam ve çevre belirlemektedir. Mill'e göre bir kimseyi Londra'da rahip yapan sebepler aynı şekilde onu Pekin'de Budist ya da Konfüçyüsçü yapabilir.²⁷⁶

Ayrıca bir düşünceye kuvvetle itiraz edilmediğinde o düşüncenin rasyonel temellerine ulaşılmaksızın ona bir dogma olarak bağlanması riski de her zaman mevcuttur.²⁷⁷ Tarih çoğunluğun bir düşünceye körü körüne bağlanarak bu dogmaya karşı gelenleri acımasızca cezalandırdığı örneklerle doludur.

Mill farklı düşüncelerin olduğu gibi farklı yaşam biçimlerinin de var olması gerektiğini savunur. Nasıl ki farklı düşüncelerin ifade edilmesi toplumun yararınaysa, bireylerin farklı yaşam biçimlerini sürdürmeleri de toplumun menfaatine uygun olacaktır.²⁷⁸ İnsanların sapkın, aptalca ve yanlış olsa da başkalarına zarar

²⁷⁴ Melike Batur Yamaner, Birden Güngören, “Spinoza’dan Mill’e, Mill’den Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine İfade Özgürlüğü”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2007/2, s. 33.

²⁷⁵ Mill, *On Liberty*, s. 27.

²⁷⁶ Mill, *On Liberty*, s. 27-29.

²⁷⁷ Mill, *On Liberty*, s. 77.

²⁷⁸ Güriz, *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, s. 150.

vermediği sürece farklı hayat tarzlarına sahip olmasına izin verilmelidir. Mill, bu durumu kısaca bireysellik (*individuality*) olarak ifade etmektedir.²⁷⁹

2. Bireysellik

Mill'in arzuladığı şey insanların kendi kişiliklerini özgürce geliştirebilmeleri ve birbirlerinden farklı özgün bireyler olmalarıdır. İnsanlar kendi yaşam planlarını kendileri oluşturmalıdır. Bireylerin alışılmışın dışında farklı bir yaşam biçimi seçmeleri çoğunluğun arzuladığı bir şey değildir. Çünkü çoğunluk halihazırda var olan düzenden memnun olduğu için insanların neden farklı yollar arama ihtiyacı hissettiğini de anlamayacaktır.²⁸⁰

Mill insanların kendi yaşamlarını kendi istedikleri gibi biçimlendirmeye hakları olduğunu savunur. Çünkü insanlar birbirlerinden farklıdır ve bu farklılıkları doğrultusunda da kendi hayatlarını tasarlayabilmelidir. Mill der ki nasıl ki bir insan kendi ölçülerine uymadığı sürece bir palto veya ayakkabı alamazsa başka birinin hayat planına göre yaşayamaz da. Bir yaşamı uydurmak bir ayakkabıyı uydurmaktan daha kolay değildir.²⁸¹

Bu bağlamda Mill'in tek tipleşmeyi ve bir örnekliliği eleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta o kadar ki insanların bir örnekliliğini budanmış ağaçlara benzetir.²⁸² Mill'e göre yaşadığı çağda toplumun en alt sınıfından en üst sınıfa kadar herkes korkutucu ve güçlü bir sansürün gölgesinde yaşar. İnsanlar sadece başkalarını ilgilendiren konularda değil aynı zamanda bireysel meselelerde de kendi istediklerinden daha çok toplumsal konularına yakışan şekilde davranmaya çalışırlar. Kendi toplumsal koşullarına sahip başka diğer insanların benzer durumlarda nasıl hareket edeceği onlar için çok önemlidir. Başkalarına uyum sağlama düşüncesi (*conformity*) insanların davranışlarının temel yönlendiricisidir. İnsanlar bir konuda tercih yapacaklarında da seçimlerini yine yaygın olarak yerine

²⁷⁹ Mill, *On Liberty*, s. 82.

²⁸⁰ Mill, *On Liberty*, s. 82.

²⁸¹ Mill, *On Liberty*, s. 98.

²⁸² Mill, *On Liberty*, s. 90.

getirilen davranışlar arasından belirleyecektir. Alışılmamış zevklerden, ayrıksı davranışlardan suç işlemekten kaçınılıyormuş gibi uzak durulur.²⁸³

Mill, başkalarına kendini uydurma eğiliminden ancak bireysellik ile uzaklaşılabileceğini düşünmektedir. Mill bireyselliğe o denli önem verir ki adı ne olursa olsun ya da kimden gelirse gelsin bireyselliği baskı altında tutan her şeyin despotizm olduğunu savunur.²⁸⁴

Mill çoğunluğun tiranlığının panzehri olarak da bireyselliği görür. Bireysellik ve özgürlük demokrasinin eğilimlerine karşı bir denge unsurudur. Çünkü Mill'e göre bireysellik gelişme ile de aynı şeydir.²⁸⁵ Gerçekleri ortaya çıkaracak, doğruyu yanlıştan ayırt edecek, yeni şeyler keşfedecek ve daha entelektüel daha zevkli davranışlar için örnek teşkil edecek insanlara her zaman ihtiyaç vardır. Mill'e göre bu insanlar denizin tuzuna benzer, onlarsız hayat adeta durgun bir havuza dönecektir. Toplumun genelinden farklı düşünen, eyleyen ve gelişmeye ön ayak olan bu insanlar ancak özgürlük atmosferinde hayat bulabilirler. Eğer baskı altında tutulursa ya da kalıplara sokulmaya çalışılırlarsa bu dâhi azınlığın topluma da faydası olmayacaktır.²⁸⁶

Tocqueville'in bireyciliğinden (*individualism*) farklı olarak Mill'in bireysellik (*individuality*) kavramı olumlu bir işleve sahiptir. Mill için bireysellik liberal toplumda katlanılması gereken bir kötülük değildir.²⁸⁷ Onun için bireysellik uymacılığı (*conformity*) ve sosyal gerilemeyi önlemek için gerekli olan kişisel özerklik anlamına gelmektedir. Toplumdaki kısıtlamalardan kurtulan birey kamuoyunun tiranlığına karşı çıkabilecek konuma gelecektir.²⁸⁸

Tocqueville ise bu bireysel kurtuluşun bir illüzyondan ibaret olduğu kanaatindedir. Toplumsal bağlarından kopan ve karşılıklı bağımlılıklarından sıyrılan

²⁸³ Mill, **On Liberty**, s. 89.

²⁸⁴ Mill, **On Liberty**, s. 92-93.

²⁸⁵ Richard Boyd, "Alexis de Tocqueville and the Perils of Pluralism Revisited", **Uncivil Society: The Perils of Pluralism and the Making of Modern Liberalism**, Lanham, Maryland, Lexington Books, 2004, s. 211.

²⁸⁶ Mill, **On Liberty**, s. 93-94.

²⁸⁷ Ülker Yükselbaba, **Liberal Dağıtıcı Adalet Tartışmaları: Bentham, Mill, Rawls, Dworkin ve Nozick**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016, s. 59.

²⁸⁸ Boyd, "Alexis de Tocqueville and the Perils of Pluralism Revisited", s. 209-210.

insan kendi yalnızlığında kaybolmaya başlayacak ve baskıcı kamuoyunun kanatları altına girmeye daha meyilli hale gelebilecektir. Tocqueville bireycilik ile birlikte kişinin yalnızca kendisinden ve ailesinden oluşan bir çembere hapsolacağını düşünmektedir. Bu bağlamda Tocqueville için bireycilik liberal demokratik rejimleri tehlikeye atabilecek bir risk niteliğindedir. Çünkü Mill'den farklı olarak Tocqueville bireycilik ile çeşitliliğin artmayacağını aksine uymacılığın pekişeceği kanaatindedir. Bireyler hemcinslerinin hiçbirinde herhangi bir üstünlük göremedikleri için kendi düşüncelerinin gerçeğe en yakın olduğu yanılgısına düşerler. Bir kişinin diğer bir kişiye inanma eğilimi ortadan kalktığı için kitlenin düşüncesini kabullenmeye daha elverişli hale gelirler. Sonuçta kendi kendine yetebildiğine inanma yanılgısına kapılan ve otoriteye inanma konusunda şüpheleri olan bireyler çoğunluğun tiranlığına da kamuoyunun hakimiyetine karşı da daha kırılgan hale gelirler.²⁸⁹

Özetlemek gerekirse, Tocqueville bireyciliği çoğunluğun tiranlığının sebebi olarak görürken, Mill bireyselliği çoğunluğun tiranlığına karşı bir tedbir olarak değerlendirir. Mill toplum karşısında bireyleri güçlendirerek kamuoyunun hakimiyetine karşı konulabileceği inancındadır. Bu yüzden de toplumun birey üzerindeki otoritesinin sınırlarını belirlemeye çalışmaktadır.

Ç. Kamuoyunun Ahlaki Otoritesinin Meşru Kullanımı

Mill sadece bireye özgülenmiş, toplumun müdahalelerinden azade bir alan yaratmaya çalışır. Mill'e göre bireysel bağımsızlığa karşı toplumun ortak görüşünün müdahalesinin meşruiyetinin bir sınırı mevcuttur. Önemli olan bireysel bağımsızlık ile toplumsal denetim arasındaki çizginin nereye çekileceğidir.²⁹⁰ Mill'e göre toplumun bir üyesine onun iradesi hilafına müdahale edilebilmesi ancak başkasına vereceği zararı önleme amacı varsa meşrudur. Bireyin sadece kendisini ilgilendiren meselelerde bağımsızlığı mutlak olmalıdır.²⁹¹

Mill toplumun birey üzerindeki otoritesinin sınırlarını daha iyi açıklayabilmek için çeşitli örnekler verir. Bu örneklerin çoğu farklı dinlere mensup çoğunluk ve

²⁸⁹ Boyd, "Alexis de Tocqueville and the Perils of Pluralism Revisited", s. 210-211.

²⁹⁰ Mill, *On Liberty*, s. 10.

²⁹¹ Mill, *On Liberty*, s. 17.

azınlıklar üzerinedir. İnsanların kendi dinlerinin gerekleri o dine mensup olmayan azınlıklar tarafından yerine getirilmediğinde çoğunluğun azınlığa duyduğu nefrete dikkat çeker.²⁹²

İlk örneği Müslümanların, Hristiyanların domuz eti yemeleri karşısında duydukları tiksinti²⁹³ üzerinedir. Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir ulusta çoğunluk ülke sınırları içerisinde domuz etinin yenmesine izin verilmemesini talep ederse bu kamuoyunun ahlaki otoritesinin meşru bir kullanımı sayılabilir mi? Mill, böyle bir yasak başlangıçta dini bir nitelik taşısa da domuz yemenin önüne geçilmesinin dini anlamda bir zulüm sayılamayacağını çünkü hiç kimsenin dininin domuz yemeyi farz kılmadığını ileri sürer. Bu durumda böyle bir yasağa karşı çıkmak için başka bir gerekçeye ihtiyacımız vardır. Bu da kişisel zevklere ve bireylerin yalnızca kendilerini ilgilendiren işlerine toplumun müdahale etmemesi gerekliliğidir.²⁹⁴ Yani Mill'e göre alıcısı varsa Müslüman mahallesinde salyangoz satımına izin verilmelidir.

Mill, bireyin özgürlüğüne gayri meşru şekilde müdahale eden bir başka uygulama olarak da dini tatil günleri yasasını (*Sabbatarian legislation*) örnek gösterir. Haftada bir gün tatil yapmak, Yahudiler dışında diğer dinlere mensup olanlar için zorunluluk olmasa da herkes için faydalı bir uygulamadır. Çalışılmayan bu günü insanlar dinlenmeye ayırabilecekleri gibi eğlenmeye de ayırabilirler. Ancak bazı insanların tatil gününde eğlenmesi için bazı insanların da o gün çalışması gerekir. Bu durum tatil gününde çalışan kişilere de başka bir günün tatil edilmesiyle dengelenebilir. Peki Yahudilerin tatil gününde hangi dine mensup olursa olsun diğer herkesi çalışmamaya ve eğlence merkezlerinin de kapatılmasına zorlamaya hakkı var mıdır? Mill böyle bir zorlamanın da meşruiyet sınırlarını aştığı kanısındadır. Mill'e göre başkalarının da dindar olmaya zorlanmasının her müminin görevi olduğuna dair inanç tüm dini mezalimlerin sebebidir. Bu inanca göre Tanrı yalnızca kafirden nefret etmeyecek aynı zamanda onu rahat bıraktıkları için müminleri de sorumlu tutacaktır. Pazar günü tren seferlerinin durdurulmasını ya da o gün müzelerin kapanmasını dini

²⁹² Mill, **On Liberty**, s. 124.

²⁹³ Mill bu tiksintinin tek başına din ile de açıklanamayacağı kanısındadır. Şarap içmek de İslamiyet'e aykırı olmasına rağmen şarap içenlerden domuz yiyenlerden olduğu kadar iğrenilmez. Domuzun kirli olarak addedilmesi bu iğrenmenin temelinde yatar. Bkz. Mill, **On Liberty**, s. 124.

²⁹⁴ Mill, **On Liberty**, s. 124-125.

katliamlarla bir tutmamak gerekse de arkalarında yatan sebep her iki durumda da aynıdır. Bu kendi dini yasaklıyor diye başkalarının dininin izin verdiği şeyleri hoş görmeme kararlılığıdır.²⁹⁵ Açıktır ki böyle bir anlayışla bireylerin yaşamlarına müdahale edilmesi kabul edilemez niteliktedir.

Birey kendisinden başka hiç kimsenin çıkarlarını ilgilendirmedeği sürece, kendi eylemlerinden dolayı topluma karşı sorumlu değildir. Birey ancak başkalarına zarar veriyorsa toplum ona müdahale etme hakkına sahip olur.²⁹⁶

Azınlığın çoğunluğun tahakkümünden korunduğu ve bireyin toplumun gayri meşru müdahalesinden uzak olabildiği bir yönetim biçiminin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiğini Mill 1861 yılında yayınlanan *Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler* (*Considerations on Representative Government*) adlı eserinde incelemeye koyulur.

D. Temsili Yönetim

Mill öncelikle bir yönetim biçiminin iyi olabilmesi için o yönetimin, bireylerin ahlaki, entelektüel ve aktif²⁹⁷ niteliklerini desteklemesi gerektiğini ileri sürer. Bir yönetim yönetilenlerin hem bireysel hem kolektif açıdan iyi niteliklerinin toplamını ne kadar arttırıyorsa o kadar iyidir.²⁹⁸

Mill bu açıdan en iyi yönetim şeklinin temsili yönetim olduğu kanaatindedir.²⁹⁹ Çünkü ancak temsili yönetimlerde hem birey hem toplum maddi ve manevi anlamda zenginleşecek ve ilerleyecektir.³⁰⁰ Örneğin Mill tek kişinin mutlak iktidarında insanların zihinsel açıdan edilgenleşeceğini savunur. Bunun sebebi, insanların kamusal yaşamı etkileme ihtimallerinin olmadığını bildikleri için düşünme

²⁹⁵ Mill, **On Liberty**, s. 131-133.

²⁹⁶ Mill, **On Liberty**, s. 137.

²⁹⁷ Aktif niteliklerden kasıt kendi özel hayatı dışında toplumsal ve siyasal yaşama katılabilecek donanıma sahip olmayı ifade eder. Bkz. John Stuart Mill, **Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler**, Çev. Özgüç Orhan, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017, s. 81. Bundan sonra bu eser **DYÜD** olarak kısaltılacaktır.

²⁹⁸ Mill, **DYÜD**, s. 81.

²⁹⁹ Mill, **DYÜD**, s. 94.

³⁰⁰ Güriz, **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk**, s. 151.

zahmetine katlanmak istememeleridir. Halkın ortak menfaatine ilişkin konularda onlar adına karar verildiği için insanlar kolektif menfaatleri ile ilgili olarak iradelerini ortaya koymayacaklardır. Böyle bir yönetim biçiminde insanların entelektüel ve aktif niteliklerinin de gelişmesi mümkün değildir.³⁰¹

Kendisi ve başkalarının faydası için yeni şeyler tasarlama, deneme ve eylemde bulunma isteğini içerisinde taşıyan aktif karakter tipi Mill'e göre ancak halkçı yönetimlerde ortaya çıkabilecektir.³⁰²

En iyi yönetimin halkçı yönetim olduğunu doğrulamak için Mill menfaatler açısından da bir değerlendirme yapar. Hiç kimsenin başkasının menfaatin ne kadar samimi olursa olsun o menfaatin taşıyıcısı kadar koruyup gözetemeyeceğini ileri sürer. Ayrıca bir sınıfın yaşam koşullarındaki olumlu ve kalıcı bir iyileşme ancak o sınıfın kendi çabası ve girişimi ile mümkün olabilecektir.³⁰³

Bu yüzden ideal yönetim biçimi, egemenliğin toplumun tümünde bulunduğu ve her yurttaşın egemenliğin kullanılmasında söz sahibi olduğu ve bunlara ek olarak her zaman olmasa da belli aralıklarla bir kamu görevini yerine getirmek için bizzat çağrıldığı yönetimdir.³⁰⁴ Mill'e göre toplumsal gerekliliklerini bütünüyle karşılayacak tek yönetim, tüm halkın katıldığı yönetimdir. Mill katılıma çok büyük bir önem vermektedir. En küçük kamusal mesele için bile olsa her türlü katılım faydalıdır. Herkes devletin egemen gücünde pay sahibi olmalıdır. Ancak küçük şehirlerden daha büyük ölçekli devletlere geçerken katılımın biçiminin değişmesi de kaçınılmazdır. Daha büyük topluluklarda her yurttaşın kamusal meselelere bizzat katılımı mümkün olmadığı için ideal yönetim temsili yapıda olmak zorundadır.³⁰⁵

Mill, en iyi yönetimin herkesi egemenliğin kullanımına ortak eden ve onları toplumun aktif bir üyesi haline getiren demokrasi olduğunu ve bunun büyük ölçekli topluluklarda mümkün tek biçiminin temsili yönetim olduğunu belirttikten sonra bazı durumlarda temsili yönetimin de uygulanamayacağını ileri sürer. Mill'e göre bazı

³⁰¹ Mill, **DYÜD**, s. 96-98.

³⁰² Mill, **DYÜD**, s. 108.

³⁰³ Mill, **DYÜD**, s. 105-106.

³⁰⁴ Mill, **DYÜD**, s. 103.

³⁰⁵ Mill, **DYÜD**, s. 116-117.

toplumlarda temsili yönetimin uygulanması hususunda kalıcı bir devamlılık sağlanamayabilir. Bir yönetimin kalıcı olabilmesi için, halkın yönetim şeklini benimsemeye istekli olması ve onun korunması için gerekli olan şeyleri yapmaya istekli ve yeterli olması gerekir. Mill'e göre eğer bir halk anayasaya değer vermiyor ve bağlılık göstermiyorsa anayasal rejimin korunması oldukça güçtür. Yine eğer halk temsili kurumların tehlike altına girmesi durumunda onları muhafaza etmek için mücadele etmiyorsa temsili kurumların kalıcılığından söz etmek mümkün değildir.³⁰⁶

Halkın anayasada kendisine düşen rolü yerine getirme irade ve kapasitesinden yoksun olması durumunda da temsili yönetimin sürekli olmayacağı ileri sürülebilir. Eğer yalnızca küçük bir azınlık kamusal meselelere ilgi duyarsa geride kalan seçmenler seçme haklarını özel menfaatlerini gözeterek kullanacaklardır. Dahası siyasete ilginin ve katılımın düşük olduğu böyle bir toplumda küçük bir sınıf temsili yapının denetimini ele geçirecek ve onu kendi çıkarları doğrultusunda istismar edecektir.³⁰⁷

Mill temsili yönetimin bazı toplumlara uygun olmadığını ve bu toplumların başka şekillerde yönetilmesini salık verdikten sonra temsili yönetimin, uygulandığı toplumdan bağımsız olarak kendi içerisinde bazı tehlikeleri barındırdığını ileri sürer.

1. Temsili Yönetimin Tehlikeleri

Mill temsili yönetimin tehlikelerini iki başlık altında toplar. İlk tehlike genel cehalet ve yetersizliktir. Mill'e göre toplum yüksek zihinsel vasıflardan yoksundur. Konumuz açısından daha büyük bir öneme sahip olan ikinci tehlike ise toplumun genel refahı ile özdeş olmayan menfaatlerin tesiri altına girme eğilimidir.³⁰⁸

Toplumun ortak iyiliği ile çatışan menfaatler için Bentham uğursuz menfaatler (*sinister interests*) tabirini kullanmıştır. Mill de Bentham'ın bu tabirini kullanarak kamuya aykırı menfaatlerin temsili yönetimdeki etki alanının incelemeye koyulur.³⁰⁹

³⁰⁶ Mill, **DYÜD**, s. 119-121.

³⁰⁷ Mill, **DYÜD**, s. 121-122.

³⁰⁸ Mill, **DYÜD**, s. 159.

³⁰⁹ Mill, **DYÜD**, s. 167.

Mill'e göre monarşi ve aristokrasi gibi yönetim biçimlerinde toplumun genel menfaati ile bağdaşmayan kamuya aykırı menfaatlerin peşinden gidilmesi bu yönetim biçimlerine içkin bir kötülüktür. Kralın ya da aristokrasinin menfaati ile halkın menfaati sürekli çatışma içerisinde ve çoğu zaman ilki ikinciye tercih edilmektedir. Örneğin kralın menfaati ağır vergiler koymakken, halkın menfaati kazancının oldukça az vergilendirilmesidir.³¹⁰

Mill monarşi ve aristokrasilerde var olan bu kötülüğün demokrasiler bakımından da bir tehlike oluşturduğunu düşünür. Ona göre demokrasilerde kamuya aykırı menfaatlerin peşinden gidilmeyeceği sebepsiz yere varsayılmaktadır. Demokrasi sayısal çoğunluğun yönetimi olduğuna göre, yöneten güç belli bir kesimin ya da sınıfın hakimiyetine girerse bu yönetimin toplumdaki herkesin ortak menfaatini gözeterek görevini ifa edeceğini ileri sürmek mümkün müdür? Çoğunluğun beyaz, azınlığın siyah ya da çoğunluğun Katolik, azınlığın Protestanlardan oluştuğu bir toplumda böyle bir tehlikenin mevcut olmadığı varsayılabilir mi?³¹¹ Mill burada etnik, dinsel, ırksal, mezhepsel açıdan homojen olmayan toplumlarda çoğunluk yönetiminin ne gibi sorunlara yol açabileceğine işaret etmiştir.

Mill eserinin devamında konuyu sınıfsal bir temelden incelemeye başlar. Temsili yönetimin sınıf hukukunu teşvik edeceğinden endişe duyar.³¹² Ona göre her toplumda çoğunluk yoksullardan, azınlık ise zenginlerden oluşur. Bu iki sınıfın çıkarları arasında da doğal olarak bir karşıtlık mevcuttur. Çoğunluğun yönetiminde yüksek gelir sahiplerinin omuzlarına vergi yükünün tamamının yıkılması ve elde edilen gelirin emekçi sınıfın lehine harcanması Mill'e göre ciddi bir tehlikedir.³¹³ Burada Mill'in çoğunluk-azınlık karşıtlığına orta sınıf dışında yeni bir sınıfı dahil ettiğini söylemek mümkündür. Mill işçi sınıfının yükselişinin farkındadır ve orta sınıf ile birlikte işçi sınıfının da yönetimde söz sahibi olmasından endişe duymaktadır.³¹⁴

³¹⁰ Mill, **DYÜD**, s. 167.

³¹¹ Mill, **DYÜD**, s. 169.

³¹² Capaldi, **a.g.e.**, s. 311.

³¹³ Mill, **DYÜD**, s. 169.

³¹⁴ Kahn, **a.g.e.**, s. 56.

Mill başka bir çoğunluk azınlık ilişkisini de aynı sınıf içerisinde ve fakat nitelik üzerinden kurar. Vasıfsız emekçi çoğunluğun, vasıflı emekçi azınlık bakımından nasıl bir tehdit oluşturabileceğini tartışır. Vasıfsız emekçi çoğunluğun yönetiminde parça başı iş ya da saat başı ücret gibi çalışkanlığı ve yetenekliliği teşvik eden uygulamalara son verilebilecek ve eşit kazanç şartı konabilecektir. Yine ücretleri yükseltmeye yönelik yasal düzenlemelere gidilebilecek ve işgücü piyasasındaki rekabeti sınırlayacak girişimlerde bulunulabilecektir. Makineler üzerine vergi koyma da dahil olmak üzere halihazırdaki iş gücünden vazgeçmeyi gerektirebilecek gelişmeleri engellemeye yönelik adımların atılması da emekçi çoğunluğun yönetiminde ortaya çıkabilecek risklerdendir Mill'e göre.³¹⁵ Mill'in ileri sürdüğü bu görüşlere dayanarak onun serbest piyasa ekonomisine ve rekabete büyük önem verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Mill için serbest piyasaya yönelik getirilen kısıtlamaların kaldırılması ve piyasanın kendi koşullarında işleminin sağlanması bir zorunluluktur.³¹⁶ O, insanların yeteneklerini bağımsızca geliştirmesine önem verdiği gibi bu yetenekleri ile elde ettiği şeyler üzerinde de mülkiyet hakkına sahip olması gerektiğini düşünür.³¹⁷

Mill, çoğunluğun yönetiminde toplumun ortak çıkarları yerine çoğunluğun menfaatlerinin gözetileceğini ileri sürdükten sonra başka bir soruna dikkat çeker. Bu da iktidarın emanet edildiği çoğunluğun neyin gerçekten menfaatine olduğunu kestiremeyip yakın ve görünürdeki çıkarına göre hareket etme ihtimalidir.³¹⁸ Örneğin vasıfsız emekçi çoğunluk tarafından makineleşmeyi engellemek için makineler üzerine vergi konması belki onların yakın ve görünürdeki menfaatine uygundur ancak böyle bir tedbirin uzun vadede onlara yarar sağlayacağını söylemek güçtür.

İktidar sahibi olan her sınıf, diğer sınıflarla paylaştığı menfaatleri yerine bencil menfaatlerini ve dolaylı, uzak menfaatleri yerine de yakın ve doğrudan menfaatlerini tercih etme eğilimindedir. Aynı şey iktidara sahip olduğunda çoğunluk için de geçerlidir. Bu nedenle, diğer yönetim şekillerinde olduğu gibi, demokrasinin de en büyük tehlikelerinden biri, yasaların bir sınıfın (demokrasilerde çoğunluğun)

³¹⁵ Mill, **DYÜD**, s. 169-170.

³¹⁶ Ahmet Gürbüz, **Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisinin Eleştirisi**, 2. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2012, s. 131. ; Yükselbaba, **a.g.e.**, s. 55.

³¹⁷ Capaldi, **a.g.e.**, s. 311.; Güriz, **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk**, s. 152-153.

³¹⁸ Mill, **DYÜD**, s. 170.

menfaatinin gözetilerek yapılması ve doğrudan egemen sınıfın faydasının gözetilmesidir.³¹⁹

Yasaların tamamının aynı sınıfa mensup çoğunluğun lehine yapılması temsili yönetimlerin karşılaşılabileceği sorunlardandır. Doğrudan ve görünür menfaatleri aynı olanları tek bir sınıf olarak düşünecek olursak kendi içinde kuvvetli ırk, dil veya milliyet gibi sebeplerle bölünmemiş modern toplumun kabaca iki sınıftan oluştuğu söylenebilir: Emekçiler ve işverenler.³²⁰ Mill'e göre temsili yönetimin teşkilatlandırılması öyle olmalı ki bu iki sınıf sisteme eşit derecede tesir edebilmeli ve her biri parlamentoda hemen hemen eşit sayıda oy üzerinde etki sahibi olmalıdır.³²¹

Mill her sınıfın çoğunluğunun kendi sınıfının çıkarlarına göre hareket etme eğiliminde olduğunu belirttikten sonra yine de bazı durumlarda sınıfsal ve bencil çıkarlar yerine daha genel menfaatlerin gözetilebildiğini ileri sürer. Çünkü insanların bencil, özel çıkarları genellikle bölünmüştür. Birbirinden çok farklı özel çıkarlar olduğu için bir sınıfın çoğunluğu ile diğer sınıfın azınlığının iş birliği yaparak birleşmesi ve ibreyi ters yöne çevirmesi mümkündür.³²² Temsil sisteminin koşulları öyle oluşturulmalıdır ki çeşitli özel menfaatlerin hiçbirisi genelin çıkarına galip gelecek kadar güçlü biçimde korunmasın.³²³

Mill ayrıca toplumun her kesiminin orantılı bir şekilde temsil edilmesine de büyük önem vermektedir. Azınlıkların da çoğunluk gibi temsil edilmediği durumlarda gerçek bir demokrasi değil ancak bir sözde demokrasi vardır.³²⁴

³¹⁹ Mill, **DYÜD**, s. 173-176.

³²⁰ Mill'e göre işverenler grubu yalnızca sermaye sahipleri ve kendilerine miras intikal etmiş kişilerden ibaret değildir. Eğitim ve yaşam tarzı itibarıyla zenginlerle özdeşleştirilebilecek ve amaçları işveren sınıfına dahil olmak olan yüksek ücretli meslek sahipleri de bu gruba dahil edilmelidir. Aynı şekilde emekçi sınıfına da menfaat, alışkanlık ve eğitim açısından emekçi kesimle benzerlik gösteren küçük ölçekli işverenler de dahil edilmelidir. Mill, **DYÜD**, s. 177.

³²¹ Mill, **DYÜD**, s. 177.

³²² Mill, **DYÜD**, s. 177.

³²³ Mill, **DYÜD**, s. 178.

³²⁴ Mill, **DYÜD**, s. 185.

2. Azınlıkların Temsili

Mill'e göre iki çok farklı fikir demokrasi adı altında birbiriyle karıştırılmaktadır. Saf demokrasi düşüncesi, tüm halkın, eşit derecede temsil edilen tüm halk tarafından yönetimidir. Oysa genellikle doğru biçimi olduğu zannedilen ve şimdiye kadar da uygulanan haliyle demokrasi temsil edilen halkın salt çoğunluğunun, tüm halkı yönetimidir. Saf demokraside tüm yurttaşların eşitliği söz konusuysa, ikincisinde azınlıkların devre dışı bırakıldığı çoğunluk lehine bir yönetim mevcuttur.³²⁵

Mill temsili kurumların gerektiği gibi işlediği durumlarda azınlık görüşünün geçersiz kılınmasının normal olduğu kanaatindedir. Yine halkın çoğunluğunun kendi vekilleri aracılığıyla azınlığa ve azınlığın vekillerine oy üstünlüğü sağlamasında ve kendi görüşlerini hâkim kılmasında da yadırganacak bir taraf bulunmamaktadır. Mill'in eleştirdiği şey, tüm oylara çoğunluğun sahip olması ve azınlığın hiçbir oya, vekile, güce sahip olmaması durumudur. Azınlığın sesinin hiç duyulmaması kabul edilemeyecek niteliktedir. Azınlığın çoğunlukla aynı derecede güçlü olması ile azınlığın tamamen silinmesi arasında bir orta yolun bulunması gerekir.³²⁶

Mill'in arzuladığı şey toplumun her kesiminin orantılı şekilde temsidir. Seçmenlerin çoğunluğu vekillerin çoğunluğuna sahip olurken, seçmenlerin azınlığı da vekillerin azınlığına sahip olmalıdır. Azınlığın da çoğunluk gibi temsil edilmediği durumlarda hem adalete aykırı bir yönetim söz konusudur hem de eşitliği temel alan demokrasi ilkesine aykırılık mevcuttur.³²⁷

Kaldı ki, azınlığı dışarıda bırakan sözde demokrasi yönetim iktidarını çoğunluğa vermek olan esas amacını da yerine getirmekten uzaktır. Her kesimin orantılı şekilde temsil edilmediği hallerde esasen yönetme gücü çoğunluğun çoğunluğuna verilmektedir. Söz konusu çoğunluğun çoğunluğu da aslında halkın toplamının küçük bir azınlığına tekabül etmektedir. Mill ne kast ettiğini açıklamak için bir örnek verir. Örneğe göre bir ülkede her seçim bölgesinde ancak küçük bir çoğunluk seçimi kazanmıştır. Doğaldır ki bu şekilde oluşmuş bir parlamentoda

³²⁵ Mill, **DYÜD**, s. 179-180.

³²⁶ Mill, **DYÜD**, s. 180-181.

³²⁷ Mill, **DYÜD**, s. 181.

halkın salt çoğunluğundan daha fazlası temsil imkanına sahip değildir. Bu parlamento kendi salt çoğunluğuyla karar almaya başladığında oran daha da düşecektir. Yani parlamentoda kabul edilen yasalar yalnızca bir azınlığın onayladığı yasalar olacaktır. Bir başka deyişle, herhangi bir azınlığın, bilinçli olarak ya da seçim sistemi sebebiyle dışarıda bırakılması, aslında gücün çoğunluğa değil başka bir azınlığa (çoğunluğun çoğunluğu) verilmesine hizmet edecektir.³²⁸

Mill ayrıca demokrasilerde çoğunluğun hakimiyeti karşısında azınlıkların korunabilmesi ve farklılıklarını sürdürebilmesi için yeterli desteğin olmayışından da şikâyet eder. Tek kişinin ya da azınlığın hakimiyetinde çoğunluk, iktidarı denetleyecek güce sahip olmasa da tüm muhaliflere ahlaki ve sosyal açıdan bir koruma sağlar. Ancak demokrasilerde çoğunluktan farklı görüş ve menfaatlere sahip olan azınlıkların ya da tek tek bireylerin korunması altına girebilecekleri bir kişi ya da grup olmadığı gibi, farklı düşüncelerin ve çıkarların korunmasını sağlayacak mekanizmalar da mevcut değildir. Çoğunluktan farklı düşünen birey, iktidar karşısında tek başına ve savunmasızdır.³²⁹

Mill'e göre temsili yönetimlerde bu eksikliği giderecek olan ve temsilde gerçek eşitliği sağlayacak olan Thomas Hare³³⁰, in önerdiği nisbi ya da diğer adıyla kişisel temsil sistemidir. Ona göre Hare'in önerdiği bu sistem demokratik çoğunluğun eğilimlerini sınırlayabilecek olan eğitilmiş azınlığa temsil imkânı vererek onu yönetimde daha çok söz sahibi yapacaktır.³³¹

Hare'in sunmuş olduğu reform planına göre seçmen sayısı, Avam Kamarası'ndaki sandalye sayısına bölünerek her vekil başına düşen seçmen kotası belirlenecektir. Bu kotayı dolduran her aday, oylarını kaç seçim bölgesinden aldığına bakılmaksızın seçilmiş olacaktır. Ayrıca her seçmen ülkenin neresinde olursa olsun istediği her adaya oy verebilecektir. Hare'in planına göre seçmene tercihli bir oy

³²⁸ Mill, **DYÜD**, s. 181-182.

³²⁹ Mill, **DYÜD**, s. 197.

³³⁰ Avukat ve siyasal reformcu olan Thomas Hare (1806-1891) parlamento için bir reform planı hazırlamıştır ve "Vekillerin Seçimi Üzerine Yapılan İnceleme (*A Treatise on the Election of Representatives, Parliamentary and Municipal*) adlı eserinde nisbi temsil sistemi savunmuştur. Bkz. Mill, **DYÜD**, s. 187 vd.

³³¹ Mill, **DYÜD**, s. 197.

pusulası sunulacak ve en çok istediği adayın seçilmeme ihtimaline binaen ikinci bir seçim yapması istenecektir.³³²

Mill'in nisbi temsil sistemini desteklemesinin temel nedeni bu sistemin eğitimli azınlığa da söz hakkı vermesi ve vekillerin entelektüel niteliklerini arttırmasıdır. Mill temsili yönetimin kolektif vasatlığı teşvik ettiğine inanmaktadır. Orantılı temsil ise farklı seçim bölgelerine dağılmış eğitimli azınlığa sesini duyurma imkanını verir. Çünkü bu sistemde yerel adaydan hoşlanmayan seçmenler, başka bir şekilde ulusal üne sahip olmuş eğitimli adayları da seçebilecektir. Herhangi bir seçim bölgesinde çoğunluğun desteğini alamayacak seçkin kişiler bu şekilde parlamentoya girebilecektir. Eğitimli azınlık seçildikten sonra da sahip oldukları bilgi birikimi sayesinde parlamentoda sayısal güçlerinin üzerinde bir tesir yaratacaklardır.³³³

Başta da belirtildiği üzere Mill'e göre gerçek demokrasi yalnızca çoğunluğun değil herkesin temsil edildiği yönetim biçimi olmalıdır. Ancak azınlıkların da kendilerini ifade etme imkânın buldukları böyle bir sistemde dahi mutlak iktidar yine görüşleri, düşünceleri, çıkarları, eğilimleri özdeş olan tek bir sınıfın elinde olacaktır. Çoğunluk olarak nitelenebilecek bu sınıf da Mill'e göre eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan kişilerden oluşmayacaktır.³³⁴

Mill'in paradoksu da tam olarak burada başlar. Çoğunluğun yönetmesi gerektiğini kabul eder ancak yalnızca azınlığın yönetmek için gerekli bilgiye sahip olabileceği kanısındadır. Temsili yönetim ile ilgili olarak sunduğu önerilerin hemen hemen hepsi eğitimli azınlığın çıkarlarının korunmasına ve yönetimde daha çok rol almasının sağlanmasına yöneliktir.³³⁵ Mill bu amaçla çoğunluğun iktidarını sınırlayabilecek ve onun gücünü kötüye kullanmasını önleyebilecek teminatların neler olabileceğini araştırır.

³³² Mill, **DYÜD**, s. 188. Hare'in önerdiği bu sistem günümüzde İrlanda ve Avustralya gibi ülkelerde uygulanan "devredilebilir tek oy" (*single transferable vote*) sistemidir. Bkz. Mill, **DYÜD**, s. 190, Çevirenin Dipnotu.

³³³ Mill, **DYÜD**, s. 194.

³³⁴ Mill, **DYÜD**, s. 211.

³³⁵ Brady, **a.g.e.**, s. lxvi.

3. Çoğunluğun Gücünü Kötüye Kullanmasını Önleyebilecek Araçlar

a. Oy Hakkının Sınırlanması

Mill esasen genel oy hakkını desteklemektedir. Herkesin kendisini ilgilendiren ve menfaatinin korunmasını icap ettiren işlerde söz sahibi olması gerektiğini savunur. Ayrıca oy hakkı sayesinde bilhassa kol emekçileri olmak üzere tüm insanların zihinsel açıdan gelişeceğini ve siyasal hayatın onlar için adeta bir okul olacağını düşünmektedir. Hatta Mill bu savını güçlendirmek için yine Tocqueville'e ve Amerika'da Demokrasi'ye atıf yapar. Tocqueville'in Amerikalıların bilgi ve kültür düzeylerini demokratik kurumlara borçlu olduğu şeklindeki savını Mill çok doğru bulur.³³⁶

Ayrıca Mill'e göre günlük işlerine dalmış ve yalnızca dar çevresini düşünebilen bir insanın kendisini daha büyük bir topluluğun parçası olarak görmesi ve ortak menfaatleri de gözetmeye başlaması ancak siyasi tartışma ve toplu siyasal eylem ile mümkün olabilecektir. Ancak oy hakkı bulunmayan bir kişi için siyasal tartışma tek başına bir anlam ifade etmeyecektir. Mill bu durumu bir mahkemede jüri sandalyesinde olmakla izleyici sırasında oturmak arasındaki farka benzetir. Jüri sandalyesinde oturanların oy hakkı olduğu için sürekli onlara hitap edilir ve kanaatleri değiştirilmeye çalışılır. İzleyici sırasındakilerin görüşünün karara hiçbir etkisi olmadığı için onlara yönelik bir teşvik ya da zorlama da yoktur. Temsili yönetimde de oy hakkı olmayanlar benzer şekilde hiçbir etkilerinin olmadığı kamusal meselelere ya ilgisiz kalacaklardır ya da alınan kararların hiçbirinden memnun olmayacaklardır.³³⁷

Fakat Mill genel oy hakkını destekleyen bu savlarına rağmen oy hakkına belli istisnaların getirilmesini savunur. Çünkü Mill'e göre daha büyük bir kötülüğün önlenmesi için daha küçük bir kötülüğe razı olmak gerekmektedir.³³⁸

³³⁶ Mill, **DYÜD**, s. 212.

³³⁷ Mill, **DYÜD**, s. 214-215.

³³⁸ Mill, **DYÜD**, s. 216.

Mill ilk olarak okuma yazma bilmeyenleri ve dört işlemi yapamayanları oy hakkına sahip olmaması gerekenler grubuna dahil eder.³³⁹ Fakat Mill aynı zamanda o dönemde parasız genel eğitim olmadığını da hesaba katarak temel becerilerin ya ücretsiz olarak ya da geçimlerini çalışarak sürdürmek zorunda olanların da karşılayabilecekleri düşük bir meblağ ile sağlanması gerektiğini savunur. Toplum temel eğitimi herkesin erişebileceği bir hale getirmelidir. Mill'e göre temel eğitim genel oydan önce gelmelidir.³⁴⁰

Mill, genel oya ilişkin ikinci istisnayı vergiler üzerinden temellendirir. Ona göre vergileri oylayan meclis yalnızca bu vergileri ödeyenler tarafından seçilmelidir. Vergi ödemeyenler oy hakkına sahip olduklarında adeta başkasının parasını harcamaktadırlar. Mill burada temsilin vergilendirmeyle örtüşmesi yönündeki tezi tekrarlamaktadır.³⁴¹

Mill tüm emekçilerin dolaylı vergiler ödeyerek kamu harcamalarına katıldığını kabul etse de kendilerinden doğrudan para alınmadıkça insanların kamu harcamalarının düşük tutulmasını istemeyeceklerini savunmaktadır. Mill'e göre önemli olan kamu harcamalarının minimize edilmesidir. İnsanlar ancak doğrudan vergi öderlerse kamu harcamalarını düşük tutmanın kendi yararlarına olacağının ayırdına varacaklardır.³⁴²

Mill kilise yardımı alanların da oy hakkından mahrum olmaları gerektiği kanısındadır. Hatta Mill geçimi için başkalarına bağımlı hale gelen kişilerin başka konularda da diğer insanlarla eşit olma hakkından feragat etmiş olduğunu ileri sürmektedir. Benzer biçimde iflas etmiş bir kişi de başkasına bağımlı olduğu için borcunu ödeyene kadar oy kullanmamalıdır.³⁴³

³³⁹ Mayo'ya göre bir seçmenin okuma yazmayı ya da temel aritmetiği bilmesi ne onun siyasi sorumluluğa ve olgunluğa sahip olduğunu gösterir ne de akıllıca kararlar verdiğini kanıtlar. Böyle şartlar getirilmesinin arkasında bazı insanların diğer insanlara oranla daha makul kararlar vereceği varsayımı yatar. Böyle bir varsayım, demokrasi düşüncesi ile bağdaşmadığı gibi doğrulanabilme imkanından da yoksundur. Bkz. Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, s. 92-93.

³⁴⁰ Mill, **DYÜD**, s. 216-217.

³⁴¹ Mill, **DYÜD**, s. 218.

³⁴² Mill, **DYÜD**, s. 219.

³⁴³ Mill, **DYÜD**, s. 219.

Mill'e göre çoğunluğun tiranlığına karşı gerekli önlemler alınmaksızın oy hakkını genişletmek kabul edilemez niteliktedir. Hem maddi refah peşinde koşan orta sınıfın hem de güçlenmekte olan işçi sınıfının eğilimleri dengelenmeli ve onların tek başına yönetimde söz sahibi olması engellenmelidir. Eğitimli azınlık olmaksızın çoğunluğun yönetimi ancak mediokrazi olarak adlandırılabilir. Oy hakkı için gerekli niteliklerden vazgeçilirse sıradanlık ve vasatlık daha da yaygınlaşacaktır. Ayrıca Mill'e göre yanlış ellerde oy hakkı demagojiye ve sınıf mücadelesine sebep olacaktır.³⁴⁴

b. Çoğul Oy

Mill ortak meselelerde söz sahibi olmaktan tamamen hariç tutulmak ile ortak menfaatlerin idaresi için daha yetkin olanlara daha fazla söz hakkı verilmesinin farklı şeyler olduğunu ileri sürerek çoğul oyu meşrulaştırmaya çalışır.³⁴⁵

Ancak Mill bir kişinin görüşünü birden fazla kişinin görüşüne eş değer tutmak anlamına gelen çoğul oy sistemini mülkiyete dayalı olarak temellendirmez. Çünkü insanların mülk sahibi olması onların belli mevkilere layık olduğunu göstermez, insanların yükselmesinde liyakatten çok tesadüfler rol oynamaktadır.³⁴⁶

Mill bir kişinin oyunun birden fazla kişinin oyuna denk gelebilmesi için o kişinin diğer insanlardan zihinsel olarak üstün olması gerektiğini savunur. Bu üstünlük de eğitim ile ölçülecektir. Mill'in yine burada da eğitimli azınlığın haklarını korumaya çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Belli bir çoğunluğun sınıf temelli yasalar yapmasının ve kendi çıkarlarını öncelemesinin önüne bu şekilde geçilebilecektir.³⁴⁷

³⁴⁴ Kahn, **a.g.e.**, s. 70-74.

³⁴⁵ Mill, **DYÜD**, s. 222.

³⁴⁶ Mill, **DYÜD**, s. 223. Mill her ne kadar burada mülkiyetin oy hakkı bakımından belirleyici olmaması gerektiğini savunsa da daha önce de ifade edildiği üzere vergi vermeyenlerin ya da kiliseden yardım alanların oy hakkından mahrum bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Bu açıdan Mill'in oy hakkı ile ilgili görüşlerinin oldukça çelişkili olduğunu söylemek mümkündür.

³⁴⁷ Mill, **DYÜD**, s. 223-225.

Mill çoğul oyu daha büyük kötülükleri önlemek için gerekli olan ve kendi başına istenmeyen bir şey olarak görmez. Aksine eğitilmişleri daha fazla söz hakkı yapan çoğul oy sistemi mevcut olmadan genel oy kabul edilebilir nitelikte değildir.³⁴⁸

Mill'in demokrasiyi hazmetmemiş bir çoğunluğun tahakkümüne karşı azınlıkları korumaya çalışması anlaşılır olsa da, çoğul oy hakkındaki görüşleri oldukça elitist ve gelenekseldir.³⁴⁹ Kaldı ki böyle bir öneri kabul edilecek olsa bile, kimin daha fazla oy hakkına sahip olacağı konusunda insanların anlaşmasını beklemek ütopiktir. Mill, naif bir şekilde eğitimsizlerin, eğitimin oy hakkı bakımından önemli bir nitelik olduğunu kabul edeceklerini ve eğitilmişlerin daha çok oya sahip olmasına razı olacaklarını varsaymıştır.³⁵⁰

Ancak Mill'i çağdaşlarından ayıran ve yaşadığı zamanın ötesine taşıyan bir yönü vardır ki bu da kadınlara oy hakkı verilmesini savunmasıdır.³⁵¹ Mill cinsiyeti oy hakkının istisnaları arasında saymaz çünkü ona göre cinsiyet, boy veya saç rengi gibi siyasal haklarla tamamen ilgisiz bir konudur.³⁵² Mill oy hakkının kişisel niteliklere bağlı olduğunu ve bir kadın da bu niteliklere sahipse cinsiyeti sebebiyle ona bu hakları tanımamanın irrasyonel olacağını savunur.³⁵³

Mill'in oy hakkına getirdiği istisnaların ve çoğul oy önerisinin temelinde eğitilmiş azınlığı gözetmek düşüncesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın ya da erkek olması fark etmeksizin sadece eğitim düzeyine bakılarak sayısal oy değerlerinde farklılık gözetilebilecektir. Mill'in temel endişesi mecliste işçi sınıfından ya da orta sınıftan oluşan bir çoğunluğun tek başına hâkim olması ve eğitilmiş azınlığın sesini yeterince duyuramamasıdır. Yine meclisteki bu çoğunluğun yalnızca kendi sınıfının çıkarını gözetebilecek olması da Mill'i kaygılandıran hususlardandır. Mill'in temsili yönetimin korunması adına önerdiği güvenceleri bu bağlamda değerlendirmek doğru olacaktır. Mill'in çoğunluk hakimiyetini dengelemek bakımından tartıştığı bir diğer kurum da çift kamaralı yasama organıdır.

³⁴⁸ Mill, **DYÜD**, s. 227-228.

³⁴⁹ Fatmagül Berktaş, "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der. H. Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 79.

³⁵⁰ Peter Singer, **Democracy and Disobedience**, Oxford, Oxford University Press, 1973, s. 35.

³⁵¹ Berktaş, **a.g.m.**, s. 79.

³⁵² Mill, **DYÜD**, s. 230.

³⁵³ Mill, **DYÜD**, s. 234.

c. Çift Meclis

Mill, çift kamaralı meclislerde tek mecliste olduğu gibi bölünmemiş gücün yozlaştırıcı etkisine maruz kalınmayacağını ileri sürmüştür. Ayrıca iki kamaradan oluşan meclislerde karşılıklı ödün vermeler ve pazarlıklar neticesinde uzlaşma kültürü de gelişecektir.³⁵⁴

Mill çift meclisin çoğunluğun hakimiyetini dengeleme bakımından önemli bir güvence olduğunu kabul etse de çoğunluk hakimiyetine yönelik teminatların uygulanmasının halkı temsil eden kamaraya bağlı olduğunun bilincindedir. Mill'e göre bir demokratik rejimde iki kamaraya varsa ve bu kamaralardan biri halkı temsil ediyorken diğeri sadece tek bir sınıfı temsil ediyorsa, ikincinin birinciye karşı gerçek bir direnme gücü olmayacaktır. Büyük bir güç temeline yaslanmayan kamaraya, halkı arkasına alan kamaraya karşısında etkisizdir. Bu yüzden Mill demokratik bir toplumda lordlar kamarası gibi aristokratik bir meclisin çoğunluğun tiranlığını engellemek bakımından dengeleyici bir güç olmadığını düşünmektedir.³⁵⁵

Demokrasi içerisinde ikinci kanadın gerçekten önleyici bir işlevi olması murat ediliyorsa onun çoğunluğun sınıf çıkarları ve eğilimlerinden muaf ancak demokrasi için de rahatsızlık yaratmayacak bir biçimde toplumdaki birçok kesimi temsil eder şekilde oluşturulması gerekir.³⁵⁶ Örneğin birinci kamaraya halkı temsil ediyorsa ikinci kamaraya da yeterliliği kamu hizmetinde denenmiş ve bu göreve layık olduğundan emin olunmuş kamu görevlilerinden oluşabilir.³⁵⁷

Görüldüğü üzere Mill bir yandan temsili yönetimin en ideal yönetim şekli olduğunu ileri sürerken diğeri yandan da temsili yönetimin tehlikelerine dikkat çekerek ve bu tehlikeleri önleyebilecek kurumların neler olabileceğini araştırır.

³⁵⁴ Mill, **DYÜD**, s. 293.

³⁵⁵ Mill, **DYÜD**, s. 294-295.

³⁵⁶ Mill, **DYÜD**, s. 301.

³⁵⁷ Mill, **DYÜD**, s. 296. Mill'e göre yüksek yargı mensupları, bakanlıklarda görev yapmış üst düzey bürokratlar ve bazı koşullar altında akademik unvan sahipleri ikinci meclisin üyeleri olabilecektir.

Mill'in genel oy hakkına öngördüğü istisnalardan ya da çoğul oy gibi önerilerinden yola çıkarak onun demokrasi karşıtı olduğunu söylemek güçtür. Mill demokrasinin çoğunluğun çıkarlarını önceleyeceğinden ve çoğunluğun karşısında azınlığın ve bireylerin yeterince temsil imkânına sahip olamayacağından korkmuş ve bunu engelleyebilecek yollar aramıştır.

Mill'in demokratik kurumlardan ziyade demokratik toplumdan korktuğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.³⁵⁸ Mill de tıpkı Tocqueville gibi kamuoyunun birey ve azınlıklar üzerindeki sosyal baskısından yakınmış ve kamuoyunu sınırlandırılması gereken bir güç olarak görmüştür. Ona göre demokrasilerde kamuoyunun iktidarı en az hükümdarın iktidarı kadar keyfi ve baskıcıdır.³⁵⁹

II. BENTHAM'IN FAYDA İLKESİ VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI

Geçtiğimiz bölümde John Stuart Mill'in çoğunluğun tiranlığı hakkındaki görüşlerini incelerken Mill'in teorisini Bentham eleştirisi üzerine kurduğuna ve Bentham'ın en büyük sayıdaki insanın en büyük mutluluğu ilkesinin çoğunluğun tiranlığına yol açabileceğine değinilmiştir. Bu bölümde ise Bentham'ın teorisi daha derinlemesine irdelenerek fayda ilkesinin hayata geçirilmesi durumunda gerçekten çoğunluğun tiranlığı tehlikesinin olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu kapsamda üzerinde durulması gereken ilk konu kuşkusuz faydacılığın temelini teşkil eden en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu ilkesidir. Bu ilkenin açığa kavuşturulması Bentham'ın bu ilke ile gerçekten az sayıda olanın çoğunlukta olanlar lehine feda edildiği durumları göze alıp almadığını anlamak açısından oldukça önemlidir.

³⁵⁸ Capaldi, **a.g.e.**, s. 316.

³⁵⁹ Jürgen Habermas, **Kamusalığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, 5. Bası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 243.

A. En Büyük Sayıda İnsanın En Büyük Mutluluğu

Bentham, Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş kitabında fayda kavramını bireyin ya da toplumun mutluluğunu, hazzını, iyiliğini arttıran ya da onun mutsuzluğunu, acısını engelleyen eylem ve davranışlar ile açıklar.³⁶⁰ Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Bentham fayda ilkesini hem bireyi hem de toplumu esas alarak belirlemeye çalışmıştır. Eylemin türüne göre bireyin mutluluğu ya da toplumun toplam mutluluğu değerlendirilecektir.

Bentham daha sonra toplumun mutluluğundan ne anlamamız gerektiğini ortaya koyar. Bentham'a göre toplumun çıkarı da onu meydana getiren bireylerin çıkarının toplamıdır. Bentham'ın topluma attığı anlam da bu bağlamda önem taşımaktadır. Çünkü Bentham toplumu bireylerden oluşan kurgusal bir yapı olarak görmektedir.³⁶¹ Bir başka açıdan düşünecek olursak Bentham'a göre toplumun, bireylerin çıkarlarının toplamından ayrı bir çıkarı söz konusu değildir.³⁶² Toplumsal menfaat dediğimiz şey Bentham'a göre bireysel çıkarların üst üste konmuş halidir. En çok sayıda olanın çıkarının gözetilmesi gerektiğini ileri sürmesinin sebebi de budur. Bir eylem ne kadar çok insanın mutluluğunu arttırıyor ve ne kadar çok insanın çıkarını koruyorsa o derece fayda ilkesine uygundur. Aynı zamanda eylemin ahlaki değeri de o eylemin en büyük mutluluğa yaptığı katkıya ve ortaya çıkan sonuca göre belirlenecektir.³⁶³

Konumuz bakımından önemli olan Bentham'ın toplam mutluluğu arttıracaksa azınlığın çıkarının çoğunluğun lehine feda edilmesini onaylayıp onaylamadığıdır. Bentham çeşitli eserlerinde fayda ilkesini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Bunlardan birinde Bentham en büyük mutluluk ilkesini bir örnekle izah etmeye gayret eder. Örneğe göre çoğunlukta olanların sayısı 2001 iken, azınlıkta olanların sayısı 2000'dir. Herkese 4001 eşit parça mutluluk düşmektedir. Eğer 2000 kişiden bu mutluluğu alarak çoğunluk sayılan 2001 kişi arasında paylaşırsak bu yeniden dağıtım Bentham'a göre mutluluk kaybına yol açacaktır. Çünkü azınlıktaki

³⁶⁰ Jeremy Bentham, **Ahlak ve Yasama İlkeleri**, Çev. Ömer Saruhanlıoğlu, Uğur Kâşif Boyacı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2017, s. 17-18.

³⁶¹ Bentham, **Ahlak ve Yasama İlkeleri**, s. 18.

³⁶² Yükselbaba, **a.g.e.**, s. 23.

³⁶³ Hülya Özkurt, **Jeremy Bentham'ın Faydacı Ahlak ve Hukuk Teorisi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 80-81.

mutluzluk çoğunluğunkinden ağır basacaktır. Bu da toplam mutluluğun azalmasına sebep olacaktır.³⁶⁴

Buradan hareketle Bentham'ın azınlığın çıkarını çoğunluk lehine feda etmeyi savunmadığı ileri sürülebilir. Ancak dikkat edilecek olursa yukarıdaki örnekte toplam mutluluk azaldığı için Bentham çoğunluktan azınlığa doğru gerçekleşen mutluluk aktarımını meşru görmemektedir. Bir başka deyişle bu örnekten hareket ederek Bentham'ın toplam mutluluğun artması halinde azınlığın çıkarının çoğunluğunun lehine feda edilmesine karşı olduğunu savunmamız mümkün değildir.

Bentham'ın çoğunluğun mutluluğu için azınlığın mutluluğunun gözden çıkarılabilir olduğunu kabul ettiğini akılda tutarak Bentham'ın fayda ilkesi ile ilgili olarak ileri sürülebilecek başka bir sav daha vardır. Bu da en büyük sayıda mutluluk ilkesi ile Bentham'ın mutluluğun eşit şekilde paylaşılmasını ve herkesin çıkarının gözetilmesini arzuladığıdır. Yani yukarıdaki örnekten hareket edecek olursak, murat edilen 2001 kişinin mutluluğu değil, 4001 kişinin mutluluğudur. Bir başka deyişle mutluluğu sağlanmaya çalışılan en büyük sayı 2001 değil, 4001'dir.³⁶⁵

Ancak önemli olan husus 4001 kişinin mutluluğunun sağlanamadığı durumlarda ne yapılacağı ve mutluluğun nasıl taksim edileceğidir. Bentham'ın esas amacının herkesin mutluluğunun sağlanması olduğu ve fayda ilkesini mutluluğun eşit şekilde paylaşılmadığı durumlar için ikincil bir prensip olarak önerdiği kabul edilecek olsa bile³⁶⁶ bu teorisin çoğunluğun çıkarlarını azınlığının karşısında tercih edeceği açıktır.

Çünkü en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu ilkesinin azınlığı feda etmeden çıkmaza gireceği açıktır.³⁶⁷ Bentham teorisini oluştururken en büyük sayıyı mümkün olduğu ölçüde toplumun tüm üyelerinin sayısına yaklaştırmaya çalışmış

³⁶⁴ Jeremy Bentham, "Article on Utilitarianism", **Deontology: Together with A table of the Springs of Action and the Article on Utilitarianism**, Ed. by Amnon Goldworth, Oxford, Clarendon Press, 1983, s. 309-310. ; Frederick Rosen, "Majorities and Minorities: A Classical Utilitarian View", **Majorities and Minorities**, Ed. By. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 29.

³⁶⁵ Philip Schofield, **Utility and Democracy: The Political Thought of Jeremy Bentham**, Oxford, Oxford University Press, 2006, s. 39.

³⁶⁶ Rosen, **a.g.m.**, s. 30.

³⁶⁷ Schofield, **a.g.e.**, s. 40.

olması ve bu bağlamda yüksek bir eşik belirlemesi onun azınlığı feda edilebilir olarak görmediği anlamına gelmez. Çünkü herkesin en büyük mutluluğunu sağlamak çoğu zaman imkânsıza yakındır ve en büyük sayının mutluluğunu elde etmek için daha küçük sayıda olanın gözden çıkarılması gerekir.

Bentham'ın demokrasiyi temellendirmede kullandığı argüman da aslında bir bakıma buna dayanır. Ayrıcalıklı sınıflardan oluşan azınlığın mutluluğunu azaltmadan çoğunluğun mutluluğunu arttırmak mümkün değildir. Bentham'ın fayda ilkesi ile toplumdaki dezavantajlı grupların çıkarlarını korumaya çalıştığı söylenebilir. Bu açıdan Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesinin faydacılığın ortaya çıktığı koşullar ile birlikte değerlendirilmesi elzemdir. Bentham'ın çoğunluğu, dönemin İngiltere'sinde siyasal haklardan mahrum köylü ve işçilerden oluşan yoksul halk kitlesidir. Azınlık ise zenginliği elinde tutan ayrıcalıklı sınıflardır. Bentham'ın fayda ilkesi ile amaçladığı ayrıcalıklı sınıflardan, toplumun çoğunluğunu oluşturan yoksullara doğru bir yeniden dağıtımdır. Faydacılık bu yüzden ortaya çıktığı dönemde, var olan durumu kabul etmeyen ve bunu değiştirmeye çalışan eleştirel, eşitlikçi bir ideolojidir.³⁶⁸ Bentham'ın her insanın değeri bir başka insanın değeri ile aynı görmesi ya da en büyük mutluluğun hesaplanmasında hiç kimsenin birden çok kişi sayılmayacağı yönündeki ifadeleri de teorinin özünde eşitlikçi olduğunu gösterir.³⁶⁹

Ancak günümüzde çoğunluk dendiği zaman aklımıza oy hakkından mahrum yoksul kitle gelmediği gibi azınlık dediğimizde de aristokrasi gelmemektedir. Kaldı ki yaşadığımız çağda çoğunluğun mu yoksa azınlığın mı daha yoksul olduğu sorusu da karşımızda durmaktadır.³⁷⁰ Belirli haklardan yoksun bırakılmış azınlıkların, çoğunluğun sahip olduğu pastadan nasıl pay alacağı meselesi çözüm beklemektedir. Bu açıdan yeniden dağıtımın yönünün değişmesi gerektiği söylenebilecektir.

Ortaya çıktığı dönemde ilerici olan faydacılık artık çoğunluğun, kadınlar, siyahlar, yerli halklar, engelliler gibi azınlık grupları üzerinde tiranlık kurmasını ve

³⁶⁸ Oktay Uygun, **Hukuk Teorileri**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017, s. 126.; Samuel Fleischacker, **Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi**, Çev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013, s. 198, 203. ; Kymlicka, **a.g.e.**, s. 69.; Yükselbaba, **a.g.e.**, s. 10-11.

³⁶⁹ Sabine, **a.g.e.**, s. 91.

³⁷⁰ Fleischacker, **a.g.e.**, s. 204.

bunu sürdürmesini mümkün kılan statükocu bir teori haline dönüşmüştür. Ayrıcalıklı azınlık karşısında çoğunluğu nasıl savunacağımızı gösterirken, ayrıcalıklı çoğunluk karşısında ezilen azınlıkları nasıl koruyacağımız konusunda yeterli cevapları verememektedir.³⁷¹ Hatta çoğunluğun benimsemediği ve nefret duyduğu görüşler, dinler, yönelimler ve yaşam tarzları bakımından oldukça tehlikeli bir zemin sunmaktadır.³⁷² Çünkü bu ilke azınlıkların özgürlüğünün sınırlanması ve hatta ortadan kaldırılmasını meşrulaştırıcı bir işlev görmektedir.

Bu açıdan Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesinin -kendisi bunu arzu etmemiş olsa dahi- çoğunluğun tiranlığına yol açacağını söylemek mümkündür. Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesi dışında onun demokrasi hakkındaki görüşleri de çoğunluğun tiranlığına kapıyı aralamaktadır.

B. Bentham'ın Faydacı Demokrasisi

Bentham, hazırladığı Anayasal Kitap'ta (*Constitutional Code*)³⁷³ oluşturduğu kurumlar ve ilkelerle bizlere faydacı demokrasinin bir örneğini sunmaktadır. Bentham'ın önermiş olduğu demokratik sistemin çeşitli nedenlerden ötürü demokratik bir despotizm yaratacağını iddia etmek mümkündür.³⁷⁴

Bu bağlamda bahsedilmesi gereken ilk konu Bentham'ın egemenlik kuramıdır. Bentham egemenliği üstün nitelikte mutlak bir güç olarak görür ve onun doğal haklar ya da herhangi bir üst kural tarafından sınırlanamayacağını ileri sürer. Bentham'ın bu teorisinin egemenliği mutlak ve sınırsız olarak gören klasik egemenlik teorisi ile benzeştiği söylenebilir.³⁷⁵ Bentham'ın kuramının klasik egemenlik teorisinden farkı ise egemenliğin sahibi olarak yalnız halkı görmesidir.³⁷⁶

³⁷¹ Kymlicka, **a.g.e.**, s. 70.

³⁷² Uygun, **Hukuk Teorileri**, s. 123.; Sandel, **a.g.e.**, s. 78.

³⁷³ Jeremy Bentham, **Constitutional Code: For The Use of All Nations and All Governments Professing Liberal Opinions**, Vol.1, London, Published by Robert Heward, 1830. Bu eser bundan sonra "**Constitutional Code**" olarak kısaltılacaktır.

³⁷⁴ Pedro Schwartz, "Jeremy Bentham's Democratic Despotism", **Ideas in Economics**, Ed. By. R.D. Collison Black, London, The Macmillan Press, 1986, s. 75.

³⁷⁵ Özkurt, **a.g.e.**, s. 148-150.

³⁷⁶ Bentham, **Constitutional Code**, s. 21.

Bentham'a göre egemenlik, kurucu otorite (*constitutive authority*) tarafından kullanılacaktır. Egemenliğin sahibi olan halk seçmen olarak oy verdiğinde kurucu otorite haline gelecektir. Bu açıdan seçimler kurucu otoritenin kendini ifade etmesi açısından büyük bir önemi haizdir.³⁷⁷

Bentham, seçmenlerin oylarıyla belirlenmiş olan yasama organına da özel bir ehemmiyet vermektedir. Anayasal Kitap'ta yasama organının yetkilerinin sınırsız olduğunu dile getirmiştir. Bentham, yasama organını her şeye yetkin (*omnicompetent*) olarak nitelendirir.³⁷⁸ Bentham'ın meclisi kadir-i mutlak (*omnipotent*) olarak değil de her şeye yetkin olarak nitelendirmesinin bilinçli bir tercih olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü her ne kadar Bentham yasama organının yetkilerinin devlette hiçbir otorite tarafından gasp edilemeyeceğini ileri sürse de halkı, meclisi denetleyecek bir güç olarak görmektedir.³⁷⁹ Zaten yasama organını halka bağımlı olarak gördüğü için onun sınırlanması düşüncesine de karşı çıkmaktadır. Bentham'a göre yasama organına yönelik her sınırlama halkın kendi gücünden vazgeçmesi anlamına gelecektir.³⁸⁰

Bentham'ın kuvvetler ayrılığına ve denge ve denetim mekanizmalarına karşı olmasının da sebebi budur. Bentham anayasal özgürlüğün kuvvetleri bölerek ve bunları başka organların eline dağıtarak korunamayacağını düşünmekteydi. Ona göre özgürlük ancak kamu gücünü kullananların halkın iradesine olan bağlılıkları sayesinde muhafaza edilebilirdi. Ayrıca Bentham'a göre kuvvetler ayrılığı, monarşi ve aristokrasilerde sınırlı bir yönetimin sağlanması için geliştirilmiş bir kurumdur ve temsili demokrasilerde özgürlüğü korumak için yeterli değildir. Temsili demokrasiler için geleneksel kurumsal güvenceler yerine demokrasi ile uyumlu yeni araçlar geliştirilmelidir.³⁸¹

Bentham'ın bu yaklaşımını onun demokrasi ve uğursuz menfaatler (*sinister interests*) ile kurduğu bağlantı ile birlikte ele almakta yarar vardır. Bentham'a göre demokrasi, uğursuz menfaatleri önleyebilecek tek yönetim biçimidir. Bir yönetim ne

³⁷⁷ Bentham, *Constitutional Code*, s. 26.; Schwartz, *a.g.e.*, s. 85.

³⁷⁸ Bentham, *Constitutional Code*, s. 42.

³⁷⁹ Rosen, *a.g.m.*, s. 36.

³⁸⁰ Schofield, *a.g.e.*, s. 234.

³⁸¹ Rosen, *a.g.m.*, s. 34-35. ; Schofield, *a.g.e.*, s. 234-235.

ölçüde uğursuz menfaatlerin peşinden giderse o ölçüde fayda azalacaktır.³⁸² Yönetim belirli bir sınıfın, belli bir kesimin çıkarını değil de halkın çoğunluğun çıkarını temsil ediyorsa orada faydacı bir demokrasiden söz edilebilecektir. Bu yüzden de halkın iradesini temsil eden yasama organına herhangi bir sınırlama getirilmemeli ve başka organlara yasaları geçersiz kılacak ya da iptal edecek yetkiler verilmemelidir. Bentham, kuvvetler ayrılığını çoğunluğun iradesini geçersiz kılan bir azınlık vetosu olarak görmektedir.³⁸³

Bentham, az önce de belirtildiği üzere anayasal özgürlüğün korunması ve uğursuz menfaatlerin gözetilmesinin önlenmesi için geleneksel kurumların reddedilerek yerine yeni araçların geliştirilmesini savunmaktadır. Ona göre anayasal özgürlük ancak halka bağımlı bir yasama organı ile mümkündür. Halkın sürekli denetimi altında bulunan meclis uğursuz menfaatlerin peşinden gidemeyecek ve kamusal çıkarı gözetecektir. Örneğin Bentham'a göre yıllık olarak seçilen parlamento halkın denetimini kolaylaştıracaktır. Çoğunluğun değil de belli bir kesimin çıkarını temsil eden vekiller ilk seçimde görevden alınacak ve yerine yenisi getirilecektir.³⁸⁴ Ancak Bentham'ın iddia ettiğinin aksine böyle bir yönetimde uğursuz menfaatlerin peşinden gidilmesi yine de çok olasıdır. Halk çeşitli koalisyonlar aracılığıyla mecliste ait oldukları grupların çıkarlarının gözetilmesini sağlayabilir. Hiçbir yasal sınırlamaya ve etkili denetim mekanizmalarına tabi olmayan yasama organı böyle bir durumda keyfi davranabilecek ve kamusal çıkarlar yerine özel çıkarların peşinden gidebilecektir.³⁸⁵

Açıktır ki Bentham'ın önerdiği bu araçlar çoğunluğun tiranlığını ya da demokratik despotizmi önlemek bakımından yeterli güvenceleri sağlamaz. Bentham anayasasını oluştururken gerçekten demokratik despotizmi hedeflememiş olabilir. Ancak Bentham'ın hazırladığı Anayasal Kitap bir ülke tarafından Anayasa olarak kabul edilseydi sonuç kuşkusuz onun hedeflediğinden çok farklı olurdu.³⁸⁶ Kuvvetler ayrılığının olmadığı, kurumların karşılıklı olarak birbirini denetleyemediği ve

³⁸² Michael James, "Public Interest and Majority Rule in Bentham's Democratic Theory", **Political Theory**, Vol. 9, No.1, 1981, s. 54.

³⁸³ Rosen, **a.g.m.**, s. 25.

³⁸⁴ James, **a.g.m.**, s. 55. Bentham, yıllık seçimler dışında gizli oyun, milletvekillerinin tekrar seçilmesinin yasaklanmasının da uğursuz menfaatlerin korunmasını önleyebileceğini düşünmektedir.

³⁸⁵ James, **a.g.m.**, s. 61-62.

³⁸⁶ Schwartz, **a.g.e.**, s. 87.

yasama organının yetkilerinin sınırsız olduğu bir modelde sonuç özgürlük değil despotizm olacaktır.

Bentham'ın anayasal modelinde çoğunluğun tiranlığına sebep olabilecek bir kurum daha bulunmaktadır. Bu kurum, Bentham'ın seçimler dışında uğursuz menfaatleri önleme bakımından güvendiği ve kurucu otoritenin de bir parçası olarak gördüğü³⁸⁷ Kamuoyu Divanı'dır.

C. Kamuoyu Divanı

Bentham'ın Kamuoyu Divanı'nı (*Public Opinion Tribunal*) kurucu otoritenin bir parçası olarak görmesinin nedeni onun bu kurumu halkın iradesini yerine getiren bir yapı olarak görmesinden kaynaklanır.³⁸⁸ Bentham'ın teorisinde Kamuoyu Divanı, ahlaki yaptırımları uygulayan kurgusal bir mahkeme olarak tasarlanmıştır.³⁸⁹

Faydacı felsefenin babası olarak bilinen Bentham'ın kamuoyu hakkındaki fikirlerinin ikinci planda kaldığı söylenebilir. Ancak Bentham'ın az bilinmesine rağmen kamuoyu hakkında öncü bir düşünür olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bentham kamuoyu kavramının belirsizliğini gidermek istemiş ve Divan (*Tribunal*) kelimesini ekleyerek onu somutlaştırmaya çalışmıştır. Bentham'ın bu çabasının arkasında hukuktaki belirsizliğin keyfiliğe ve kötüye kullanmaya yol açacağı endişesi yatmaktadır. Bunun dışında daha önemsiz bir sebep olarak Bentham'ın hazırladığı anayasal metne kamuoyunu da Yasama, Yargı gibi bir başlık olarak eklemek için böyle bir yola başvurmuş olabileceği ileri sürülebilir.³⁹⁰

Bentham'a göre Kamuoyu Divanı, resmi olmayan kurgusal bir yargı organıdır.³⁹¹ Siyasal toplumun tüm üyeleri, siyasal gücü kullananları denetleyecek ve

³⁸⁷ Bentham, **Constitutional Code**, s. 34.

³⁸⁸ Schofield, **a.g.e.**, s. 263.

³⁸⁹ Jeremy Bentham, "Constitutional Code Rationale", **Selected Writings: Jeremy Bentham**, Edited by Stephen G. Engelmann, New Haven, Yale University Press, 2011, s. 236.

³⁹⁰ Fred Cutler, "Jeremy Bentham and the Public Opinion Tribunal", **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 63, No.3, 1999, s. 325.

³⁹¹ "*Tribunal*" kelimesi İngilizcede yargı sistemi dışında yargısal ya da yargısal benzeri fonksiyonları yürüten kişileri ya da organları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bkz. Cutler, **a.g.m.**, s. 326. Bentham'ın bu açıdan kamuoyuna eklemek için doğru bir kelimeyi seçtiğini söylemek mümkündür. "Tribunal"ın Türkçe karşılığı olarak da genellikle mahkeme ya da divan kelimesi kullanılmaktadır.

bu şekilde kötü yönetimi önleyecektir. Nasıl ki mahkemeler yargısal yaptırımlar uyguluyorsa, Kamuoyu Divanı da kişisel çıkarını düşünen kamu görevlilerine karşı ahlaki yaptırımlar uygulayacaktır.³⁹² Bu açıdan Kamuoyu Divanı en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğuna karşı en ciddi tehdidi teşkil eden uğursuz menfaatlerin peşinden gidilmesine karşı en etkili bariyeri oluşturmaktadır. Bentham, sahip olduğu güç açısından Kamuoyu Divanı'nı yasal güvencelere nazaran daha üstün görmektedir.³⁹³ Kamuoyu Divanı'nın gayri resmiliği onu mahkemelerden daha etkisiz yapmadığı gibi, kararlarını ya da yaptırımlarını da geçersiz kılmaz.³⁹⁴

Kamuoyu Divanı'nın işleyişi jüri kurumu ile kıyaslanarak açıklanabilir. Nasıl ki jüri mahkemede sanığı yargılsa Divan da aynı jüri üyeleri gibi gerekli bilgiyi toplayacak, tüm iddia ve savunmaları dinleyecek ve kamu görevlileri hakkındaki kararını oluşturacak ve açıklayacaktır.³⁹⁵

Kamuoyu Divanı'nın işlevini nasıl yerine getireceği gazeteler üzerinden bir örnek ile daha anlaşılır hale gelebilir. Gazeteler ve daha doğrusu gazete editörleri mahkemelere benzer şekilde görevlerini ifa ederler. Bentham, gazete editörlerini bilginin toplandığı, süzgeçten geçirildiği ve ulaşılabilir hale getirilerek kamusallaştırıldığı gerçek kaynaklar olarak görür. Mahkemede davacının ya da müştekinin talebinden sonra nasıl bir süreç işlerse kamu görevlileri aleyhinde de gazetelerde benzer bir süreç yaşanır. Nasıl ki mahkeme, aleyhte ve lehte delilleri toplar, tanıkları dinler ve sanığın savunmasını alırsa, gazete editörü de muhabirlerinden gerekli bilgiyi toplayacak, hükümetin faaliyetlerine ilişkin raporları, yasama oturumlarını ve halkın görüşünü derleyecek, devlet görevlisinin iddialara cevabını dinleyecek ve tüm bunları muhakeme ederek bir karara varacaktır. Gazetede yayınlanan bu karar eğer kamu görevlisinin aleyhine ise neredeyse mahkumiyet kararı ile eş değer olacaktır. Çünkü bu karardan sonra ilgili kamu görevlisi halkın gözünden düşecek ve ahlaki yaptırımla yüzleşecektir.³⁹⁶

Bentham, bu kavramla mahkemeden farklı bir yapıya gönderme yaptığı için divan kelimesinin daha iyi bir karşılık olacağı kanaatindeyim. Çünkü Türkçede de divan kelimesi genellikle olağan yargılama usullerinden farklı bir yargılama söz konusu olduğunda kullanılmaktadır. Örneğin tahkim yolu ile uyuşmazlığın çözen organa Tahkim Divanı denmesi gibi.

³⁹² Schofield, **a.g.e.**, s. 260.

³⁹³ Cutler, **a.g.m.**, s. 327.

³⁹⁴ Schofield, **a.g.e.**, s. 262.

³⁹⁵ Cutler, **a.g.m.**, s. 329.

³⁹⁶ Schofield, **a.g.e.**, s. 261.; Cutler, **a.g.m.**, s. 330.

Bentham'ın kamuoyuna biçtiği bu rolün çoğunluğun tiranlığına yol açıp açmayacağıının değerlendirilmesi gerekmektedir. Mill ve Tocqueville, bireyi kamuoyunun boğucu etkisinden kurtarmaya çalışırken, Bentham Kamuoyu Divanı şeklinde kurumsallaştırmaya çalıştığı kamuoyuna olumlu bir işlev yükler.³⁹⁷ Mill ve Tocqueville, bireyi çoğunluğun ahlaki tahakkümünden kurtarmak isterken, Bentham ahlaki yaptırımları yüceltir ve onları yasal yaptırımlarla neredeyse eş değer görür. Bu bağlamda Bentham'ın Tocqueville ve Mill'in aksine çoğunluğun tiranlığı tehlikesini Kamuoyu Divanı bağlamında da fark edemediğini ileri sürebiliriz.

Bentham'ın Kamuoyu Divanı'na attığı bazı özelliklerin de çoğunluğun tiranlığına yol açmak için oldukça tehlikeli bir zemin yarattığını söyleyebiliriz. Örneğin Schwartz'a göre Bentham Kamuoyu Divanı'nın yanılmaz nitelikte olduğunu iddia etmiş ve Rousseau'nun genel iradesine benzer bir kavram yaratmıştır. Schwartz bu iddiasını Bentham'ın en büyük mutluluk ilkesi ile Kamuoyu Divanı arasında kurduğu bağlantı ile temellendirmektedir.³⁹⁸ Bentham'a göre Kamuoyu Divanı'nın kararları ile en büyük mutluluk ilkesi genellikle örtüşmektedir. Bentham bazı durumlarda ufak sapmaların olabileceğini kabul etse de zamanla farklılaşmaların ortadan kalkacağını ve örtüşmenin tamamlanacağını ileri sürmektedir.³⁹⁹ Yine başka bir maddede de Kamuoyu Divanı'nın gücünü zayıflatmaya çalışan herkesin en büyük mutluluk ilkesine düşmanlık ettiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁰ Sadece buradan hareket ederek Bentham'ın gerçekten Schwartz'ın iddia ettiği gibi Kamuoyu Divanı'nın her zaman en büyük mutluluk ilkesi doğrultusunda hareket ederek doğru kararları vereceğini varsaydığını ileri sürebiliriz. Ancak Bentham başka bir eserinde şöyle demektedir:

“Toplum diğer tüm mahkemelerin toplamından daha güçlü bir divanı oluşturur. Verdiği kararların değişken ve çelişkili olmasıyla birbirini geçersiz kıldığı gerekçesiyle bir birey Divan'ın kararlarına itibar etmeyebilir. Fakat herkes bu Divan hata yapabilse de onun yozlaşmayacağını, aydınlanmaya eğilimli olduğunu,

³⁹⁷ Rosen, **a.g.m.**, s. 39.

³⁹⁸ Schwartz, **a.g.e.**, s. 89.

³⁹⁹ Bentham, **Constitutional Code**, s. 35.

⁴⁰⁰ Bentham, **Constitutional Code**, s. 41.

*ulustaki tüm bilgeliği ve adaleti bünyesinde topladığını, kamu görevlilerinin kaderine karar verdiğini ve verdiği cezaların kaçınılmaz olduğunu hisseder.”*⁴⁰¹

Bu paragraftan çıkarılabilecek sonuçlar Bentham'ın Kamuoyu Divanı ile genel irade benzeri bir kurum yaratmaya çalıştığı konusunda bizi kuşkuya düşürebilecek niteliktedir. Şöyle ki, Bentham ilk olarak Divan'ın hata yapabileceğini ve bazı durumlarda birbiriyle çelişen kararlar verebileceğini kabul etmiştir. Yani Schwartz'ın iddia ettiğinin aksine Bentham Kamuoyu Divanı'nın da yanılabilir olduğunu ileri sürmüştür.

Bentham'ın Divan'ı yozlaşmaz olarak nitelemesinin arkasında da kamuoyunu, yönetici gücün iktidarına ortak olmayan bağımsız bir güç olarak görmesi yatmaktadır. Bentham için kamuoyu hükümet tarafından kontrol edilmeyen ve hükümeti denetleyebilen bağımsız bir iktidardır.⁴⁰² Bentham'dan alıntılanan paragrafta yer alan “ *kamu görevlilerinin kaderine karar verir*” ifadesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Kamuoyu Divanı devlet iktidarının dışında yer aldığı için yozlaşmayacak ve görevini kötüye kullanan kamu görevlilerini yargılayarak onları halkın gözünde mahkum edecektir.

Kamuoyu Divanı'nın görev alanının sadece kamusal işlere özgülenmiş olduğu iddiası da bu sebeple makul görünmektedir. Kamuoyu Divanı bireysel meselelere müdahale etmeksizin sadece genel olarak kamunun çıkarını etkileyebilecek meselelerle ilgilenmek üzere tasarlanmıştır.⁴⁰³

Bu açıdan bakıldığında Bentham'ın aydınlanmaya eğilimli ve sadece kamusal işlerle meşgul olan Kamuoyu Divanı'nın, Mill'in ya da Tocqueville'in karşı çıktığı kamuoyu ile aynı şey olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü Mill ve Tocqueville, bireylerin hayatına nüfuz eden ve onları baskı altına alan, hakim düşüncüyü yansıtan kamuoyuna karşı çıkmaktadırlar. Bentham'ın Kamuoyu Divanı ise halkın çoğunluğunun⁴⁰⁴ kamu görevlilerini yargıladığı ve ahlaki yaptırımlara tabi tuttuğu

⁴⁰¹ Jeremy Bentham, “Of Publicity”, **Selected Writings: Jeremy Bentham**, Edited by Stephen G. Engelmann, New Haven, Yale University Press, 2011, s. 292.

⁴⁰² Rosen, **a.g.m.**, s. 39.

⁴⁰³ Cutler, **a.g.m.**, s. 342.

⁴⁰⁴ Bentham'a göre Kamuoyu Divanı'nın kararı belirlenirken çoğunluk tarafından bildirilen kararın azınlık tarafından bildirilen karara göre doğru olma ihtimali daha yüksektir. Başka bir ifadeyle,

kurgusal bir mahkeme niteliğindedir. Bu mahkeme ile amaç görevini kötüye kullanan, kamusal çıkarları gözetmeyen kamu görevlilerini halkın gözünde de itibarsızlaştırmaktır. Bentham'ın gazete örneği de bunu doğrular niteliktedir. Bentham Kamuoyu Divanı'nı basın ve eleştirel düşünce ile bağlantılı hale getirerek kamuoyunu gelişebilen ve ilerleyebilen bir kavrama dönüştürmeye çalışmıştır.⁴⁰⁵

Ancak Bentham'ın bu çabasına rağmen ve kendisinin gerçek niyeti bu olmasa da diğer görüşleri ile birlikte ele alındığında Kamuoyu Divanı'nın da çoğunluğun tiranlığını teşvik edici bir rol üstlenebileceği açıktır. Örneğin halkın çoğunluğunun eşcinsellere karşı büyük bir nefret beslediği bir ülke hayal edelim. Yasama organında da şimdiye kadar cinsel yönelimini gizleyen ama artık eşcinseller için yasal düzenlemeler yapılmasını isteyen bir milletvekilinin olduğunu farz edelim. Bahsi geçen milletvekili eşcinsellerin evlenebilmesi yönünde bir kanun teklifi vermiş ve bu sırada da kimliğini açıklamış olsun. Böyle bir durumda Bentham'ın teorisine göre eşcinsel milletvekili en büyük sayıda insanın mutluluğunu değil ait olduğu grubun uğursuz menfaatlerini gözettiği için görevini kötüye kullanmıştır. Çünkü böyle bir yasanın geçmesi ile çoğunluğun çekeceği ıstırap, eşcinsel azınlığın duyacağı mutluluktan daha büyüktür. Bu yüzden senelik gerçekleşen seçimlerde eşcinsel milletvekilin yerine yeni bir vekil getirilmelidir. Ayrıca ceza yasalarında eşcinsellik bir suç olarak düzenlenmemiş olsa da Bentham'a göre bu vekilin Kamuoyu Divanı önünde ahlaki yaptırıma tabi tutulması gerekecektir. Örnekten de anlaşılacağı üzere Kamuoyu Divanı Bentham'ın diğer ilkeleri ile birlikte değerlendirildiğinde çoğunluğun bireyler ve azınlıklar üzerindeki ahlaki tahakkümünü güçlendiren bir kurum olarak da varlığını sürdürebilecektir.

Toparlayacak olursak, Bentham'ın teorisi en büyük mutluluk ilkesi doğrultusunda çoğunluğun çıkarı lehine azınlığın çıkarının feda edildiği, kuvvetler ayrılığının olmadığı, yasama organına herhangi bir yasal sınırlamanın getirilmediği ve çoğunluğun kararı ile ahlaki yaptırımlara tabi tutulan kamu görevlilerinin olduğu bir model öngörerek çoğunluğun tiranlığı için oldukça elverişli bir ortam yaratmaktadır.

çoğunluğun kararı en büyük mutluluğu sağlamaya daha elverişlidir ve bu nedenle Kamuoyu Divanı'nın tümünün kararı olarak kabul edilmelidir. Bkz. Schofield, **a.g.e.**, s. 261.

⁴⁰⁵ Rosen, **a.g.m.**, s. 39. ; Cutler, **a.g.m.**, s. 342.

Dördüncü Bölüm

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ PANZEHRİ OLARAK ANAYASACILIK

I. JAMES MADISON VE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ HUKUKİ BOYUTU

1787 yılında Philadelphia Kongresi'nde hazırlanan anayasa tasarısı hakkındaki görüşmeler ve sonrasında yaşanan tartışmalar bizlere çoğunluk yönetimi ve bu yönetimin yol açabileceği tehlikeler konusunda büyük bir kaynak sunmaktadır. Özellikle Anayasayı eleştirenlere karşı halkı ikna etmek ve eleştirilere cevap vermek amacı ile James Madison, Alexander Hamilton ve John Jay tarafından kaleme alınmış olan Federalist⁴⁰⁶ yazılar⁴⁰⁷ Amerikan demokrasisini anlamak bakımından ilk adımı teşkil etmekte ve hukuk ve demokrasi ile ilgili önemli önermeleri içerisinde barındırmaktadır.

James Madison'ın görüşleri ise konumuz bakımından ayrı bir önemi haizdir. Madison hem halkı iktidarın tek kaynağı olarak görür⁴⁰⁸ hem de halka dayanan bir yönetimi çeşitli açılardan eleştirir ve halk yönetiminden kaynaklanabilecek

⁴⁰⁶ Federalistler ve anti-federalistlerin farkı şu şekilde açıklanabilir: Federalistler, federal bir yapıyı savunurlarken, anti-federalistler federal yapıya karşıdır ve eyaletlerin bağımsız devletler olarak geniş bir özerklikten faydalanması gerektiğini savunurlar. Bu şekildeki bölünme karşımıza daha sonra partiler şeklinde ortaya çıkar. Başlangıçtaki federalistler bugünün Cumhuriyetçileri olurken, anti-federalistler ise günümüzün Demokrat Partisi'nin nüvesini oluşturur. Başlangıçta her ikisi de federalistlerin içerisinde yer alan Hamilton ve Madison'un ise yolları sonradan ayrılmıştır. Hamilton Federalist Parti'yi örgütlemişken, Madison bugünün Demokrat Partisi olan Demokrat Cumhuriyetçiler içerisinde yer almayı tercih etmiştir. Bkz. Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 14. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 545.; **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Der. Mete Tunçay, 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 472.

⁴⁰⁷ Robert A. Dahl'a göre Federalist yazılar, teklif edilen anayasanın kabulü için propaganda amacıyla kaleme alınmıştır. Bkz. Robert A. Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, Çev. Cenap Çakmak, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, s. 54.

⁴⁰⁸ Alexander Hamilton, James Madison, John Jay, **The Federalist Papers**, Ed.by. Clinton Rossiter, New York, Penguin Books: Signet Classics Edition, 2003, No: 49, s. 310. Bundan sonraki atıflarda yalnızca ilgili makaleyi kaleme alan yazar ve o makalenin numarası belirtilecektir.

sorunların önlenmesi veya çözümü için anayasal kurumlar geliştirmeye çalışır. Madison'ın halk yönetimine dair temel endişelerinden birinin azınlıkların hakları ve özgürlükleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Madison, bir yandan çoğunluk yönetimini kabul etse de diğer yandan azınlıkları korumak için çoğunluğun anayasal olarak sınırlandığı bir politik sistemi inşa etmeye çalışmıştır. Çağımızın önemli demokrasi teorisyenlerinden biri olan Robert Dahl'ın "Madisoncu demokrasi" (*Madisonian Democracy*) olarak isimlendirdiği ve eleştirdiği model de tam olarak budur. Dahl'a göre Madison, birbiriyle uzlaşmayacak nitelikte olan iki amacı birleştirmeye çalışmıştır. Bu amaçlardan ilki, tüm vatandaşların siyasal eşitliğini kabul ederek çoğunluk yönetimini hayata geçirmekken, diğer amaç ise azınlıkların haklarının garanti altına alınması için çoğunluğun egemenliğinin sınırlandırılmasıdır.⁴⁰⁹

Gerçekten de Madison'a göre çoğunluğun ortak bir çıkar ile birleştiği her durumda azınlığın hakları tehlikede olacaktır.⁴¹⁰ Ancak onun görüşlerini anlayabilmek için Madison'ın çoğunluk ile ne kastettiğini ve hangi tip çoğunlukların azınlık üzerinde tiranlık kurabileceğini irdelemek icap etmektedir. Bu bağlamda ele alınması gereken ilk husus da Madison'ın teorisinde önemli bir yer tutan hizip (*faction*) kavramıdır.

A. Demokrasilerde Hizipler

Madison'ın çoğunluğun tiranlığı korkusunu hizip⁴¹¹ kavramı ile temellendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Madison, Federalist Yazıların 10 numaralı makalesinde⁴¹² hizipten ne anladığını şu şekilde açıklamaktadır:

⁴⁰⁹ Robert A. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, Expanded Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 2006, s. 4, 31.

⁴¹⁰ Madison, **The Federalist Papers**, No.51, s. 320.

⁴¹¹ Hizip kavramına bu denli önem atfedilmesinin arkasında 17.yüzyılda yaşanan iç savaşların, dinsel bölünmelerin, mezheplerin sayısındaki artışın ve devletin bazı dini grupları kayırırken bazılarını cezalandırmaya tabi tutmasının etkili olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Sheldon S. Wolin, **Tocqueville Between Two Worlds: The Making of a Political and Theoretical Life**, Princeton: Princeton University Press, 2009, s. 245.

⁴¹² Dahl'a göre çoğunluğun denetlenmesi ile ilgili olarak hiçbir eser 10 numaralı makale kadar dikkate alınmamıştır. Bkz. Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik**, s. 27.

*“...diğer vatandaşların haklarına veya toplumun kalıcı ve ortak çıkarlarına aykırı nitelikteki ortak bir tutkunun ya da çıkarın itici gücü ile birleşen ve harekete geçen, bütünüün azınlığına ya da çoğunluğuna tekabül eden bir grup vatandaşdır.”*⁴¹³

Tanımdan da anlaşılacağı üzere hizipler başkalarının haklarına ya da kamu yararına aykırı güdülerle ortaya çıkan gruplardır. Bu açıdan Madison’ın her grubu hizip olarak nitelemediğini ifade edebiliriz. Madison’a göre hizipler istikrarsızlık, adaletsizlik ve kargaşa yarattığı için zarar verici ve tehlikelidir. Hiziplerin bu kötü etkilerini yok etmek için de yapılabilecek ilk şey, hiziplerin sebeplerinin araştırılması ve ortadan kaldırılmasıdır.⁴¹⁴

Madison’a göre hiziplerin sebepleri iki başlık altına toplanabilir. İlki hiziplerin varlığı için gerekli olan özgürlük ortamıdır. İkincisi ise vatandaşların düşüncelerindeki, tutkularındaki ve çıkarlarındaki farklılıklardır. Hizipleri ortadan kaldırmak için özgürlükleri yok etmek Madison’a göre kabul edilebilecek nitelikte değildir. Özgürlüklerin yok edilmesi hiziplerin varlığından çok daha kötü sonuçlara yol açacaktır.⁴¹⁵

Hiziplerin ortaya çıkmasını önlemek adına her vatandaşın aynı düşüncelere, aynı tutkulara⁴¹⁶ ve aynı çıkarlara sahip olmasını sağlamak da Madison’a göre zaten imkansızdır. Madison düşünce, tutku ve çıkar farklılıklarını çeşitli açılardan ele almakta ve hiziplerin ortaya çıkma sebeplerini de bu bağlamda çeşitlendirmektedir. Şöyle ki, Madison’a göre insanların çıkarlarındaki farklılıklarının önlenemiyor olmasının temel sebebi mülkiyettir. Madison, mülkiyet hakkını insanların doğal farklılıkları ve yetenekleri ile temellendirmektedir.⁴¹⁷ Bu bağlamda Madison’ın mülkiyeti devletten önce de var olan doğal bir hak olarak kabul ettiğini ileri

⁴¹³ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 72.

⁴¹⁴ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 72.

⁴¹⁵ Madison, **The Federalist Papers**, No. 10, s. 73.

⁴¹⁶ Federalist Yazılar’da sıklıkla atıf yapılan tutku (*passion*) kavramı ile kastedilenin hırs, nefret, neşe, keder, korku gibi insanları etkileyebilen ve onları eyleme yönlendiren duygular olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Morton White, **Philosophy, Federalist and the Constitution**, New York, Oxford University Press, 1987, s. 106.

Elster’e göre tutkunun önemi şuradan kaynaklanır: Tutku yüzünden çıkarımıza olmayan bir şeyi lehimize gibi algılayabiliriz. Bkz. Jon Elster, “Majority Rule and Individual Rights”, **On Human Rights**, Ed. By. Stephen Shute, Susan Hurley, Oxford Amnesty Lectures, 1993, s. 185.

⁴¹⁷ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 73.

sürmemiz mümkündür.⁴¹⁸ İnsanların mülkiyeti elde etme konusundaki yetenekleri birbirinden farklı olduğu için herkes farklı çeşitlerde ve düzeylerde mülkiyet elde edecek ve bu farklılık da çıkarlarda bir çeşitlenmeye yol açacaktır. Elde edilen mülkiyetin biçimi ve miktarı değiştikçe farklı taraflar, farklı duygu ve düşünceler ortaya çıkacaktır.⁴¹⁹

Birbirine karşıt hiziplerin sahip oldukları farklı görüşlerin bu hizipleri oluşturan kişilerin sahip oldukları mülkiyetin çeşidi ve düzeyi ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Örneğin Madison'a göre borçların ödenmesi ile ilgili bir yasa söz konusuysa, borçlular bir hizbi teşkil ederken, alacaklılarsa diğer bir hizbi teşkil edecek ve güçlü olan hizip hangisiyse onun sözü geçecektir. Yine Madison'a göre yerli üretici desteklenmeli mi gibi bir soruya toprak sahibi sınıfın⁴²⁰ vereceği cevap ile üretici sınıfın vereceği cevaplar birbirinden farklı olacaktır.⁴²¹

Madison her ne kadar mülkiyetin farklı ve eşitsiz şekilde dağılımını hiziplerin en yaygın ve kalıcı sebebi olarak görse de hiziplerin başka şekillerde de ortaya çıkabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda Madison'ın hizipleri sadece ekonomik farklılıklar temelinde ele aldığını iddia etmek yanlış olacaktır. Mülkiyete dayalı bir farklılık olmaksızın insanların örneğin din hakkındaki görüşleri de onları hiziplere bölebilecektir.⁴²² Borçlu-alacaklı, çiftçi-tüccar, farklı dinlerin mensupları, farklı siyasal liderlerin takipçileri, farklı bölgelerde ikamet edenlerin hepsi Madison'a göre birer hiziptir.⁴²³ Burada önemli olan husus başta da belirtildiği gibi grubun başkalarının haklarına ya da toplumun ortak çıkarına aykırı olacak bir biçimde bir araya gelmesi ve harekete geçmesidir. Yani örneğin herhangi bir çıkar grubu kendi çıkarlarını öncelerken bir yandan da başkalarının haklarını koruyor ve toplumsal refahı da arttırıyorsa bu grubu hizip olarak kabul etmek mümkün değildir.⁴²⁴

⁴¹⁸ Held, **a.g.e.**, s. 94.

⁴¹⁹ David F. Epstein, **The Political Theory of the Federalist**, Chicago, The University of Chicago Press, 1984, s. 73-75.

⁴²⁰ Madison'un Federalist yazılarda sınıf kelimesini Marx'ın sınıf kavramından farklı bir anlamda kullandığı ileri sürülmüştür. Madison'ın sınıflar ya da hizipler ile üretim araçlarının mülkiyeti arasında bir bağ kurmadığı ve Madison'ın görüşlerinin Marx'ın ideolojisi ile karşılaştırıldığında oldukça dar kapsamlı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. White, **a.g.e.**, s. 78.

⁴²¹ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 74.

⁴²² White, **a.g.e.**, s. 63-64. ; Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 74.

⁴²³ White, **a.g.e.**, s. 75.

⁴²⁴ Epstein, **a.g.e.**, s. 65.

Madison'ın Federalist yazılarda köle sahipleri ve köleleri birer hizip olarak ele almaması ve bu konuda sessiz kalması ise oldukça dikkat çekicidir. 1787 yılında Kongre sırasında Madison, köleliği bir insanın bir başka insan üzerindeki en baskıcı hakimiyet biçimi olarak nitelendirmiştir. Ancak Federalist yazılarda, köle sahipleri hizip için en iyi örneği teşkil etmesine rağmen, köleliği bir tahakküm biçimi olarak ele almayı tercih etmemiştir. Madison'ın bu bağlamda insanların doğal haklarından ziyade Amerikan birliğini önemseydiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Madison'ın köleler üzerindeki mülkiyet hakkının Anayasa ile korunmaması halinde birliğin dağılacığından endişe duyarak seçimini birlikten yana yapmış olabileceği ileri sürülmüştür.⁴²⁵

Madison, hiziplerin sebeplerini ortadan kaldırmanın imkansızlığını vurguladıktan sonra sebepleri ortadan kaldırılamıyor olsa da hiziplerin kötü etkilerinin kontrol altına alınmasının gerekli olduğunu savunur. Bunu yaparken de çoğunluk ve azınlık hizipleri ile ilgili bir ayrıma gider.

B. Çoğunluk Hizbi

Madison'ın hizip tanımına tekrar bakacak olursak, hiziplerin hem çoğunluklardan hem azınlıklardan müteşekkil olabileceğini fark ederiz. Ancak Madison hiziplerin etkileri konusunda çoğunluk ve azınlık hizbi arasında bir ayrım yapmış ve çoğunluk hizbine özel bir önem atfetmiştir.

Madison'a göre eğer bir azınlık hizbi söz konusuysa cumhuriyetçi ilkenin uygulanması ile hizip kontrol altına alınabilir.⁴²⁶ Madison'ın burada kastettiği şey, çoğunluğun azınlığın aleyhinde oy kullanarak azınlığın ortak iyiye aykırı politikalarının hayata geçirilmesini engelleyebileceğidir. Madison demokrasilerde azınlık hizbinin bir tehlike yaratmayacağını düşünmüştür. Yani Madison'a göre hiçbir azınlık, çoğunluğun özgürlüğünü kamusal bir eylem ile engelleyemeyecektir.⁴²⁷ Madison'ın azınlığın tiranlığı yerine çoğunluğun tiranlığı ile

⁴²⁵ White, **a.g.e.**, s. 169-171. ; Epstein, **a.g.e.**, s. 100-104.

⁴²⁶ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 75.

⁴²⁷ Robert Dahl, Madison'ın bu hipotezine günümüz demokrasilerini göz önünde tutarak karşı çıkmaktadır. Dahl bir yasanın parlamentodan geçmesi için nitelikli çoğunluğun arandığı durumlarda

ilgilenmesinin sebebi de budur. Madison'a göre azınlığın tiranlığına zaten çare bulunmuştur. Bu çare demokrasi ve çoğunluk yönetimidir. Buna karşı, çoğunluğun tiranlığına bir çözüm üretmek bu kadar kolay değildir.⁴²⁸

Madison'a göre çoğunluk hizbi söz konusuysa durum çok daha ciddidir. Çünkü azınlık hizbinin aksine çoğunluk hizbi kendini anayasal şekillerin arkasına gizleyebilecektir. Demokrasinin kendisi, çoğunluğun çıkarları lehine başkalarının haklarını ve ortak yararını feda etmek bakımından oldukça elverişli bir ortam hazırlamaktadır.⁴²⁹ Madison'ın burada vurgulamak istediği şey, çoğunluk hizbinin başkalarının haklarını ihlal edebilmesinin ya da toplumun gerçek çıkarına aykırı hareket edebilmesinin demokrasinin kendisinden kaynaklanıyor olmasıdır.⁴³⁰

Madison'ın burada çoğunluğun çıkarı ile toplumun ortak çıkarı arasında bir ayrım yaptığı da ileri sürülebilecektir. Toplumun ortak yararını çoğunluk belirlemeyecekse kamusal yararı kimin belirlemeye hakkı olduğu sorusu da çözülmeyi bekleyen bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Eğer kamusal yararı çoğunluğun belirlediğini kabul edecek olursak da Madison'ın çoğunluk hizbi Robert Dahl'ın ileri sürdüğü üzere imkansız bir kavrama dönüşmektedir. Hiçbir çoğunluk kendi politikalarını toplumun ortak yararına aykırı kabul ederek kendisini hizip olarak değerlendirmeyecektir. Hangi grubun hizip olarak kabul edileceğini belirleme hakkının yani hangi eylemlerin kamusal yarara aykırı olacağını belirleme hakkının çoğunluğa ait olması kavramı oldukça belirsiz hale getirmektedir.⁴³¹

aslında bir azınlık vetosunun söz konusu olduğunu ve çoğunluğa yönelik bir tehditten bahsedilebileceğini ileri sürer. Yani Dahl'a göre cumhuriyetçi ilke azınlıklar karşısında çoğunlukları koruyamaz. Dahl tezini açıklamak için bir örneğe başvurur. Bu örneğe göre çoğunluk çocuk işçiliğinin, düşük maaşların, kötü konutların onları haklarından mahrum ettiğini düşünmekte ve bu tür koşulların ortadan kaldırılması için devletin kamusal bir eylemde bulunmasını talep etmektedir. Ancak bu tür koşulların ortadan kaldırılması için hazırlanan yasalar parlamentoda işverenlerin çıkarlarını koruyan bir azınlık tarafından veto edilirse Madison'ın hipotezinin yanlışlanabileceği ileri sürülebilecektir. Bkz. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 28-29.

Dahl'e karşıt bir görüş için bkz. Friedrich, **a.g.e.**, s. 87.

⁴²⁸ Jamie Mayerfeld, "Madison's Compound Republic and the Logic of Checks and Balances", **The Promise of Human Rights: Constitutional Government, Democratic Legitimacy, and International Law**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2016, s. 50.

⁴²⁹ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 75.

⁴³⁰ White, **a.g.e.**, s. 134.

⁴³¹ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 26.

Ancak Madison'ın teorisi bir bütün olarak ele alındığında çoğunluk hizbinden neyi kastettiği ve onu endişelendiren şeyin tam olarak ne olduğu daha belirgin hale gelmektedir. Madison hem demokrasinin hem de bireysel hakların korunmasının bir amaç olduğunu belirttikten sonra bu hedeflere nasıl ulaşılabilceği üzerinde durur. Madison'a göre öncelikle çoğunluğun aynı anda aynı tutkulara ve çıkarlara sahip olması engellenmelidir. Eğer bu engellenemediyse, çoğunluğun birleşmesi ve birlikte hareket ederek baskıcı eylemlerde bulunması önlenmelidir. Çoğunluk bir araya gelemeyecek şekilde hem sayı hem de konum itibarıyla bir ayarlamaya tabi tutulmalı ve onların eş zamanlı olarak karşılaşması ve birleşmesine engel olunmalıdır. Çünkü Madison'a göre eğer çoğunluğun şans eseri bir araya gelmesine izin verilirse, ne ahlaki ne dini saikler yeterli bir kontrol sağlamayacaktır.⁴³²

C. Çoğunluk Hizbini Önleme Yolları

Madison, çoğunluk hizbinin nasıl önlenebileceğini araştırırken bir yandan da temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi arasındaki farkları ortaya koyar ve tercihini ilkinden yana yapar. Madison, Federalist yazılarda “cumhuriyet” kavramı ile de esasen temsili demokrasiyi kastetmektedir.⁴³³

Madison'a göre saf demokrasinin iki unsuru bulunmaktadır. İlki az sayıda vatandaştan oluşmasıyken, ikincisi bizzat toplanma ve yönetimdir.⁴³⁴ Madison saf demokrasileri çoğunluk hizbini önlemek bakımından etkisiz görmekte ve hatta bu tip yönetimlerin çoğunluk hiziplerini teşvik ettiğini düşünmektedir. Saf demokrasiler, az sayıda vatandaştan oluştuğu için ortak bir çıkar ya da tutku toplumun büyük çoğunluğu tarafından paylaşılabilecek ve bu ortak güdülerin etkisi altında kalarak bir araya gelerek eylemde bulunacaklardır. Madison'a göre böyle toplumlarda zayıf

⁴³² Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 75.

⁴³³ 18. yüzyılda Madison ve arkadaşlarının yaratmaya çalıştıkları sistem için kabul edilmiş bir terim bulunmamaktaydı. Devletin meşruiyetini halktan aldığı ancak halkın doğrudan yönetmediği bu sistem için hangi terimin kullanılacağı henüz kesinleşmemişti. Bu yüzden o dönemde yaşayan Amerikalılar bazen demokrasiyi bazen cumhuriyet kelimelerini tercih etmişlerdir. Dahl'ın tahminine göre halk yönetimine daha sıcak bakanlar demokrasiyi kullanırken, daha şüpheli davrananlar cumhuriyeti tercih etmiştir. Bkz. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 155-156.

⁴³⁴ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 76.

tarafı feda etmeye yönelik eğilimleri törpüleyecek hiçbir şey olmadığı gibi, bireylerin güvenliklerini ve mülkiyet haklarını koruyacak kurumlar da bulunmamaktadır.⁴³⁵

Saf demokrasi, çok az sayıda yurttaştan oluştuğu için birbirinden farklı çok fazla çıkar da bulunmayacak ve insanların aynı hizbin parçası olma ihtimalleri yükselecektir. Dahası bu insanların bir araya gelmeleri ve birlikte hareket etmeleri de daha kolay olacaktır. Çoğunluğun bu şekilde oluştuğu ve birleştiği yerde de azınlığın hakları tehlike altında olacaktır.⁴³⁶

Madison cumhuriyet dediği temsili demokrasinin iki açıdan saf demokrasiden farklı olduğunu söyler. İlk fark, cumhuriyette yönetme yetkisinin halkın geri kalanı tarafından seçilmiş az sayıdaki insana devredilmiş olmasıdır. İkinci fark ise temsili demokraside daha fazla sayıda insanın mevcudiyeti ve ülkenin daha geniş bir alana yayılmış olmasıdır.⁴³⁷ Yani Madison'ın cumhuriyet ve doğrudan demokrasiyi birbirinden farklılaştırırken temsil, vatandaş sayısı ve ülkenin büyüklüğü olmak üzere toplamda üç ölçütten faydalandığını söylememiz mümkündür.

Madison, doğrudan demokrasilerde çoğunluğun tiranlığını engelleyebilecek yeterli engelin olmadığını düşündüğü için bu modeli reddetmekte ve yerine temsili modeli önermektedir. Madison'a göre doğrudan demokrasilerde, tüm vatandaşların bizzat bulunduğu halk meclislerinde sorumluluk duygusu kaybolacak ve bilincin yerini coşku alacaktır.⁴³⁸ Madison'ın şu ifadesi bu konudaki görüşlerini özetler niteliktedir:

*“Her Atinalı vatandaş bir Sokrates olsaydı bile her Atina meclisi yine de gürühtan ibaret olurdu.”*⁴³⁹

Madison temsil ile birlikte halk tarafından seçilen az sayıda erdemli kişinin yönettiği bir yapı kurmaya çalışmaktadır. Madison seçilmiş temsilcilerin erdem ve bilgelik yönünden halka göre daha üstün olabileceğini ummaktadır. Her ne kadar

⁴³⁵ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 76.

⁴³⁶ White, **a.g.e.**, s. 137.

⁴³⁷ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 76.

⁴³⁸ Mayerfeld, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁴³⁹ Madison, **The Federalist Papers**, No.55, s. 340.

Madison bazı insanların diğer insanlara nazaran daha fazla erdem sahibi olduğunu düşünüyor olsa da, erdemi herhangi bir sınıfa özgülemez. Bu açıdan Madison'ın aristokratik bir savının olmadığını ileri sürebiliriz.⁴⁴⁰

Madison, yönetme yetkisinin temsilcilere havale edilmesinin çeşitli avantajları olduğu kanaatindedir. Bu avantajlar ise ancak çok sayıda insanı, tarafı ve çıkarı barındıran geniş bir ülkede faydasını gösterebilecektir. Geniş ve heterojen bir bölgeden seçilmiş olan temsilci, küçük bir yerden seçilmiş olana göre hem yerel ön yargılardan daha uzak olacak hem de tek bir çıkarı ya da tarafı temsil etmeyecektir.⁴⁴¹ Madison, temsilcilerin seçmenlerden bağımsız bir siyaset geliştirmesini ve onların etkisinden kurtulmalarını istemektedir.

Madison ayrıca temsil ile halkın iradesinin bir yerde toplanarak ortak iyiye yönlenebileceğini düşünmektedir. Halk kanun yapmada bizzat özne olmasa da mecliste temsilcilerin karşılıklı olarak görüş ve düşüncelerinin aktarımı ortak iyinin ortaya çıkarılması konusunda fayda sağlayacaktır.⁴⁴²

Madison'ın çoğunluğun tiranlığının panzehri olarak geniş bir ülkeyi göstermesinin nedeni ise geniş bir ülkede tarafların, çıkarların ve insanların sayısının çok olmasıdır. Eğer küçük bir toplum söz konusuysa, o toplumun içindeki farklı taraf ve çıkar sayısı da azalacak ve bu şekilde aynı tarafa mensup çoğunluklara daha sık rastlanacaktır. Çoğunluğu oluşturan insan sayısı azaldıkça ve içerisinde yer aldıkları alan küçüldükçe, bu çoğunluğun birleşmesi ve azınlığı baskı altına almak için harekete geçmesi de bir o kadar kolay olacaktır. Saf demokrasilerde çoğunluğun tiranlığının önlenememesinin sebebi de Madison'a göre budur. Alan genişletilirse birbirinden çok farklı taraf ve çıkarlar ortaya çıktığı için toplumun çoğunluğunun başkalarının haklarını ihlal etmek için ortak bir isteğe sahip olmaları da bir o kadar güç hale gelecektir. Böyle bir istek belirse bile, büyük bir alanda çoğunluğun kendi gücünü fark etmesi ve birbiriyle uyum içerisinde hareket etmesi de oldukça zor olacaktır.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Mayerfeld, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁴¹ Epstein, **a.g.e.**, s. 105-108.

⁴⁴² Colleen A. Sheenan, **James Madison and the Spirit of Republican Self-Government**, New York, Cambridge University Press, 2009, s. 98-99.

⁴⁴³ Madison, **The Federalist Papers**, No.10, s. 78.

Ancak Madison her ne kadar bir ülkenin büyüklüğünün çoğunluğun tiranlığını önlemek bakımından önemli olduğunu ileri sürse de ülkenin genişliğine bir sınırın getirilmesini de savunmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, Madison’a göre eğer bir ülke çok küçük olursa güçsüz tarafı baskı altına alacak şekilde çoğunluğun bir araya gelmesi daha kolay olacaktır. Madison’a göre eğer bir ülke çok büyük olursa da başka bir tehlike söz konusudur. Bu tehlike de yönetenler karşısında yönetilenlerin kendilerini savunma amacıyla bir araya gelmelerinin zorlaşmasıdır. Madison büyük bir alanı kapsayan bir cumhuriyet fikrini teşvik etse de uçsuz bucaksız bir ülke hayali de kurmamaktadır. Çoğunlukların azınlık üzerinde tiranlık kurmasını istemediği gibi, müstebit bir yönetim karşısında insanların kendilerini koruma imkanından da mahrum kalmalarını arzulamamaktadır.⁴⁴⁴

Madison’ın geniş cumhuriyet ile kast ettiğinin federal birlik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Büyük cumhuriyetlere göre çoğunluk hizbini önlemek bakımından dezavantajlı olduğunu düşündüğü küçük toplumlardan bahsederken de esasen eyaletlerdeki çoğunluğun tiranlığı tehlikesine dikkat çekmeye çalışmaktadır.⁴⁴⁵ Madison, özellikle küçük eyaletler bakımından oldukça karamsardır.⁴⁴⁶

Çoğunluğun birleşmiş gücünden endişe duyan Madison’ın amacı çoğunluğun bir hizip oluşturacak şekilde bir araya gelmesini önlemektir. Büyük bir nüfusa ve geniş bir alana sahip olan bir ülkede, tarafların ve çıkarların çokluğu, çoğunluğun aynı anda aynı tutkuları ve aynı çıkarları paylaşmasını zorlaştıracaktır. Dahası Madison aynı tutkulara ve aynı çıkarlara sahip olanların arasındaki iletişimin geniş bir alanda zor olacağını ve bu şekilde çoğunlukların oluşmasının engellenebileceğini savunuyordu. Amaç, ortak tutku ve çıkarların yayılmasını önlemek ve adeta tecrit etmektir. Ulusun büyüklüğü hizipleri birbirinden izole edecek ve insanların başkalarıyla aynı düşünceyi paylaştıklarını fark etmeleri önlenecektir. Madison bu

⁴⁴⁴ White, **a.g.e.**, s. 140.

⁴⁴⁵ White, **a.g.e.**, s. 142-144.

⁴⁴⁶ Örneğin Madison’a göre, Rhode Island eyaleti Konfederasyon’dan ayrılırsa eyaletteki çoğunluk kolaylıkla bir hizip haline gelecek ve azınlıkları baskı altında alacaktır. Madison, **The Federalist Papers**, No. 51, s. 322.

bağlamda genişletilmiş bir cumhuriyet fikri ile çoğunluğun tiranlığına karşı bir siyasal reçete önermekteydi.⁴⁴⁷

Madison'a göre insanların çoğunluk olduklarını fark etmemelerinin büyük bir önemi vardır. Çünkü bir düşünce bir grup içerisinde ne kadar destekleniyorsa, o düşünceyi benimseyen insan da kendisinden o kadar emin olacaktır. İnsan tek başınayken ürkek ve temkinli olsa da bağlantılı olduğu insan sayısı arttıkça kendine güvenmeye başlayacaktır.⁴⁴⁸ Madison'ın işaret ettiği bu husus bizim şu an grup dinamiği ya da grup düşüncesi olarak ifade edebileceğimiz durumdur. Aynı düşünceyi benimseyen grup büyüdükçe o gruptaki kişiler ortak düşünceden daha fazla emin olmaya başlarlar ve o ölçüde bağımsız ve bireysel düşünce ortadan kalkar.⁴⁴⁹ İnsanların çoğunluk olduklarının farkına varmamaları başka bir açıdan daha önemlidir. Şöyle ki, çoğunluk azınlık üzerinde baskı kurmadan ve eyleme geçmeden önce kendi gücünü tartmak isteyecek ve ona göre harekete geçecektir. Eğer çoğunluk olduğunu keşfedemezse müstebit davranmaktan da imtina edebilecektir.⁴⁵⁰

Madison'ın insanların çoğunluk olduklarını fark etmelerini önlemek için önerdiği çözümlerin çağımızın koşullarında etkili olabileceğini söylemek ise oldukça zordur. Anlık iletişimin, sosyal medyanın, modern yayın teknolojilerinin olduğu bir yerde insanların kendilerinden olanları ayırt etmeleri ve çoğunluğu teşkil ettiklerini anladıkları anda organize olarak azınlığı baskı altına almak üzere harekete geçmeleri oldukça kolaydır. Madison'ın doğrudan demokrasilerde ve küçük eyaletlerde var olduğunu düşündüğü kötü koşullar bugün ulusal düzeyde mevcuttur.⁴⁵¹ Sevindirici olan ise teknolojinin nimetlerine azınlığın da ulaşma ihtimalinin olması ve çoğunluğun baskısı karşısında azınlığın da aynı imkanları kullanarak örgütlenebilecek ve bu baskıya karşı çıkabilecek olmasıdır.

Toparlayacak olursak, Madison çoğunluk hizbini önlemek için öncelikle bir ülkenin birbirinden farklı çıkarları, tarafları kapsayacak kadar büyük olması

⁴⁴⁷ Sheenan, **a.g.e.**, s. 88.

⁴⁴⁸ Madison, **The Federalist Papers**, No.49, s. 312.

⁴⁴⁹ Sheenan, **a.g.e.**, s. 87.

⁴⁵⁰ White, **a.g.e.**, s. 143.

⁴⁵¹ Mayerfeld, **a.g.e.**, s. 69.

gerektiğini savunmuştur. Bu şekilde ortak bir tutkuya ya da çıkara sahip olan çoğunlukların birbirleriyle iletişim kurmaları ve haksız bir amaç için birleşmeleri önlenecektir. Ancak ülke aynı zamanda insanların iktidara karşı kendilerini korumalarını sağlayacak kadar da küçük olmalıdır.

Madison, 10 numaralı federalist yazıda temelde çoğunlukların oluşumu meselesini irdelemiştir. Madison'a göre yüksek nüfuslu, birbirinden çok farklı çıkarın ve tarafın olduğu geniş ve heterojen bir ülkede⁴⁵² çoğunluk teşkil edebilecek şekilde insanların bir araya gelmeleri uzak ihtimaldir. Çoğunluğun birleşmiş gücünden endişe duyan Madison'ın ilk amacı çoğunluğun bir araya gelmesini önlemektir, 10 numaralı federalist yazıda da bu amaca yönelik öneriler getirmektedir.

Fakat eğer çoğunluk bir şekilde birleşirse o zaman ne yapılmalıdır? Madison'a göre çoğunluğun baskıcı şekilde davranmasını engelleyecek çeşitli kontrol mekanizmalarının getirilmesi gerekmektedir. Çoğunluğun bir araya gelmesi önlenemediyse gücü sınırlanmalı ve aşırılıkları törpülenmelidir.

Ç. Çoğunluğun Tiranlığını Önleyebilecek Anayasal Mekanizmalar

Madison'a göre insanlar eğer melek olsaydı hiçbir devlete gerek olmayacaktı. Ya da eğer melekler insanları yönetiyor olsaydı devlet üzerinde herhangi bir iç ya da dış kontrol mekanizmasına da ihtiyaç olmayacaktı. Ancak melekler değil de insanlar insanları yönettiğine göre iktidarın belli sınırlamalara tabi tutulması elzemdir. Öncelikle, devlet yönetilenleri denetlemeli daha sonra da devletin kendi kendini denetlemesini mümkün kılacak düzenler yapılmalıdır. Madison'a göre halka dayanmak devlet üzerindeki başlıca denetim olsa da birtakım yardımcı önlemlere de gereksinim söz konusudur.⁴⁵³

⁴⁵² Dahl, Madison'un bu tezine de karşı çıkmaktadır. Dahl'a göre günümüz temsili demokrasilerini düşündüğümüzde, küçük ülkelerin büyüklere oranla hiziplere karşı daha savunmasız olduğunu ileri süremeyiz. Ayrıca Dahl'a göre Madison heterojen toplumun bedelini ve homojen toplumun avantajlarını da göz önüne almamıştır. Bkz. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 168.

⁴⁵³ Madison, **The Federalist Papers**, No.51, s. 319.

Bu önlemlerin başında da kuvvetler ayrılığı gelmektedir. Madison'a göre yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tümünün ister kalıtsal ister seçilmiş olsun tekin, azın ya da çoğunluğun tek elinde toplanmış olması tiranlık anlamına gelmektedir.⁴⁵⁴ Madison burada tüm kuvvetlerin tek elde toplanmasının sonunun tiranlık olduğunu ifade etmektedir.

Madison, kuvvetler ayrılığı teorisini irdelerken bu teori ile ilgili olarak akla gelen ilk isim olan Montesquieu'ye atıf yapar⁴⁵⁵ ve Montesquieu'nün teorisini analiz ederken de bir yandan Amerikan Anayasası'na yöneltilen eleştirilerin aksini ispatlamaya çalışır. Bu eleştirilere göre hazırlanan Anayasa, kuvvetleri birleştirmiştir ve bu açıdan kuvvetler ayrılığı teorisine aykırılık teşkil etmektedir. Madison ise Montesquieu'nün yanlış yorumlandığı kanaatindedir. Madison'a göre o da saf bir kuvvetler ayrılığı teorisini savunmamış ve devletin organlarının birbirlerinin eylemleri üzerinde kısmi bir denetim yetkisinin olmasına karşı çıkmamıştır.⁴⁵⁶

Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı teorisine daha yakından bakacak olursak Madison'ın eleştirilere yönelik cevabını da daha iyi değerlendirebiliriz.

Montesquieu, iktidara sahip olan herkesin bu iktidarı istismar etmeye eğilimli olduğunu ve bu yüzden iktidarın sınırlandırılması gerektiğini savunur. İktidarın kötüye kullanılmaması için yapılması gereken şey ise kuvvetin kuvvet ile durdurulmasıdır.⁴⁵⁷ Montesquieu'ye göre, bir devlette yasama ile yürütme birleşirse orada özgürlükten söz edilemez. Aynı şekilde yargılama erki, yürütmeden ayrı olmazsa yine özgürlüğün sonu gelmiş demektir. Kanun yapma gücü, kamu kararlarını yürütme gücü ve yargılama gücü aynı kişilerin -ister soylu ister halktan olsun- aynı kurumun elinde olmamalıdır.⁴⁵⁸

Saf kuvvetler ayrılığı doktrinine göre, siyasal özgürlüğün kurulması ve yerleşmesi için devletin yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı organa

⁴⁵⁴ Madison, **The Federalist Papers**, No.47, s. 298.

⁴⁵⁵ Madison, **The Federalist Papers**, No. 47, s. 298.

⁴⁵⁶ M.J.C. Vile, **Constitutionalism and the Separation of Powers**, 2nd Edition, Indianapolis, Liberty Fund, 1998, s. 299. ; Madison, **The Federalist Papers**, No. 47., s. 299.

⁴⁵⁷ Montesquieu, **Kanunların Ruhu Üzerine**, Çev. Berna Günen, II. Basım, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017, XI. Kitap, 4. Konu, s. 197.

⁴⁵⁸ Montesquieu, **a.g.e.**, XI. Kitap, 6. Konu, s. 199.

bölünmesi zorunludur. Bu üç ayrı organ da üç ayrı fonksiyonu yerine getirmeli ve dahası sadece kendi fonksiyonu ile sınırlı bir işlev görerek diğer organların fonksiyonlarına müdahale etmemelidir. Ayrıca, devletin bu organlarındaki personeli de birbirinden tamamen ayrı olmalı ve hiçbir bireyin aynı anda birden fazla organda görev yapmasına izin verilmemelidir.⁴⁵⁹ Kısmi kuvvetler ayrılığı doktrini ise saf kuvvetler ayrılığı teorisinin kontrol ve denge mekanizmaları ile dönüştürülmüş biçimini ifade eder.⁴⁶⁰

Montesquieu'nün teorisine baktığımızda onun yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrı olması gerektiğini vurguladığını, fonksiyonları ayırdığını ve her bir organda görev yapan kişileri sadece o organa özgülediğini tespit edebiliriz. Ancak Montesquieu aynı zamanda yasama ve yürütme organlarının karşılıklı olarak birbirini dengelemesi ve denetlemesi gerektiğini ileri sürerek saf kuvvetler ayrılığı teorisinden de uzaklaşmıştır. Şöyle ki, Montesquieu'ye göre, yürütme gücü, yasama tarafından alınan kararları geçersiz kılma yoluyla yasamaya dahil olabilir ancak doğrudan yasama faaliyetine girişemez.⁴⁶¹ Yürütme ayrıca yasama organının toplanacağı zamanı ve oturumlarının süresini de belirlemelidir.⁴⁶² Bu şekilde yürütme, yasamanın kendi alanına dahil olmasını ve onun despot hale gelmesini önleyebilecektir.⁴⁶³ Her ne kadar yasamanın, yürütmeyi durdurma hakkı söz konusu olmasa da, yapmış olduğu kanunların ne şekilde uygulandığını denetleme hakkı bulunmaktadır. Yürütme organındaki kişinin şahsı kutsal olduğu için bu kişinin kanunları kötü uyguladığı gerekçesiyle yargılanabilmesi mümkün olmasa da, bu şahsın danışmanları suçlanabilecektir.⁴⁶⁴

Görüldüğü üzere, Montesquieu'nün teorisinde yürütme organına yasamayı kontrol altına alması için⁴⁶⁵ belirli ve sınırlı yetkiler verildiği gibi, yasamanın da yürütmeyi kısmen denetlemesine imkan tanınmıştır. Bu kontrol mekanizmaları güçlerin birleşmesi anlamına gelmeyip devletin çeşitli organları arasındaki bağlantı

⁴⁵⁹ Vile, **a.g.e.**, s. 14. Vile'in tanımın birebir Türkçe çevirisi için bkz. Ergun Özbudun, **Anayasalcılık ve Demokrasi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 15.

⁴⁶⁰ Vile, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁶¹ Montesquieu, **a.g.e.**, s. XI. Kitap, 6. Konu, s. 207.

⁴⁶² Montesquieu, **a.g.e.**, s. XI. Kitap, 6. Konu, s. 205.

⁴⁶³ Vile, **a.g.e.**, s. 66.

⁴⁶⁴ Montesquieu, **a.g.e.**, s. XI. Kitap, 6. Konu, s. 205-206. ; Göze, **a.g.e.**, s. 210.

⁴⁶⁵ Montesquieu'nün yürütme organından ziyade yasama organını özgürlüğe yönelik bir tehdit olarak gördüğü ileri sürülebilir. Bkz. Manent, **An Intellectual History of Liberalism**, s. 57.

noktalarını teşkil etmektedir. Bu açıdan Montesquieu'nün saf kuvvetler ayrılığı teorisini kontrol ve denge mekanizmaları ile zenginleştirdiğini söyleyebiliriz. Devlet organları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, onların birbirinden bağımsız olmalarını engellemeyecektir.⁴⁶⁶

Madison da Montesquieu'nün teorisinden hareket ederek hem eleştirilere cevap veriyordu hem de kontrol ve denge mekanizmalarıyla desteklenmiş ve güçlendirilmiş bir anayasal yapının neden gerekli olduğunu vurgulamaya çalışıyordu. Çünkü Madison'a göre kontrol ve denge mekanizmaları olmadan saf kuvvetler ayrılığı teorisi, organların birbirlerinin alanlarına müdahale etmesini ve yetkilerini gasp etmesini önleyemeyecekti.⁴⁶⁷ Madison, her organın diğerleri üzerinde anayasal denetim yetkisine sahip olacak şekilde birbirleriyle bağlantılı hale getirilmesini istiyordu. Bir organın diğer organlar üzerinde etkili olabileceği bir sistemin kurulması elzemdi. Anayasada her bir organının sınırlarını belirleyerek, organların bu alanların dışına çıkmayacağını farz etmek Madison'a göre yeterli değildi. Madison, gücün yayılmacı etkisi karşısında hiçbir yaptırımı olmayan kağıttan engellere (*parchment barriers*) güvenemeyeceğimizi ileri sürmekteydi.⁴⁶⁸

Madison, Pennsylvania ve Virginia⁴⁶⁹ eyaletlerindeki deneyimden yola çıkarak saf kuvvetler ayrılığı teorisine karşı çıkmaktadır. Söz konusu eyaletlerde Madison'ın kağıttan engeller dediği soyut engeller yeterli korumayı sağlamamıştı. Eyalet anayasalarında kuvvetler ayrılığının saf biçimi denenmiş ve başarısız olunmuştu.⁴⁷⁰ Nitekim Amerikan kurucu babalarından olan Jefferson da Virginia ile ilgili olarak bu duruma dikkat çekmekteydi. Jefferson da Madison gibi tek başına anayasal sınırlar belirlemenin başka organlar tarafından denetleme ve sınırlama mekanizmaları getirilmeden yeterli olmayacağı kanaatindeydi. Jefferson tüm erklerin yasama organında toplanması durumuna dikkat çekerek şöyle demektedir: “Yüz yetmiş üç

⁴⁶⁶ Vile, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁶⁷ Özbudun, **Anayasalcılık ve Demokrasi**, s. 16.

⁴⁶⁸ Madison, **The Federalist Papers**, No.48, s. 305.

⁴⁶⁹ Virginia, kuvvetler ayrılığı teorisine 1776 tarihli Anayasasının başlangıç bildirisinde yer vererek bu teorinin anayasal bir belgede yer almasının ilk örneğini teşkil etmektedir. Bkz. Özbudun, **Anayasalcılık ve Demokrasi**, s. 15.

⁴⁷⁰ Vile, **a.g.e.**, s. 109., 208.

*despot kuşkusuz tek bir despot kadar zalim olacaktır...Uğruna savaştığımız şey, seçimli bir despotizm değildi...*⁴⁷¹

Madison da Jefferson gibi yasama organının görev alanını genişletmesinden ve tüm gücü kendi bünyesinde toplamasından endişe duymaktaydı.⁴⁷² Önceleri monarşiden duyulan endişe sebebiyle yürütme bir tehdit gibi algılanırken, parlamentoların ortaya çıkması ile birlikte yasama organlarının da aynı monarklar gibi despotik hale gelebileceği anlaşılmış ve çoğunluğun kalesi niteliğindeki yasama organları bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.⁴⁷³

Yasama organı ile ortaya çıkabilecek sorunlardan biri temsilcilerin, halkın ortak çıkarları yerine çoğunluğun anlık, gelip geçici tutkularını gözetmesi ve bu tutkulara göre hareket etmesidir. Yine bir diğer sorun da daha önce hizip kısmında da ele alındığı üzere temsilcilerin kamu yararı yerine sadece belirli bir kesimin ya da kendi özel çıkarlarını korumaya çalışmalarıdır. Bu tür tehditlere karşı süreci yavaşlatıcı, soğutucu ne tür önlemlerin getirilebileceği Federalist yazılarda ele alınmıştır.⁴⁷⁴

Madison'ın yasamanın bu tür tehlikelerden korunması için önerisi onu ikiye bölmek ve farklı seçim usullerine tabi tutmaktır.⁴⁷⁵ Madison'ın görüşleri doğrultusunda Amerika'da Kongre, Temsilciler meclisi ve Senato olarak ikiye ayrılmış ve her iki kanat için farklı seçim aralıkları belirlenmiştir.⁴⁷⁶

İkinci meclisin, çoğunlukların ani isteklerinin etkisi altında kalarak düşünmeden harekete geçebilen birinci meclis karşısında daha ihtiyatlı davranarak süreci yavaşlatacağı ve fren rolü üstleneceği umulmuştur. Jefferson, George

⁴⁷¹ Madison, **The Federalist Papers**, No. 48, s. 307-308'den naklen Thomas Jefferson, **Notes on the State of Virginia**, s. 195.

⁴⁷² Madison, **The Federalist Papers**, No.48, s. 306.

⁴⁷³ Jon Elster, "Limiting Majority Rule: Alternatives to Judicial Review in the Revolutionary Epoch", **Constitutional Justice under Old Constitutions**, ed. by. Eivind Smith, Kluwer Law International, The Hague, 1995, s. 4.

⁴⁷⁴ Elster, "Limiting Majority Rule: Alternatives to Judicial Review in the Revolutionary Epoch", s. 10-11.

⁴⁷⁵ Madison, **The Federalist Papers**, No. 51, s. 319.

⁴⁷⁶ Madison'un 51 numaralı makaledeki görüşlerinin Amerikan sistemine somut yansımaları ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. Şule Özsoy Boyunsuz, **Dünyada Başkanlık Sistemleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, Ankara, İmge Kitabevi, 2017, s. 62-64. ; Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968, s. 31-37.

Washington'a neden senatoya ihtiyaç duyulduğunu sorduğunda, Washington da Jefferson'a neden kahven için tabak kullanıyorsun⁴⁷⁷ diye sormuştur. Jefferson, soğutmak için diye cevap verdiğinde, Washington da senatoya aynı sebeplerle, yani süreci soğutmak amacıyla ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.⁴⁷⁸

Madison, ileride Amerikan siyasal sisteminde başkanın ağırlığının artacağını hesaba katamamış⁴⁷⁹ ve yürütme zayıf olduğu için onun güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Madison, yasama organı karşısında yürütme organını güçlendirmek için ilk akla gelen mutlak veto olsa da bu şekilde bir aracın hem pek güvenli olmadığını hem de yetersiz olabileceğini savunmaktadır. Sıradan durumlarda gerekli sertlikte uygulanmayacağı gibi olağanüstü koşullarda da kötüye kullanmalara açık olacaktır.⁴⁸⁰ Nitekim Madison'ın tezleri doğrultusunda Amerika'da mutlak veto yerine Başkan'ın geciktirici vetosu⁴⁸¹ kabul edilmiştir. Yürütmenin vetosunun da çift meclis gibi kamu yararı yerine kendi özel çıkarlarını düşünen temsilcilere karşı bir çözüm olabileceği düşünülmüştür.⁴⁸²

Özetle Madison, devlet organlarının karşılıklı olarak birbirlerini denetleyebildikleri bir sistem kurmaya çalışarak güç aşımalarının önüne geçmeye çalışmıştır. Bir organı teşkil edenlerin hırsları ne kadar büyük olursa olsun bu hırsları yok edebilecek başka bir hırsın olduğu kurumsal bir yapının kurulmasını amaçlamıştır.⁴⁸³

Madison, yöneticilerden gelebilecek tehlikelerin dışında toplumun bir kesiminin diğer kesimini baskı altına alması durumunda ne yapılacağı ile de

⁴⁷⁷ Şimdilerde kahvemizi taşımak ya da kaşığımızı koymak için kullandığımız kahve altındaki tabak, 18. yüzyılda kahveyi soğutmak için kullanılıyordu. Kahveyi içmeden önce kahvenin bir kısmı tabağa dökülerek soğuması sağlanıyordu.

⁴⁷⁸ Elster, "Limiting Majority Rule: Alternatives to Judicial Review in the Revolutionary Epoch", s. 12-14.

⁴⁷⁹ Özsoy Boyunsuz, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁸⁰ Madison, **The Federalist Papers**, No.51, s. 320.

⁴⁸¹ Kongre'nin kabul ettiği kanun metinlerini Başkan uygun bulmazsa tekrar görüşülmek üzere gerekçesi ile birlikte Kongre'ye geri gönderebilir. Ancak Kongre'nin her iki kanadı da aynı metni üçte iki çoğunlukla tekrar kabul ederse metin kanunlaşır. Yani Başkan'ın rolü kanunun oluşmasını bir süre geciktirmekle sınırlıdır. Bkz. Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 16. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 57.

⁴⁸² Elster, kurucuların yasama organını denetleyecek organ olarak yargıyı değil de yürütmeyi öngörmüş olmalarına dikkat çekmektedir. Bkz. Elster, "Limiting Majority Rule: Alternatives to Judicial Review in the Revolutionary Epoch", s. 17-20.

⁴⁸³ Madison, **The Federalist Papers**, No.51, s. 319. Madison'a göre başka bir hırsa karşı gelmek için hırs yapılmalıdır. (*Ambition must be made to counteract ambition.*)

ilgilenmiştir. Çoğunluk hizbinin oluşumunu önleme çabası da bunun göstergesidir. Madison, öncelikle çoğunluğun ortak bir çıkar etrafında birleşmesinin engellenmesini ister. Ancak eğer bu başırlamadıysa yapılabilecek iki şey vardır.⁴⁸⁴

İlki, toplumda çoğunluktan bağımsız bir irade yaratmaktır. Aristokrasilerde ve monarşilerde bu bağımsız irade bulunmaktadır. Ancak böyle bir iradeyi desteklemek oldukça risklidir. Çünkü toplumun kendisinden bağımsız olan bu irade, azınlığın haklı, meşru çıkarlarını destekleyebileceği gibi, çoğunluğun haksız görüşlerini de destekleyebilir ve büyük ihtimalle hem azınlığın hem çoğunluğun aleyhine bir sonuca varabilir.⁴⁸⁵ Toplumun kendisinden bağımsız olan irade ne azınlığın ne çoğunluğun çıkarını dikkate almayarak sadece kendi çıkarını gözetirse ne olacaktır? Kuşkusuz ki, hakları tehlike altında olan azınlık her zaman çoğunluktan bağımsız olan iradenin koruyup kolladığı azınlık olmayabilecektir.⁴⁸⁶

Madison'a göre birleşmiş bir çoğunluk karşısında azınlığın korunabilmesinin bir diğer yolu da federal yapıdır. Amerika da bu durumun en iyi örneğini teşkil eder. Toplum o kadar fazla tarafa, çıkara ve sınıfa bölünmüştür ki çoğunluğun azınlığın haklarını ihlal etme ihtimali oldukça düşüktür.⁴⁸⁷ Madison'ın bir yandan olağanüstü çeşitlilikte çıkar ve tarafın olduğu federal cumhuriyette çoğunluğun tiranlığı ihtimalinin oldukça düşük olduğunu belirttikten sonra tam karşıt bir varsayımdan hareket ederek çoğunluğun tiranlığını engellemek amacıyla anayasada öngörülen tedbirleri göklere çıkarması kendi içerisinde çelişkili görünebilir.⁴⁸⁸

Ancak Madison'ın burada federal yapıyı çoğunluğun tiranlığını engelleyecek bir mekanizma olarak sunmasının nedeni kanımca eyaletler ile bir karşılaştırma yapmak içindir. Eğer federal cumhuriyetin kapsadığı alan küçülür ve eyaletler küçük devletler olarak varlıklarını sürdürmeye karar verirlerse bu devletlerde çoğunluğun azınlık üzerinde tiranlık kurmasını önleyebilecek yeterli güvenceler kalmayacaktır. Çünkü daha az sayıda çıkarı ve tarafı barındıran küçük bir alanda çoğunluk daha kolay bir şekilde birleşecek ve azınlığı baskı altına alabilecektir. Madison, daha

⁴⁸⁴ Madison, **The Federalist Papers**, No. 51, s. 320.

⁴⁸⁵ Madison, **The Federalist Papers**, No. 51, s. 321.

⁴⁸⁶ Epstein, **a.g.e.**, s. 143.

⁴⁸⁷ Madison, **The Federalist Papers**, No. 51, s. 321.

⁴⁸⁸ Wolin, **a.g.e.**, s. 248. Wolin'e göre Madison'u da içine alan Federalistleri esas endişelendiren husus çoğunluğun tiranlığı değil çoğunluğun yönetme hakkıydı.

güçlü olanın örgütlenerek zayıf olanı baskı altına alabileceği bu toplumları doğa haline benzetmekte ve böyle toplumlarda anarşinin hakim olacağından endişe duymaktadır.⁴⁸⁹

Toparlamak gerekirse, Madison, özellikle mülkiyete sahip olmayan çoğunlukların azınlıkların haklarını tehlikeye sokacağından endişe duymakta ve bunu önlemek için nelerin yapılabileceğini araştırmaktadır. Madison ilk olarak çıkarların ve tarafların çeşitli olduğu yüksek nüfuslu geniş bir ülkeyi çözüm olarak önermiştir. Böylece çoğunluğun ortak bir çıkar ya da tutku etrafında toplanması engellenecektir. Eğer çoğunluğun başkalarının haklarını ihlal edecek şekilde ya da kamu yararına aykırı biçimde bir araya gelmesi önlenemediyse bu durumda da çoğunluğu sınırlayacak belli anayasal kurumlar devreye sokulacaktır. Hem kontrol ve denge mekanizmaları ile desteklenmiş olan yatay kuvvetler ayrılığı hem de dikey kuvvetler ayrılığı olarak da ifade edebileceğimiz federalizm çoğunluğun tiranlığını önlemeye hizmet edecektir.

Görüldüğü üzere Madison'ın çoğunluklara ilişkin endişesi, Tocqueville'in kavramsallaştırdığı çoğunluğun tiranlığından bir ölçüde farklıdır. Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı kavramının daha sosyolojik bir temeli bulunurken, Madison konuyu hukuki ve politik kavramlar çerçevesinde ele almıştır. Madison'ın amacı belirli siyasal kurumlar aracılığıyla kalıcı ve tutkulu çoğunlukların birleşmesini önlemek ve eğer çoğunluk bir şekilde birleştiyse onun azınlık üzerinde baskı kurmasının anayasal mekanizmalar aracılığıyla engellenmesiydi.

Tocqueville ise daha ziyade toplumun, hukuku ya da politik kurumları baskı aracı olarak kullanmaya ihtiyaç duymadığı bir tiranlıktan söz etmekteydi. Tocqueville'e göre çoğunluğun tiranlığı toplumsal bir sorun olduğu için politik kurumlar ve hukuk tek başına bu sorunu çözmek bakımından yeterli güvenceleri sağlamayacaktı. Madison ise çoğunlukların despotik hale gelmesini önlemek bakımından kurumları öncelikli olarak görmekteydi.⁴⁹⁰ Bu bağlamda Madison'ın temel endişesinin çoğunlukların anayasal kontrol denge ve mekanizmalarıyla sınırlandırılması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Madison sosyal kontrol ve

⁴⁸⁹ Madison, **The Federalist Papers**, No.51, s. 321.

⁴⁹⁰ Morton J. Horwitz, "Tocqueville and the Tyranny of the Majority", **The Review of Politics**, Vol.28, No.3, July 1996, s. 301., 305.

denge mekanizmalarına ise anayasal kurumları önemseddiği ölçüde ehemmiyet vermemektedir.⁴⁹¹

Tocqueville'in izinden giderek özgürlüklerin korunması için kurumsal çerçeveler dışında daha güçlü bir temele ihtiyacımız olduğunu savunan bir diğer düşünür de Arendt'tir. Arendt hem çoğunluğun tiranlığını önleme konusunda anayasal kurumların hakkını teslim eder hem de hukukun ve anayasanın ötesine geçerek bize yepyeni bir temel sunar.

II. HANNAH ARENDT, ANAYASACILIK VE ÖTESİ

Hannah Arendt'in teorisi içinde birçok yerde çoğunluğun tiranlığına ve bu tiranlığı doğuran teorilere, kavramlara bir karşı çıkış söz konusudur ve dahası Arendt'in çoğunluğun tiranlığının nasıl önlenebileceğine dair önemli saptamaları da bulunmaktadır.

Arendt'in çoğunluğun tiranlığının müsebbibi olarak gördüğü kavramların başında Rousseau'nun genel iradesi yer almaktadır. Arendt, Devrim Üzerine adlı eserinde Rousseau'nun genel iradesinin çözümlemesini yaptıktan sonra Amerikan Devrimi ve Rousseau'nun teorisi ile şekillenen Fransız Devrimi deneyimini karşılaştırarak çoğunluğun tiranlığının nasıl önlenebileceğini ortaya koymaktadır.

A. Arendt'in Genel İrade Eleştirisi

Arendt'e göre Rousseau ulusu, tek bir irade ile harekete geçen, aynı şekilde davranan tek bir birey olarak tasarlamıştır. Genel irade olarak adlandırılan bu tek

⁴⁹¹ Robert Dahl, Madisoncu demokrasiyi bu açıdan da eleştirir ve belirli sosyal gereklilikler olmaksızın hiçbir anayasal düzenlemenin tiranlığı tek başına ortadan kaldırmaya yeterli olmadığını savunur. Dahl'a göre ister çoğunluğun tiranlığından ister azınlığın tiranlığından endişe duyalım, dikkatimizi yöneltmemiz gereken yer anayasal kurumlar değil sosyal kurumlar olmalıdır. Bkz. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 82-83.

Dahl ayrıca Madison ile birlikte anılan anayasal denge ve denetleme mekanizmalarının yetersizliğine de dikkat çekmektedir. Dahl bunun kanıtı olarak bu mekanizmaların Batı tarihinin en kanlı iç savaşlarından birini önleyememiş olmasını göstermektedir. Bkz. Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 98.

irade, “rıza” kavramının yerini alarak kanaatlerin karşılıklı olarak etkileşim içinde olduğu ve tartışıldığı müzakere sürecinin dışlanmasına sebep olmuştur. Çünkü tek ve bölünmez olan genel iradenin en önemli özelliği, oybirliğine dayanmasıdır.⁴⁹² Arendt, Rousseau’nun aksine, oybirliğinin değil kamusal tartışmanın ve müzakerenin esas alındığı bir siyasal yapının kurulması gerektiğini düşünmektedir.

Arendt’e göre ulusun yönünü belirleyen, kaderini tayin eden ve çıkarlarını⁴⁹³ temsil eden bu tek irade anlayışı, devrimle ortadan kaldırılan monarkın egemen iradesinin dönüşmüş biçimiydi. Fransız Devrimi aktörleri için Rousseau’nun cazibesi de buradan kaynaklanmaktaydı. Rousseau çokluğu tek bir kişinin yerine geçirmişti. Fransız ulusunu sanki bir çokluk değil de tek bir bireymiş gibi harekete geçiren ve onu yönlendiren şey ise genel irade mefhumu olmuştu.⁴⁹⁴

Fransız Devrimi ile yerini genel iradenin aldığı mutlak monarkın iradesi yasanın kökenini oluşturduğu gibi, onun şahsiyeti de dünyevi iktidarın kaynağını teşkil etmekteydi. Yani kral, hem yasanın hem de iktidarın kaynağıydı. Yasanın hakimiyeti ile iktidarın meşruiyeti bu şekilde sağlanıyordu. Fransız Devrimi aktörleri, halkı kralın koltuğuna oturttuklarında ise bu sefer halkın kendisi iktidarın kökeni, iradesi ise yasanın kaynağı olarak algılanmaya başlandı.⁴⁹⁵

Arendt’e göre bir devrimin niteliğini belirleyen koşullardan biri de devirdiği yönetim biçiminin kendisidir. Bu bağlamda, Fransız Devrimini onu önceleyen mutlak monarşi ile açıklamak mümkündür. Devrim sonrası yaratılan mutlakiyet, varlığını devrim öncesi mutlak monarşiye borçludur.⁴⁹⁶ Devrim öncesi kralın sahip olduğu mutlaklığa devrim sonrası artık halkın kendisi sahip olacaktır. Arendt’e göre Sieyès de bu doğrultuda kralın boşalttığı yeri ulusun egemenliği ile doldurmuştur.⁴⁹⁷

⁴⁹² Hannah Arendt, **Devrim Üzerine**, Çev. Onur Eylül Kara, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 98.

⁴⁹³ Arendt’e göre genel irade, genel çıkarın yani halkın ya da bir bütün olarak ulusun çıkarının dile getirilişidir. Bu genel irade, varlığını her bir özel iradeye ve çıkara olan tezatlığına borçludur. Arendt’e göre Rousseau genel irade mefhumunu “ortak düşman” varsayımı ile temellendirmiştir. Herkesin özel iradesi ve özel çıkarı da bu ortak düşmanı oluşturmaktadır. Her bir birey bu ortak düşmana yani kendi özel çıkarına direnebildiği ölçüde kendi karşıtını yani genel iradeyi gerçekleştirmeye yaklaşacaktır. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 100-101.

⁴⁹⁴ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 99.

⁴⁹⁵ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 208.

⁴⁹⁶ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 207.

⁴⁹⁷ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 207.

Amerikan Devrimi'ni de aynı şekilde devraldığı miras çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Hatta Arendt'e göre iki devrim arasındaki en belirleyici farklılık devraldıkları mirastır. Fransız Devrimi mutlaklığı devralırken, Amerikan Devrimi sınırlı monarşi ile var olan çatışmadan doğmuştur. Devrim öncesi süreçte kolonilerde, yasalar ile sınırlanmamış mutlak bir iktidardan söz edilemez. Dahası koloni halkları kendi kendilerini yönetme deneyimine de sahiptirler. Tüm bu farklılıklar Arendt'e göre Amerikalıları, Fransızların içine düştükleri hatadan korumuştur. Bu hata da iktidarı ve yasayı aynı kökten türetmektir. Amerikan Anayasası'nı hazırlayanlar yasalara bir kaynak ve iktidara da meşruiyet sağlamak gerektiğinin farkında olsalar da yasa ve iktidarı aynı kökene bağlamaktan kaçınmışlardır.⁴⁹⁸

İktidarın kaynağı halk olsa bile yasanın kaynağı yazılı, kalıcı, nesnel bir belge olan Anayasa olmalıdır.⁴⁹⁹ Bu bağlamda Arendt'in Rousseau'nun tasarımı olan genel iradenin ifadesi olarak yasa kavramını reddettiğini ileri sürmek mümkündür. Arendt'e göre yasalar, rızaya, karşılıklı anlaşma ve uzlaşmaya dayanan metinler olmalıdır. Arendt, Fransız ve Amerikan devrimleri arasındaki en ciddi ayrılıklardan birinin de bu olduğu kanısındadır. Fransızlar, “yasa, genel iradenin ifadesidir” şeklindeki ilkeyi baş tacı ederken, Amerikalılar bu ilkeyi kabul etmemişlerdir.⁵⁰⁰

Arendt'e göre Amerikan Anayasası'nı hazırlayanlar yasalardan azade bir ulus tasarımını reddetmiş ve yerine mutlaklara ve kurgulara başvurmaksızın yasalarla sınırlanmış bir halk egemenliği düşüncesini yerleştirmeye çalışmışlardır. Halk egemenliğinin de diğer tüm egemenliklerde olduğu gibi sınırlanması gerektiğini savunan anayasacılık teorisi de demokrasi ile çoğunluğun hükümlerliği arasındaki farkı ortaya koymak bakımından yol göstericidir.⁵⁰¹

Arendt'e göre iktidarı ve yasayı, herhangi bir sınırlandırmaya tabi olmayan, doğası gereği sürekli değişen, esasında bir kurgudan ibaret olan ulusun iradesinde

⁴⁹⁸ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 208.

⁴⁹⁹ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 208.

⁵⁰⁰ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 246.

⁵⁰¹ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 222. ; Sezer, “Çoğunluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik”, s. 25.

temellendiren anlayış, tek adam hükümlanlığının yerini çoğunluğun hükümlanlığına bırakmasına sebep olmuştur.⁵⁰²

Arendt, çoğunluk yönetiminin hangi koşullar altında çoğunluğun tiranlığına dönüştüğü konusunda da açıklamalar yapar ve kavramları birbirinden ayırt edememenin bu konuda kafa karışıklığına yol açtığını savunur.

Arendt'e göre sorun çoğunluğun hakimiyeti⁵⁰³ (*majority rule*) ile çoğunluk kararının (*majority decision*) birbirine karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Çoğunluk kararı, aslında yalnızca teknik bir yöntemdir ve konseylerden, kasaba meclislerine kadar çeşitli kurumlarda başvurulmuş bir araçtır. Karar alma süreçlerinin kendisine içkin olan bu yöntem, dolayısıyla birçok yönetim biçiminde mevcuttur. Ancak karar alındıktan sonra çoğunluğun siyasi olarak ve bazı uç durumlarda fiziksel olarak azınlığı tasfiye yoluna gittiği durumlarda ise çoğunluk kararı (*majority decision*) artık çoğunluğun hakimiyetine (*majority rule*) dönüşmektedir. Arendt'e göre Amerika'da anayasa böyle bir dönüşümün gerçekleşmesini önleyecek tedbirleri içerecek şekilde kaleme alınmıştır. Amerika'da yasanın kaynağı ile iktidarın kökeni farklılaştırılmak suretiyle çoğunluğun tiranlığı önlenmeye çalışılmıştır.

Yeni bir yönetimi anayasal kılmak için bir araya gelenler her zaman otorite sorunu ile karşı karşıya gelirler. Çünkü yasaların kendi otoritelerini türetecekleri üst bir normu yani anayasayı oluşturacak olanların kendileri aslında anayasaya dayanmazlar ve bu yüzden otoriteye sahip değildirler. Bu yüzden de bir mutlağa sırtlarını yaslama ihtiyacını hissederler.⁵⁰⁴

Amerika'da da devrim aktörleri böyle bir ihtiyacı hissetmiş olsalar da kurumsal düzenlemelere odaklanarak mutlaklar yaratmaktan kaçınmışlardır. Halkın iradesi gibi bir kurguyu tüm iktidarların ve yasaların üzerinde kurucu güç olarak kabul etmek yerine, oluşturulan siyasi bütünün meşruiyetini kolonilerdeki deneyime, yerel

⁵⁰² Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 216-217.

⁵⁰³ Eserin Türkçe çevirisinde "*majority rule*" çoğunluk yönetimi olarak çevrilmiştir. Ancak her ne kadar "*majority rule*" çoğunluk yönetimi anlamına da geliyor olsa da kanımca Arendt'in burada kastettiği çoğunluğun hakim olma durumudur. Zaten takip eden cümlelerde Çevirmen de "*majority rule*"u çoğunluğun hükümlanlığı olarak çevirmeyi tercih etmiştir. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 217-219.

⁵⁰⁴ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 247.

meclislere⁵⁰⁵, aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenmeye⁵⁰⁶, karşılıklı verilen sözlere ve rızaya dayandırmışlardır. Denebilir ki Amerika’da, siyasal iktidarın meşruiyetini eşitler arasında zora dayanmayan anlaşmadan aldığına dair sosyal sözleşme düşüncesinin başlıca ilkesi tam anlamıyla kavranmış ve uygulanmıştır.⁵⁰⁷

B. İktidar ve Otorite Arasındaki Ayrım

Arendt’e göre Amerikan Devrimi aktörleri için oluşturulan yeni siyasi topluluğun otorite kaynağı, aşkın bir kaynak ya da herhangi bir mutlak değildir. Onlar için otorite kaynağı, kuruluş eyleminin ta kendisidir. İhtiyaç duyulan mutlakiyet aslında başlangıç eyleminin kendisinde mevcuttur.⁵⁰⁸

Kaynağını Roma’da bulan iktidar (*potestas*) ve otorite (*auctoritas*) arasındaki ayrımın Arendt’in Amerikan Devrimi yorumunda büyük yer tuttuğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Arendt, Rousseau’nun genel irade ve mutlak egemenlik gibi kavramlarını reddettikten sonra Roma’daki bu ayrıma dönerek yeni bir meşruiyet anlayışı geliştirmeye çalışır.⁵⁰⁹

Arendt’e göre iktidar, bir grup insan tarafından onlar adına eyleme kudretiyle donanmış olma anlamına gelmekteydi. Otoritenin en belirgin özelliği ise zorlama ya da iknâya gerek olmaksızın, verilen kararların sorgusuz sualsiz kabul edilmelerini sağlıyor olmasıdır. Otoriteyi korumak için, kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekmektedir.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ Arendt, kasaba meclislerini Yeni Dünya ile Eski Dünyayı birbirinden ayıran bir kurum olarak görmektedir. Arendt’e göre Amerika’da olup da Avrupa’da olmayan şey, kolonilerdeki kasaba meclisleriydi. Arendt’in bu bağlamda yerel iktidarlara yaptığı vurgu ile Tocqueville’in izinden gittiği ileri sürülebilir. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 221.

⁵⁰⁶ Arendt’e göre Amerika’da genel otorite, ikincil otoritelerden türetilmiştir. Bir başka deyişle, yapılan şey kolonilerin kendi kuruluşlarını gerçekleştirirken yaptıklarının ulusal ölçekte yinelenmesinden ibaretti. Arendt’e göre eğer kurucular federal bir iktidar yaratarak onu anayasal kılmak yerine eyaletlerin iktidarını zayıflatmayı ya da onları ortadan kaldırmayı tercih etseydi kendi otoritesini sorgulanır hale getirmiş olurdu. Arendt’e göre federal sistem, kurucu-kurulu iktidar döngüsünden çıkmanın da tek yolu. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 219-221.

⁵⁰⁷ Dana Villa, **Public Freedom**, Princeton, Princeton University Press, 2008, s. 101. ; Sezer, “Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik”, s. 23-25.

⁵⁰⁸ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 274.

⁵⁰⁹ Sezer, “Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik”, s. 20.

⁵¹⁰ Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 50-51.

Roma’da kuruluşun kendisinin dinsel bağlayıcı bir gücü vardı ve otorite ile kuruluşa duyulan saygı arasında ayrılmaz bir bağ bulunmaktaydı. Zaten Arendt’e göre otorite kelimesi de ilk olarak bu bağlamda ortaya çıkmıştır. *Auctoritas* kelimesi *augere* fiilinden, yani “çoğaltmak/arttırmak” tan gelmektedir. Otorite sahibi olanların çoğalttıkları şey de daima bu kuruluştur.⁵¹¹ Otoritenin devamlılığı da gelenekle, başlangıçtaki ilkeye riayetle gerçekleştirilebilir. Roma’da otorite olmak demek, kuruluştan itibaren kesintisiz bir biçimde aynı yolun takip edilmesi, aynı adımların izlenmesi anlamına gelir.⁵¹²

Amerikan Devrimi sonrasında kurucular, birliği nasıl kalıcı kılacaklarını, bir kuruluşa nasıl sonsuzluk bahşedeceklerini düşünmekteydiler. Bu sorunun çözümünü buldukları yer ise Roma düşüncesi olmuştu. Arendt’e göre Amerikan Anayasası’nın başarısı Roma’daki otorite fikrine dayanmasından kaynaklanmaktaydı. Çünkü bu şekilde radikal bir başlangıcı içeren temel devrimci deneyim ile devamlılık ve sürekliliğe yönelik ihtiyaç birbiriyle uzlaşır hale getiriliyordu. Otorite zorunlu olarak çoğalmayı ifade etmektedir. Bütün yenilik ve değişiklikler de çoğaltılan, geliştirilen bu kuruluş kapsamında değerlendirilmektedir.⁵¹³

Ancak Amerikalılar her ne kadar kendilerine Roma’yı model olarak alsalar da otoriteyi teslim ettikleri makam bakımından Roma’dan farklılaşırlar. Roma’da otorite senatoya aitken, Amerikalılar otorite makamı olarak senatoyu değil yargı organını seçmişlerdir. Ancak kurucu babaların otoriteyi, yasama ve yürütme erklerine değil de yargı organına vermeleri onların aslında Roma’ya has iktidar-otorite ayrımını ne kadar iyi anladıklarını göstermektedir. Amerika’da otorite Yüksek Mahkemede vücut bulur çünkü yargı kalıcı bir yetkiye sahip olmakla birlikte iktidardan yoksundur.⁵¹⁴ Zaten otorite sahiplerinin en belirgin niteliği de iktidardan yoksun olmalarıdır. Roma’daki “İktidar halktan, otorite Senato’dan gelir” ifadesi de bunun göstergesidir. İlk kuruluş üzerine yapılan ilaveler ile gerçekleşen büyütme eyleminde yani otoritede bir iktidar unsuru bulunmamaktadır.⁵¹⁵

⁵¹¹ Hannah Arendt, “Otorite Nedir?”, **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 167.

⁵¹² Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 270.

⁵¹³ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 271.; Villa, **a.g.e.**, s. 103.

⁵¹⁴ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 268-269.

⁵¹⁵ Arendt, “Otorite Nedir?”, s. 168.

Roma’da Senato siyasi kararlar vermek suretiyle kuruluşa eklemeler yaparken, Amerika’da da Yüksek Mahkeme Anayasa’ya dayanarak verdiği kararlar ile kendi otoritesini türetir.⁵¹⁶

Yüksek Mahkemeyi ve verdiği kararları otorite bağlamında düşünmek yargının meşruiyeti bakımından oldukça sağlam bir dayanak sunmaktadır. İktidar ve otorite arasındaki bu farklılaştırma sayesinde yargı organı, çoğunluğun tahakkümünü önleyebilecek yetkiye sahip olur. İktidar halkta olsa bile otorite anayasaya dayanmak zorundadır. İktidar ve otorite arasındaki bu ayrım aynı zamanda yargıyı aşkın bir odak olarak değerlendirmemizin de önüne geçer ve onu özgürlüğün korunması ve geliştirilmesine yaptığı katkı çerçevesinde değerlendirmemizi sağlar.⁵¹⁷

Şüphesiz yargının bu işlevini yerine getirebilmesi için yargının, yasama ve yürütmeden bağımsız olması gerekmektedir. Arendt’e göre Amerikalıların başarılarından biri de Montesquieu’nün⁵¹⁸ kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek otoriteyi Yüksek Mahkemeye devredebilmiş olmalarıdır.⁵¹⁹

Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi’nden farklı olarak mutlaklara sığınmaktan kaçınmış ve kuvvetler ayrılığı düşüncesini de içeren anayasacılık anlayışıyla özgürlüklerin korunmasının yolunu açmıştır.

Denebilir ki, Arendt’in “Devrim Üzerine” adlı eserindeki temel amaçlarından biri Amerika’daki başlangıç hatırasını diriltmektir.⁵²⁰ Çünkü Arendt’e göre temsili demokrasi, Amerikan politik sistemini bir oligarşiye çevirmiştir. Arendt’e göre bugün demokrasi denilen şey, çoğunluğun çıkarını gözeten azınlığın yönetimidir. Kamusal mutluluk ve kamusal özgürlük yine azınlığın tekelindedir.⁵²¹ Karşımızda kendi aralarında kamusal bir alan oluşturan ve siyaseti bir meslek ve kariyer haline getiren elitlerden oluşan azınlık grubu ile ömrünü bu alanının dışında geçiren

⁵¹⁶ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 269.

⁵¹⁷ Villa, **a.g.e.**, s. 103-104.

⁵¹⁸ Arendt’e göre Rousseau’nun Fransız Devrimi’ndeki etkisi ne olmuşsa, Montesquieu’nün de Amerikan Devrimi’nde benzer bir rolü olmuştur. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 197.

⁵¹⁹ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 208.; Sezer, “Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik”, s. 26.

⁵²⁰ Villa, **a.g.e.**, s. 105.

⁵²¹ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 361-362.

çoğunluklar söz konusudur.⁵²² Oysa başlangıçta özgürlüğün temeli, yerel, katılımcı demokrasi ve aşağıdan yukarıya bir örgütlenme⁵²³ ile kurulmuştur. Kamusal özgürlüğe, kamusal ruha ve kamusal mutluluğa adanmış başlangıç miti tekrar diriltilebilirse Arendt'e göre yine de umut vardır.⁵²⁴

Bu bağlamda Arendt'in iktidar ve otorite arasında yaptığı ayrım ile iki farklı yaklaşımı eleştirdiği ileri sürülebilir. Bu yaklaşımlardan ilki çoğunluğun iradesini ya da halk egemenliğini meşruiyetin tek ölçütü olarak kabul eden ve halkın iradesinin hiçbir koşulda sınırlanamayacağını savunan görüştür. İkinci yaklaşım ise halk egemenliğinin sınırlanmadığı durumlarda çoğunluğun tiranlığına yol açacağını farkında olan ve fakat anayasacılığı yalnızca halk egemenliğinin sınırlanmasına ve insanlar için negatif bir özgürlük alanının yaratılmasına indirgeyen yaklaşımdır. Bu ikinci yaklaşım, katılımı ve kamusal özgürlüğü ihmal eder. Arendt her iki yaklaşıma da karşı çıkar ve üçüncü bir seçeneği masaya koyar. İktidarın kaynağı halk olsa da hukukun ve politik kurumların meşruiyeti karşılıklı verilen sözlere, rızaya ve müzakereye dayanan anayasa olmalıdır. Bireysel mutlulukların ötesinde kamusal özgürlüğü yaşatan bir örgütlenme modeli esas alınmalıdır. Dahası, muhalefeti ve çoğulluğu içeren bir tartışma kültürü amaç edinilmelidir.⁵²⁵ Bu da bizi Arendt'in kamuoyu eleştirisine getirir.

C. Kamuoyu ve Karşıt Kavramı Olarak Çoğulluk

Çoğulluk kavramı Arendt'in teorisinde önemli bir yer tutmaktadır. Arendt'in genel irade kavramına yönelik eleştirisinin bir ayağını da insanın çoğulluğu teşkil etmektedir.⁵²⁶

⁵²² Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 372.

⁵²³ Arendt, eserinde Jefferson'ın kısım sistemi (*ward system*) önerisi üzerinde durmaktadır. İlçelerin kısımlara bölünmesini öngören bu sistem ile yurttaşların devrim yıllarındaki deneyimlerini tekrar yaşamaları sağlanacak ve onların kamusal meselelere katılmaları mümkün hale getirilecektir. Jefferson'a göre insanları kamusal iktidarda paydaş yaptıktan sonra onları yalnızca seçim sandığı ile sınırlı bir kamusalılık sunmak tehlikeli sonuçlara yol açabilir. Bkz. Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 334-339.

⁵²⁴ Villa, **a.g.e.**, s. 105.

⁵²⁵ Sezer, "Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik", s. 26-27.

⁵²⁶ Villa, **a.g.e.**, s. 86.

Çoğulluk, insanların hem aynı hem farklı olduğuna dikkat çeken bir kavramdır. İnsanlar ancak çoğulluk içerisinde yeni bir şeylere başlama anlamına da gelecek şekilde farklılıklarını açığa çıkarabilirler.⁵²⁷

Arendt'in çoğulluk (*plurality*) kavramının, dünya görüşlerinin, yaşam tarzlarının, kültürel değerlerin, çıkarların, tercihlerin çeşitliliğine vurgu yapan çoğulculuktan (*pluralism*) farklı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çoğulculukta birbiriyle uzlaştırılmaz ve karşılaştırılmaz farklılıklar söz konusuysa, çoğulluk durumunda ise bu farklılıklar yalnızca ortak bir paydaya indirgenemez niteliktedir. Dolayısıyla bu farklılıklar zorunlu olmasa da uzlaştırılması mümkün kılınabilmektedir.⁵²⁸

Arendt'in siyasal toplum kavramı, insanlık durumunun çoğulluğuna dayanmaktadır. Kamusal alandaki herkes, farklı bir konumdan o alana giriş yapmaktadır. Bu insanlar farklı fiziksel özelliklere, kültürel arka plana, deneyime ve eğitime sahiptirler. Her birinde özgürce eyleme ve yeni bir şey başlatma kapasitesi mevcuttur.⁵²⁹

Dolayısıyla farklı konumlardan dünyaya bakan bu insanlardan oluşan kamusal alanda tek bir görüşün hakim kılınması kabul edilmeyecek niteliktedir. Arendt'in Rousseau'nun genel irade düşüncesine karşı çıkmasının da sebebi budur. Kamusal alanın temel işlevi, karşılıklı tartışmanın, iknanın, görüş alışverişinin deneyimlenebildiği bir dünyanın inşa edilmesidir. Tartışmanın ve müzakerenin nihai amacının oybirliği olduğu görüşü Arendt'e oldukça yabancısıdır. Bu bağlamda Arendt'in, Tocqueville'in izinden giderek oybirliğini ihtiva eden kamuoyu görüşüne karşı çıktığı ileri sürülebilir.⁵³⁰

Arendt'in insanların bir arada özgürce yaşamaları için sunduğu yol Rousseau'nunkinden farklıdır. Rousseau, çokluğu tek bir bireye indirgeyerek onları

⁵²⁷ Hüseyin Günel, **Hannah Arendt ve İnsanlığa Karşı Suçlar**, 2. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2017, s. 98.

⁵²⁸ Fatmagül Berkay, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2016, s. 207. ; Sezer, "Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik", s. 21.

⁵²⁹ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 83-85.

⁵³⁰ Villa, **a.g.e.**, s. 86.

ortak bir irade etrafında örgütlemeye çalışırken, Arendt insanlar arasında ortak bir dünyanın kurulması gerektiğini savunmaktadır. Toplumu tek bir sese sahip tek bir bireymiş gibi ele almak Arendt'e göre insanların çoğulluklarını ortaya koyabildikleri ortak dünyanın yerle bir edilmesi anlamına gelir. Oybirliğinin olduğu yerde insanların artık düşünmeyi bıraktıklarını varsaymak gerekir.⁵³¹

Arendt, Tocqueville'in de etkisiyle kamuoyu ile demokrasi arasındaki ikircikli ilişkinin de farkındadır. Arendt'e göre Amerikan kurucularının demokrasiye karşı çıkıyor gibi görünmesinin arkasında da bu ilişki yatmaktadır. Oysa kurucuların esas niyeti demokrasiye karşı çıkmak değil, oybirliği ile ortaya çıkan kamuoyunun tiranlığı ile kanaat özgürlüğü arasında var olan uyumsuzluğa vurgu yapmaktır.⁵³²

Arendt'e göre tüm kanaatlerin aynı olduğu yerde, diğer insanların ileri sürdüğü kanaatlerden oluşan çeşitlilikten faydalanma imkanından mahrum kalan bir kimsenin kendi özgün kanaatini şekillendirmesi de imkansızdır.⁵³³

Arendt, kanaatlerin eriyerek toplum tarafından paylaşılan tek bir kanaate dönüşmesini eleştirmektedir. Arendt'in bu analizi esasında onun hakikat ile kanaat arasında yaptığı ayrımı dayanmaktadır.⁵³⁴

Arendt, hakikat ve kanaat arasındaki karşıtlığın Platon düşüncesinden kaynaklandığını ileri sürer. Platon yurttaşların sürekli değişen kanaatlerinin karşısına filozofun idealarını koymuş ve bu ideaları, bir başka deyişle hakikati, her zaman kanaatin üzerinde konumlandırmıştır.⁵³⁵ Kanaat değişime tabiyken ve belirli bir bakış açısını yansıtırken, hakikatin evrensel olarak geçerli olduğu varsayılır. En önemlisi de kanaat başka insanların varlığını ve karşılıklı görüş alışverişini

⁵³¹ Margaret Canovan, **Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought**, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 226-227.

⁵³² Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 302-303.

⁵³³ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 303.

⁵³⁴ Seçkin Sertdemir Özdemir, "Recherches sur le sens de la liberté politique chez H. Arendt et A. de Tocqueville", Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 210.

⁵³⁵ Hannah Arendt, "Hakikat/ Doğruluk ve Siyaset", **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, 1996, İletişim Yayınları, s. 279-282.

gerektirirken, hakikate tek başına da ulaşılabilir. Bunun doğal sonucu ise kanaatlerin çoğulluğu ve hakikatin tekilliğidir.⁵³⁶

Arendt'e göre siyaset, hakikatin değil kanaatin alanıdır. Kanaat de her zaman ortak bir dünyadaki bireysel perspektiflerin ve farklı konumların karşılıklı etkileşimi ve değişiminden doğar.⁵³⁷ Berktaş'ın deyimiyle Arendt için politika, hakikati ya da mutlak bilgiyi ifade etmek değil, “görüş” bildirmek yani “bana öyle geliyor ki” diyebilmektir.⁵³⁸

Oybirliğini esas alan kamuoyunda ise amaç tek bir mutlağa, yani hakikate ulaşmaktır. Kamuoyu, çoğulluğun yok olması anlamına gelir.

Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer husus da Arendt'in çıkarlar ve kanaatler arasında yaptığı ayrımıdır. Arendt'e göre çıkarlar yalnızca gruplara aitse siyasete ilişkindir. Kanaatler ise hiçbir zaman gruplara ait değildir ve sadece bireylere özgüdür. Kanaatlerin oluşması akıl yürütme, tartışma, müzakere ve sınama süreçlerine ihtiyaç duyar. Bu yüzden hiçbir kitle, yığın ya da toplumun tümü kanaat oluşturmaya muktedir değildir.⁵³⁹

Arendt'in kanaat ve çıkarlar arasında yaptığı bu ayrım onun kamuoyu hakkındaki görüşlerini anlamak bakımından kilit önemdedir. Şöyle ki, eğer kanaatler yalnızca bireylere aitse ve gruplar kanaatlere sahip olamıyorsa kamuoyunun görüşü kanaat olarak değerlendirilmemelidir. Kamuoyu, görüşlerin sönümlendiği bir alanı ifade eder.⁵⁴⁰

Arendt'in kamuoyu hakkındaki bu görüşlerinin Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı kavramını çağrıştırdığı ileri sürülebilir.⁵⁴¹ Önceki bölümlerde üzerinde durulduğu üzere, Tocqueville demokrasi ile birlikte insanların kendi fikirlerini oluşturmak yerine genel fikirlere meyledeceklerini ve böylelikle çoğunluğun düşünsel hakimiyetinin söz konusu olacağını ileri sürmekteydi.

⁵³⁶ Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*, s. 117.

⁵³⁷ Villa, *a.g.e.*, s. 98.

⁵³⁸ Berktaş, *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*, s. 63.

⁵³⁹ Arendt, *Devrim Üzerine*, s. 305.

⁵⁴⁰ Villa, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁴¹ Sertdemir Özdemir, *a.g.t.*, s. xxi.

Arendt de kamuoyunun gerçek kanaatleri yok ettiğini ileri sürmekte ve kamu ruhundan yoksun, ortak tutkuların⁵⁴² etkisi altındaki bir yönetimin tiranlık anlamına geldiğini savunan Amerikan kurucu babalarını desteklemekteydi.⁵⁴³ Arendt, tek sesliliğin ve hakikatin egemenliğinin panzehri olarak ise çoğulluğu sunmaktadır. İnsanlar kamusal yaşamda kendi benzersizliklerini açığa çıkararak ve farklılıklarını ortaya koyarak bu çoğulluğa ulaşacaklardır. Kamusal yaşam açısından önemli olan oybirliğine, hakikate ulaşmak değildir. Kanaatlerin karşılıklı olarak ileri sürüldüğü kamusal tartışma, konsensüse giden yolda bir araç değil aksine tek başına bir amaçtır.⁵⁴⁴

Arendt'in kamuoyu tasavvurunun Tocqueville'in ileri sürdüğü çoğunluğun düşünsel hakimiyetini hatırlattığı açıktır. Arendt'in Amerikan deneyimini yorumlama biçimini ve Amerikan demokrasisi hakkındaki görüşlerini de Tocqueville'e borçlu olduğu ileri sürülebilir.⁵⁴⁵

Hem Arendt hem Tocqueville için Amerikan deneyimi, demokrasinin halk egemenliği ile özdeşleştirilmek zorunda olmadığını göstermiştir. Her iki düşünür de demokrasinin özgürlüğü koruyabilmesi için halk egemenliğinden fazlasına ihtiyaç olduğu konusunda hemfikirdir. Güçlü yerel yönetimler, kentsel katılım, örgütlenme özgürlüğü ve hem ulusal hem eyalet düzeyinde farklı iktidarlara izin veren Amerikan federal sistemi bu ihtiyacı karşılamaya hizmet etmektedir.⁵⁴⁶

Bunların dışında, Arendt ve Tocqueville demokrasi ile birlikte gelişen toplumun olası tehlikeleri konusunda da benzer görüşleri ileri sürerler. Tocqueville'in demokratik despotizmin sebebi olarak işaret ettiği koşullar, Arendt'in totalitarizm analizinin başlangıç noktalarını teşkil eder.

⁵⁴² Eserin Türkçe çevirisinde “anonim tutkular” ifadesi yer almaktadır. Ancak eserin orijinalinde “unanimous passions” olarak geçen ifadenin kanımca “ortak tutkular” olarak çevrilmesi daha doğru olacaktır. Bkz. Hannah Arendt, **On Revolution**, Penguin Books, London, 1965, s. 226.

⁵⁴³ Arendt, **Devrim Üzerine**, s. 304.

⁵⁴⁴ Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 141.; Sertdemir Özdemir, **a.g.t.**, s. xxi.

⁵⁴⁵ Villa, **a.g.e.**, s. 87.

⁵⁴⁶ Suzanne D. Jacobitti, “Individualism&Political Community: Arendt&Tocqueville on the Current Debate in Liberalism”, **Polity**, Vol. 23, No.4, 1991, s. 590-591.

Ç. Demokratik Despotizmden Totalitarizme

Arendt de tıpkı Tocqueville gibi birbirinden yalıtılmış ve maddi refahının peşinde koşan bireylerden oluşan toplumda özgürlüğün tehlikeye girebileceğinden endişe etmiştir. Tocqueville, söz konusu tehlikeyi demokratik despotizm ile ilişkilendirirken, Arendt bu durumu “toplumsalın yükselişi” (*the rise of the social*) olarak tanımlar.⁵⁴⁷

Arendt’in toplumsalın yükselişi olarak adlandırdığı durumu anlayabilmek için onun kamusal ve özel alan arasında yaptığı ayrıma da kısaca değinmek gereklidir. Arendt’e göre Antik dünyada özel alan, bireyin daha doğrusu erkeğin siyasal hayata hazırlandığı ve bu hayata katılım için gerekli zorunlulukların yerine getirildiği hane yaşamını ifade eder. Kadın özel alanda türün devamını sağlar, yaşamsal zorunlulukları yerine getirir ve bu sayede erkek de özgürlüğün alanı olarak da adlandırabileceğimiz kamusal alanda boy gösterir ve bireysel olarak farklılıklarını ortaya koyar.⁵⁴⁸

Arendt’e göre modern çağda ne özel ne kamusal nitelikte olan yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Bu alan da toplumsal alandır.⁵⁴⁹ Arendt’e göre ailenin çöküşü ile toplumun yükselişi birbirine paraleldir. Nasıl ki önceden hane reisi, ailenin ortak çıkarlarının ve kanaatlerinin temsilcisi ve koruyucusu ise, toplum da bundan sonra tek bir kanaatin ve tek bir çıkarın vücut bulduğu doğal bir güç olarak kabul edilecektir. Toplum da bireylerden tıpkı tek bir ailenin mensubuymuş gibi davranmalarını bekler. Toplum, üyelerinden belli bir davranış biçimini talep eder ve toplumun genel kabullerine uymayan kendiliğinden olan davranışları dışlar.⁵⁵⁰

Arendt, toplumu insanların çoğulluklarını koruduğu ve açığa çıkarabildiği kamusal alanın adeta karşıtı olarak görür ve böyle bir toplumda insanların bir örnek hale geleceklerinden endişe duyar.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Jacobitti, **a.g.m.**, s. 587.; Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 59.

⁵⁴⁸ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 50-51., 64, 69.

⁵⁴⁹ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 47.

⁵⁵⁰ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 62.

⁵⁵¹ Canovan, **a.g.e.**, s. 117.

Arendt'in topluma ilişkin bu görüşlerinin Tocqueville'in çoğunluğun toplumsal iktidarı ile benzeştiği ileri sürülebilir. Yine Arendt'in bireylerin toplumun geneline uymaya dönük bir baskı ile karşılaşmasına ilişkin tespitleri Mill'in görüşlerini de çağrıştırmaktadır.

Arendt'e göre insanların kendilerini toplumun geneline uydurdukları böyle bir düzende, hane reisinin yönetimi gibi bir tek adam yönetimine de ihtiyaç ortadan kalkabilir. Çünkü böyle bir toplumda aslında "hiç kimsenin yönetimi" söz konusudur.⁵⁵²

Arendt'in "hiç kimsenin yönetimi" derken kast ettiği şeyin aslında yönetimsizlik anlamına gelmeyen ve belli koşullar altında birçok yönetim biçiminden daha despotik hale gelebilen bürokrasi olduğu ileri sürülebilir. Toplum, tüm fertleri eşitler olarak ele almakta ve hepsini aynı şekilde ve aynı derecede denetim altında tutmaktadır.⁵⁵³

Arendt'in bürokrasiye dönük vurgusu da yine akıllara Tocqueville'i getirmektedir. Tocqueville, insanların kişisel zevklerinin ve maddi refahlarının peşinde koşarken merkezi bürokratik devletin de gücünü arttıracaklarını ve yaygınlaştıracaklarını ileri sürmekteydi. İnsanlar kendi dertlerine düştüklerinde devlet bürokrasisinin de yardımıyla usul usul yumuşak, "babacan" bir despotizme teslim olacaklardır.⁵⁵⁴

Arendt toplumu, gündelik işleri yerine getiren devasa çapta bir aile olarak tahayyül etmektedir.⁵⁵⁵ Arendt'e göre toplumun doğuşu ile birlikte siyasal alan erozyona uğramış ve ev idaresine ilişkin etkinlikler kamusal alana dahil olmuştur. Toplum, kamusal olarak örgütlenmiş yaşam sürecinden ibaret hale gelmiştir.⁵⁵⁶ Denebilir ki Arendt, toplumu, zorunluluklara ayrılmış özel alanların toplamı olarak görmektedir.

⁵⁵² Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 62.

⁵⁵³ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 63.

⁵⁵⁴ Jacobitti, **a.g.m.**, s. 588.

⁵⁵⁵ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 48.

⁵⁵⁶ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 69.

Arendt'e göre toplum benmerkezciliğin hakim olduğu ve insanların kendilerini genele uydurma yönünde bir baskı hissettiği bozulmuş, sözde bir kamusal yaşamdır. İnsanlar farklılıklarını yaşayabilecekleri ortak bir dünyada değil, üretim ve tüketime yönelik özel ihtiyaç ve istekleri etrafında bir araya gelirler.⁵⁵⁷

Toplumsalın yükselişi ile kastettiği de insanların yalnızca kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı, hayatlarını idame ettirmek için karşılıklı bağımlılıklarını sürdürdükleri ve fakat kendi maddi çıkarları dışında başkalarını düşünmedikleri ve bu sebeple kamusal yaşamın da anlamını yitirdiği bir toplumsal yapının ortaya çıkmış olmasıdır.⁵⁵⁸ Arendt, insanların sadece çalışma, para kazanma ve bunu tüketme döngüsüne hapsolmasını ve bunun dışında hiçbir şeyi önemsemez hale gelmelerini eleştirmektedir.⁵⁵⁹ İnsanların kendi özel çıkarlarının peşinde koştuğu ve geri kalan her şeyi boş verdiği yerde yönetimlerin güçlenmesi ve yaygınlaşması şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu bağlamda Arendt'in, Tocqueville'in izinden giderek modern despotizmin ya da totalitarizmin sadece yönetenlerden değil yönetilenlerden de kaynaklanabileceğini göstermiş olması oldukça önemlidir. Tocqueville'in 19.yüzyıl Amerika'sında modern topluma ilişkin gözlemleri ile Arendt'in kitle toplumu analizinin oldukça benzer olduğu da vurgulanmaya değerdir.⁵⁶⁰

Arendt'e göre kitle toplumundaki insanın en önemli iki özelliği, yalıtılmışlığı ve olağan toplumsal ilişkilerden yoksun olmasıdır.⁵⁶¹ Totaliter hareketler de bu ayrılmış, yalıtılmış, ilişkilerden yoksun bireylere ihtiyaç duyar. Çünkü ancak toplumsal ilişkilerden soyutlanmış, köksüz⁵⁶², kendini bir yere ait hissetmeyen bireyler totaliter hareketin talep ettiği sadakati sunabileceklerdir.⁵⁶³

⁵⁵⁷ Canovan, **a.g.e.**, s. 117.

⁵⁵⁸ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 70.; Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 195.

⁵⁵⁹ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 175. Arendt'e yönelik elitizm eleştirisi ve bu eleştirinin değerlendirilmesi için bkz. Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 228-229.

⁵⁶⁰ Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 83.

⁵⁶¹ Hannah Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, Çev. İsmail Serin, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 54.

⁵⁶² Arendt'e göre köksüz olmak, dünyada başkalarının tanındığı ve güvence altına alındığı hiçbir yeri olmamak demektir. Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 309.

⁵⁶³ Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 64.

Arendt'e göre kitle, sınıflı toplumun çöküşü ile ortaya çıkmıştır. Sınıflı yapının ortadan kalkmasıyla birlikte bireyi kamusal hayata bağlayan bağlar ortadan kalkmış ve ortak çıkarlardan arınmış, umursamaz, kayıtsız bir halk çoğunluğu ortaya çıkmıştır. Sınıf aidiyetini yitirmiş ve ortak çıkar yoksunluğu sebebiyle diğerleri ile bütünleşemeyen insanlar tecride mahkum olmuş ve totaliter hareketler karşısında savunmasız kalmışlardır.⁵⁶⁴

Arendt, tecrit edilmiş olma durumunu şu şekilde ifade eder: *“Tecrit, ortak bir tasanın peşinde birlikte hareket ettikleri yer olan yaşamlarının siyasal alanı tahrip edildiğinde insanların içine çekildikleri bir çıkmaz sokaktır.”*⁵⁶⁵

Arendt'in burada vurgulamak istediği şey, insanların başkalarıyla birlikte sahip olduğu ortak dünyanın kaybı halinde yaşayacakları izolasyon halidir. Zaten Arendt'e göre kitle toplumunu katlanılmaz kılan da bu toplumun insanları bir araya getirme, birbirine bağlama ve onları birbirinden ayırma gücünden yoksun olmasıdır. Arendt, bu durumu masa metaforuyla açıklar. Nasıl ki masa, çevresinde oturanları hem birleştiriyor hem de birbirlerinden ayırıyorsa, ortak bir dünya da bizi hem birleştirir hem de farklılıklarımızı sergilememize izin vererek bizleri birbirimizden ayırır. Arendt, ortak bir dünyanın kaybını da ruh çağırma seansı esnasında masanın bir anda yok olmasına benzetir.⁵⁶⁶ İnsanlar artık onları hem birleştiren hem ayıran düzlemden yoksundurlar.

Ortak dünyanın kaybı aynı zamanda insanların çoğulluğunu da ortadan kaldırır. Çünkü kamusal alanda insanlar farklı konumlardan hareket ederek farklı perspektifleri ve farklı bakış açılarını ortaya koyarlar.⁵⁶⁷ Totalitarizm ise tüm farklılıkları törpüleyerek insanların benzersizliğini, biricikliğini ve

⁵⁶⁴ Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 45-51.; Günel, **a.g.e.**, s. 47-49. ; Sertdemir Özdemir, **a.g.t.**, s. 212.

⁵⁶⁵ Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 308.

⁵⁶⁶ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 77-78.

⁵⁶⁷ Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 83.

kendiliğindenliğini⁵⁶⁸ yok eder ve tüm insanlığı tek bir bireymiş gibi örgütleyerek topyekûn bir tahakküm kurar.⁵⁶⁹

Başta da belirtildiği üzere, Arendt'in kitle toplumu ve totalitarizm analizi, Tocqueville'in demokratik despotizm kavramı ile büyük benzerlikler taşımaktadır.⁵⁷⁰ İkisi de insanların diğer insanlardan yalıtılmış biçimde sadece maddi refaha ve tüketime adanmış bir yaşam sürmesinin onları despotik yönetimler karşısında savunmasız bırakacağı konusunda hemfikirdirler.

Ancak insanlığın şahit olduğu totalitarizm deneyiminin Tocqueville'in tahayyülünün çok ötesinde olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Her ne kadar Tocqueville de merkezi bürokratik devletin güçlenerek her alana müdahale edebileceğini öngörmüş olsa da, onun insanların fuzuli kılındığı bir sistemi tasavvur ettiğini düşünmek zordur.⁵⁷¹ Totaliter sistem insanların hukuki kişiliğini ve ahlaki kişiliğini sona erdirdiği gibi onların biricikliğini, bireyselliklerini, kendiliğindenliğini ortadan kaldırarak onları ikame edilebilir ve gereksiz kılmaktadır.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Arendt'e göre kendiliğindenliğin yok edilmesi, insanların yeni bir şeylere başlama gücünün imha edilmesi anlamına gelmektedir. Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 274.

⁵⁶⁹ Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 193., 245.; Arendt, **İnsanlık Durumu**, s. 84-85.; Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 126.; Günel, **a.g.e.**, s. 99.

⁵⁷⁰ Hatta Sartori'ye göre Tocqueville'in geçmişin tiranlıklarından farklılaştırmaya çalıştığı ve adını koyamadığı baskı türü totalitarizmdi. Bkz. Sartori, **a.g.e.**, s. 265.

⁵⁷¹ Berktaş, **Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı**, s. 94.

⁵⁷² Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, s. 273.; Günel, **a.g.e.**, s. 63-65.

Beşinci Bölüm

ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI KAVRAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE BU ELEŞTİRİLERE CEVAPLAR

I. ÇOĞUNLUK YÖNETİMİNİN MEŞRUIYETİ VE GEREKLİLİĞİ

Çoğunluğun tiranlığı, kabaca, çoğunluğun, azınlığın hak ve çıkarlarını ihlal ettiği, görmezden geldiği mutlak ve sınırsız bir çoğunluk yönetimi anlamına gelmektedir. Çoğunluğun tiranlığı sorunu çoğunluk yönetimine içkindir ve bu yönetime atfedilen özelliklerle yakından ilişkilidir. Çoğunluğun tiranlığını eleştirenler de genellikle çoğunluk yönetiminin meşruiyeti ve gerekliliğinden hareket etmektedirler. Bu yüzden bu bölümde eleştirileri daha iyi değerlendirebilmek adına kısaca bu konu üzerinde durulacaktır.

Çoğunluk yönetimi çeşitli açılardan meşrulaştırılabilir. Çoğunluk ilkesinin neden kabul edilmesine gerektiğine dair ileri sürülebilecek ilk düşünce, çoğunluğun doğruyu bulma konusunda daha başarılı olduğudur. Bu düşüncenin kaynağı Aristoteles'e kadar geri götürülebilir.⁵⁷³ Aristoteles'e göre nasıl ki tek bir kişinin verdiği şölen, birden çok kişinin katkı sunduğu şölen kadar iyi olmazsa, tek bir kişinin yargısı da birden çok kişinin bir araya gelerek oluşturduğu yargı kadar doğru değildir.⁵⁷⁴ Aristoteles, çoğunluğun azınlıkla kıyaslandığında daha bilgece kararlar alabileceğini varsaymaktadır.⁵⁷⁵

⁵⁷³ Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, s. 147.

⁵⁷⁴ Aristoteles, **Politika**, Çev. Mete Tunçay, 19. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2017, s. 105.

⁵⁷⁵ Ancak Aristoteles çoğunluğun, azınlığa olan bu üstünlüğünün her halkta bulunmayabileceğini de hatırlatmaktadır. Bkz. Aristoteles, **Politika**, s. 105.

Çoğunluğun güç temelinde de meşrulaştırılmasının yapılması mümkündür. Bu düşünceye göre, çok aza kıyasla daha güçlü olduğuna göre o yönetmelidir. Kafaları kırmanın alternatifi kafaları saymaksa çoğunluğun belirleyici olduğu bir sistemin kabul edilmesi herkes için evladır. Çünkü çoğunluk gücüne dayanarak er ya da geç istediğini alacaktır.⁵⁷⁶

Çoğunluk ilkesi ile eşitlik arasında da yakın bir ilişki vardır.⁵⁷⁷ Her bir insanın kanaatinin, tercihinin eşit kabul edilmesi ve daha çok insanın tercih ettiği seçeneğin kabul edilmesi çoğunluk yönetiminin özüdür. Çoğunluk ilkesi, herkesin oyunun bir ve eşit sayıldığı ve kimsenin bir diğerine ayrıcalıklı olmadığı kabul edildiği yerde anlam ifade edebilir.

Eşitlik, faydacı düşünce ve çoğunluk yönetimi arasındaki bağlantı da tam bu noktada ortaya çıkar. Herkesin oyu eşit kabul ediliyorsa, o zaman en fazla sayıda insanın tercih ettiği yasanın hakim olması sağlanmalıdır. Eğer daha çok insan x seçeneğini y seçeneğine tercih ediyorsa, x'in kabul edildiği durumda daha yüksek sayıda insanın mutluluğu sağlanmış olur.⁵⁷⁸ Bu bağlamda, çoğunluk yönetiminin kendi kaderini tayin edebilen insan sayısını da azami hale getirdiği de ileri sürülebilir.⁵⁷⁹

Kenneth O. May tarafından 1952 yılında ortaya atılan teoreme göre de yalnızca çoğunluk kuralı, karar alma süreçlerinin gerektirdiği belli kriterleri karşılayabilecek niteliktedir.⁵⁸⁰ Bu kriterlerden biri de May'in isimsizlik-anonimlik (*anonymity*) olarak da adlandırdığı eşitlik ilkesidir.⁵⁸¹ Buna göre bir karar alma yöntemi bir seçmeni diğer seçmene göre daha fazla gözetmemelidir. Aynı zamanda bu yöntem

Ayrıca Aristoteles'in çoğunluk yönetimini baş tacı etmediği de akılda tutulmalıdır. Aristoteles, çoğunluğun gücüne dayanarak zengin azınlığın malını mülkünü ele geçirmesinden endişe duymaktadır. Bkz. Aristoteles, **Politika**, s. 104.

⁵⁷⁶ Spitz, **Majority Rule**, s. 156.; Barry Holden, **Liberal Demokrasiyi Anlamak**, Çev. Hüseyin Bal, Ankara, Liberte Yayınları, 2007, s. 47.

⁵⁷⁷ Mehmet Turhan, **Anayasal Devlet**, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, Naturel Yayıncılık, 2005, s. 136.

⁵⁷⁸ Jon Elster, "Majority Rule and Individual Rights", s. 178.

⁵⁷⁹ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 173.

⁵⁸⁰ Kenneth O. May, "A Set of Independent Necessary and Sufficient Conditions for Simple Majority Decision", **Econometrica**, Vol. 20, No.4, 1952, s. 680-684.

⁵⁸¹ May, **a.g.m.**, s. 681.

alternatifler arasında da bir ayrım gözetmemelidir. May bunu da tarafsızlık (*neutrality*) olarak nitelendirmektedir.⁵⁸² Yani karar alma kuralı, alternatiflerden hiçbirini için herhangi bir avantaj sağlamayacak şekilde oluşturmalıdır.⁵⁸³

May'e göre yalnızca çoğunluk yönteminin karşılayabileceği iki kriter daha vardır. Bunlar da tayin edici (*decisive*) ve olumlu anlamda karşılık verici (*positively responsive*) olmaktır. Tayin ediciden kasıt, eğer ortada iki seçenek varsa bunlardan birinin kesin olarak seçileceğidir. Olumlu anlamda karşılık vermesi ise bireysel tercihlere cevap verebilmesidir.⁵⁸⁴ Eğer x ya da y seçeneğinin seçilmesi bir tek kişi dışında kimsenin umurunda değilse, o zaman bu tek kişinin tercihi göz önüne alınmalıdır. Çünkü ancak bu şekilde en fazla sayıda insanın kendi kaderini tayin imkanı azamileştirilmiş olur.⁵⁸⁵ May'e göre sadece çoğunluk kuralı, karar alma sürecinde olması gereken bu dört ölçütü karşılayabilecek niteliktedir.

Çoğunluk kuralının alternatiflerine üstün olarak addedilmesi de bu kriterlerle yakından ilgilidir. Karar almak için oybirliğinin gerekli olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda tek bir kişi bile alınacak karara muhalif kalsa bu kararın alınması imkansız hale gelmektedir.⁵⁸⁶ Ya da oybirliğinden daha azını ama basit çoğunluktan da daha fazlasını talep eden nitelikli çoğunluk kuralını⁵⁸⁷ ele alalım. Örneğin bir kararın alınması için yüzde altmışlık bir çoğunluk öngörülmüşse, bu durumda yüzde kırklık bir azınlığın karar verici konuma getirildiği ve bu yüzden de daha az sayıda insanın faydasının en yükseğe çıkarıldığı ileri sürülebilir.⁵⁸⁸ Oybirliği ya da nitelikli çoğunluk kuralının kabul edilmesi durumunda May'in geliştirdiği eşitlik, tarafsızlık gibi ölçütlerin geçerliliğini kaybettiği de iddia edilebilir.

⁵⁸² May, **a.g.m.**, s. 682.

⁵⁸³ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 175.

⁵⁸⁴ May, **a.g.m.**, s. 683.

⁵⁸⁵ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 177.

⁵⁸⁶ Mayo, **a.g.e.**, s. 144.

⁵⁸⁷ Nitelikli çoğunluk kuralı ilk kez oybirliğine bir alternatif olarak papalık seçimlerinde uygulanmıştır. Her ne kadar başta ruhun tekliğini simgeleyecek şekilde oybirliği ile karar alınmaya çalışılmışsa da yol açtığı maliyetler sebebiyle bundan vazgeçilmiştir. Ancak yine de kardinallerin büyük ölçüde fikir birliğine varması istenmiş ve kardinaller heyetinin iki bölü üç çoğunluğu ile seçimler yapılmaya başlanmıştır. Nitelikli çoğunluğun kökeni ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Melissa Schwartzberg, **Counting the Many: The Origins and Limits of Supermajority Rule**, New York, Cambridge University Press, 2014, s. 49 vd.

⁵⁸⁸ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 173.

II. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞI KAVRAMININ ÖZENSİZ KULLANIMI

Çoğunluk yöntemi ile bir siyasal karar alındığında bu karardan memnuniyet duyanlar olduğu gibi alınan kararı yanlış, dayanılmaz bulanlar da çıkabilecektir. Böyle bir durumda kaybeden taraf, örneğin basit çoğunluk ile kabul edilmiş bir kanunu başka hiçbir koşula gereksinim duymaksızın çoğunluğun tiranlığı olarak değerlendirmeli midir yoksa çoğunluğun tiranlığından söz edebilmek için başka şartların varlığı da aranmalı mıdır?

Jeremy Waldron'a göre çoğunluğun tiranlığı kavramı oldukça sorumsuz bir biçimde kullanılmaktadır. Çoğunluk kararından duyulan memnuniyetsizliğe vurgu yapmak için çoğunluğun tiranlığı kavramına başvurulması da bu kullanımın bir örneğini teşkil etmektedir.⁵⁸⁹ Toplumun çoğunluğunun, bireyin ya da ait olduğu grubun istediği yönde karar vermemesi tek başına çoğunluğun tiranlığının varlığından endişe duymamızı gerektirmez. Waldron'a göre aksi durumda örneğin Amerikan yerlilerinin, doğal bir uyuşturucu olan peyote bitkisini⁵⁹⁰ içtikleri seremonilerinin narkotik yasalara tabi tutulmasını çoğunluğun tiranlığı olarak değerlendirmesine de ses çıkarmamamız gerekir.⁵⁹¹

Buradan hareketle Waldron'un çoğunluğun tiranlığını endişe edilmesi gerekli olmayan bir şey olarak gördüğü sonucuna varmak yanlış olacaktır.⁵⁹² Waldron'a göre önemli olan kavramı niteleyecek ayırt edici özelliklerin ortaya konması ve bu doğrultuda özenli bir biçimde kullanılmasıdır.

⁵⁸⁹ Jeremy Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", **The Yale Law Journal**, Vol.115, No.6 (Apr., 2006), s. 1398.

Waldron, adı geçen makalede temelde anayasa yargısının gerekliliğini sorgulamakta ve bunu yaparken de çoğunluğun tiranlığı kavramına ilişkin önemli tespitlerde bulunmaktadır. Waldron'a göre çoğunluğun kararından duyulan memnuniyetsizliğin ötesine geçilerek gerçekten çoğunluğun tiranlığının varlığını doğrulayan koşulların oluşması durumunda yargısal denetim işlevsel olabilir. Ancak Waldron'a göre bu koşullar da Amerika'da nadiren ortaya çıkar. Bkz. Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", s. 1401.

⁵⁹⁰ Amerika kıtasında yetişen ve halüsinasyon görmeye sebep olan bir kaktüs türü.

⁵⁹¹ Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", s. 1396.

⁵⁹² Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", s. 1398.

Waldron'a göre bir kişinin çoğunluğun tiranlığına maruz kaldığını ileri sürebilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır. İlki, çoğunlukçu bir karar alma mekanizması ile varılan sonucun açıkça hatalı ve hakları ihlal edilenler bakımından zalimane olmasıdır. İkincisi ise bahsi geçen kişinin, verilen bu yanlış karar ile hakları etkilenen grubun içerisinde yer almasıdır.⁵⁹³

Konunun daha anlaşılır kılınması için Waldron'un çoğunluklar ve azınlıklara dair yaptığı ayrıma da değinmek yerinde olacaktır. Waldron'a göre çoğunluklar ve azınlıklar karar verici konumdakiler ile karara konu olanlar şeklinde bir ayrıma tabi tutulmalıdır. Karar verici konumdaki çoğunluk ile karara konu olan çoğunluğun örtüştüğü durumlar ise çoğunluğun tiranlığını olası bir tehlike haline getirmektedir. Örneğin beyaz yasa koyuculardan oluşan bir parlamentonun çoğunluğu tarafından beyazlara ayrıcalık getiren bir yasanın çıkması durumunda çoğunluğun tiranlığı artık endişe edebileceğimiz bir şey haline gelir.⁵⁹⁴

Waldron'a göre karar verici azınlık ile karara konu olan azınlığın örtüşmediği durumlarda ise çoğunluğun tiranlığından söz etmek mümkün değildir. Waldron bu durumu bir örnekle açıklar. Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili bir hususun uyuşmazlık konusu olduğunu ve toplumun bu uyuşmazlığı çözmek için çoğunluk usulünü tercih ettiğini varsayalım. Kadınlar içerisinde feminist bakış açısına sahip olanlar olduğu gibi aksi yönde bir yaklaşımı benimseyenler de olabilir. Aynı şekilde erkekler arasında sayıları az da olsa feminist kadınların görüşlerini destekleyen kişiler olabilir. Oylama sonunda feminist kadınların ve onları destekleyen erkeklerin azınlıkta kaldığını varsayalım.⁵⁹⁵ Böyle bir durumda azınlıkta kalan erkeklerin çoğunluğun tiranlığı savını ileri sürmesi Waldron'un kriterlerine göre mümkün değildir.

Bu erkeklerin, feminist olmayan kadınların kendi özgürlükleri ve refahlarını yeterince önemsemediğini ve ortak iyinin doğru bir şekilde açığa çıkarılmadığını düşünerek sonuçtan memnun olmamaları oldukça doğaldır. Ancak ortaya çıkan sonucun bu erkeklerin kendi özgürlük ve refahına bir tehdit oluşturduğu da söylenemez. Yani bu erkekler karar verici azınlık konumunda olsalar da karara konu

⁵⁹³ Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", s. 1397.

⁵⁹⁴ Waldron, "The Core of the Case against Judicial Review", s. 1397.

⁵⁹⁵ Waldron, "Rights and Majorities: Rousseau Revisited", s. 65.

olan azınlık içerisinde yer almamaktadırlar. Sürecin kaybedeni olduklarından dolayı karar verici azınlığın içerisine dahil edilmektedirler. Waldron’a göre bu erkeklerin görüşünü, kararı destekleyen kadınların görüşünden daha fazla ciddiye almak ya da doğru olduğunu varsaymak için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Çoğunluğun azınlıkların hakları konusunda görüşü doğru olmak zorunda olmadığı gibi yanlış olmak zorunda da değildir.⁵⁹⁶

Waldron’un örnekteki feminist kadınların durumu ile ilgili olarak net bir tutum almadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kadınlar hem karar verici azınlık konumundadırlar hem de verilen karardan etkilenecek grup içerisinde yer almaktadırlar. Bu açıdan her iki azınlık içerisinde yer almalarından dolayı çoğunluğun tiranlığının varlık koşullarından birini sağlamaktadırlar. İkinci koşul ise daha önce de belirtildiği üzere alınan kararın açıkça yanlış olması ve karardan hakları etkilenenler bakımından zalimane olmasıdır. Ancak örneğe dönecek olursak Waldron’un kararı destekleyen kadınların da olduğunu vurgulaması biraz da alınan kararın azınlıktaki kadınlar bakımından tiranlık yaratmayacak olduğunu göstermek içindir. Yani Waldron adeta eğer alınan karar zalimane olsaydı çoğunluktaki kadınlar da buna karşı çıkardı demeye çalışmakta ve tercihlerin doğru ya da yanlış olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Örneğin Waldron’a göre kürtaj hakkı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Birçok kadın kürtajı desteklediği gibi birçok erkek de bunu desteklemektedir. Ancak aynı zamanda bu hakka karşı çıkan kadınlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla karar verici çoğunluk ile karardan etkilenecek çoğunluğun örtüştüğü bir durum olmadığı için çoğunluğun tiranlığından da endişe etmeye gerek yoktur.⁵⁹⁷

III. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ YERSİZ BİR KORKU OLMASI

Çoğunluğun tiranlığı endişesinin yersiz ve abartılmış bir korku olduğu da dile getirilen eleştirilerdendir. Örneğin Mayo’ya göre çoğunluk ilkesinin var olduğu bir

⁵⁹⁶ Waldron, “Rights and Majorities: Rousseau Revisited”, s. 64-65.

⁵⁹⁷ Waldron, “The Core of the Case against Judicial Review”, s. 1401.

demokrasinin baskı rejimine dönüştüğü örneklerin sayısı oldukça az olmasına rağmen siyaset felsefesinde çoğunluğun tiranlığına sıklıkla atıf yapılmaktadır.⁵⁹⁸

Benzer bir eleştiri Dahl tarafından da dile getirilmiştir.⁵⁹⁹ Dahl'a göre de çoğunluğun demokrasiyi yok etme ihtimali abartılmaktadır.⁶⁰⁰ Çoğunluğun, çoğunluk ilkesini kullanarak demokratik rejimi sona erdirdiği bir örnek Dahl'a göre mevcut değildir. Genellikle misal olarak gösterilen Weimar Cumhuriyetinin, Nazi rejimine dönüşmesi de Dahl'a göre bu bağlamda değerlendirilemez. Çünkü Naziler hiçbir zaman adil ve serbest seçimler aracılığıyla çoğunluğu elde edememişlerdir.⁶⁰¹

Dahl, Tocqueville'in demokrasilerin insanları totaliter hareketler karşısında savunmasız bırakacağı şeklindeki öngörüsünün de gerçekleşmediği kanısındadır. Nazi deneyimi de ona göre Tocqueville'in öngörüsünü doğrulamamaktadır. Dahl'e göre bir ülkede demokrasi ne kadar gelişir ve yerleşirse otoriter ve totaliter eğilimler de o ölçüde azalmakta ve özgürlükler kök salmaktadır.⁶⁰² Dahl aynı zamanda Tocqueville'in demokrasiyi ve özgürlüğü karşıt kavramlar olarak gördüğünü ve günümüz demokrasileri açısından bunun kabul edilemeyecek nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Dahl'e göre demokrasi özgürlüklerimizin varlığı için bir önkoşul ve garanti niteliğindedir.⁶⁰³

Dahl'in Tocqueville eleştirisi ilk bakışta oldukça mantıklı gözükebilir. Gerçekten de demokratik bir rejim temel hak ve özgürlüklerin teminatı niteliğindedir ve yerleşmiş ve gelişmiş demokrasilerin de otoriter ve totaliter rejimlere dönüşme ihtimali oldukça azdır. Ancak kanımca böyle bir değerlendirmenin Tocqueville'e yönelik bir eleştiri olarak sunulması doğru değildir.

⁵⁹⁸ Henry B. Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev. Emre Kongar, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964, s. 155.

⁵⁹⁹ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 124.

⁶⁰⁰ Dahl, "Demokrasi ve Eleştirileri" isimli kitabında daha ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir. Çoğunluk yönetimini savunan ve eleştiren arasındaki hayali konuşmada savunucu, ampirik olarak çoğunluğun demokratik sürecin kendisini demokrasiyi yıkmak için kullanmasının mümkün olduğunu savunur. Ancak savunucuya göre çoğunluğun tiranlığını önlemek için kurumsal güvencelere bel bağlamak doğru değildir. Çoğunluğun, demokratik usulleri kullanarak demokrasiyi ortadan kaldırmasını önlemek için insanların demokratik sürece inanmaları ve bu inancın alışkanlıklara, kültüre, davranışlara sinmesi gerekmektedir. Demokrasi ancak böyle bir siyasal kültürün yaratılmasıyla ayakta kalabilecektir. Bkz. Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 216-217.

⁶⁰¹ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 124.

⁶⁰² Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 101-102.

⁶⁰³ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 104-105.

Öncelikle Tocqueville doğrudan, demokrasiyi özgürlüğün anti tezi olarak görmemektedir. Tocqueville demokrasilerde eşitliğin her zaman özgürlüğe tercih edileceğinden endişe duymakta ve özgürlük olmaksızın tek başına eşitliğin olumsuz sonuçları olabileceğinden korkmaktadır. Bir başka deyişle Tocqueville, özgürlük ve eşitlik arasında bir karşıtlık kurmaktadır.

Dahl'in demokratik despotizm konusunda Tocqueville'in öngörüsünün gerçekleşmediği şeklindeki tespiti de eleştiriye açıktır. Nazilerin adil ve serbest seçimler olmaksızın iktidara gelmiş olması, demokrasi ile birlikte ortaya çıkmış olan birey ve toplum tipi ile totaliter devlet arasındaki ilişkiyi görmezden gelmemizi gerektirmez. Tocqueville ve bu konuda ardılı olarak niteleyebileceğimiz Arendt'in de üzerinde esas durduğu konu, demokrasi ile ortaya çıkan birey tipinin ve kitle toplumunun merkezi, güçlü devletleri ve totaliter hareketleri teşvik edici rolü ve bu yeni birey ve toplumun bunların karşısındaki savunmasızlığıydı. Ne Arendt ne de Tocqueville bir ülkede demokrasi yerleştikçe hak ve özgürlüklerin ortadan kalkacağını savunuyordu.

IV. SEÇKİNCİLİK ELEŞTİRİSİ: “AÇLIK ÇOĞUNLUKTADIR”⁶⁰⁴

Çoğunluk yönetimini eleştirenlerin ve daha özel olarak çoğunluğun tiranlığı endişesini dile getirenlerin aslında mülksüzlerden ya da eğitimsizlerden oluşan bir çoğunluğun yönetimde söz sahibi olmasından rahatsız oldukları ve ayrıcalıklarını kaybetmekten korktukları ileri sürülebilir.

⁶⁰⁴ Başlıkta kullanılan Turgut Uyar'ın “Açlık Çoğunluktur” isimli şiirinin ilk kıtası şu şekildedir:

*“gülü çiğdemi filân bırak
sardunyayı karidesi filân bırak
acıyı ve ölümleri bırak
oy pusulalarını ve seçimleri bırak
evet
seçimleri özellikle bırak
çünkü açlık çoğunluktur”*

Örneğin Spitz'e göre Tocqueville, çoğunluk iradesine müstebit derken aslında kendi ait olduğu sınıfın iradesinin daha üstün olduğunu vurgulamaya çalışmakta ve aristokrasiye duyduğu özlemi dile getirmekteydi. Spitz'e göre Tocqueville, çoğunluğu yeterince seçkin, onurlu, üstün yetenekli görmüyordu ve bu değerleri taşıdığını düşündüğü aristokratların hakim olmasını istiyordu. Ancak demokrasinin kaçınılmaz olduğunun bilincinde olduğu için de demokrasi içerisinde aristokratik değerlerin korunabilmesini mümkün kılan bir yol arıyordu.⁶⁰⁵

Yine Mill'e yönelik olarak da seçkincilik eleştirisinin ileri sürülmesi mümkündür. Mill'e göre her toplumun çoğunluğunu yoksullar, azınlığını zenginler oluşturur. Zengin azınlıktan toplanan vergilerden elde edilen gelirin, yoksul çoğunluk için harcanması Mill'e göre çoğunluk yönetiminin bir tehlikesidir.⁶⁰⁶ Çoğunluğun tiranlığını önlemek üzere ileri sürdüğü çözüm önerileri de ona yönelik bu eleştiriyi destekler niteliktedir. Bilhassa eğitilmiş azınlığın daha fazla oy hakkına sahip olmasını sağlayacak olan çoğul oy önerisi Mill'in elitizmini göstermektedir.

Çoğunluk yönetiminin eşitlikçi bir yönünün olduğu açıktır. Çoğunluk yönetimi ancak bireylerin kendi yargılarının sayılmaya değer kabul edildiği ve hepsinin de eşit önemde olduğu varsayıldığında anlam ifade edebilir. Bu yüzden de toplumun çoğunluğunun ezilenlerden, yoksullardan, azınlığının ise ayrıcalıklılardan, zenginlerden oluştuğu bir toplumda çoğunluğun tiranlığı endişesinin seçkin bir tarafı olduğu ileri sürülebilir. Peki ya çoğunluk artık yoksullardan oluşmuyorsa ve azınlıklar da varlıklı, ayrıcalıklı olanlardan değil de ezilen, dışlanan kesimlerden müteşekkilse?

Herbert Gans da bu konuya dikkat çekmiş ve artık fakirlerin toplumda azınlık teşkil ettiğini ileri sürmüştür.⁶⁰⁷ Gans'a göre çoğunluk artık mazlumlardan ve fakirlerden değil, zenginlerden, varlıklılardan oluşmaktadır. Sömürülen, şanssız, engelli, mülksüz, eğitimsiz kesimler ise azınlıkları meydana getirmektedir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Spitz, **Majority Rule**, s. 176.

⁶⁰⁶ Mill, **DYÜD**, s. 169.

⁶⁰⁷ Herbert J. Gans, **More Equality**, New York, Pantheon Books, 1973, s. 131.

⁶⁰⁸ Aynı yöndeki görüş için bkz. Fleischacker, **a.g.e.**, s. 203-204.; Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, s. 69-70.

Gans'ın bu tespiti, çoğunluk yönetimini yoksulların özgürleşmesi olarak değerlendirenlerin tezlerini adeta ters yüz etmiştir.⁶⁰⁹

Gans'a göre Amerika'da çoğunluk yönetimi kabul edildiğinde, Amerika büyük ölçüde homojen olan, içerisinde çok az çıkar grubu bulunan küçük bir tarım toplumuydu ve bu toplumda mülksüzlerin, mülkiyet sahiplerinden daha az hakka sahip olmalarına yönelik görüşün reddedilmesi gerektiğine dair bir inanç vardı. Bu yüzden de çoğunluk ve azınlık arasında çok büyük çekişmeler yaşanmadı ve çoğunluk yönetimi işleyebildi. Fakat Gans'a göre artık Amerika birden çok azınlık grubunun var olduğu heterojen ve çoğulcu bir ulus haline gelmiştir. Siyasal kararlar almak için birden çok azınlık grubunun karşılıklı ödünler vererek uzlaşması ve birleşerek çoğunluk haline gelmesi gerekmektedir. Peki ya azınlık gruplarının geçici birlikteliğine dayanan bu çoğunluk örneğinin ancak %55'e ulaşabiliyorsa ve %45'lik kesim sürekli dışlanıyor ve çoğunluktan bir taviz koparamıyorsa ne olacaktır? Böyle bir durumda hala çoğunluk demokrasisinin iyi işlediği ileri sürülebilir mi?⁶¹⁰

Gans'ın çoğunluk yönetimini ürettiği sonuçlar bakımından eleştirdiği ileri sürülebilir. Eğer bugünün varlıklı, beyaz çoğunluğu, yoksullardan ve siyahlardan oluşan azınlığın taleplerine karşı bu kadar duyarsız kalmasaydı Gans da çoğunluk yönetiminin iyi işlemediğini ileri sürmeyecekti. Söz konusu azınlık grubu sürekli daha az oy alarak sürecin dışında tutulmuş, politik güçten mahrum bırakılarak katı bir çoğunluğun tiranlığına maruz bırakılmıştır.⁶¹¹

Gans'a göre Amerika'da sistem siyahlardan ve fakirlerden oluşan yenilmeye mahkum bir azınlık grubunun yaratılmasına sebep olmaktadır. Siyaseti bir yemek masası olarak düşünecek olursak Gans'a göre bu azınlık grubu ancak sofranın artıklarıyla idare edecektir. Söz konusu azınlık grubu her zaman çoğunluk tarafından alt edilecek ve sürekli olarak çoğunluğun tiranlığına maruz kalacaktır.⁶¹²

Gans'ın savlarını çoğunluğun tiranlığının evrimi ile birlikte ele almak mümkündür. Başlangıçta eşitlikçi bir yönü olan çoğunluk yönetimi zamanla eşitliği

⁶⁰⁹ Spitz, **Majority Rule**, s. 182.

⁶¹⁰ Gans, **a.g.e.**, s. 138-139.

⁶¹¹ Spitz, **Majority Rule**, s. 182.

⁶¹² Gans, **a.g.e.**, s. 134-135.

bozucu ve hatta kalıcı hale getirici bir işlev görmeye başlamıştır. Çoğunluğun tiranlığı görüşünün de her ne kadar başlangıçta seçkinleri olsa da çoğunluk tarafından baskı altında tutulan ya da sürekli olarak sistemden dışlanan kalıcı azınlıkların varlığı düşünüldüğünde bu görüşün de artık eşitlikçiliğe doğru evirildiğini ileri sürmek mümkündür.

V. ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞININ İMKANSIZLIĞI ÜSTÜNE

Çoğunluğun tiranlığının mümkün olmadığına dair görüşün başlıca temsilcisi yine Robert Dahl'dır. Dahl çoğunluğun tiranlığını tepede dönüp duran, en küçük bir çağrı için hazır bekleyen bir hayaletle benzetmektedir.⁶¹³ Çoğunluğun tiranlığı kavramına yönelik olarak ileri sürülen bu eleştiriye göre, çoğunluk yönetimi bir mit olduğuna göre çoğunluğun tiranlığı da bir mitten ibarettir. Bir başka deyişle çoğunluk yönetemediğine göre çoğunluğun azınlık üzerinde bir tiranlık kurması da haliyle mümkün değildir.⁶¹⁴

A. Çoğunluk Yönetiminin Anayasal Kurumlar ile Engellenmesi

Dahl, bilhassa Amerikan demokrasinden ve kurumlarından yola çıkarak çoğunluk yönetiminin neden imkansız olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Örneğin Dahl'a göre senato çoğunluk yönetimini imkansız kılan kurumların başında gelmektedir. Çünkü senatoda eşit olmayan bir temsil mekanizması işlemektedir. Dahl nüfuslarına bakılmaksızın⁶¹⁵ her eyaletten iki senatörün seçilmesinin çoğunluk yönetimine engel olduğu kanaatindedir.⁶¹⁶

Dahl ayrıca coğrafi açıdan bir azınlık olarak nitelenebilecek küçük eyaletlerin ulusal çoğunluğun eylemlerinden korunmasını da meşru bulmamaktadır. Dahl'e göre sırf düşük nüfuslu olmaları, bölgesel azınlıkların korunmasını haklı göstermez.⁶¹⁷

⁶¹³ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 196.

⁶¹⁴ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 133.

⁶¹⁵ İki milyon nüfuslu Nevada eyaletinin iki senatörü varken, otuz dört milyon nüfuslu California eyaletinin de iki senatörü vardır. Yani bir Nevada seçmeni, on yedi California seçmenine eşittir. Bkz. Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 43.

⁶¹⁶ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 41.

⁶¹⁷ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 45-47.

Dahl'e göre senatoda belirli coğrafi bölgelerdeki azınlıkların temsil edildiği iddia edildiğinde de gözden kaçırılan bir husus bulunmaktadır. Bu da baskın bölgesel azınlık temsil imkanını elde ederken, aynı bölgedeki daha küçük bir azınlık grubunun dışlanma ihtimalinin olduğudur.⁶¹⁸ Yani bölgesel azınlığın içerisindeki azınlık korumadan muhtaç hale gelebilmektedir.⁶¹⁹

Dahl, çoğunluk tarafından talep edilmiş olan anayasa değişikliklerinin de azınlıklar tarafından engellenebildiğine dikkat çekmektedir. Bir anayasa değişikliği teklifinin senatodan geçmesi için üçte iki çoğunluk gerekmektedir. Yani nüfusu en az olan ve ABD nüfusunun yüzde yedisine denk gelen on yedi eyaletin otuz dört senatörü bir anayasa değişikliğini engelleyebilecektir. Değişiklik senatoda kabul edilirse de bu kez değişikliğin eyaletlerin dörtte üçünün yani on üç eyaletin parlamentolarından geçmesi lüzumu bulunmaktadır. Böyle bir durumda da nüfusun yüzde üçünün söz konusu teklifi reddedebilmesi ihtimali söz konusudur.⁶²⁰

Dahl benzer bir tartışmayı seçmenler kurulu (*electoral college*) üzerinden de yürütür. Halkın çoğunluğunun oyunu alan bir başkan adayı seçmenler kurulundaki oyların çoğunluğunu alamamışsa başkan seçilemeyecektir. Amerikan Anayasasını kaleme alanların halk çoğunluğuna duydukları güvensizlik ve bu işi halktan daha erdemli gördükleri insanlara tevdi etme istekleri böyle bir kurumun yaratılmasının sebebidir. Çoğunluk oyunu almış bir başkan adayının başkan seçilememesi gibi bir sonucun doğmasında seçmenler kurulunun oluşumu kritik öneme sahiptir. Bu kurul sebebiyle başkanlık seçiminde örneğin Wyoming gibi küçük bir eyalette yaşayan bir seçmenin oyu, California'lı bir seçmenin oyundan dört kat daha değerli olarak değerlendirilebilmektedir.⁶²¹

Dahl'ın Amerikan demokrasisine ilişkin olarak verdiği örnekler gerçekten çoğunluk mu yönetiyor sorusuna cevap verirken bizi kuşkuya düşürebilecek

⁶¹⁸ Dahl'e göre bu duruma verilebilecek en iyi örnek, güney eyaletlerinin köleliği yasaklayan düzenlemelere senatoda engel olmalarıdır. 1800 ile 1860 yılları arasında temsilciler meclisince geçirilen sekiz kölelik karşıtı düzenleme senatoda reddedilmiştir. Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 46.

⁶¹⁹ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 115.

⁶²⁰ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 120.

⁶²¹ Dahl, **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, s. 63-66.

niteliktedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu kurumların en başta öngörülmesinin nedeni de zaten çoğunlukları sınırlamak ve azınlıkları korumaktır. Gerçekten korunması gereken azınlıkların bu kurumlar aracılığıyla korunup korunmadığı ise başka bir tartışma konusudur.

B. Çoğunlukların Değişebilir Olması

Çoğunluğun tiranlığının imkansızlığı eleştirisinin ikinci ayağı ise çoğunlukların oluşumu hususu ile yakından ilgilidir. Şöyle ki eğer ortada tanımlanabilir, belirli bir çoğunluk yoksa bu çoğunluğun müstebit hale gelmesi de mümkün değildir. Özellikle Tocqueville'e yönelik olarak dile getirilen bu eleştiriye göre, günümüz demokrasilerinde her konuda bir bütün olarak karar veren belirgin bir çoğunluğun varlığından söz edilemez. Çoğunluk, azınlığa hükmetmek isteyen bilinçli, tarif edilebilir bir sosyal grup değildir.⁶²² Çoğunluk, her konuda birleşen ve aynı kişilerden oluşan bir yapıya sahip değildir.⁶²³

Elaine Spitz'e göre Tocqueville'in sözünü ettiği çoğunluk bir hayal ürünüdür. Tocqueville çoğunlukların oluşumu hususunu dikkate almamıştır. Oysa ki çoğunluklar farklı konularda, farklı zamanlarda, farklı şekilde oluşabilen ve bu yüzden de değişebilen gruplardır.⁶²⁴ Çoğunluklar değişebildiğine göre çoğunluğun tiranlığı tehlikesi de bertaraf edilebilir niteliktedir. Çünkü ortada sabit bir çoğunluk yoktur, şekilsiz ve dağınık yer değiştirebilen çoğunluklar vardır.⁶²⁵ Örneğin insanları ırkın birleştirdiği yerde ekonomi onları bölebilir. Ekonomi onları bir araya getirebilirken, din birbirinden ayırabilir. Yani çoğunluklar tamamen tesadüfi bir şekilde bir araya gelen ve bu bağlamda tek tip⁶²⁶ olmayan sosyal gruplardır.⁶²⁷

⁶²² Jack Lively, **Democracy**, Oxford, Basil Blackwell Publishers, 1975, s. 25.; Mayo, **Demokratik Teoriye Giriş**, s. 141.

⁶²³ Holden, **a.g.e.**, s. 49.

⁶²⁴ Spitz, **Majority Rule**, s. 178.

⁶²⁵ Turhan, **Anayasal Devlet**, s. 153.

⁶²⁶ David Spitz'e göre çoğunluklar tep tip olmadıkları için de Tocqueville'in korktuğu gibi bireyler, toplumun geneline uyma konusunda bir baskı hissetmeyeceklerdir. Heterojen bir toplum yapısı olduğu için toplumun genelinden farklı olanların da belirli gruplardan kaçarak kendi gibi olanlarla birleşme imkanı doğacaktır. Böyle bir toplumda muhalifler Tocqueville'in hayal ettiği gibi yalnız ve güçsüz değildirler. Bkz. Spitz, On Tocqueville and the 'Tyranny' of Public Sentiment", s. 10-11.

⁶²⁷ Spitz, **Majority Rule**, s. 178.

Dahl da çoğunlukların ve azınlıkların oluşumundan hareketle çoğunluğun tiranlığının imkansız olduğunu savunanlar arasındadır. Dahl aynı zamanda yoğunluk problemi olarak adlandırdığı bir başka soruna da işaret etmektedir. Azınlık bir seçeneği çoğunluğun tercih ettiği alternatiften çok daha yoğun ve hevesli bir biçimde istiyorsa ne olacaktır? Dahl görece kayıtsız bir çoğunluğun, ilgili bir azınlık üzerinde tahakküm kurması ihtimalinin olup olmadığını değerlendirmeye çalışır.⁶²⁸

Dahl'ın çoğunlukların ve azınlıkların oluşumuna dair verdiği ve tercih yoğunluğunu da açıklamaya çalıştığı örnekte⁶²⁹ seçmenlerin %75'ni oluşturan üç azınlık grubu bulunmaktadır ve bu grupların iki adaydan (A ve B) birine oy vermesi gerekmektedir. Dış politika, tarım ve mali politika konusunda her iki adayın da farklı ajandaları bulunmaktadır. Bir başka deyişle birbirinden farklı altı politika söz konusudur.

Bu politikaları şu şekilde isimlendirelim:

A'nın dış politikası-u

A'nın tarım politikası-w

A'nın mali politikası-y

B'nin dış politikası-v

B'nin tarım politikası-x

B'nin mali politikası-z

Örneğimizde birinci azınlık grubu dış politikayı en önemli mesele olarak görmektedir ve tercihlerini de u, x, z, w, y, v olarak sıralamaktadır. Yani bu azınlık grubu A'nın tarım ve mali politikasını desteklemese de sırf dış politikadaki tutumu için A adayını tercih etmektedirler.

İkinci azınlık grubunun da tarımı en önemli mevzu olarak gördüğünü ve A'yı yalnızca bu sebeple tercih ettiğini varsayalım. Bu grubun da tercihleri w, z, v, u, y, x şeklinde sıralanmıştır.

⁶²⁸ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 90.

⁶²⁹ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 128.

Üçüncü azınlık grubunun da yalnızca mali politikası sebebiyle A'yı desteklediğini düşünelim. Bu durumda bu grubun da tercihleri y, v, x, u, w, z şeklinde olacaktır.

Varılan sonuca göre A'nın her bir politikasına aslında seçmenlerin %75'i karşı çıkmasına rağmen oyların %75'ni A almaktadır. Dahl'a göre bu da çoğunluğun ya da azınlığın değil, azınlıkların yönettiğinin kanıtını teşkil etmektedir.⁶³⁰

Yani Dahl'a göre bu şekilde oluşmuş olan ve kayıtsız olarak nitelenebilecek çoğunluğun, yoğun tercihleri olan bir azınlık üzerinde tiranlık kurması da mümkün değildir. A'nın seçildiğinde uygulamaya koyacağı politikalar da zaten azınlıkların tercih etmiş olduğu politikalardır.

Dahl'a göre demokrasi çoğunluğun değil de azınlıkların yönetimi olduğu için çoğunluğun tiranlığı da imkansızdır. Ancak tek bir yönetici çoğunluğun olmadığı varsayımı, yönetici azınlıkların bir araya gelerek çoğunluk oluşturabileceği ve diğer azınlıklar üzerinde tiranlık kurabilecekleri gerçeğini ortadan kaldırmaz. Dahl'ın tezi de esasında çoğunlukların yapay ve geçici olduğu varsayımına dayanır. Yani azınlıkların birleşerek çoğunluk oluşturduğu yerde çoğunluğun tiranlığı ihtimali söz konusu olsa bile gücü kullanan çoğunluk hep aynı çoğunluk olmayacağı için endişe edilecek bir husus bulunmamaktadır. Çoğunluğun kompozisyonu değişebilir niteliktedir.⁶³¹

Peki ya gücü kullanan çoğunluk değişirken azınlıkta olan grup değişmiyorsa ne olacaktır? Yani çoğunluğun içerisine dahil olabilen azınlıkların haricinde hep yönetimden dışlanan bir azınlık ihtimali söz konusu olamaz mı? Azınlıkların yönetimi, bu dışlanan azınlık üzerindeki çoğunluğun tiranlığını engelleyebilecek midir?⁶³²

⁶³⁰ Dahl, **A Preface to Democratic Theory**, s. 128.

⁶³¹ Elias Berg, **Democracy and the Majority Principle: A Study in Twelve Contemporary Political Theories**, Göteborg, Akademiförlaget, 1965, s. 84.

⁶³² Berg, **a.g.e.**, s. 85.

Çoğunluklar değişebilir nitelikte olsa da değişmeyen, teşhis edilebilir, kalıcı bir azınlık söz konusuysa çoğunluğun tiranlığının bir gerçekliği ifade ettiğini kabul etmek doğru olacaktır.

VI. KALICI AZINLIKLAR

Güçlü etnik, ırksal, dini bölünmelerin olduğu toplumlarda çoğunluk yönetimi bölünmeleri daha derin hale getirebilir ve azınlığın çoğunluk olma şansını ortadan kaldırarak onları kalıcı azınlık statüsüne mahkum edebilir.

Çoğunluğun, azınlık üzerinde sahip olduğu gücü kullanmaktan imtina etmesinin bir sebebi de çoğunluğun, kendisinin de bir azınlık haline gelme ihtimalidir. Bugünün çoğunluğu, yarının çoğunluğunun ona yapacaklarından endişe duyarak bugünün azınlığı üzerinde tahakküm kurmaktan çekinir. Ancak bu ihtimal yalnızca çoğunlukların ve azınlıkların değişebilir olduğu durumlar için söz konusu olabilir. Gücü uzun zamandır elinde tutan kemikleşmiş bir çoğunluk, geleceği çok umursamayabilir ve azınlığı tamamen politik süreçlerden dışlayarak onun çoğunluk haline gelmesini engelleyecek önlemleri alabilir.⁶³³

Bilhassa dini, etnik, kültürel, ırksal ayrımların çok derin olduğu toplumlarda çoğunluk yönetimi var olan uyuşmazlıkları çözmeye yetmediği gibi kalıcı azınlıklar yaratarak bölünmeleri keskinleştirecektir.⁶³⁴ Böyle toplumlarda çoğunluk egemenliğinin, çoğunluğun tiranlığına dönüşmesi an meselesidir.⁶³⁵ Çoğunluk

⁶³³ Elster, "Tyranny and Brutality of the Majority", s. 170.

⁶³⁴ Eric A. Nordlinger, **Conflict Regulation in Divided Societies**, Center for International Affairs Harvard University, 1972, s. 34-35.

⁶³⁵ Arend Lijphart, **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2014, s. 55.

Lijphart, böyle toplumlar için çoğunluk demokrasisi yerine oydaşmacı demokrasiyi (konsensüs demokrasisi) önerir. Oydaşmacı model, gücü çoğunlukların elinde toplamak yerine çeşitli gruplar arasında dağıtarak azınlıklara da kendini ifade etme ve yönetme olanağı sağlar.

Oydaşmacı modelin belli başlı özellikleri şu şekilde sayılabilir:

- 1- Yürütme gücünün geniş koalisyon hükümetleri tarafından paylaşılması
- 2- Yasama ve yürütme arasında güçler dengesi
- 3- Çok partili sistem
- 4- Nispi temsil
- 5- Çıkar grupları korporatizmi
- 6- Federal ve adem-i merkeziyetçi yönetim
- 7- Güçlü iki meclis

sürekli olarak kendi çıkarına ve azınlıkların aleyhine olan yasaları yapabilir. Dahası azınlığın sesinin tamamen duyulmasını engelleyerek kendi çıkarına olmayan hiçbir konunun gündeme gelmemesini sağlayabilir. Bu da siyasal sürece etki etme olanağını elinden alınmış olan azınlığın demokrasiye olan inancını zayıflatarak radikalleşmesine sebep olabilir.⁶³⁶

Uzunca bir süre ve belki de sürekli olarak muhalefet rolüne hapsedilmiş olan bir azınlık için çoğunluk yönetimi demokrasiden beklenenleri yerine getirmekten oldukça uzaktır. Demokrasi ancak azınlık ve çoğunluğun sürekli olarak yer değiştirdiği rejimlerde anlam ifade edebilir.⁶³⁷ Kaldı ki çoğunluğun, bazı hak ve özgürlüklerin kullanımını engelleyerek azınlığın çoğunluk haline gelmesini önlediği örneklerin sayısı da azımsanmayacak düzeydedir.⁶³⁸ Halbuki, azınlığın, yarının çoğunluğu olacağına dair beklentisi ne kadar büyük olursa çoğunluk yönetimi de onlar için o denli kabul edilebilir olur.⁶³⁹

Baskın etnik, dini, kültürel, ırksal bir çoğunluğun olduğu toplumlarda çoğunluk ilkesi kendisinden beklenenin aksine eşitliği sağlamaktan da uzaklaşmakta ve hatta eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Kalıcı bir çoğunluğun ve kalıcı bir azınlığın olduğu bu toplumlarda çoğunluk kuralının artık anonim olduğu yani herhangi bir grubu ya da görüşü kayırmadığı söylenemez. Böyle koşullar altında şekli eşitlik anlayışına sadık kalmak azınlığın haklarını görmezden gelmek anlamına gelebilir. Bu yüzden normal şartlar altında çoğunluk ilkesinden ve eşitlikten sapma olarak değerlendirilebilecek nitelikli

8- Katı anayasa

9-Yargısal yorum

10- Bağımsız merkez bankası

Detaylı bilgi için bkz. Lijphart, **a.g.e.**, s. 53-71. Lijphart'ın önerdiği demokrasi modelinin incelendiği eserler için ayrıca bkz. Uygun, **Demokrasi**, s. 216-233.; Özbudun, **a.g.e.**, s. 94-102.; Göztepe, **a.g.m.**, s. 144-151.; Jonathan Riley, "American Democracy and Majority Rule", **Majorities and Minorities**, Ed. By. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 271-274.

⁶³⁶ Lijphart, **a.g.e.**, s. 55.

⁶³⁷ Nur Uluşahin, "Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği", **Anayasa Yargısı**, C. 24, 2007, s. 619-620.

⁶³⁸ Friedrich, **a.g.e.**, s. 79.

⁶³⁹ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 203.

çoğunluk kuralı ve azınlık vetosu⁶⁴⁰ gibi uygulamalar bölünmüş toplumlarda bozulmuş olan eşitliği yeniden sağlayıcı ve azınlıkları koruyucu bir işleve sahip olabilir.⁶⁴¹ Bu tür mekanizmalar olmaksızın belirli grupları sürekli olarak kamusal politikaları belirleme ve etkileme imkanından mahrum bırakan bir usulün demokratik olarak addedilmesi de mümkün değildir.

Bu bağlamda çoğunluğun tiranlığına yönelik eleştirilerin bir kısmının bölünmüş toplumlarda var olan kalıcı azınlıklar söz konusu olduğunda geçerliliğinin olmadığını ileri sürebiliriz.

Philip Pettit'e göre de bir azınlık grubunun ırkı, dini, etnik açıdan belirlenmiş bir kimliği varsa ve oylanacak konuda bu kimlikler belirleyici ise çoğunluğun tiranlığı probleminden endişe etmek gerekir. Böyle durumlarda azınlıkların sabit kimlikleri, onların ne yönde oy kullanacağını da belirlemektedir. Toplumda bu şekilde kalıcı bir bölünme söz konusuysa, çoğunluk oyunun esas alınması, azınlık mensuplarını karar alma sürecine eşit etkide bulunma imkanından mahrum bırakacaktır.⁶⁴²

Pettit'in restoran örneği bu bağlamda oldukça aydınlatıcıdır.⁶⁴³ Pettit, beş kişilik bir arkadaş grubunun her hafta kağıt oynamak için bir araya geldiğini ve sonrasında da akşam yemeği için kasabadaki iki restorandan birini tercih ettiklerini varsaymamızı ister. Hangi restorana gidileceği hususunda da her hafta oylama yapılmakta ve çoğunluk hangi restorana gidilmesini isterse o restoran tercih

⁶⁴⁰ Kendi kimlikleriyle ilgili konularda yapılacak düzenlemelerde etnik, dinsel, kültürel bir azınlığın rızasının alınmasını öngören azınlık vetosu, Özbudun'un "çakışan çoğunluklar" (*concurrent majorities*) olarak Türkçe'ye çevirdiği kavrama dayanmaktadır. Bkz. Özbudun, **a.g.e.**, s. 100.

John C. Calhoun tarafından geliştirilen bu kavram sayısal çoğunluğun (*numerical majority*) karşısı olarak kullanılmaktadır. Calhoun'a göre sayısal çoğunluklar yönetimleri mutlaklaştırırken, çakışan çoğunluklar yönetimlerin anayasal olarak sınırlanmasına sebep olur. Calhoun'a göre toplumdaki farklı sınıfların, grupların, katmanların aynı doğrultuda çakışan rızalarını almadan yapılacak düzenlemeler anayasal olarak nitelenemez. Calhoun, çakışan çoğunluğu, veto yoluyla devletin eylemlerini sınırlayan negatif bir güç olarak değerlendirmektedir. Bkz. John C. Calhoun, **A Disquisition on Government**, Ed. By. H. Lee Cheek, St. Augustine's Press, South Bend: Indiana, 2007, s. 19, 26-27.

Calhoun'un çakışan çoğunluklar ilkesinin günümüze azınlık vetosu şeklinde yansıyan bir örneğini Belçika'da görebiliriz. Belçika'da toplulukların örgütlenmesi ve yetkilerine ilişkin bir anayasa değişikliğinin kabul edilebilmesi için meclisin her iki kanadının 2/3 çoğunluğu yanında, iki meclisteki Felemenkçe ve Fransızca konuşan grupların da çoğunluklarının rızası gerekir. Bu şekildeki düzenlemeyle dil gruplarına bir azınlık vetosu imkanı sağlanmıştır. Bkz. Lijphart, **a.g.e.**, s. 64.

⁶⁴¹ Schwartzberg, **a.g.e.**, s. 141.

⁶⁴² Philip Pettit, **On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy**, New York, Cambridge University Press, 2012, s. 213.

⁶⁴³ Pettit, **a.g.e.**, s. 211-212.

edilmektedir. Bu bağlamda her bir kişinin restoran seçiminde eşit etkisinin olduğu ileri sürülebilir.

Ancak Pettit'e göre bu sistem ancak çoğunluklar değişebildiği takdirde işlemeye devam edebilecektir. Kalıcı bir azınlığı sürece dahil ettiğimizde ise çoğunluğun tiranlığı problemi ortaya çıkmaktadır. Pettit, örneği değiştirerek bu kez de beş kişiden ikisinin vejetaryen olduğunu ve restoranlardan da yalnızca birinin vejetaryenlere hitap ettiğini varsaymamızı ister. Böyle bir durumda vejetaryen olmayan üç kişi sürekli olarak diğer restoranı tercih ederse vejetaryenlerin hala sürece eşit etkide bulunabildiğini ileri sürebilir miyiz? Çoğunluk yönetimi bu haliyle her bir bireye eşit oy hakkı verse de azınlıklara kazanan tarafta olmak için eşit şans vermemektedir.⁶⁴⁴

Pettit böyle bir durumda alternatif karar alma mekanizmalarına yönelmek gerektiğini savunmaktadır. Örneğin hangi restorana gidileceğini belirlemek için oylama yapmak yerine, sırayla her hafta bir kişinin karar vermesi gibi bir yol tercih edilebilir. Bu şekilde çoğunluk yönetiminin bozduğu eşitlik de yeniden sağlanmış olur.⁶⁴⁵

Çoğunluğun tiranlığı problemini sadece bölünmüş toplumlarda nüfusun çoğunluğundan ırk, din, dil gibi kalıcı özellikler ile ayrılan azınlıklara mı özgüleyebileceğimiz de bir başka sorundur. Yani karar alma süreçlerinde sürekli olarak kaybeden ve rıza göstermedikleri yasalarla yaşamak zorunda kalan azınlıklar söz konusu olduğunda bu azınlıkların da çoğunluğun tiranlığı savını ileri sürmesi mümkün müdür yoksa sadece mağlup olduklarını düşünerek karar alma sürecinin sonunda ortaya çıkan sonuca rıza mı göstermelidirler?

Konuyu Peter Jones'un verdiği sokak örneği⁶⁴⁶ ile incelemek faydalı olacaktır.⁶⁴⁷ Örnekte bir sokağın sakinleri sokağa yapılacak şeyler hakkında

⁶⁴⁴ Pettit, **a.g.e.**, s. 212.

⁶⁴⁵ Pettit, **a.g.e.**, s. 214.

⁶⁴⁶ Peter Jones, "Political Equality and Majority Rule", **The Nature of Political Theory**, Ed. By. David Miller, Larry Siedentop, New York, Oxford University Press, 1983, s. 167-168.

⁶⁴⁷ Bu örneği inceleyen bir çalışma için bkz. Turhan, **Anayasal Devlet**, s. 151.

demokratik yollarla karar veriyorlar. Sokak sakinlerinin her birinin bir oyu var ve oyların çoğunluğunu alan öneri hayata geçiriliyor. Karar verilecek üç konu var:

1- Kaldırımlara asfalt mı dökülmeli yoksa parke taşı mı döşenmeli? Asfalt çirkin görünecek fakat ucuza mal olacak. Parke taşı ise güzel görünecek fakat daha çok para toplanması gerekecek.

2- Sokağın görüntüsü ile uyumlu, hoş görünümlü gaz lambaları mı muhafaza edilmeli yoksa enerji tasarrufu sağlayan ancak çığ bir ışık veren elektrik lambaları mı takılmalı?

3- Sokağın görüntüsü ağaç dikilerek güzelleştirmeli mi yoksa masraftan kaçınarak olduğu gibi bırakılmalı mı?

Sokak sakinlerinin üçte ikisi tasarruftan yanayken, üçte biri estetiğe önem vermektedir. Bu yüzden de ne zaman oylama yapılsa tasarruftan yana olanlar kazanırken, görüntüye önem verenler kaybetmektedir. Çoğunluğun oyu doğrultusunda kaldırımlar asfaltla kaplandığında, gaz lambaları kaldırıldığında ve yolların kenarları ağaçsız bırakıldığında bu sonuç azınlık için tatmin edici olacak mıdır?

Jones'a göre böyle bir sonuç bir faydacının gözünde tatmin edicidir. Çünkü her bir bireyin istek ve çıkarları aynı ölçüde değerlendirilmiştir ve en fazla sayıdaki insanın mutluluğu esas alınarak fayda maksimize edilmiştir. Faydacılar için hangi bireylerin istek ve çıkarlarının gözetildiğinin önemi yoktur. Yani her bir kararda hep aynı insanların faydasının arttırılmış olması faydacı teoriye göre önem arz etmez.⁶⁴⁸

Peki ya demokrasinin gerektirdiği sonuç hangisidir? Estetiğe önem veren sokak sakinlerinin kalıcı bir azınlık haline geldiği ileri sürülebilir mi yoksa onları restoran örneğindeki vejetaryenlerden ayırmak mı gerekir? Çoğunluk ilkesi bu azınlık grubu için de diğerleriyle eşit oranda tatmin sağlamış mıdır? Tercih ettikleri seçenek doğrultusunda yaşamlarını sürdüremeyen azınlıkların kendi kaderini tayin imkanının azamileştirildiği söylenebilir mi?⁶⁴⁹ Oylamalarda sürekli kaybeden bu grup çoğunluğun tiranlığına maruz kaldığını ileri sürebilir mi yoksa bunun sadece bir

⁶⁴⁸ Jones, **a.g.m.**, s. 168.

⁶⁴⁹ Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, s. 186.

mağlubiyet olduğunu kabul edip görüntüsünden memnun olmadıkları sokağa tahammül etmeyi mi öğrenmelidir?

Bu sorulara vereceğimiz cevaplar demokrasi anlayışımız ile yakından ilgilidir. Sadece karar alma usulüne odaklanan ve alınan kararın içeriğini dikkate almayan bir demokrasi anlayışını benimsersek bir toplumda sürekli olarak kaybeden bir grubun varlığı da bizi rahatsız etmeyecektir. Oysa en başta çoğunluk yönteminin bir karar alma mekanizması olarak kabul edilmesinin sebebi de bu usulün daha kapsayıcı ve eşitlikçi olduğunun varsayılmasıdır. Bu bağlamda, dışlayıcı bir demokrasi anlayışının kendi meşruiyetini de ortadan kaldırdığı ileri sürülebilir. Bu yüzden herkesi eşit biçimde sürece dahil etmeye çalışan daha kapsayıcı bir demokrasiye ihtiyaç vardır.⁶⁵⁰

VII. MÜZMİN KAYBEDENLER İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİSİ: DWORKIN'IN ORTAKLIK DEMOKRASİSİ

Dworkin'e göre demokrasiye dair iki farklı görüş vardır. İlki çoğunlukçu görüşken (*majoritarian view*), ikincisi ortaklık görüşüdür (*partnership view*).⁶⁵¹

Çoğunlukçu görüş, demokrasiyi çoğunluğun iradesi ile eş tutar ve tamamen usule odaklıdır. Siyasal ahlakın diğer boyutları ile ilgilenmez. Bu bağlamda Dworkin'e göre demokrasiye dair bu görüş oldukça kusurludur çünkü demokrasi ile adalet arasındaki bağı koparır. Demokrasiyi sadece sayısal bir ağırlığa indirgemek, alınacak siyasal kararların niteliğinin görmezden gelinmesine sebep olabilir.⁶⁵²

Bu yüzden demokrasinin çoğunlukçu yorumunda, çoğunluk oyu ile kabul edilen bir karar adil olmasa bile demokratik olarak addedilebilir. Çoğunluğun adil şekilde davranacağını ya da azınlıkların haklarını ihlal etmeyeceğinin ise hiçbir garantisi yoktur.⁶⁵³

⁶⁵⁰ Ayşen Candaş Bilgen, "Anayasal Demokrasinin Paradoksu: Demokratik Meşruiyet ve Hukukun Üstünlüğü", **Aydınlanma ve Hukuk**, Yay. Haz. Levent Köker, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2008, s. 80.

⁶⁵¹ Ronald Dworkin, **Is Democracy Possible Here? Principles for a New Political Debate**, Princeton, Princeton University Press, 2006, s. 131.

⁶⁵² Dworkin, **a.g.e.**, s. 134., 143.

⁶⁵³ Dworkin, **a.g.e.**, s. 131.

Dworkin, çoğunluk desteğinin, tek başına, çoğunluğun oy verdiği seçeneği meşru hale getirmeyeceğini savunur. Dahası karar almak için her koşulda en uygun metodun çoğunluk oyu olduğuna dair görüş de içerisinde ciddi bir hatayı barındırmaktadır. Dworkin konuyu cankurtaran örneği ile açıklamaktadır.

Dworkin, açık denizde bir cankurtaran botunda yolcuların olduğunu ve bu yolculardan herhangi biri bottan atlamazsa ya da atılmazsa botun da batacağını varsaymamızı ister. Böyle bir durumda kimin feda edileceği hususunda nasıl karar vermek adil olacaktır? Dworkin, işi kadere bırakacak bir yolun ya da kura çekmenin⁶⁵⁴ adil olabileceğini savunmaktadır. Çünkü bu şekilde her insana aynı ölçüde hayatta kalma şansı verilmiş olacaktır. Bu koşullar altında oylama yapılmasının ve çoğunluğun belirlediği kişinin bottan atılmasının ise adil olmayacağı kanaatindedir. Aile bağları, arkadaşlıklar, düşmanlıklar, kıskançlıklar gibi etkenler karar alma sürecine etki edecek ve belki de en az popüler kişi bottan atılacaktır. Ya da botun genelinden farklı bir dine ya da milliyete sahip olan bir azınlık mensubunun da atılmasına karar verilebilecektir. Özetle, bu örnekte olduğu gibi bazı durumlarda çoğunluk yöntemi karar almak için en uygun metot olmayabileceği gibi seçilebilecek en kötü yol da olabilir.⁶⁵⁵

Ortaklık demokrasisi ise demokrasiyi sadece sayılara indirgemez. Böyle bir demokrasi yorumunda bir kararın demokratik olup olmadığı değerlendirirken, adalet, eşitlik, özgürlük gibi değerleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ortaklık demokrasisi sadece usule değil aynı zamanda esasa ilişkindir.⁶⁵⁶

Ortaklık demokrasisinde insanlar kendilerini kolektif bir siyasal bütünün ortağıymış gibi görürler ve kendi kendilerini yönetirler. Karşılıklı özen ve saygı da bu ortaklığın esasıdır. Böyle bir ortaklıkta çoğunluğun kararı ancak her bir kişinin hakları ve çıkarları korunduğunda demokratik kabul edilir. Ortada bir grubun ya da bir azınlığın çıkarlarını ihlal eden bir toplum varsa, bu toplumun karar alma

⁶⁵⁴ Dworkin kura yönteminin modern siyasal yaşamda da kullanılabileceğini düşünür. Günümüzde de Atinalıların yaptığı gibi yöneticilerimizi kura yolu ile belirlediğimizde yöneticilerimizin daha niteliksiz olacağından emin olmadığını dile getirir. Bkz. Dworkin, **a.g.e.**, s. 139.

⁶⁵⁵ Dworkin, **a.g.e.**, s. 139.; Ronald Dworkin, “Siyasal Anayasanın Ahlaki Temelleri”, **Anayasa Yargısı**, Cilt:28, 2011, s. 37.

⁶⁵⁶ Dworkin, **a.g.e.**, s. 134.

mekanizması olarak çoğunluk yöntemini seçmiş olması onu demokratik hale getirmez.⁶⁵⁷

Dworkin'e göre ortaklık demokrasisinin varlığı için gerekli iki koşul bulunmaktadır. Bu koşullar da insan onurunun iki ilkesidir.⁶⁵⁸

İnsan onurunun birinci ilkesi eşit ilgi ya da eşit özen (*equal concern*) ilkesidir. Bu ilkeye göre, toplum, sınırları içerisinde yaşayan herkesin hayatına eşit özen göstermelidir. Bunun için de devletin sadece belli kişilere değil herkese eşit ilgi ile davrandığından emin olmamız gerekmektedir. Dworkin'e göre bunun için en etkin yol, belirli bireysel hakları anayasaya yerleştirmek, bu hakların yorumunu⁶⁵⁹ seçilmiş temsilciler yerine yargıçlara bırakmak ve anayasanın da ancak nitelikli çoğunluk kuralı⁶⁶⁰ ile değiştirilebilmesini⁶⁶¹ sağlamaktır.⁶⁶²

⁶⁵⁷ Dworkin, **a.g.e.**, s. 131-132.

⁶⁵⁸ Dworkin, **a.g.e.**, s. 143.

⁶⁵⁹ Dworkin'in yoruma ilişkin görüşlerinin incelendiği eserler için bkz. Sevtap Metin, "Ronald Dworkin'in Hukuk Teorisinde Yorum Yaklaşımı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt:61, Sayı:1-2, 2003, s. 35-83.; Kasım Akbaş, "Ronald Dworkin: Pozitivizmin ve Doğal Hukukun Eleştirisinden Bir 'Yargılama Kuramı'na", **Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015, s. 195- 212. ; Üskül, **a.g.e.**, s. 155-161. ; Uygun, **Hukuk Teorileri**, s. 78-81.

⁶⁶⁰ Nitelikli çoğunluk kuralı da demokrasi teorisi açısından oldukça tartışmalı bir niteliğe sahiptir. Nitelikli çoğunluk kuralı uygulandığında kaybedenler, bu yöntemin azınlık vetosu anlamına geldiğini ve statükoyu koruduğundan yakınırken, basit çoğunluk ile karar alındığında haklarının ihlal edildiğini düşünenler ise haklarının güvence altına alınması için nitelikli çoğunluğun gerekli olduğunu savunmaktadırlar.

Nitelikli çoğunluk taraftarları, nitelikli çoğunluk kuralı sayesinde çoğunluğun azınlığa danışmak zorunda kaldığını ileri sürmektedir. Bu sayede taraflar müzakereye yönlendirilmekte ve azınlığın da çıkarlarının gözetilmesi ihtimali doğmaktadır. Bu açıdan nitelikli çoğunluk kuralının azınlıkları koruyucu bir işlevi olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu kuralın her zaman çoğunluğun tiranlığının muhatapı olan azınlığı koruyup korumayacağı ise belli değildir.

Nitelikli çoğunluk kuralı ile daha detaylı bilgi için bkz. Schwartzberg, **a.g.e.**, s. 3-11.; Spitz, **a.g.e.**, s. 173.

Nitelikli çoğunluk kuralının Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'nde nasıl bir işleve sahip olduğunu ve bu bağlamda azınlıkları nasıl daha görünür kıldığını inceleyen bir çalışma için ayrıca bkz. Stéphanie Novak, "Two Effects of a High Threshold of Qualified Majority", **Majority Decisions: Principles and Practices**, Ed. by. Stéphanie Novak, Jon Elster, New York, Cambridge University Press, 2014, s. 177-195.

⁶⁶¹ Elster anayasanın değiştirilmesi için nitelikli çoğunluk kuralı öngörölmüş olmasının da kendi içerisinde çelişkili olduğunu savunur. Bir kurucu meclis, yeni bir anayasa yaparken anayasayı değiştirmek için nitelikli çoğunluğun gerekeceğini hükme bağlarken bunu basit çoğunluk ile hükme bağlamış olabilir. Böyle bir durumda belirli konulara basit çoğunlukların karar vermemesi gerektiğine karar veren bir basit çoğunluk söz konusu olacaktır. Bkz. Elster, "Majority Rule and Individual Rights", s. 179-180.

⁶⁶² Dworkin, **a.g.e.**, s. 144.

İnsan onurunun ikinci ilkesi ise özerkliliktir (*self-government*). Bu ilkeye göre, siyasal düzenlemeler, insanların, kendi yaşamlarının değerini belirleme konusunda sahip oldukları kişisel sorumluluğa saygı göstermelidir. Bu yüzden de çoğunluğun, kendi iradesini azınlığa dayatma gibi bir hakkı olmamalıdır. Ortaklık demokrasisinin önemi de buradan kaynaklanır. Alınacak karara her bir birey, adeta bir ortak gibi katılabilirse o zaman onuru da korunmuş olacaktır. Fakat eğer bir kişinin, bir kararın alınmasında hiçbir katkısı yoksa ve başkaları tarafından alınan bu karara kendi iradesi hilafına tabi olması gerekiyorsa o zaman onuru da ihlal edilmiş demektir.⁶⁶³

Ortaklık demokrasisinde çoğunluğun belirli konularda kendi iradesini azınlıklara ya da bireylere dayatamayacağı konusunda güvencelere ihtiyaç vardır. Bireylerin sadece kendilerini ilgilendiren konular söz konusu olduğunda çoğunluğun bu konularda karar alması bireylerin onurunu ihlal edecektir.⁶⁶⁴ Örneğin dini değerlerin bir insanın hayatında nasıl bir ağırlığa sahip olacağı yalnızca kendisini ilgilendiren bir husustur ve böyle bir konuda başkalarının söz hakkı sahibi olması bireyin onurunu ihlal eder niteliktedir. Bu yüzden bireylerin ahlaki tercihler yapması için gerekli olan özgürlükleri koruyan anayasal haklar demokrasiden bir taviz olarak değerlendirilmemeli aksine demokrasinin güvencesi olarak düşünülmelidir.⁶⁶⁵

Pettit de bu konuda benzer bir sav ileri sürmektedir. Pettit'e göre de belli meseleleri çoğunluğun hakimiyet alanından çıkarmak çoğunluğun tiranlığını önleyecek bir işleve sahip olabilir. Pettit de meseleyi din üzerinden açıklamaya çalışır ve bu konunun oylama kapsamı dışına çıkarılmasıyla örneğin çoğunluğun dininin resmi din haline gelmesinin önlenebileceğini savunur.⁶⁶⁶

Mayo da çoğunluğun müdahale edemeyeceği bir alanın yaratılmasından yanadır. Ona göre de çoğunluk ancak tarafsız meseleler hakkında karar vermelidir. Mayo'ya göre demokrasilerde bir "girmek yasaktır" tabelasına ve yasaklı bir bölgeye ihtiyaç vardır. Anayasa hukuku tarafından her bir ülkenin koşulları göz önünde bulundurularak bu bölgenin sınırları ve içeriği belirlenmelidir.⁶⁶⁷

⁶⁶³ Dworkin, **a.g.e.**, s. 145.

⁶⁶⁴ Dworkin, "Siyasal Anayasanın Ahlaki Temelleri", s. 30.

⁶⁶⁵ Dworkin, **a.g.e.**, s. 146.

⁶⁶⁶ Pettit, **a.g.e.**, s. 216.

⁶⁶⁷ Mayo, **a.g.e.**, s. 158.

Anayasacılık ve demokrasi arasında var olduğu iddia edilen uyumsuzluk da burada başlar. Demokrasi sadece çoğunluk yönetiminden ibaretmiş gibi algılandığında demokrasi ile çoğunluğun sınırlarını çizen ve onun karar verebileceğı konuların içeriğini belirleyen anayasacılık düşüncesi arasında bir karşıtlık oluşmaktadır. Oysa Dworkin'in belirttiğı gibi anayasacılık ve demokrasi arasında var olduğuna inanılan çekişme demokrasinin yanlış bir yorumuna dayanmaktadır. Demokrasi ve çoğunluk yönetimi arasında bir ayrım yapılmalıdır. Demokrasinin özü çoğunluk yönetimi olsa da tek başına çoğunluğun yönetimi demokrasi anlamına gelmez. Dworkin, demokrasinin varlığı için çoğunluğun değiştiremeyeceğı, ortadan kaldıramayacağı anayasa ile güvence altına alınmış hakların varlığını ve bu hakların ihlal edilmesini önleyecek yargısal denetimi zaruri görmektedir.⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Ronald Dworkin, "Constitutionalism and Democracy", **European Journal of Philosophy**, Vol.3, No.1, 1995, s. 2.

SONUÇ

Bu çalışmanın amaçlarından biri, hangi kavramların, teorilerin çoğunluğun tiranlığı için uygun bir zemin yarattığını araştırarak çoğunluğun tiranlığının olası sebeplerini ortaya koymaktır.

Mutlak ve sınırsız bir halk egemenliği anlayışının bu bağlamda çoğunluğun tiranlığının ilk ve en önde gelen sebebi olduğu ileri sürülebilir. Benjamin Constant'ın Rousseau eleştirisi de buna dayanmaktadır. Constant, egemenliğin tekin, azın ya da çoğunluğun elinde olmasına bakılmaksızın sınırlanması gerektiği kanaatindedir. Ona göre, önemli olan egemenliğe kimin sahip olduğu değil egemenliğin niteliğidir. Sınırsız, mutlak bir egemenlik çoğunluğun elinde olduğunda da tehlikeli sonuçlara yol açacaktır. Constant'ın bu görüşleriyle çoğunluğun tiranlığını kavramsallaştıran Tocqueville'in bir öncüsü olduğu ileri sürülebilir.

Tocqueville'in çoğunluğun tiranlığı görüşü, sınırsız, mutlak bir halk egemenliği anlayışının reddiyesine dayanır. Ona göre Tanrı'dan başka, çoğunluk da dahil olmak üzere, hiçbir güce sınırsız bir hükmetme yetkisi verilmemelidir. Çoğunluğun yönetme yetkisi, ancak çoğunluk adalete uygun davranırsa kabul edilebilir niteliktedir. Bir başka deyişle Tocqueville, çoğunluk yönetiminin sınırlarını adalet ile çizer. Azınlığın haklarının ve çıkarlarının görmezden gelindiği bir yönetim ise ona göre adil değildir.

J.S. Mill de halk egemenliği anlayışının bir yanılsamaya sebep olduğu kanaatindedir. Bu yanılsama, insanların yöneticileri, kendilerinden bağımsız ve farklı çıkarlara sahip bir güç olarak görmekten vazgeçmeleridir. Kendi iradeleri ve çıkarları yöneticinininkiyle özdeş olduğuna göre halkın kendi iradesine karşı sınırlanmasına da lüzum yoktur. İnsanların kafalarındaki bu özdeşlik, sınırsız halk egemenliği anlayışının rahatlıkla kabul edilmesine sebep olmuştur. Oysa Mill'e göre halk iradesi de ancak halkın en etkili kısmının yani çoğunluğun iradesi olabilir.

Çoğunluğun tiranlığı ile ayrılmaz nitelikteki halk iradesi, milli irade gibi kavramları ise Rousseau'nun genel irade düşüncesine borçlu olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rousseau, her ne kadar, genel iradeyi ortak yarar düşüncesi ile temellendiriyor ve bu bağlamda çoğunluk iradesinden farklılaştırıyor olsa da, tek bir iradenin meşruiyetin tek kaynağı olarak kutsallaştırılması çoğunluğun tiranlığı için elverişli koşulları yaratmıştır. Rousseau'nun küçük, homojen, herkesin birbirini tanıdığı bir toplum için öngördüğü kuramın, ulus devlet ölçeğinde temsili sisteme uyarlanması ile birlikte, genel irade de çoğunluğun iradesiyle bir tutulan milli iradeye dönüşmüştür. Üstelik halkın yalnızca bir kesimini kapsayan bu milli irade düşüncesi genel iradeye atfedilen yanılmazlık, bozulmazlık gibi özellikleri de taşımaya devam etmiştir. Bu da çoğunluğun verdiği her kararın doğru olduğunun varsayılmasına ve çoğunluğa ve çoğunluğu temsil eden kurumlara getirilen her türlü sınırlamanın gayri meşru olduğuna dair bir inancın yerleşmesine sebep olmuştur.

Arendt de genel irade kavramını, çoğunluğun tiranlığının müsebbibi olarak görür. Ona göre genel irade, Fransız Devrimi öncesi kralın sahip olduğu mutlaklığı devralmıştır. Arendt'e göre sınırsız, mutlak ve sürekli değişen ve esasında sadece bir kurgudan ibaret olan ulusun iradesini iktidarın ve yasanın tek kaynağı olarak görmek, tekin tiranlığının yerini çoğunluğun tiranlığına bırakmasına sebep olmuştur.

Arendt, genel irade kavramını tek, bölünmez, kamusalığa ve muhalafete kapalı bir kamuoyu yarattığı için de eleştirmektedir. Karşılıklı tartışma, ikna ve müzakere yerine oybirliğini hedef alan bir kamuoyunda farklı görüşler eriyerek tek bir kanaate dönüşecektir.

Arendt'in kamuoyu hakkındaki bu görüşleri, Tocqueville'in çoğunluğun ahlaki tahakkümü konusunda ileri sürdüklerini çağrıştırmaktadır. Tocqueville, çoğunluğun, azınlık üzerinde fiziki bir baskı kurabileceğinin farkındadır. Ancak onu esas endişelendiren şey, çoğunluğun azınlıklar ve bireyler üzerinde kurduğu ahlaki ve düşünsel hakimiyettir.

Ona göre aristokrasinin zayıflamasıyla birlikte insanların belirli kişilere ve sınıflara inanma eğilimi ortadan kalktı ve insanlar geleneksel düşünsel otoriteleri takip etmekten vazgeçtiler. Bu konuda oluşan boşluğu ise bireysel kanaatlerle doldurmak yerine müşterek kanaatlere meyiletme yolunu tercih ettiler. Çünkü özel hayatlarının meşgalelerinden sıyrılarak fikir oluşturmaya çalışmaları daha zorlu bir yoldu. Tocqueville'e göre böyle bir toplumda bir düşüncenin kabul görmesi ancak çoğunluk tarafından benimseniyor olmasına bağlıdır. Bu yüzden kamuoyunun baskısı ile birlikte azınlıkta kalan sesler kendilerini duyurma imkanından mahrum kalır ve çoğunluğun hakim görüşünün içerisinde eriyip kaybolur.

Mill de Tocqueville gibi çoğunluğun zihinler üzerindeki tahakkümünü korkutucu bulur. Mill'e göre çoğunluğun tiranlığı sadece kamusal eylemlerle kendini göstermez. Toplumun egemen duygu ve düşünceleri bireye dayatarak onlar üzerinde kurduğu sosyal baskı çok daha zorludur. Mill, insanların kamuoyunun hakimiyeti altında bir örneklemesinin ve toplumun geneline uyma yönünde bir zorunluluk hissetmesinin önlenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Mill'in kamuoyuna atfettiği bu olumsuz anlam ile faydacı düşüncenin en önemli temsilcilerinden olan Bentham'dan da ayrıldığı ileri sürülebilir. Bentham Kamuoyu Divanı denen kurgusal bir yargı organı tahayyül etmiş ve bu kamuoyunu kurumsallaştırmaya çalışarak ona olumlu bir anlam yüklemiştir. Hatta Bentham'ın Kamuoyu Divanı'nın yozlaşmayacağını ve aydınlanmaya eğilimli olduğunu ileri sürerek genel irade benzeri bir kavram yarattığı da ileri sürülebilir. Mill ve Tocqueville bireyi, toplumun ahlaki tahakkümünden kurtarmak isterken, Bentham, kamu görevlilerine özgülenmiş de olsa, ahlaki yaptırımları yüceltmış ve çoğunluğun bireyler üzerinde sosyal baskı kurabileceği bir yapıyı tasavvur etmiştir.

Genel olarak faydacı düşüncenin, azınlıkların çoğunluklar lehine gözden çıkarılmasına imkan tanıyan bir teori olduğu da iddia edilebilir. En fazla sayıdaki insanın en büyük mutluluğu sağlanmaya çalışılırken, daha az sayıda olanın haklarının ve çıkarlarının görmezden gelinmesi kaçınılmazdır. En fazla sayıdaki insanın en büyük mutluluğu formülü ile başlangıçta ayrıcalıklı zengin azınlık karşısında, yoksul halk kitlelerinin haklarını korumaya çalışan ve bu bağlamda

eşitlikçi olan faydacı düşünce, günümüzde çoğunluklar karşısında dezavantajlı azınlıkların korunması hususunda eksik kalmaktadır.

Demokrasi ile birlikte ortaya çıkan birey ve toplum tipinin de çoğunluğun tiranlığına kapı araladığı dile getirilmiştir. Tocqueville, demokrasi ile birlikte aristokraside var olan toplumun en alt sınıfını, en üst sınıfı ile bağlayan zincirin koptuğunu iddia etmektedir. İnsanları birbirinden ayıran ekonomik ve sosyal bariyerler ortadan kalkarken, aristokratik bağlar sebebiyle var olan sorumluluk duygusu ve dayanışma ruhu da kaybolmuştur. Bu da Tocqueville'e göre insanların birbirlerinden ayrışmalarına, sadece kendilerini ve ailelerini kapsayan dar bir hücreye hapsolmalarına neden olacaktır. İnsanlar sadece kendi özel hayatlarını önemseyerek maddi refahlarını arttırmaya çalışacak ve kamusal meseleleri daha büyük bir güce devretmek işlerine gelecektir. Tocqueville'e göre bu koşullar merkezi, güçlü, hayatın her ayrıntısına müdahale edebilen yeni bir despotizm türü olan demokratik despotizmin doğmasına sebep olacaktır.

Tocqueville'in demokratik despotizm kavramı, Arendt'in "toplumsalın yükselişi" kavramı ve totalitarizm analizi ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Arendt de insanların sadece hayat gailisine daldıkları, kendileri ve aileleri dışındaki hiçbir meseleyi önemli görmeyerek kamusal yaşamdan el ayak çektikleri bir toplumsal yapıyı eleştirmekte ve bu yapının merkezi, yaşamın en ince detayına kadar müdahil olabilen bir devlet tipini doğuracağını ileri sürmektedir. Ortak çıkarları önemsemeyen, umursamaz, kayıtsız bir halk çoğunluğu Arendt'e göre totaliter hareketlerin ihtiyaç duyduğu kitle toplumunu meydana getirmektedir.

Tezin bir diğer amacı da çoğunluğun tiranlığının nasıl önlenebileceği konusunda ileri sürülen görüşleri değerlendirmek ve çoğunluğun azınlık üzerinde tahakküm kurmasını engelleyebilecek kurumların neler olduğunu araştırmaktır.

Amerikan kurucu babalarından James Madison'a göre çoğunluğun ortak bir çıkar çerçevesinde birleştiği her durumda azınlığın hakları tehlike altındadır ve bu nedenle öncelikle çoğunluğun aynı anda aynı çıkar etrafında toplanması engellenmelidir. Çoğunluğun birleşmiş gücünden endişe duyan Madison, çoğunluğun bir araya gelmesini engelleyecek önlemler geliştirmeye çalışmıştır. Bu

önlemler de ülkenin geniş bir alana ve yüksek bir nüfusa sahip olmasıdır. Yüksek nüfuslu geniş bir ülkede taraflar, çıkarlar çeşitlenecek ve çoğunlukların tek bir çıkar çerçevesinde örgütlenmesi de o kadar zorlaşacaktır.

Madison'a göre eğer çoğunluğun bir araya gelmesi engellenemediyse bu durumda da çoğunluğun anayasal olarak sınırlandığı bir politik sistem inşa edilmelidir. Kontrol ve denge mekanizmalarıyla güçlendirilmiş kuvvetler ayrılığı teorisi bu anayasal yapının temelini teşkil etmektedir. Özellikle yasama organlarının çoğunluğun ani ve geçici heveslerinin etkisine girmesinden korkan Madison, devlet organlarının karşılıklı olarak birbirlerini denetleyebildikleri bir sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Madison aynı zamanda federal yapının çoğunluğun tiranlığını önlemek bakımından önemli bir işleve sahip olduğunu da ileri sürmüştür.

Her ne kadar hem Mill hem Tocqueville çoğunluğun tiranlığını önlemek bakımından bazı kurumsal mekanizmalardan bahsetmiş olsalar da ikisinin de meseleyi daha sosyolojik açıdan ele aldığını ileri sürmek mümkündür. Her iki düşünür de anayasal mekanizmaların, yasaların tek başına bu sorunu önlemeyeceği kanaatinde-dir.

Mill'in kurumsal düzeydeki temel gayesi, eğitilmiş azınlıkların da en az yoksul halk kitlesi kadar temsil imkânı bulabildiği bir sistemin oluşturulmasıdır. Nisbi temsil sistemi, çoğul oy ve çift meclis gibi önerilerinin hepsi bu kapsamda değerlendirilebilir niteliktedir.

Mill'in çoğunluğun tiranlığı bağlamındaki temel kaygısı ise toplumun ya da kamuoyunun, birey üzerindeki otoritesinin nerede başlayıp nerede bittiğini ortaya koymaktır. Çünkü Mill'e göre demokrasilerde özgürlüğe yönelik esas tehlike kamu görevlilerinden değil toplumun ahlaki gücünden, sosyal kurallardan ve kamuoyundan gelecektir. Mill bu tehlikeyi bertaraf etmek için çoğunluğun müdahalelerinden azade, yalnızca bireye ait bir alanın yaratılmasından yanadır. Bireyin yalnızca kendisini ilgilendiren meselelere çoğunluğun taraf olmasının önüne geçilmelidir.

Tocqueville ise güçlü yerel yönetimleri, kentsel düzeydeki katılımı, örgütlenme ve basın özgürlüğünü, hem büyük bir ülkenin gücünü hem küçük bir ülkede var

olabilecek özgürlüğü sağlayabilen federal yapıyı çoğunluğun tiranlığının panzehirleri olarak sunar. Amerikan halkının düşünce yapısına, gelenek ve alışkanlıklarına da özel bir önem atfeder. Ona göre Amerika’da demokrasiyi mümkün kılan esas şey de halkın sahip olduğu özelliklerdir.

Arendt de yerel meclislere, aşağıdan yukarı doğru gerçekleşen örgütlenmeye, katılıma ve siyasal özgürlüğe verdiği önem bakımından Tocqueville’in izinden gitmektedir. Ayrıca Arendt’e göre Amerika’da çoğunluğun tiranlığını önleyen şey, yasa ve iktidarın kökenini farklılaştırmak olmuştur. Amerikalı kurucular, Fransız Devrimi sonrasında yapılan hataya düşmemiş ve iktidarı halkta temellendirirken, yasanın kaynağını kalıcı, nesnel bir belge olan anayasaya dayandırmışlardır. Kuvvetler ayrılığını ve bağımsız bir yargıyı de içeren anayasacılık düşüncesi Arendt’in teorisinde önemli bir yer tutmaktadır. İktidarın kaynağı halk olsa da, yasa, meşruiyetini, karşılıklı verilen sözlere, rızaya ve müzakereye dayanan anayasadan almalıdır.

Tezin bir diğer amacı olan hangi çoğunlukların hangi azınlıklar üzerinde tiranlık kurmaya daha elverişli olduğu konusu, çoğunluğun tiranlığına yönelik eleştiriler çerçevesinde ele alınmıştır.

Farklı zamanlarda, farklı konularda, farklı şekilde oluşabilen ve bu yüzden de kompozisyonu değişebilen çoğunluklar söz konusu olduğunda, çoğunluğun tiranlığının bir gerçekliği ifade etmediği ileri sürülmüştür. Yine aynı doğrultuda, çoğunluğun tek bir çıkarı temsil eden bir blok olmadığı ve esasen bir azınlık koalisyonu olduğu da iddia edilmiştir.

Her ne kadar bu eleştirilerde haklılık payı olsa da, çoğunluğun oluşumundan hareketle yöneltilen çoğunluğun tiranlığının bir hayal ürünü olduğu eleştirisinin her toplum bakımından geçerli olmadığı ileri sürülebilir. Din, dil, ırk, etnik köken gibi sebeplerle bölünmüş toplumlarda değişmeyen, sabit çoğunluklar söz konusu olabileceği gibi kalıcı azınlıklar da var olabilir. Dahası, her toplumda istikrarlı biçimde azınlık koalisyonundan dışlanan ve karar alma süreçlerine dahil edilmeyen dezavantajlı bir azınlık grubunun da var olabileceği akıllarda tutulmalıdır.

Çoğunluğun tiranlığı sorununa attığımız önem demokrasi anlayışımız ile de yakından ilgilidir. Eğer demokrasiyi alınan kararların içeriğinden bağımsız olarak sadece çoğunluk yönetimi olarak ele alırsak, sürekli olarak kaybeden bir azınlık grubunun bu sonuca razı olması gerektiğini ileri sürebiliriz.

Oysa demokrasi, her ne kadar özü çoğunluk yönetimi olsa da, varlığını sürdürmek için daha fazlasına ihtiyaç duyar. Dworkin'in de belirttiği gibi bir toplumun demokratik olarak addedilmesi için o toplumun, toplumdaki her bireyin karar alma süreçlerine eşit oranda katkı sunmasını sağlaması ve herkese eşit özen göstermesi gerekmektedir. Demokrasi, çoğunlukların ve azınlıkların düzenli olarak yer değiştirebildiği ve bir grubun sürekli olarak muhalefet rolüne hapsedilmediği toplumlarda ancak işleyebilir. Demokrasilerde azınlıklar bir gün çoğunluk haline gelebileceklerine dair umutlarını muhafaza edebilmelidirler.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.
- Akal, Cemal Bâli: **İktidarın Üç Yüzü**, 5. Baskı, Ankara, Dost Yayınları, 2012.
- Akbaş, Kasım: “Ronald Dworkin: Pozitivizmin ve Doğal Hukukun Eleştirisinden Bir ‘Yargılama Kuramı’na” , **Çağdaş Hukuk Düşüncesine Giriş**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015, s. 195- 212.
- Arendt, Hannah: **On Revolution**, Penguin Books, London, 1965.
- Arendt, Hannah: **İnsanlık Durumu**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- Arendt, Hannah: “Hakikat/ Doğruluk ve Siyaset”, **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, 1996, İletişim Yayınları, s. 271-319.
- Arendt, Hannah: “Otorite Nedir?”, **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 127- 193.
- Arendt, Hannah: **Şiddet Üzerine**, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Arendt, Hannah: **Devrim Üzerine**, Çev. Onur Eylül Kara, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Arendt, Hannah: **Totalitarizmin Kaynakları/3: Totalitarizm**, Çev. İsmail Serin, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Aristoteles: **Politika**, Çev. Mete Tunçay, 19. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2017.
- Aron, Raymond: **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2014.

- Barın, Taylan: **Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016.
- Batur Yamaner, Melike; Güngören, Birden: “Spinoza’dan Mill’e, Mill’den Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine İfade Özgürlüğü”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007/2, s. 25-46.
- Bentham, Jeremy: **Constitutional Code: For The Use of All Nations and All Governments Professing Liberal Opinions**, Vol.1, London, Published by Robert Heward, 1830.
- Bentham, Jeremy: “Article on Utilitarianism”, **Deontology: Together with A table of the Springs of Action and the Article on Utilitarianism**, Ed. by Amnon Goldworth, Oxford, Clarendon Press, 1983, s. 283-318.
- Bentham, Jeremy: “Constitutional Code Rationale”, **Selected Writings: Jeremy Bentham**, Edited by Stephen G. Engelmann, New Haven, Yale University Press, 2011.
- Bentham, Jeremy: “Of Publicity”, **Selected Writings: Jeremy Bentham**, Edited by Stephen G. Engelmann, New Haven, Yale University Press, 2011, s. 291- 307.
- Bentham, Jeremy: **Ahlak ve Yasama İlkeleri**, Çev. Ömer Saruhanhoğlu, Uğur Kâşif Boyacı, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2017.
- Berg, Elias: **Democracy and the Majority Principle: A Study in Twelve Contemporary Political Theories**, Göteborg, Akademiförlaget, 1965.
- Berktaş, Fatmagül: “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, **19.Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der. H. Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 47-114.

Berktaş, Fatmagül:

Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı, 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2016.

Bilgen, Ayşen Candaş:

"Anayasal Demokrasinin Paradoksu: Demokratik Meşruiyet ve Hukukun Üstünlüğü", **Aydınlanma ve Hukuk**, Yay. Haz. Levent Köker, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2008, s. 75-87.

Boyd, Richard:

"Alexis de Tocqueville and the Perils of Pluralism Revisited", **Uncivil Society: The Perils of Pluralism and the Making of Modern Liberalism**, Lanham, Maryland, Lexington Books, 2004, s. 209-238.

Boyd, Richard:

"John Stuart Mill and the Ambivalence of Liberal Pluralism", **Uncivil Society: The Perils of Pluralism and the Making of Modern Liberalism**, Lanham, Maryland, Lexington Books, 2004, s. 177-208.

Brady, Alexander:

Introduction, **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)**, Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. ix-lxx.

Burns, J. H.:

"J. S. Mill and Democracy: 1829-1861", **Political Studies**, Vol. V, No. 2, 1957, s. 158-175.

Calhoun, John C.:

A Disquisition on Government, Ed. By. H. Lee Cheek, St. Augustine's Press, South Bend: Indiana, 2007.

Canovan, Margaret:

Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Capaldi, Nicholas:

John Stuart Mill, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Cobban, Alfred:

Rousseau and the Modern State, London, George Allen&Unwin Ltd., 1934.

- Constant, Benjamin: "Principles of Politics Applicable to All Representative Governments", **Political Writings**, Trans. and Ed. by. Biancamaria Fontana, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 169- 305.
- Constant, Benjamin: "The Liberty of the Ancients Compared with that of the Moderns", **Political Writings**, Trans. and Ed. by. Biancamaria Fontana, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 307-328.
- Coşkun, Seyit: "Jean-Jacques Rousseau", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Žižek'e**, 3. Basım, Ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2017, s. 282-295.
- Cutler, Fred: "Jeremy Bentham and the Public Opinion Tribunal", **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 63, No.3, 1999, s. 321-346.
- Çağla, Cengiz: **Tocqueville ve Özgürlük**, İstanbul, Belge Yayınları, 2007.
- Dahl, Robert A.: **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev. Levent Köker, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- Dahl, Robert A.: **A Preface to Democratic Theory**, Expanded Edition, Chicago, The University of Chicago Press, 2006.
- Dahl, Robert A.: **Amerikan Anayasası Ne Kadar Demokratik?**, Çev. Cenap Çakmak, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.
- Dijn, Annelien de: "Rousseau and Republicanism", **Political Theory**, Vol. 46 (I), 2018, s. 59-80.
- Dinçkol, Bihterin: "Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville'in Siyasal Kuramı", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:5, 2004, s. 149-163.

- Dworkin, Ronald: "Constitutionalism and Democracy", **European Journal of Philosophy**, Vol.3, No.1, 1995, s. 2-11.
- Dworkin, Ronald: **Is Democracy Possible Here? Principles for a New Political Debate**, Princeton, Princeton University Press, 2006.
- Dworkin, Ronald: "Siyasal Anayasanın Ahlaki Temelleri", **Anayasa Yargısı**, Cilt:28, 2011, s. 27-39.
- Elster, Jon: "Majority Rule and Individual Rights", **On Human Rights**, Ed. By. Stephen Shute, Susan Hurley, Oxford Amnesty Lectures, 1993, s. 176-256.
- Elster, Jon: "Limiting Majority Rule: Alternatives to Judicial Review in the Revolutionary Epoch", **Constitutional Justice under Old Constitutions**, ed. by. Eivind Smith, Kluwer Law International, The Hague, 1995, s. 3-21.
- Elster, Jon: "Tyranny and Brutality of the Majority", **Majority Decisions: Principles and Practices**, Ed. by. St  phanie Novak, Jon Elster, New York, Cambridge University Press, 2014, s. 159-176.
- Epstein, David F.: **The Political Theory of the Federalist**, Chicago, The University of Chicago Press, 1984.
- Er  zden, Ozan: **Ulus-Devlet**, 3. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2013.
- Fleischacker, Samuel; **Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi**,   ev. G  khan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013.
- Friedrich, Carl J.: **Sınırlı Devlet**,   ev. Mehmet Turhan, Ankara, Liberte Yayınları, 2014.
- Gans, Herbert J.: **More Equality**, New York, Pantheon Books, 1973.

- Göze, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 14. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.
- Göztepe, Ece: “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Çoğulcu Demokrasi, Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı**, Yay. Haz. Ece Göztepe, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 130-173.
- Günel, Hüseyin: **Hannah Arendt ve İnsanlığa Karşı Suçlar**, 2. Baskı, Ankara, Dost Kitabevi, 2017.
- Gürbüz, Ahmet: **Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisinin Eleştirisi**, 2. Bası, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2012.
- Güriz, Adnan: **Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- Habermas, Jürgen: **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, 5. Bası, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Hakyemez, Yusuf Şevki: “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı:4, 2003, s. 69-92.
- Hamilton, Alexander; Madison, James; Jay, John: **The Federalist Papers**, Ed.by. Clinton Rossiter, New York, Penguin Books: Signet Classics Edition, 2003.
- Held, David: **Models of Democracy**, Second Edition, Stanford, Stanford University Press, 1996.
- Holden, Barry: **Liberal Demokrasiyi Anlamak**, Çev. Hüseyin Bal, Ankara, Liberte Yayınları, 2007.
- Horwitz, Morton J.: “Tocqueville and the Tyranny of the Majority”, **The Review of Politics**, Vol.28, No.3, July 1996, s. 293-307.

- Ibsen, Henrik: **Toplu Oyunları 1: Catilina, Bir Halk Düşmanı**, 2. Basım, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2016.
- Jacobitti, Suzanne D.: "Individualism&Political Community: Arendt&Tocqueville on the Current Debate in Liberalism", **Polity**, Vol. 23, No.4, 1991, s. 585-604.
- James, Michael: "Public Interest and Majority Rule in Bentham's Democratic Theory", **Political Theory**, Vol. 9, No.1, 1981, s. 49-64.
- Jones, Peter: "Political Equality and Majority Rule", **The Nature of Political Theory**, Ed. By. David Miller, Larry Siedentop, New York, Oxford University Press, 1983, s. 155-182.
- Kahan, Alan S.: **Aristocratic Liberalism: The Social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville**, New York, Oxford University Press, 1992.
- Kapani, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, 34. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014.
- Knowles, Dudley: **Political Philosophy**, London, Routledge: Taylor&Francis Group, 2001.
- Kymlicka, Will: **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev. Ebru Kılıç, 2. Bası, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Lamberti, Jean-Claude: **Tocqueville and the Two Democracies**, Trans. by Arthur Goldhammer, Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989.
- Lijphart, Arend: **Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları**, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2014.
- Lively, Jack: **Democracy**, Oxford, Basil Blackwell Publishers, 1975.

- Manent, Pierre: **An Intellectual History of Liberalism**, Trans. by. Rebecca Balinski, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1994.
- Manent, Pierre: **Tocqueville and the Nature of Democracy**, Trans. by. John Waggoner, Rowman&Littlefield Publishers, Lanham, Maryland, 1996.
- Mansfield, Harvey C.: **Tocqueville: A Very Short Introduction**, New York, Oxford University Press, 2010.
- May, Kenneth O.: "A Set of Independent Necessary and Sufficient Conditions for Simple Majority Decision", **Econometrica**, Vol. 20, No.4, 1952, s. 680-684.
- Mayerfeld, Jamie: "Madison's Compound Republic and the Logic of Checks and Balances", **The Promise of Human Rights: Constitutional Government, Democratic Legitimacy, and International Law**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2016, s. 47-72.
- Mayo, Henry B.: **Demokratik Teoriye Giriş**, Çev. Emre Kongar, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1964.
- Metin, Sevtap: "Ronald Dworkin'in Hukuk Teorisinde Yorum Yaklaşımı", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt:61, Sayı:1-2, 2003, s. 35-83.
- Mill, John Stuart: "Bentham", **Dissertations and Discussions: Political, Philosophical, and Historical**, Vol.1, New York, Henry Holt and Company, 1882, s. 355-417.
- Mill, John Stuart: "De Tocqueville on Democracy in America (I)", **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)**, Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. 47-90.

- Mill, John Stuart: “De Tocqueville on Democracy in America (II)”, **Essays and Politics on Society (Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XVIII)**, Ed. J. M. Robson, Toronto, University of Toronto Press, 1977, s. 153-204.
- Mill, John Stuart: **On Liberty**, London, Penguin Books, 2010.
- Mill, John Stuart: **Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar**, Çev. Alime Ertan, İstanbul, Belge Yayınları, 2014.
- Mill, John Stuart: **Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler**, Çev. Özgüç Orhan, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Montesquieu, Charles-Louis de Secondat: **Kanunların Ruhu Üzerine**, Çev. Berna Günen, II. Basım, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2017.
- Nordlinger, Eric A.: **Conflict Regulation in Divided Societies**, Center for International Affairs Harvard University, 1972.
- Novak, Stéphanie: “Two Effects of a High Threshold of Qualified Majority”, **Majority Decisions: Principles and Practices**, Ed. by. Stéphanie Novak, Jon Elster, New York, Cambridge University Press, 2014, s. 177-195.
- Özbudun, Ergun: **Anayasalcılık ve Demokrasi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Özkurt, Hülya: **Jeremy Bentham’ın Faydacı Ahlak ve Hukuk Teorisi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2013.
- Özsoy Boyunsuz, Şule: **Dünyada Başkanlık Sistemleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, Ankara, İmge Kitabevi, 2017.
- Pettit, Philip: **On the People’s Terms: A Republican Theory and Model of Democracy**, New York, Cambridge University Press, 2012.

- Riley, Jonathan: "American Democracy and Majority Rule", **Majorities and Minorities**, Ed. By. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 267-307.
- Rosen, Frederick: "Majorities and Minorities: A Classical Utilitarian View", **Majorities and Minorities**, Ed. By. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 24- 43.
- Rousseau, Jean-Jacques: **Ekonomi Politik Üzerine Söylev**, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Say Yayınları, 2008.
- Rousseau, Jean-Jacques: **Toplumsal Sözleşme veya Siyasal Hukukun Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Sabine, George: **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013.
- Sandel, Michael J.: **Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, Çev. Mehmet Kocaoğlu, 5. Baskı, Ankara, Eksi Kitaplar, 2017.
- Sartori, Giovanni: **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, 2. Baskı, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014.
- Schleifer, James T.: **The Making of Tocqueville's Democracy in America**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 1980.
- Schofield, Philip: **Utility and Democracy: The Political Thought of Jeremy Bentham**, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- Schwartz, Pedro: "Jeremy Bentham's Democratic Despotism", **Ideas in Economics**, Ed. By. R.D. Collison Black, London, The Macmillan Press, s. 74-103.
- Schwartzberg, Melissa: **Counting the Many: The Origins and Limits of Supermajority Rule**, New

- York, Cambridge University Press, 2014.
- Sertdemir Özdemir, Seçkin: “Recherches sur le sens de la liberté politique chez H. Arendt et A. de Tocqueville”, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Sertdemir Özdemir, Seçkin: “Amerika’da Demokrasinin Güncel Anlamı”, **Amerika’da Demokrasi** içinde Sonsöz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 773-784.
- Sezer, Devrim: “Çoğulluk ve Politika: Rousseau, Arendt, Cumhuriyetçilik”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:124, 2012, s. 7-35.
- Sheenan, Colleen A.: **James Madison and the Spirit of Republican Self-Government**, New York, Cambridge University Press, 2009.
- Sieyès, Emmanuel: “ ‘Tiers Etat’ Nedir?”, Çev. Süheyp Derbil, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, Sayı:1-2, 1951, s. 126-207.
- Singer, Peter: **Democracy and Disobedience**, Oxford, Oxford University Press, 1973.
- Soysal, Mümtaz: **Anayasaya Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.
- Spitz, David: “On Tocqueville and the Tyranny of Public Sentiment”, **Contemporary Review**, Vol.9, Issue:2, 1957, s. 3-13.
- Spitz, Elaine: **Majority Rule**, Chatham, N.J., Chatham House, 1984.
- Talmon, J.L.: **The Origins of Totalitarian Democracy**, New York, Frederick A. Praeger Publishers, 1960.
- Teziç, Erdoğan: **Anayasa Hukuku**, 16. Bası, İstanbul, Beta Yayınları, 2013.

- Tocqueville, Alexis de: **Journey to America**, Trans. by. George Lawrence, Ed. by. J.P. Mayer, New Haven, Yale University Press, 1960.
- Tocqueville, Alexis de: **Amerika’da Demokrasi**, Çev. Şeçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Tunçay Mete: **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Tunçel, Ahu: **Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Turhan, Mehmet: **Anayasal Devlet**, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, Naturel Yayıncılık, 2005.
- Türkbağ, Ahmet Ulvi: “Alexis de Tocqueville’de Amerikan Demokrasisi ve Bunun Getirdiği Problemler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Uluşahin, Nur: “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği”, **Anayasa Yargısı**, C. 24, 2007, s. 609-640.
- Uyar, Turgut: **Büyük Saat: Bütün Şiirleri**, 25. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Uygun, Oktay: **Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar**, 2 Baskı, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2014.
- Uygun, Oktay: **Hukuk Teorileri**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2017.
- Üskül, Zeynep Özlem: **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2003.
- Vile, M.J.C.: **Constitutionalism and the Seperation of Powers**, 2nd Edition, Indianapolis, Liberty Fund, 1998.

- Villa, Dana: **Public Freedom**, Princeton, Princeton University Press, 2008.
- Waldron, Jeremy: "Rights and Majorities: Rousseau Revisited", **Majorities and Minorities**, Ed. By. John Chapman, Alan Wertheimer, New York, NYU Press, 1990, s. 44- 75.
- Waldron, Jeremy: "The Core of the Case against Judicial Review", **The Yale Law Journal**, Vol.115, No.6 (Apr., 2006), s. 1346-1406.
- Warren, Mark E.: "Democracy", **The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy**, Ed.by. George Klosko, Oxford University Presss, 2011, s. 517-529.
- White, Morton: **Philosophy, Federalist and the Constitution**, New York, Oxford University Press, 1987.
- Wolin, Sheldon S.: **Tocqueville Between Two Worlds: The Making of a Political and Theoretical Life**, Princeton: Princeton University Press, 2009.
- Yükselbaba, Ülker: **Liberal Dağıtıcı Adalet Tartışmaları: Bentham, Mill, Rawls, Dworkin ve Nozick**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2016.
- Zetterbaum, Marvin: **Tocqueville and the Problem of Democracy**, Stanford, Stanford University Press, 1967.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://en.wikipedia.org/wiki/Ursuline_Convent_riots, Erişim Tarihi: 28.04.2017.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Kars’ın Sarıkamış ilçesinde doğan Nagehan Gürbüz Ersoy, 2004 yılında İzmit Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesinden, 2008 yılında ise Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Avukatlık stajının ardından kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra mesleki yaşamına araştırma görevlisi olarak devam etmiştir.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında 2010 yılında başladığı yüksek lisans eğitimini “Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru” isimli tezini sunarak tamamlamıştır.

2012 yılında Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında doktora eğitimine başlamıştır. 2016-2017 yılları arasında, TÜBİTAK tarafından sağlanan yurt dışı doktora araştırma bursu ile tez çalışmalarının bir kısmını, misafir araştırmacı olarak, British Columbia Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümünde yürütmüştür.

“Biyotıp Hukukunda İnsan Onuru” isimli bir kitabı ve çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Nagehan GÜRBÜZ ERSOY
Tez Başlığı : Çoğunluğun Tiranlığı
Savunma Tarihi : 26 / 09 /2018
Danışmanı : Prof. Dr. Rıdvan AKIN

JÜRİ ÜYELERİ

Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Prof. Dr. Rıdvan AKIN

Prof. Dr. Zeynep Özlem ÜSKÜL ENGİN

Doç. Dr. Demirhan Burak ÇELİK

Prof. Dr. Ozan ERÖZDEN

Doç. Dr. Sevtap METİN

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. M. Yaman ÖZTEK